

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA AZ EGYES JOGTERÜLETEKEN

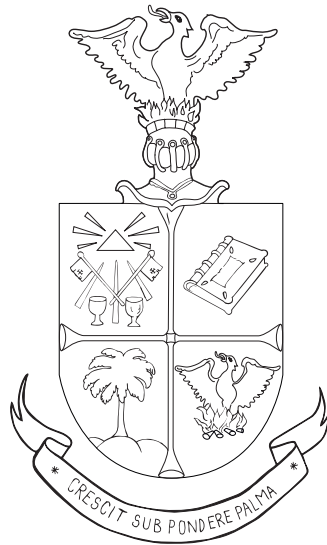
Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXIX.

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA AZ EGYES JOGTERÜLETEKEN

SZERKESZTETTE: HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken

A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken

Budapest, 2020

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2020

Kutatásvezető

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Kutatásvezető helyettesek:

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter – Dr. habil. Szuchy Róbert

A kutatás résztvevői:

Dr. habil. Birher Nándor – Dr. habil. Boóc Ádám

Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs Ph.D – Dr. habil. Cservák Csaba

Prof. Dr. Domokos Andrea – Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Dr. Klein Tamás Ph.D – Dr. habil. Kovács Róbert – Prof. Dr. Kun Attila

Dr. habil. Lóth László – Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter

Dr. Pataki Gábor Zsolt Ph.D – Dr. habil. Udvary Sándor – Dr. habil. Szuchy Róbert

Sorozatszerkesztő:

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Olvasószerkesztő:

Nagy Lenke

ISSN 2063-4757

ISBN 978-615-5961-29-8

A kötet megjelenését az Igazságügyi Minisztérium
jogászképzés színvonalának emelését célzó támogatása tette lehetővé.

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Dékáni köszöntő	7
Előszó	9
Birher Nándor <i>A modern technológiák szabályozásának változásai: teoria versus praxis, etika versus protokoll</i>	11
Boóc Ádám <i>A dologi jog legfontosabb technológiai jogi kérdései, új technológiák joga és a dologi jog</i>	25
Csáki-Hatalovics Gyula Balázs <i>A közösségi média felhasználási lehetőségei a közigazgatásban – nemzetközi elemzés</i>	41
Cservák Csaba <i>A digitalizáció hatása az alapjogok gyakorlására és érvényesítésére</i>	55
Domokos Andrea <i>Digitalizáció a bűnüldözés, a büntető igazság-szolgáltatás és a büntetés- végrehajtás szolgálatában</i>	77
Homicskó Árpád Olivér <i>A digitalizáció az egészségbiztosításban</i>	99
Klein Tamás <i>Néhány gondolat a digitalizáció sajtószabadság tartalmára gyakorolt hatásáról</i>	117
Kovács Róbert <i>Az okos városkártyák, mint általános helyi azonosító eszközök személyiségi jogi és jogbiztonsági aspektusai</i>	141
Kun Attila <i>A modern technológiák, digitalizáció hatása a munkavállalói érdekképviseltek tevékenységére</i>	159
Lóth László <i>A digitalizáció hatása a kompetenciákra, az élethosszig tartó tanulásra, megjelenése a vállalattirányításban</i>	173

Miskolczi-Bodnár Péter	
<i>A fogyasztók tájékoztatása és a digitalizáció</i>	193
Pataki Gábor Zsolt	
<i>A digitalizáció hatásai az EU jogalkotásra, különös tekintettel az Digitális Egységes Piac jövőjére</i>	215
Szuchy Róbert	
<i>Okos mobilitás és a közösségi gazdálkodás jogi keretei</i>	225
Udvary Sándor	
<i>A non-humán ágensek (intelligens rendszerek) jogi szabályozása – robotok, dedikált rendszerek (önvezető autók)</i>	239

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ

A kötet, amelyet a tisztelt Olvasó a kezében tart, több éves kutatási folyamat 2019 évi eredményeit tartalmazza. A hazai jogászképzés színvonalának emelését célzó támogatás részeként – a PhD hallgatók tudományos eredményeinek rendszeres publikálásán túl – az Igazságügyi Minisztérium szorgalmazta azt, hogy karunk oktatói kutassák a modern technológiák jogi hatásait. A témaválasztás indoka – a nyilvánvaló aktualitáson túl – az volt, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán már korábban is készültek ilyen elemzések, amelyek egy 2016-ban kiadott kötetben is testet öltöttek. A minisztériumi kezdeményezés hatására, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának oktatói 2017-től kezdődően évente megrendezett tudományos konferenciákon mutatják be a legújabb kutatási eredményeiket. Az elhangzott előadások témáiban elkészült tanulmányok eddig két kötetben jelentek meg. E sorozat keretében lát napvilágot „A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken” című kötet, amely azokat a témákat tartalmazza, amelyek a 2020 februárjában megtartásra került konferencián előadásként is elhangzanak. A technológiai kihívások korábban feldolgozott általános kérdéseit követően, ebben a kötetben kifejezetten a digitalizáció hatására várható, illetőleg megvalósítandó jogalkotási fejlemények feltérképezésére kerül sor. Szerzőink egy-egy jogterületre koncentrálnak, a vizsgált jogág, vagy jogi kérdéskör sajátosságaihoz igazodva fogalmazzák meg részben azt, hogy az eddig megvalósult digitalizáció milyen jogi úton megoldandó problémákat hozott felszínre, és milyen további fejlemények várhatók, milyen jogalkotás iránti igények prognosztizálhatók.

Ezúton is köszönetünket fejezzük ki az Igazságügyi Minisztérium támogatásáért és reményünknek adunk hangot, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán folyó kutatásokat a Minisztérium a továbbiakban is támogatásra méltónak ítéli majd.

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter
dékán

ELŐSZÓ

„Egy nemzet ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik!” Gróf Széchenyi Istvántól származik a kijelentés, akit méltán emlegettek korának „legnagyobb magyarjaként”.

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán működő Szemere Bertalan Kutatóközpont is eszméjének vallja a fenti gondolatot, ezért vállaltuk a 2019-ben induló, újabb kutató munkát is. Megtisztelő számunkra, s ezúton is köszönjük az Igazságügyi Minisztérium biztatását, s nem utolsó sorban az évek óta tartó támogatását.

Szem előtt tartva a XXI. század kihívásait, azt a területet választottuk, amely ma leginkább szorongat bennünket, mi több, a holnap embere számára pedig megkerülhetetlen: A digitalizáció hatása az egye jogterületeken.

Kétségtelen, hogy az informatika, a digitalizáció megváltoztatja a mindennapjainkat. Viszont ma még azt is tapasztalhatjuk, hogy a társadalmi folyamatok nem minden esetben képesek megfelelő módon követni a digitalizációs fejlődést. A „már nem – még nem” időszakában jóval nagyobb az a felelősség is, ami az emberre hárul.

De az a tapasztalás is a miénk, hogy ebben a globalizált világban, amelyet szinte teljesen behálóz a digitalizáció, az egyén elveszne, ha nem lennének olyan értékei, mint a vallás, a közösség, a nemzet... A nemzet – amelynek ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik.

Bízunk benne, hogy kutatásainkkal – amelyet a legjobb tudásunk szerint végeztünk, s annak eredményét teljes meggyőződéssel adjuk a kedves Olvasó kezébe – hozzájárulunk a Széchenyi által megfogalmazottakhoz. Éppen ezért hisszük, hogy tanulmányainkkal értéket teremtünk! Olyan tudományos értéket, amelyre a későbbiekben is lehet alapozni. Ebben is jó példával jártak előttünk eleink. Gondoljunk csak a Jogakadémiáinkra! A sárospataki Jogakadémián például különösen is nagy hangsúlyt fektettek a tudományos életre, ellentétben más Jogakadémiákkal, amelyekben sokkal inkább a „gyakorlati életre való oktatás” került előtérbe. A tolcsvai Bónis felmenőim révén, évszázados családtörténeti hagyatékomban olvasgatva találtam magam is utalást arra, hogy a pataki Jogakadémia híres jogtudósa, Kövy Sándor a maga korában élen járt a tudományos kutatásban.

S rendületlenül hisszük, hogy „az Úr mindörökké az istenfélőkkel van és igazsága még az unokákkal is: azokkal, akik megtartják szövetségét és arra törekszenek, hogy teljesítsék rendelkezéseit.” (Zsolt 103, 17-18)

Munkánk során körbejártuk a modern technológiák szabályozásának változásait; a dologi jog legfontosabb technológiai jogi kérdéseit; a közösségi média felhasználási lehetőségeit a közigazgatásban; a digitalizáció hatását az alapjogok gyakorlására és érvényesítésére. Vizsgáltuk, hogy mennyire hasznos a digitalizáció a büntetés-végrehajtásban; milyen hatása van az egészségbiztosításra vagy éppen a sajtószabadság tartalmára.

Kutattuk az okos városkártyák személyiségi jogi és jogbiztonsági aspektusait; feltérképeztük a digitalizáció hatását a munkavállalói érdekképviseltek tevékenységére; az élethosszig tartó tanulásra; megkíséreltük meghatározni, hogy milyen szerepe van a fogyasztók tájékoztatására; az EU-jogalkotásra. Számba vettük az okos mobilitás és a közösségi gazdálkodás jogi kereteit; s végül elmélyedtünk a non-humán ágensek jogi szabályozásában. Elmélyedtünk a non-humán ágensek jogi szabályozásában; s végül az okos mobilitás és a közösségi gazdálkodás jogi kereteinek kihívásait vettük számba.

Ezt a 14 tanulmányt tartalmazza kötetünk, de kutató munkánkról egy konferencián is számot adtunk, 2020. február 27-én.

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér
kutatásvezető
Szemere Bertalan Kutatóközpont

A MODERN TECHNOLÓGIÁK SZABÁLYOZÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI: THEORIA VERSUS PRAXIS, ETIKA VERSUS PROTOKOLL

Bevezetés: Az Ipar 4.0 ideje

Mivel korunkat sem a „modern” sem a „posztmodern” kifejezések nem képesek megfelelő kategóriába (ontológiába²) sorolni, jelenleg egy definiált ideából, az Ipar 4.0 fogalmából indulunk ki, amelyik objektívnek tűnően jellemezheti napjainkat. A kifejezés a negyedik ipari forradalomra utalva az információs technológia és az automatizálás egyre szorosabb összefonódását, illetve ezen keresztül a gyártási módszerek alapvető megváltozását elhozó időszak összefoglaló neve. A korszak jellemzője, hogy egyes feladatokat a humán erőforrástól (ember) egyre növekvő mértékben gépek veszik át, az emberek és a gépek kommunikációja globálissá és jelen idejűvé válik. Az idea egy 10-15 év alatt megvalósítandó ipari modellt, amelyben a termelés az értékelőállítási láncok és az üzleti modellek mindegyikét informatikai rendszerek vezérlik. A rendszer kiépítésének feltétele a kibernetikai és a fizikai valóság összekapcsolása, Cyber Physical Systems (CPS) továbbá a dolgok internetje az Internet of Things and Services (IoTS). A rendszer olyan hatékonysággal működik, amely alkalmas a gazdasági növekedés további fokozására.³

A rendszer működése új, hatékony, globális társadalmi struktúrákat hoz létre.

Elméleti és gyakorlati szabályozási igények

Az Ipar 4.0 idején megjelennek olyan szabályozási igények, amelyek tényleges megvalósulása még várat magára, például már most gondolkodunk azon, hogy az önvezető autók vezérlését hogyan kellene az egyes államoknak szabályozniuk, miközben egyelőre nincsenek a közutakon érzékelhető módon jelen ezek a járművek. Gyakran elhangzik, hogy a fejlesztések akadálya a hiányzó jogszabályi környezet. Valamelyest is ismerve azonban a jogi normák működését, világos, hogy a szabályozás hiányosságai a gyakorlati alkalmazás során pillanatok alatt pótolhatók. A szabályozás lassúságára utaló hasonló narratívákat találunk más tudományterületeken is, például a biotechnológia egyes területein.

1 Tanszékvezető egyetemi docens (Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék)

2 Az informatikában használt ontológia fogalom egy vagy több felhasználó (ágens) vonatkozásában meghatározott konzisztens, de nem teljes fogalmi (osztályok, viszonyok, függvények, objektumok) rendszert jelöl.

3 https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/DTM_Industrie%204.0.pdf

Valójában azonban arról van szó, hogy a tudományos elvárásaink megelőzték a tényleges tudományos teljesítményünket. Az elmélet (theoria) a gyakorlat (praxis) elé került. Természetesen ennek van is létjogosultsága, azonban a részleteket illetően vissza kell térni a valósághoz. A jog, mint normarend jellemzően a tényből, a gyakorlatból kiindulva szabályoz, de lege lata módon, azaz a már meglévőre építve. Mindez persze nem azt jelenti, hogy ne lenne szükség a de lege ferenda, azaz a jövő kockázatait szem előtt tartó szabályozásra. Ez a szabályozás azonban – annak általános jellege miatt – inkább az etika, mint a jog területére tartozna.

Megállapíthatjuk, hogy a jövő kockázatait figyelemmel kíséző szabályozás – különösen is a fenntarthatóság területén - nem annyira a jellemzően nemzetekhez köthető jogi szabályozás, hanem a sok szempontból egyetemesebb erkölcsi szabályozás kellene, hogy legyen. Ennek részben ellent mond, hogy a 4.0 Ipar fejlesztése elsődlegesen a hatékonyság növelésére és kevésbé az erkölcsi kérdésekre fókuszál. Jól látható mindez a Facebook adatkezeléssel kapcsolatos korábbi gyakorlata, vagy az arcfelismerő algoritmusok által jelentett kockázatok kezelése esetében.⁴

Erkölcsvagy szabvány

A másik szempont következik az előbb felvázoltakból. A technikai fejlődés és az automatizáció egyre magasabb szintje elvezet egy olyan szabályozáshoz, amelyik nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a „dolgok működjenek”. Nem érinti, és nem is tudja érinteni azonban azt az etikumot is magában foglaló szintet, azaz, hogy a „dolgok jól működjenek”, hiszen nem ismeri a „jó” abszolút módon érvényes jelenségét.

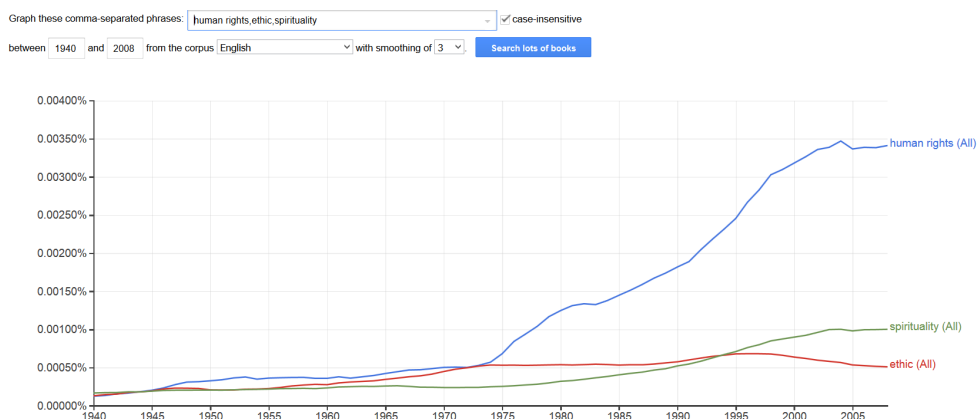
Egy új szabályozási szint jelenik meg, a szabványoké (protokolloké). Ezek lesznek az Ipar 4.0 egyik legjelentősebb szabályozási eszközei. A szabványosítás teszi lehetővé a Human- Cyber-Physical Systems (H-CPS) globális kialakítását. A nemzeti és nemzetközi jogot szinte észrevétlenül átalakítják a szabványok az ún. „standard”-ok, amelyek pontos definíciója mind a mai napig hiányzik a szakirodalomból, azonban jelentőségük egyre nagyobb, mivel ezek olyan normák, amelyek jelentős „kötőerővel” rendelkeznek, azonban „normatív meghatározásuk” hiányos.

Olyan, esetenként önszabályzó, az emberi életet érintő normákkal találkozunk, amelyeket nem jogászok és nem jogalkotók, hanem más szakemberek, például mérnökök, informatikusok, matematikusok készítettek. Csak egy egyszerű példaként említjük itt a Facebook tartalomszűrő algoritmusait, vagy a bírókat, orvosokat érdemi döntésben segítő algoritmusokat. Az ezeken a területeken működő, matematikailag rögzített szabályoknak a szerzői bizonyosan nem jogászok voltak és ezeket nem fogadta el egy népképviselői szerv sem.

4 Yampolskiy R.V. Artificial Intelligence Safety Engineering: Why Machine Ethics Is a Wrong Approach. In: Müller V. (eds) Philosophy and Theory of Artificial Intelligence. Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics, vol 5. Springer, Berlin, Heidelberg, 2013, 389-396.

Itt különösen is igaz, hogy a népképviselési garanciák hiányában a szabályozóknak a megalkotása elképzelhetetlen egy világos etikai keretrendszer nélkül.⁵ Ezen tények miatt is egyre nagyobb fontosságú lehet egy kollektív, egyetemes, a 4.0 Iparra vonatkozó „Projekt Weltethos” megalkotása.⁶

Egyelőre ezt az etikainak nevezett keretet nyugaton az emberi jogok adják, bár egyre világosabbá válik az is, hogy ezek az emberi jogok korántsem olyan egyetemesek, mint ahogy azt a születésük környékén megálmodták.⁷ Az 1. ábra azonban jól mutatja, hogy még mindig az emberi jogok narratívája az, amelyik alkalmas lehet arra, hogy annak mentén beszéljünk az egyetemes érvényű, minden embert érintő szabályozásról. Ezzel együtt azonban az is jól látható, hogy lépésről lépésre megjelennek új szempontok is, úgymint a „lelkiség” vagy a vallási megközelítés. Ezeknek a megfelelő integrációja nélkül elképzelhetetlen a jövő társadalmának a fenntartható felépítése.

1. ábra A human rights, spirituality, ethic szavak előfordulási gyakorisága, forrás: Ngram Google

Az etikum mellett a másik fontos szabályozási tényező a döntési folyamatok és helyzetek minél egzaktabb formális leírása. Ezen a ponton - ahogy utaltunk rá – egyre nagyobb szerep hárul a jogászok helyett a mérnökökre, matematikusokra, informatikusokra. Megjelennek olyan szabályok, amelyeknek a megalkotásában nem jogászok, inkább mérnökök, informatikusok vesznek részt. Részben hasonló ehhez az ún. „DIESEL botrány”, amelynek során globális mérnöki teljesítménnyel érték el a jogalkotók és fogyasztók megtévesztését. Lényeges feladat lenne a szabványok, protokollok, algoritmusok megalkotásának „alaptörvényét” is elkészíteni. Ezzel viszont újra visszatérünk az etikum fogalmához.

5 Weiyu Wang, Keng Siau, Industry 4.0 Ethical and Moral Predicaments.pdf, August 2019 Cutter IT Journal 32(6):36-45, https://www.researchgate.net/publication/334920115_Industry_40_Ethical_and_Moral_Predicamentspdf, 2019. szeptember 8.

6 Küng, H., Projekt Weltethos, München 2010.

7 Rhodes, A., The Debasement of Human Rights: How Politics Sabotage the Ideal of Freedom Encounter Books, 2018.

Az „etikai” megkerülhetetlen szükségessége

Az Ipar 4.0 ideájával együtt megjelennek a következőkben felvázolt, megkerülhetetlen, etikai tartalmú problémák.

- Komplex, nemzetek feletti szabályozási rendszerek alakulnak ki, amelyek az emberi életet közvetlenül is érintik (CPS, IoT), a gépek „okos” összekapcsolása szoros hatással van a mindennapi életre, így jelenik meg például az okos város gondolata,⁸ annak gazdasági, politikai, kulturális vetületeivel együtt. Az ezeken a területeken megjelenő szabályozási rendszerek meghaladják a nemzeti jogi szabályozás szintjeit. Kialakulnak a nemzetek feletti szabályozási szintek,⁹ jellemzően egységes szabványokban, protokollokban való gondolkodás, amit csak később követ a nemzetközi, majd nemzeti jog változása.
- A jog pozitíválódása és technikaivá válása; az ember, mint a jog céljának háttérbe szorulása, helyette részletesen kidolgozott szabályok rendszerének megalkotása, ezzel párhuzamosan a természetjog jelentőségének látszólagos csökkenése, az alapvető értékek ún. „emberi jogokká” való szűkülése.¹⁰
- Az imént elmondottak részbeni következményeként megjelenik a rendszerszintű és globális visszaélés a természet erőforrásaival.

Ezen változásokat figyelembe véve az alábbiak miatt van szükség az etikai megközelítésre, amelynek alapelemei a következők.

- Az embert, mint célt, és nem, mint eszközt kell megérteni: „Nincs semmi a teremtésben, amit, ha akarjuk és tudjuk, ne lehetne pusztá eszköznek is felhasználni; egyedül az ember, s vele minden eszes teremtmény önmagának való cél.”¹¹
- Világossá kell tenni, hogy az ember nem a gazdaság alrendszerének az eszköze, hanem a célja,¹² azaz a profit nem önmagáért, hanem az emberért van. A munka értéke nem abban áll, hogy az ember profitot állít elő, hanem abban, hogy az embert egy „jobb” életre vezeti.
- Biztosítani kell az ember közösségi szintű életképességét – a populáció kiegyensúlyozott szaporodását, az egyén szabad akaratát tiszteletben tartva.
- Biztosítani kell a föld ökoszisztémájának a fenntarthatóságát.
- Biztosítani kell egy olyan közös, a normákra vonatkozó nyelvet, amelyet a világ vallásos

8 Diganta Das, Smart City, DOI: 10.1002/9781118568446.eurs0294, https://www.researchgate.net/publication/332425909_Smart_City, 2019. szeptember 8., A szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy az okos város gondolata napjainkban gyakran csak „neoliberális marketing eszköz”.

9 Charlotte Ku, Forging a Multilayered System of Global Governance, 631 (2005). <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/845>

10 Kuminetz, Egy tomista jog- és állambölcselet vázlata, Budapest 2018, 41-47, <https://kirk-center.org/reviews/the-religion-of-human-rights/>, 2019. november 2.

11 Kant, A gyakorlati ész kritikája, Budapest 1996, 117, Turgonyi Z., A természetjog érvényesülése a demokratikus társadalmakban, in Bioetikai Szemle, 20. (2014), 23.

12 Kuminetz G., Egy tomista jog- és állambölcselet vázlata II., Budapest 2018.

lakossága is ért (figyelemmel arra a tényre, hogy jelenleg – a jövőben pedig fokozottan – a föld lakosságának a túlnyomó része a keresztény vagy a muszlim valláshoz tartozik, a vallástalanok száma csökken, továbbá a vallásos közösségek életképesebbek).¹³

A jövő politikusainak figyelemmel kell tehát lenniük ezekre az új szempontokra azzal, hogy a jogalkotási feladatuk jelentős mértékben megváltozik a következők miatt:

1. a horizontok globálissá tágulnak,
2. a szabályozásnak kifejezetten etikai alapúnak kell lennie,
3. és a jogszabályoknak közvetlen módon kell a „dolgok internetjéhez” is kapcsolódniuk.

A harmadik szempont még a *de lege ferenda* területére tartozik, azonban az első kettő már közvetlenül érinti a hétköznapjainkat.

Az Ipar 4.0 fogalomkészlete esetében azonban már most tapasztaljuk, hogy mindennapjaink szabályozása még a pozitív jognál is sarkítottabb módon a formális logika eszköztárával írja le és irányítja az emberi és gépi együttműködést.¹⁴ Ennek eredményeként a gép-gép, ill. ember-gép kommunikációban a szabályozás tisztán formalizált szabályozásként valósulhat meg. Egyik oldalról létrejön egy teljes biztonsággal működő döntési rendszer, a másik oldalon viszont pontosan emiatt a *summum ius summa iniuria* (a jog teljessége a jogtalanság teljessége) veszélye fenyeget. A szabályozás olyan területére érkeztünk, ahol – az ember érdekében, az igazságosság elve mentén – ismét vissza kell térni a természetjog normarendeket összekötő alkalmazásához, vagy legalább is egy egységes, ember központú etikához.

Mindez különösen is érvényes az Ipar 4.0 gondolkodásmódját meghatározó globalizált, nemzeteken átívelő szabályozási feladatok megoldására is. Egységes szabályozás szükséges olyan gyakorlati kérdésekben, mint például, hogy az autonóm járművek milyen döntéseket hozzanak, hogy a drónok fegyveres konfliktusokban hogyan avatkozhatnak be, vagy hogy a közösségi fórumokon milyen tartalmak jelenhessenek meg. De legalább ekkora jelentősége lesz a tőzsdei kereskedelem automatizálásának vagy a monetáris politika gépi alakításának. Hétköznapibb gyakorlati példaként hozhatjuk fel, hogy egy algoritmus – figyelemmel a munkavállaló mért tevékenységére – milyen esetekben mondhatja fel a munkaviszonyt, vagy egy másik program hogyan dönthet a feltételes szabadságra bocsátásról.¹⁵

13 <https://www.pewforum.org/2019/01/31/religions-relationship-to-happiness-civic-engagement-and-health-around-the-world/>, http://www.globalreligiousfutures.org/explorer#/?subtopic=15&chartType=bar&year=2020&data_type=number&religious_affiliation=all&destination=to&countries=Worldwide&age_group=all&gender=all&pdfMode=false, 2019. május 22.

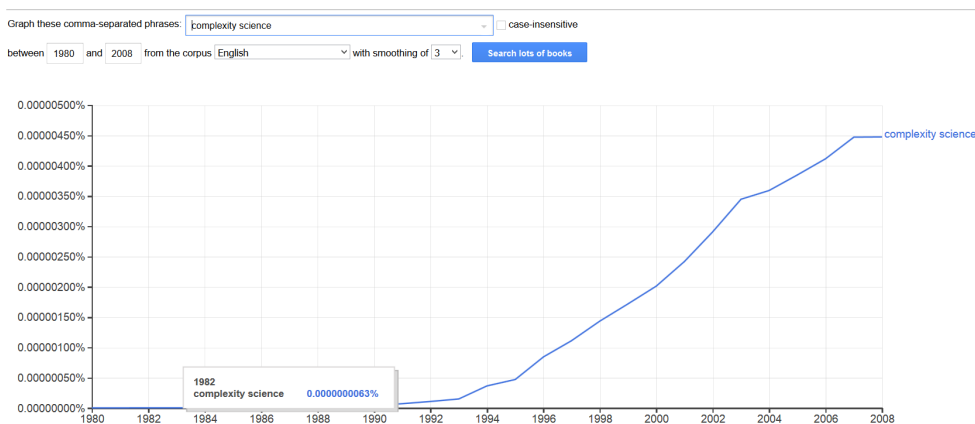
14 Luhmann, N., *Legitimation durch Verfahren*, Frankfurt. 1983.

15 SUPREME COURT OF WISCONSIN, 2015AP157-CR, *State of Wisconsin v.Eric L. Loomis*.

A jog kiterjesztő értelmezése: szabályozástudomány

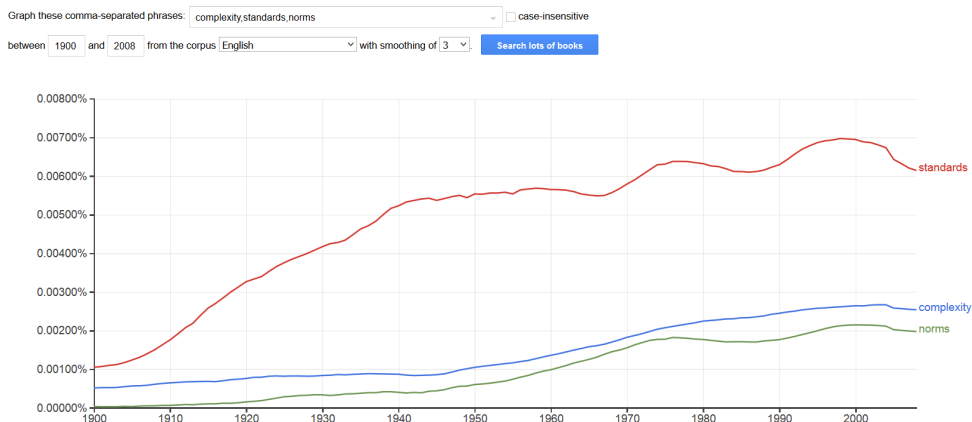
Egyre világosabbá válik, hogy a jog klasszikus nemzetekhez és képvisleti demokráciához kötődő értelmezési horizontjai kitérnek az Ipar 4.0 korában. A WoT (dolgok internetje) egyértelműen nemzeteken átívelő és kifejezetten ipari szakértőkön keresztül megalkotott szabályozást tesz szükségessé. Jelenleg az egyes országok jogalkotói nem feltétlenül vannak arra felkészülve, hogy ebben az új kontextusban a szabályalkotás egészét demokratikus kontrollok alá helyezték. Rossz esetben ezek a kontrollok még gyengébbekké válnak a gépek összekapcsoltságának korában, egyszerűen a szakértelem hiánya, ill. a szabályozandó terület nemzeteken túlmutató volta miatt.

Ezen tények miatt fontos, hogy a jogtudomány a klasszikus megközelítésen túlmutatva szélesebbre nyissa a horizontjait, és egyfajta „szabályozástudománnyal” kiegészülve biztosítsa az emberi közösség érdekeinek állandó szem előtt tartását a szabványok, protokollok tömeges és esetenként automatizált kialakításának a korában is. A komplexitás-tudomány komplementere a szabályozástudomány lehet, amelyik alkalmas arra, hogy az emberi élet szabályozásának új eszközeit is elhelyezi a jog-erkölcs (esetleg vallás) normarendjeibe.¹⁶ Erre a lehetőségre utal a 2. és 3. ábra, amely szerint a komplexitás tudomány egyre többet hangoztatott fogalom, ill. a norma és a komplexitás fogalmának használati gyakorisága hasonló mértékben növekszik.

2. ábra

¹⁶ Mashhad Al-Allaf, MODERN TECHNOLOGY, PREVENTIVE ETHICS, AND THE HUMAN CONDITION: SHOULD WE RENEW OUR MORAL PHILOSOPHY FOR THE EVER-RENEWED TECHNOLOGY?, https://www.academia.edu/9342974/MODERN_TECHNOLOGY_PREVENTIVE_ETHICS_AND_THE_HUMAN_CONDITION_SHOULD_WE_RENEW_OUR_MORAL_PHILOSOPHY_FOR_THE_EVER-RENEWED_TECHNOLOGY, 2019. szeptember 16.

3. ábra

Döntések a szabályozástudományban

A szabályozástudomány egyik fontos módszere a becsült szubjektív valószínűségeken alapuló ún. Bayes-i döntés. (A Bayes tétel a valószínűség-számításban egy feltételes valószínűség és fordítottja között állít fel kapcsolatot). Lényege, hogy egy megfigyelhető esemény hogyan erősíti vagy gyengíti adott hipotézisünk helyességébe vetett hitünket. Ennek a módszernek a bírói gyakorlatban való hasznosítását már korábban bemutattuk.¹⁷ Az elmélet szerint a döntés meghozatala során vizsgálni kell a bizonyítékok (tények) valószínűségét és az ügyben beöltött szerepét (hatását). Ideális esetben nagy valószínűségű tényeink (pl. közokiratban rögzítettek) állnak rendelkezésre olyan módon, hogy azoknak valóban nagy szerepük van az ügy eldöntésében. Ekkor egyszerű a döntés. Ha azonban nem ennyire egyértelmű helyzetet értékelünk, akkor kiderül, hogy egy nagy hatású (az ügy szempontjából jelentős), ámde kis valószínűségű (nem egyértelműen bizonyított) tény inkább csökkenti a kimeneti bizonyosságot, mint növeli.

A bekövetkezés valószínűségét, ahogy már jeleztük megadhatja a bekövetkezést bizonyító bizonyíték jellege és az ahhoz fűződő, a jogszabályban vagy a joggyakorlatban rögzített, ill. a bíróban kialakult bizonyító erő. (Pl. közokirat, teljes bizonyító erejű magánokirat, magánokirat, etc.)

A bekövetkezés valószínűségét azonban meghatározza az is, hogy a bizonyítékkal bizonyított tény mennyiben közvetlen oka az esemény bekövetkezésének. Többszörös oksági kapcsolat esetén a valószínűségek egymás szorzatai lesznek, azaz minél hosszabb egy oksági lánc, és abban minél több nem teljes valószínűségű tény van, a bekövetkezés valószínűsége annál kisebb. Vegyünk egy példát: egy tanú 70%-os valószínűséggel állít valamit, amit megpróbál egy másik 60%-os valószínűségű ténnyel alátámasztani. Látszólag gondolhatjuk úgy, hogy mindez megerősíti az eredeti állítását, azonban, ha

¹⁷ Birher N., Mikor ítélezhet az egyházi bíró a kánoni jogszabályok ellenében?, Budapest 2000, 131-139.

a valószínűségeket összeszorozzuk, akkor az eredeti 70% helyett 42%-os kimeneti valószínűséget kapunk.

Egymással nem oksági összefüggésben álló bizonyítékok esetén külön-külön kell kiszámolni a bizonyítékok hatását a kimeneti eredmény vonatkozásában. Ebben egy lehetséges modell a Bayes képlettel való számolás.

$$\frac{P(A) \times P(B/A)}{P(A) \times P(B/A) + P(nA) \times P(B/nA)} = P(A/B)$$

- P(A) : A döntés becsült valószínűsége (tény)
- P(B/A) : A bizonyíték valószínűsége a tényhez képest
- P(nA) : A tény inverze: $P(A) + P(nA) = 1$
- P(B/nA): A tény valószínűsége a bizonyíték valószínűsége nélkül: $P(B/A) + P(B/nA) = 1$
- P(A/B): A döntés számított valószínűsége

A bíró elfogadja a keresetlevelet, majd ez alapján megbecsüli a per kimenetét, példánkban 50%-os valószínűséggel. Az eljárás során azonban még két, a tényállást alátámasztó bizonyíték is előkerül. A bíró mindkét bizonyítéknak 90%-os valószínűséget tulajdonít.

Az első bizonyíték esetén a következő képen számol:

$$\frac{0,5 \times 0,9}{0,5 \times 0,9 + 0,5 \times 0,1} = 0,9$$

Majd a második bizonyítékkal tovább számol (korigálva az első becslést):

$$\frac{0,9 \times 0,9}{0,9 \times 0,9 + 0,1 \times 0,1} = 0,988$$

Az ítélet tehát 98,8%-os valószínűséggel meghozható az bizonyítékok alapján. A tévedési ráta alig haladja meg tehát az 1%-ot. Mi van azonban abban az esetben, ha alacsonyabbak a bizonyítékok által bizonyított tények bekövetkezési valószínűségei:

Ebben az esetben természetesen egyáltalán nem mindegy, hogy melyik valószínűségű bizonyítékkal kezdi a bíró a számolást. Ehhez van szükség arra, hogy a bizonyítékokat azoknak a kimeneti eredményre való hatása szerint állítsa sorba, és így végezze el a műveleteket. Ennek lehet az a következménye, hogy egy kis valószínűségű, de nagy hatású bizonyíték a bizonyíték helyett „ellenbizonyítékká” válik.

A jövő jogalkotásának és bírói gyakorlatának fokozottan számolnia kell az ilyen és ehhez hasonló matematikai modellekkel, amelyek egyik oldalról egyre „objektívabbá” teszik a jogalkotást és a jogalkalmazást, a másik oldalról viszont egyre kevésbé adnak

lehetőséget az „emberi szempont” megjelenésének. Ahogy már jeleztük, ezt a hiányt csak egy egyetemes erkölcsi rend lehet képes ellensúlyozni.

Európai törekvések a „szabályozás szabályozására”

A protokollok és egységesített kommunikációs csatornák globális rendszerek létrejöttét teszik lehetővé, amelyekről az egyes nemzeti szabályozások gyakorlatilag képtelenek eltérni, ezáltal soha nem látott mértékű hatalomkoncentrációt létrehozva. Ezt a folyamatot írja le a „G7 ICT AND INDUSTRY MINISTERS’ DECLARATION MAKING THE NEXT PRODUCTION REVOLUTION INCLUSIVE, OPEN AND SECURE” Torino, 25-26 September, 2017. című dokumentum, amelynek 40. és 41. pontjai egyértelműen állást foglalnak a globális, szabványokkal összekapcsolt világ mellett.

„Úgy véljük, hogy az ipar által létrehozott önkéntes nemzetközi műszaki szabványok, nyílt, átlátható és konszenzuson alapuló módon történő alkalmazása kritikus fontosságúak a digitálisan összekapcsolódott világ felé haladva. Ezek a gazdasági növekedés, az innováció, a termelékenység előmozdításának eszközei, amelyek megalapozzák a versenyképességet és az interoperabilitást. ... A globális kapcsolódás, a gazdasági interakció fenntartása és kiterjesztése érdekében a nemzetközi szabványokat kell előnyben részesíteni a nemzeti vagy regionális szabványokkal szemben. A nemzetközi szabványok implementálása során a regionális vagy nemzeti szabványoknak nem szabad ellentmondaniuk az eredeti nemzetközi szabványnak.”

Nem kapunk azonban választ arra, hogy ki és milyen legitimitációval alkothatja meg ezeket a szabályokat.

A probléma már a 30-as években is felmerült, ugyan akkor még csak elvi éllel. Hans Kelsen ezt így fogalmazta meg: *„Az egész itt jelölt jogtechnikai változásnak végül is az a tendenciája, hogy a nemzetközi jog s az egyes államok jogrendje közötti határvonalat elmesse, úgy, hogy a valóságos növekvő centralizációra irányuló jogfejlődés végső céljaként egy egyetemes világközösség szervezeti egysége, azaz egy világállam kialakítása tűnik fel. ... Csupán minden jog megismerési egysége adott; vagyis lehetséges a nemzetközi jogot az egyes államok jogrendjével együtt normák egységes rendszereként felfogni – teljességgel úgy, mint ahogy szokásosan az egyes állam jogrendjét is egységnek tekintjük.”¹⁸*

Egyértelműen azonosítható a szándék egy egységes, nemzetek feletti szabályozási nyelv kialakítására, amelynek alapja a tiszta jogtan lehet. Napjainkban azt látjuk, hogy ez a fajta tiszta jogtan nem nyújt elegendő alapot a nemzetközi együttműködésben. Technikailag ugyan hatékony lehet a gépi kommunikáció megalapozására, azonban alkalmatlan arra, hogy az erkölcsös és vallásos ember közösségi életét szabályozza. Éppen ezért új közös kommunikációs platformot kell kialakítani, melyben a természetjognak – a normarendeket összekapcsoló jellege miatt – jelentős szerepe lehet.

Az egységes normatív nyelvezet kérdése természetesen foglalkoztatja a nemzetek feletti szervezeteket, így például az Európai Uniót is. Pontosan emiatt az EU Bizottság

18 Kelsen, Tiszta jogtan...

létrehozott egy nemzetközi szakértői csoportot a megbízható mesterséges intelligenciával kapcsolatos alapelvek kidolgozására. Érdekes, hogy már a bevezetőben megjegyzi, *hogy* a szabályozáshoz elengedhetetlen a jog, az erkölcs és a „robusztusság” kívánalmainak való megfelelés.

„Az iránymutatások célja a megbízható AI támogatása. A megbízható AI-nek három összetevője van, amelyeket a rendszer teljes életciklusa során teljesíteni kell: (1) jogszerűnek kell lennie, az alkalmazandó törvényeknek és rendeleteknek megfelelően (2) etikainak kell lennie, biztosítva az etikai elvek és értékek betartását, és (3) robusztusnak kell lennie, mind technikai, mind társadalmi szempontból, hiszen még jó szándékkal is véletlen kárt okozhatnak az AI rendszerek. Mindegyik komponens önmagában szükséges, de nem elegendő a megbízható AI eléréséhez. Ideális esetben mindhárom komponens harmonikusan működik együtt és a tevékenységeik átfedik egymást. Ha a gyakorlatban feszültségek keletkeznek e komponensek között, a társadalomnak törekednie kell arra, hogy összehangolja őket.”¹⁹

A dokumentum terminológiája és a normatív rendekhez való kapcsolata az eddig megszokott un. emberi jogi terminológiát használja, azonban erősen hiányos, nem tér ki például az ember-gép viszony alapvető lényegére, ill. nem definiálja az embert, mint transzcendentális létezőt.

Itt kell megjegyezni, hogy az emberi jogok narratívája volt hivatott a liberális demokráciákban arra, hogy a normarendek összehangolásának feladatát ellássa. Mindezt azonban sohasem tudta teljes egészében megvalósítani, mivel az ember szabadságát csak a valamitől való szabadság és nem a valamire való szabadság értelmében tudta megragadni. Azaz a „mindent szabad, ami nem tilos” elv figyelmen kívül hagyta a „mit tegyek, hogy ember legyek” kérdést. Ahogy azt korábban bemutattuk az elv két oldalát a természetjog képes összefogni egységes szerkezetben.

A normarendek (jog, erkölcs, vallás) kapcsolódásának szükségszerűségét természetesen a természetjogtól eltérő megközelítésekben is leírhatjuk. Ezekben a leírásokban is megjelenik elsősorban a jog és erkölcs kapcsolódási mintázata, és alkalmanként előkerül a vallás kérdése is. Ilyen mintázatok például az etikai kódexek, Magyarország Alaptörvényének „Nemzeti Hitvallása”, vagy ezeknél átfogóbb módon a compliance rendszerek. Ez jellemzően a nemzetközi vállalatok szabályozási rendszerét jelenti, amely magában foglalja azt a fajta értékmenedzsmentet, amelyik kiemelt figyelmet fordít a jogi és erkölcsi, elsősorban az integritásra vonatkozó szabályozókra is²⁰. A vállalatok felismerték, a nemzetközi versenyben szükség van a piac által elismert erkölcsi megnyilvánulásokra. A cégeknek az erkölcsbe is be kell fektetniük – túl az egyszerű jogkövető

19 Ethics Guidelines for Trustworthy AI, <https://ec.europa.eu/futurium/en/ai-alliance-consultation/guidelines/1#Human%20agency>, 2019. május 18.

20 Graf, O., Fassbender, P., Zukunftsperspektiven im Compliance Management Eine Studie der PROTEUS SECUR Consulting & Solutions GmbH, München, 2015, <http://www.premium-cola.de/downloads/wissenschaft/Pantaleon%20Fassbender%20%2B%20Oliver%20Graf%20-%20Zukunftsperspektiven%20im%20Compliance%20Management.pdf>, 2019. május 22.

magatartáson. Mégis úgy tűnik a három normarend összehangolására a compliance is alkalmatlan, hiszen, egyrészt nem foglalkozik érdemben a vallási normák jelenségével, másrészt pedig jellemzően megmarad a vállalaton belüli visszaélések felderítésénél, ahelyett, hogy az értékek felmutatása lenne az elsődleges célja.

Az eddigi kutatások alátámasztották, hogy a jogi szabályozás nem elégséges az innovatív technológiákkal kapcsolatban. Ennek oka részben a technológiákban rejlő veszélyek, részben pedig a szabályozás lassúsága. A *de lege lata* szerinti szabályozás mindig a technológiák fejlődése mögött kullog, a *de lege ferenda* szabályozás pedig inkább csak tudományos fantasztikus próbálkozás lehet a modern technológiák korában. Éppen ezért szükséges az új preventív jellegű megközelítés, a normativitás szintjeinek a nemzetközi kommunikációban is értelmezhető összekapcsolása.

Tovább bonyolítja a helyzetet és az imént elmondottakkal részben szemben áll az emberekben egyre erősödő transzcendencia igény. Úgy tűnik a vallásból fakadó evolúciós előny miatt (regulatív, integratív, interpretatív funkció)²¹ jóval életképesebbek azok a közösségek, amelyek vallási normarendet is alkalmaznak a túléléshez.²² Ezek az emberek lesznek a H-CPS rendszerek humán tényezői. Nyitott kérdés ennek a két teljesen különböző szabályozási szintnek, a vallásnak és a szabványoknak az összekapcsolása. Mindez természetesen nem csak azt jelenti, hogy lesz-e a munkavállalónak előre biztosított ideje például az imádkozásra, hanem azt is, hajlandó lesz-e egyáltalán bekapcsolódni a munkavállaló a szabályoknak a merev világába? Európa legújabb kori történelme erről a kérdéstről is szól.

A hazai jogalkotás informatikai támogatásának jelenlegi fejlődési irányai – Parlex

A hazai gyakorlat még messze van az automatizált jogalkotástól és jogalkalmazástól. Azonban az első, már nagyon időszerű lépést a közelmúltban tette meg a törvényhozás. A hazai jogalkotás gyakorlatában felmerült annak az igénye, hogy létrejöjjön egy olyan „átfogó, a változó jogszabályi környezetnek megfelelően alakítható, továbbfejleszhető, hatályosító funkcióval rendelkező, magyar nyelvű, nyílt formátumú dokumentumok (ODF) előállítására is képes informatikai rendszer, amely a 2012. évi XXXVI. törvény, valamint a 10/2014. (II. 24.) OGY határozat – szerződéskötés napján hatályos – rendelkezéseinek megfelelően lehetővé teszi a törvényalkotási folyamat támogatását. A rendszernek lehetővé kell tennie irományok elektronikus úton történő előállítását és benyújtását, továbbá az országgyűlési adatok feldolgozásával más dokumentumok

21 Idler E., McLaughlin, J., Kasl S., Religion and the Quality of Life in the Last Year of Life, doi: 10.1093/geronb/gbp028, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2697501/>, 2019. május 18.

22 Szocik K., RELIGION AND RELIGIOUS BELIEFS AS EVOLUTIONARY ADAPTATIONS, https://www.researchgate.net/publication/305469222_Religion_and_religious_beliefs_as_evolutionary_adaptations, 2019. május 18, Mysterud I., Darwin's Cathedral: Evolution, Religion, and the Nature of Society, by David Sloan Wilson, https://msu.edu/~pennock5/courses/492Fa06/Mysterud_Rev_WDC.pdf, 2019. május 18.

és tárgyalási segédanyagok informatikai előállítását és kezelését” – állt a közbeszerzési értesítőben. Az Országgyűlésben az első, a jogalkotási folyamatot közvetlenül is segítő alkalmazás egy 1992-ben kidolgozott Access tábla volt, amelyik a költségvetési törvény szerkezetét tudta nyomon követni. Ez gyakorlatilag egy nyilvántartó és sablonokat tartalmazó táblázat volt. Jelenleg jutott el a jogalkotás oda, hogy a teljes parlamenti jogalkotási folyamatot, 2017 tavaszától egy egységes Parlex nevet viselő rendszer támogatja. A rendszer a Hárszabályban, a Jat -ban és a Jszt -ben található, a jogalkotásra vonatkozó szabályokat konvertálta jogalkotási logikává, amelynek mentén támogatja az egyes jogszabályok szövegeinek kialakítási folyamatát.

Már rögtön a kialakítás elején felmerült az igénye annak, hogy a folyamatba olyan megoldások is integrálásra kerülnek, amelyek lehetővé teszik a jogszabályokban nem rögzített (így előre nem programozott) beavatkozásokat. Ezzel már az első pillanattól kezdve világossá vált, hogy még a jogalkotás formai része sem lesz teljes mértékben „automatizált”.

Szintén fontos szempont volt a rendszer kialakítása során, hogy később a törvényeken kívül más jogszabályok megalkotásának támogatására is kibővíthető legyen. Ezzel elérhető lehet a jelentős formai különböző jogszabályok – különösen is az önkormányzati rendeletek – egységesítése. A Parlex alkalmas az irományok feldolgozására, a következő típusok szerint: Törvényjavaslat, Költségvetési törvényjavaslat, Határozati javaslat, Hárszabály szerinti határozati javaslat. Itt is külön kezeli a normaszövegeket és azok mellékleteinek sablonjait.

A rendszer jelenleg nem alkalmas arra, hogy képleteket kezeljen, azokat csak képként ismeri fel a Parlex. A következő fejlesztési lépésben már ténylegesen is alkalmassá válik a program a képletek kezelésére. Ezzel együtt még nagyon messze van a jogalkotás attól, hogy mesterséges intelligencia segítségével generáljon a jogszabályokba képleteket. A következő időszak vívmányának tekinthetjük már azt is, ha minden jogalkotó egy egységes rendszer segítségével képes lesz a jogszabályok formai elemének automatikus generálására. (Természetesen ezt is csak oly módon, hogy szükség esetén „manuálisan” el lehessen térni a programtól, hiszen a jogalkotás gyakorlatában az egyik legfontosabb alapelv a „bármikor bármit” szabály.)

Magának a közgondolkodásnak kellene teljes mértékben megváltoznia ahhoz, hogy a jogalkotás támogatása kizárólag az előre rögzített algoritmus szerint történjék. A politika igénye valójában a folyamatos és közvetlen beavatkozás lehetőségének a fenntartása. Éppen ezért a jogalkotás és jogalkalmazás „gépiesítése” – még ha a technikai feltételek adottak is lennének – ábránd marad.

A Parlex pillanatnyilag nem használ tanuló algoritmust. Előre adott paraméterek alapján képes felismerni jogszabályi hivatkozásokat és rövidítéseket. A felismerés kötött, alternatívákat nem kínál fel, csak a teljesen pontos egyezés esetén ad találatot. Mindez esetleges gépelési hibák esetén kockázatos is lehet. A program képes a külső és belső jogszabályi hivatkozások megkülönböztetésére.

Ezen túlmenően képes a jogszabály szerkezetének generálására, ill. a záró rendelkezések elkészítéséhez hivatkozások összegyűjtésére. A fejlesztés következő lépésében a program már alkalmas lesz a záró részek megírására is (pl. sarkalatossági záradék megírása, ha kétharmados a törvény).

A jogszabályszerkesztés segítségével túlmenően a program rendelkezik egy menedzsment funkcióval is, amelyben az egyes feladatokat ki lehet adni a felelősöknek, ill. szerkesztőknek. Szintén itt van nagy szerepe a módosító indítványokhoz kapcsolódó határidők automatikus figyelésének.

Megállapíthatjuk, hogy valóban komoly fejlődésen ment át az elmúlt években a hazai jogalkotás informatikai támogatása, azonban még messze vagyunk attól, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása segítségével jogszabályokat állíthassunk elő. Pillanatnyilag még elképzelhetetlen, hogy a jogszabályok tartalmi részének kialakítása mesterséges intelligencia segítségével történjen. Ebben a folyamatban az áttörést valószínűleg nem az országgyűlés jogalkotása, hanem a tömegesebb és gyakran formálisabb rendeletekalkotás gépiesítése fogja meghozni. Ehhez viszont lényeges lépés, hogy elkészüljön az ezeket a jogalkotási folyamatokat is támogató egységes rendszer.

Összegzés

Összességében megállapíthatjuk, a jövő demokráciája, jogalkotása, jogalkalmazása, szabályozástechnikája – figyelemmel a mai globális társadalmi és technikai kihívásokra – elentős változások előtt áll. Olyan szabályozástani változásokat tapasztalunk, amelyek átértelmezik a hagyományos normaalkotási gyakorlatunkat. Egy azonban bizonyos, emberség, vagy ha pontosabbak akarunk lenni egyetemes erkölcsösség és hit nélkül képtelenek leszünk a saját magunk által generált változások fenntarthatóságot szolgáló megszélidítésére.

A DOLOGI JOG LEGFONTOSABB TECHNOLÓGIAI JOGI KÉRDÉSEI, ÚJ TECHNOLÓGIÁK JOGA ÉS A DOLOGI JOG

Összefoglaló

Mint ismeretes, a magánjog jogterületei közül a dologi jog egyike azoknak, ahol a mai napig nagyon szoros a rokonság a római joggal. Egyes alapintézmények változatlan, vagy majdnem változatlan formában élnek tovább hatályos jogunkban. Erre is tekintettel álláspontom szerint különösen izgalmas kihívás a magánjog egy ennyire hagyományos területén annak vizsgálata, hogy a modern technológiák joga milyen újszerű folyamatokat indukál, milyen nóvumokat produkál. Leginkább olyan kérdések kerülnek elemzésre, hogy vajon az új technológiák joga és a dologi jog (különösen a dolog fogalma) között milyen metszéspontok jelentkeznek, beszélhetünk-e elméleti szinten arról, hogy a modern technológiák joga a dolog fogalmát újszerű módon értelmezi, új jelentéstartalmakat kölcsönöz a dolog fogalmának és így tovább.

Történeti kitekintés a dolog fogalmi változásainak tekintetében

A dolog konkrét fogalma a római jogban nem került rögzítésre, azonban szűkebb jogi értelemben a „res” szót tartalmilag a mai dolog meghatározásának tekinthetjük.

A „res” alatt leggyakrabban olyan önálló, testi tárgyat értettek a római jogban, amelyen tulajdon állhatott fenn. Ennek értelmében nem minősülhetett dolognak például az alkatrész (tulajdonképpen: önállótlan testi tárgy), a szabad ember teste, az emberi uralom alá nem hajtható dolgok, valamint a dologösszesség sem. Ehhez kapcsolódik először a vagyon fogalma, hiszen hétköznapi értelemben vagyon alatt egy személy tulajdonában, használatában lévő dolgainak – akár ingó, akár ingatlan – összességét értjük. A modern vagyon mögöttes tartalma azonban már nem egyezik meg magukkal a vagyon tárgyát képező dolgokkal, hanem már az azokon fennálló tulajdonjogot tekintjük a vagyon tárgyának.

A római jog forrásai részletesen ismertetik a dolgok korabeli felfogás szerinti osztályozását, ez az osztályozási módszer alapvetően nem a mai logikát követi, a római joggal foglalkozó szerzők inkább gyakorlati, illetve részint filozófiai szempontokat vettek figyelembe.

A dolgok osztályozása szükségképpen *mesterséges*, és bizonyos értelemben önkényes kategóriákat eredményező felosztás, ami semmilyen tekintetben nem szakítható el az

1 Tanszékvezető egyetemi docens (Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék)

adott kortól, az adott jogrendszer hagyományaitól, illetve a dogmatikai felfogástól sem. Témánk szempontjából leginkább az alábbi kategóriák érdemelnek figyelmet.

Res in patrimonio – res extra patrimonium: ezen felosztás szerint a res in patrimonio olyan dolgokat jelöl, amelyek tartozhatnak magánvagyonba, a res extra patrimonium pedig olyanokat, amelyek kívül esnek a magánvagyonon (például a vallási szférához tartozó kultusz tárgyak).

Res in commercio – res extra commercium: ezen fogalompár elemei a forgalomképesség alapján kerültek meghatározásra. A „res in commercio” jelentette a forgalomképes dolgokat, tehát azon vagyontárgyakat, amelyeket el lehetett adni, a „res extra commercium” pedig azokat, amelyeknek eladása kifejezetten tiltott, tehát forgalmon kívüli dolgok voltak.

Res divini iuris – res humani iuris: itt tulajdonképpen az isteni jog, illetve az emberi jog alá tartozó dolgokat különböztették meg. Az isteni jog körébe sorolhatóak a szent dolgok (pl. felszentelt épületek), a temetkezési hely, valamint a sérthetetlen dolgok (város kapui és falai). A res humani iuris további két alcsoportja a magándolog és a közdolog volt.²

Példaként említhető továbbá a római jogban kiemelkedő jelentőséggel bíró *res Mancipi* – *res nec Mancipi* kategória. Ez a felosztás a római jogban a dolgok legősibb felosztását képezi, és *res Mancipi* alatt azon dolgokat kell érteni, amelyek tulajdona az ősi, ünnepélyes, átruházó ügylettel, a *Mancipatio*-val ruházhatóak át. Ha megvizsgáljuk a *res Mancipi* körét – melybe beletartoznak az itáliai telkek, a rabszolgák, az igavonásra, teherhordásra használt, Itáliában honos négy lábúak, továbbá a négy ősi mezei, telki szolgálat – azt látjuk, hogy ezek azon dolgok, melyek a korabeli Róma paraszti társadalmában és gazdaságában a mindennapi gazdálkodás ellátásához alapvetően szükségesek voltak.

Így nem meglepő, ha e dolgok vonatkozásában követelték meg a rómaiak a leginkább *formakényszer*hez kötött, ünnepélyes tulajdonátruházó ügylet lefolytatását, melynek hiányában, illetve hibás lefolytatása esetén legfeljebb elbirtoklással lehetett tulajdont szerezni. A *Mancipatio* mint ünnepélyes jogügylet (*negotium sollemne*) egyes formai kellékei – az ércmérleg használata, a mérlegtartó (*libripens*) alkalmazása – mai szemléletünkben nyilván különösnek tűnik, ugyanakkor a római jog korába helyezve, és a római jog dogmatikáját tekintve megérthető, hogy a rómaiak miért éppen az említett dolgokat sorolták a *res Mancipi* kategóriájába. (*Mutatis mutandis* a posztklasszikus korban a *res Mancipi* kategóriája teljesen eltűnik.)

Ugyanakkor a dolgok római jogi felosztásában is találunk már számos olyan kategóriát, amelyek alapvető jelentőséggel bírtak és bírnak a modern jogfejlődésben is. Így utalni lehet Gaius, a híres római jogtudós Intitúcióiban szereplő egyik felosztásra: „...most pedig lássuk a dolgokat; ezek vagy beletartoznak a vagyonunkba vagy vagyonunkon kívülieknek tartják őket.” [Lásd: BRÓSZ R.: (ford.) *Gaius Intitúciói.*, Budapest, 1995. 48. o.]

2 Földi András és Hamza Gábor: A római jog története és intitúció (Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest 2014) 271. o.

A témánk szempontjából legfontosabb, már Gaius által is alkalmazott (2, 12), majd Iustinianus *Institutiones* című tankönyvébe is bekerülő csoportosítás, amely a dolgokat az alapján, hogy természetük szerint meg lehet-e érinteni azokat két csoportba, a testi dolgok (*res corporales*) és a testetlen dolgok (*res incorporales*) kategóriába sorolja. A *res incorporales* kategóriája a fentebb ismertetett, a római jogban általánosnak nevezhető dologfogalmat egyértelműen szétfeszíti, mivel ezek lényege épp abban áll, hogy ezeket a jog konstituálja. Többek között ide tartozott az örökség, a haszonélvezet, a szolgalmak, továbbá a kötelmek is, függetlenül attól, hogy ezek többnyire maguk is testi tárgyakat tartalmaztak, illetve ilyenekre vonatkoztak, mert esetükben nem maguk testi tárgyak, hanem a rajtuk fennálló jog minősült testetlen dolognak. (Inst. 2, 2) Az a tény, hogy a római jogászok gondolkodásmódja eljutott arra az absztrakciós szintre, hogy egy „testetlen dolog” (jelen esetben jogosultságot) is dologként lehet minősíteni fontos mérőföldkönek tekinthető a dologi jog dogmatikájában, és a későbbi jogfejlődés során is éreztette a hatását.

Manapság a *res incorporalis* a dologok teljesen elfogadott, bevett kategóriája. A jogok adásvétele, a kötelezettségek engedményezése, egyes jogok biztosítékként történő átadása a gazdaság mindennapos részei, és ugyanakkor a gazdaság egyes mozgatórugóit is képezik. A *res incorporalis* kategóriája nélkül elképzelhetetlen lenne például az értékpapír – és ennek megfelelően az értékpapírjog, mint jogterület – létezése is. Hiszen egyértelmű, hogy az értékpapír esetében dolognak nem maga a *fizikai* értelemben vett okirat tekinthető (bár azon jogrendszerekben, melyek még ma is elismerik a bemutatóra szóló értékpapírt, nem is hanyagolható el teljesen az okirat szerepe), hanem a benne foglalt, általa megtestesített jog. A *res incorporales* még inkább plasztikusabban a dematerializált értékpapír esetében érthető meg, ahol nincs is kinyomtatott okirat, hanem az értékpapír nyilvántartását egy erre feljogosított szervezet végzi szigorúan meghatározott szabályok szerint. Ebben a tekintetben említést érdemel, hogy a jogok mint dolgok értelmezése különös problémát jelenthet az adott jog vagy követelés értékének meghatározása során. Habár nem törvényszerű, de a gyakorlatban számos alkalommal igaznak bizonyul, hogy egy fizikai valójában is létező dolog – például egy ingatlan – értékének meghatározása sokkal inkább kézzelfogható, leírható, mint adott esetben egy jogé, követelésé. Ebben a tekintetben érdemes a számvitel szabályaira is utalnunk, melyek értelmében a jogokat, követeléseket mint *immateriális javakat* tartják nyilván, ahol az egyes értékek meghatározása nem mindig könnyű, olykor szakértő alkalmazását is igénylő feladat.

A dolgok felosztásának alapvető – a római jog által is ismert – kategóriája a *forgalomképes és forgalomképtelen dolgok* osztálya. Forgalomképes dolog mindaz, ami ügylet tárgya lehet, tehát melynek elidegenítéséről (adott esetben megterheléséről) lehet rendelkezni. A *forgalomképesség* egy adott dolog értékének meghatározása során kiemelkedő jelentőséggel bírhat. Amíg a római jogban például egy olyan telek, ahová eltemettek valakit, forgalomképtelennek minősült, addig például a magyar jogban is forgalomképtelen a kizárólagosan állami tulajdonban lévő dolog. Ilyen dolgokat nem lehet elidegeníteni, lényeges része e kategóriának a korlátozottan forgalomképes dolog fogalma is. Ezen

dolgokkal kapcsolatosan a rendelkezési jog korlátozott, vagy azért, mert például állami tulajdonjog lévén a dolog elidegenítése, megterhelése csak megfelelő pályáztatás, szabályozott eljárás lefolytatása alapján lehetséges, vagy pedig azért, mert a dolog tulajdonosa egyes ügyletei révén vált a dolog korlátozottan forgalomképpé – például az ingatlan adásvétele során a vételár hitelezésének biztosítékeként a hitelező pénzintézet javára jelzálogjog és elidegenítési és terhelési tilalom került bejegyzésre. Ezekben az esetekben a tulajdonos joga egyértelműen korlátozott, és például az ingatlan esetében ez teljes mértékben kitűnik az ingatlan – nyilvántartásból is. A magyar jog már ismeri az ún. ingó jelzálogjogról szóló hitelbiztosítéki nyilvántartást is. A hitelbiztosítéki nyilvántartás a zálogkötelezettek személyéhez kapcsolódóan tartalmazza a nem lajstromozott ingó dolgokon, jogokon és követeléseken alapított jelzálogjogokat, valamint a Ptk-ban meghatározott egyéb biztosítéki jogokat.

Ami az immateriális jogok forgalomképességével kapcsolatos fogalmi megkülönböztetést illeti, lényeges utalnunk a magyar jog egyik eseti döntésére dogmatikai szempontból. A BDT. 2000. 275. számú döntés szerint a korlátolt felelősségű társaság üzletrésze immateriális, vagyoni értékű jogosultságok együttese, amely átruházható és forgalomképes. Ezen eseti döntés szerint ugyanakkor a korlátolt felelősségű társaság üzletrésze nem minősül a Polgári Törvénykönyv szerinti dolognak. (Az eseti döntés szerint ennek jogkövetkezménye, hogy a dologszolgáltatással kapcsolatos szavatossági szabályok sem alkalmazhatóak rá.) Az eseti döntésből igen jól kitűnik, hogy a fogalmi elhatárolás esetében egyes átfedések lehetségesek, hiszen a fenti döntés alapján az immateriális és forgalomképes jog (illetve jogosultság összessége) nem tekinthető feltétlenül dolognak, így e döntés szerint maga az üzletrész sem értékelhető dologként. (Azt, hogy az üzletrész semmilyen módon nem tekinthető dolognak, egyébként alátámasztja a társasági jog azon szabálya is, hogy az üzletrészről semmilyen okiratot vagy igazolást kiállítani nem lehet, és voltaképpen a társasági szerződés, illetve a tagjegyzék az egyetlen olyan irat, melyből az üzletrész léte kitűnhet.)

A fogalmi elhatárolás egyes nehézségét jelzi továbbá az *elhasználható, elfogyasztható és helyettesíthető dolog* kategóriája is, mely osztályzás már a római jogban is jelentkezik. Az *elhasználható, elfogyasztható dolog* rendeltetésszerű felhasználása az, ha az adott dolgot elfogyasztják, míg a *helyettesíthető dolog* olyan dolog, amelynek lényege nem egyediségében rejlik, hanem voltaképpen mérték szerinti mennyiségében. Ugyanakkor a két kategória közel sem azonos, hiszen létezhet olyan egyedi elfogyasztható dolog, mely *nem* helyettesíthető, hiszen olyan sajátosságokkal rendelkezik, melynek révén egyedisége meghatározó, más dologgal nem pótolható. A magyar jog a *pénzt* – és ideértve a bankszámlakövetelést is – helyettesíthető, birtokba vehető forgalomképes dolognak tekinti. A pénz vonatkozásában ugyanakkor figyelemmel kell lennünk arra, hogy a pénz *res incorporalis*ként fogható fel abban a tekintetben, hogy valójában dolognak a pénz által megtestesített érték tekinthető. Ez különösen igaz a bankszámlakövetelés tekintetében, melyről okiratként bank által kiállított igazolás (például bankszámlakivonat) áll rendelkezésre. A nemesfémtartalmat magában hordozó fém pénz pedig egyértelműen az *elfogyasztható dolog* kategóriája alá szubszumálható.

A római jog a dolgok osztályozása mellett kitér a dolgok megszerzésének módjaira is, amiből az a következtetés vonható le, hogy a legalapvetőbb és leggyakoribb a tulajdon intézménye, mely a dolog feletti teljes hatalmat jelentette.

A dologi jog mint önálló jogi kategória először a középkorban jelent meg („ius reale”), és a római jog alapjai mentén kialakult annak alapvető felosztása is, mely szerint megkülönböztethető a saját dolgokra vonatkozó jog, tehát a tulajdon, valamint az idegen dologbeli jogok, amelyek közé a szolgalmat, az örökhaszonbérletet, a zálogjogot és a felüléptményi jogot sorolták.³

A középkori felfogás a dolog tekintetében erősen támaszkodott a római jogra. Átvették a testi dolgok és a testetlen kategóriáit azzal, hogy dologtulajdon tárgyai a testi dolgok lehetnek, míg a testetlen dolgok jogok tárgyai lehetnek. A testetlen dolgok körébe tartoztak a vagyoni jogok, mint például a haszonélvezet. A szélesebb értelemben vett dologfogalmat a középkori jog fenntartotta, és több országban ez határozta meg a jogtudományi rendszerezéseket, és tovább élt a kodifikált magánjogokban is. Ezen alapok mentén jött létre például a francia Code civil, a porosz Allgemeines Landrecht és az osztrák ABGB jogi rendszere. Ezzel szemben a német pandektisztika a szűk értelemben vett, csak a birtokba vehető testi tárgyakra, a res corporalesre kiterjedő dologfogalomra épülő rendszert hozott létre. Ezen alapokon nyugszik a Das Schweizerische Zivilgesetzbuch, valamint a német Bürgerliches Gesetzbuch dologi joga.⁴

A dolog fogalma a hatályos magyar jogban

A Ptk. a dolog fogalmát közelebbről nem határozza meg, továbbá a római jogban található res corporales – res incorporales kategóriapár szerinti megkülönböztetést sem alkalmazza. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény által alkalmazott tulajdonképpeni dolog-fogalomhoz legközelebb a dologi jogról szóló V. könyv megfogalmazása áll, amely kimondja az 5:14.§-ban⁵, hogy „[a] birtokba vehető testi tárgy tulajdonjog tárgya lehet.”

Ezen megfogalmazás alapján dolognak kizárólag a birtokba vehető testi tárgyak minősülhetnek dolognak. Ez a jellemző abszolút fizikai tulajdonság, és nem jogi kritérium.

Következésképpen a tulajdonjog tárgya az a fizikai léttel bíró testi tárgy (a dolog), amely birtokba vehető. A Polgári Törvénykönyv a tulajdonjog tárgyaként a birtokba vehető dolgot jelöli meg, helyesebb azonban a „tulajdonba vehető” fogalmazás. A „tulajdonba vehető” kitétel ugyanis egyrészt fizikai lehetőséget jelöl (például a szivárványt a tudomány mai állása szerint nem veheti az ember hatalmába), jogi lehetőség viszont, hogy a tulajdonbavételt a jog nem tiltja (például az ember nem lehet tulajdonjog tárgya).

3 Földi András és Hamza Gábor: A római jog története és institúció (Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest 2014) 269. o.

4 Menyhárd Attila: Dologi jog (ELTE EÖTVÖS Kiadó, Budapest 2014)

5 Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 5:14.§

Találkozunk olyan elképzeléssel, hogy a tulajdonjog tárgyai a dolognál szélesebb kört jelölnek, ezért a tulajdonjog szabályait más vagyoni javakra, jogokra is ki lehet terjeszteni. Ez azonban legfeljebb kodifikációs technika, a dologi jog tárgyának meghatározását nem befolyásolja. A dolog fogalomnak ilyen felfogása mellett valósulhat meg a tulajdonjog megszerzésének lényeges mozzanata: a tradíció, a birtokba adás. A jog átruházása esetén ez a mozzanat alkalmazhatatlan. Ugyanakkor kizárt, hogy a „megszerzett” jogot (vagyoni javakat) elbirtokolják, s nehezen képzelhető el, hogy ezeken a javakon szolgalmi jogot engedjenek. A dolog fogalom kiterjesztése együtt járna azzal, hogy nem csupán ezeket a dologi jogi intézményeket, hanem a birtokjogot, birtokvédelmet is számúzzuk a dologi jogból. A dolog fogalmának szűkebb felfogása ugyanekkor nem akadályozza, hogy a törvény a dologi jogi intézmények szabályozását – így a zálogjogi, haszonélvezeti rendelkezéseket - a jogokra is kiterjessze.

A dolgok osztályozása többféleképpen történhet. Az osztályozásoknak az az alapjuk, hogy bizonyos jogviszonyokban eltérő feltételek, illetőleg következmények fűződnek a dolgok egyes fajtáihoz (például adásvétel esetén más az ingó és más az ingatlan dologra vonatkozó szabályozás). A dolgok legáltalánosabban elfogadott csoportosítása: az ingó és az ingatlan dolog megkülönböztetése.

Az ingó és az ingatlan dologra való felosztás a jogtörténet legkorábbi időszakában megtalálható, bár a római jogban az ügyletek szempontjából nem volt különösebb jelentősége. Ma már a tulajdonjog tárgyai közül az egyik legfontosabb dolog: az ingatlan. Az ingatlan fogalmát a Ptk. nem határozza meg. Mai felfogásunk szerint az ingatlanok csoportjába tartozik elsősorban a földterület és a föld méhe (víz, szén, érc stb.), továbbá mindaz, amit a földön az ember vagy a természet létrehozott (a föld természetes vagy mesterséges alkotórésze). Az ingatlannal szilárd kapcsolatban lévő dolgokra (elsősorban a felépítményekre) a következő szabály vonatkozik: a felépítmény jogi sorsa a földét követi. Ingó minden olyan testi dolog, amely nem tartozik az ingatlan dologok csoportjába.

A testi és testetlen dolog A testi dolgok, amelyeket meg lehet érinteni és birtokba lehet venni. A testetlen dolgok, amelyeket nem lehet megérinteni, illetőleg nem lehet birtokba venni: a Ptk. szerint ezek nem jogi értelemben vett dolgok.

Az osztható és oszthatatlan dolog Osztható az a dolog, amely nem változik meg sem minőségében, sem értékében a felosztás során, a felosztott részek megőrzik eredeti tulajdonságukat, csak mennyiségükben változnak. Az osztható dolog elsősorban a nyersanyag, bizonyos termékek, alapanyagok. Oszthatatlanok az összetett dolgok, például a gép, az óra, egy ló.

Az oszthatatlanság ritkán jelent fizikai oszthatatlanságot, mindig a dolog használati értéke - néha jogi jellege – dönti el az oszthatatlanság minősítését, ugyanis gyakorlatilag minden dolog osztható, más kérdés, hogy a felosztással elveszti eredeti jellegét, értékét, más minőséggé válik.

Az oszthatatlanságnak (dologkapcsolatnak) a kötelmi jogi perekben is jelentősége van (például ha arról kell döntenie, hogy az esküvői vacsora osztható vagy oszthatatlan szolgáltatás). Jogi hatása e minősítésnek az, hogy az oszthatatlan szolgáltatás egyik részére vonatkozó szerződésesség következményei beállnak-e az ilyen szerződésre.

Az egyszerű és összetett dolgok Ez a csoportosítás hasonló az osztható-oszthatatlan felosztáshoz. Római jogi gyökerekkel bír ez a csoportképzés is. Az egyszerű dolgok azok, amelyek valamely fizikailag egyneműt - bár összekapcsolat - alkotnak, amelyek tekintetében az összetevők nem felismerhetők, nem jellemzők. Ezzel szemben az összetett dolgok mesterségesen egységbe foglalt, egyszerű dolgokból állnak, amelyek között vagy fizikai, vagy a használhatóság szempontjából összefüggés áll fenn. Ez az összefüggés jogi összefüggés is lehet (összetett dolog az épület, a bútor, a hajó).

A fajlagosan meghatározott és az egyedi dolog

A fajlagos dolog a dolgok közös vonásokkal rendelkező csoportját jelenti, az egyedi dolog pedig, amelynek egyedisége van és mással nem helyettesíthető. A fajlagos dolognak jogi jelentősége az, hogy bizonyos - eleve meghatározott - dologcsoporthoz (fajhoz) tartozik, amelynek minőségét a faj megjelölésével meg lehet határozni. Ehhez képest a szerződésben számmal (mértékkel, súllyal) meghatározható anélkül, hogy a minőséget részletesen körül kellene írni (például ha a felek a szerződésben fajta és mennyiség szerint jelölték meg annak tárgyát, a forgalomban szokásos jó minőségű dolgokkal kell a szerződést teljesíteni).

Az elhasználható és az elhasználhatatlan dolog

Az a dolog, amely rendeltetésszerű felhasználásakor megsemmisül: elhasználható dolog. Ilyen az élelmiszer, az ital stb. Az elhasználhatatlan dolgok azok, amelyek huzamosabb használatra vannak rendelve, és amelyek elhasználódása fokozatosan történik meg.

A fődolog és mellékdolog

A mellékdolognak vagy járulékos dolognak (accessorium) minősül az a dolog, amely bizonyos mértékig alárendelt helyzetbe van más dologgal (a fődologgal) és helyzete (elsősorban jogi helyzete) a fődolog sorsától függ. A mellékdologok fajtái: az alkotórész, a tartozék és a gyümölcs (l. a következő szakaszoknál is).

Az adott tulajdonviszonyban lényeges lehet annak megállapítása, hogy mely dolog tartozik a tulajdonjog tárgyához, s ennek megítélése különösen összetett dolog esetében okoz nehézséget. Az összetett dolgok sorában is különös figyelmet kell szentelnünk a fődolog és a mellékdolog kapcsolatának, ugyanis a tulajdonjog terjedelmét a dolog ilyen minősége döntheti el.

(a) Az *alkotórész* a dologgal a legszorosabban egyesített dolog. Olyannyira tartósan, hogy az elválasztással a dolog vagy elválasztott része elpusztulna, illetőleg az elválasztással értéke vagy használhatósága számottevően csökkenne. Az alkotórészre tehát a fődologra vonatkozó tulajdoni, tulajdonjogi hatások automatikusan kiterjednek. A tulajdonjog tárgya külön akkor lehet, ha a fődologtól elkülönítik. Ez a tartós kapcsolódás tehát

egyrészt fizikai kapcsolatot, másrészt gazdasági (gazdaságossági) kapcsolatot jelent a fő- és a járulékos dolog között.

(b) A *tartozék* olyan dolog, amely a fődologgal nem fizikai, hanem gazdasági (gazdaságossági) kapcsolatban van, tehát amely a dolog rendeltetésszerű használatához vagy épségben tartásához rendszerint szükséges vagy azt elősegíti. A tartozék különválhat a fődologtól, külön jogi fogalom tárgya lehet, azonban a fődolog rendeltetésszerű használatához szükség van rá, vagy a használatot elősegíti. A tartozék mindaddig a fődolog sorsát követi, amíg ezzel ellentétes jogi tények nem válnak nyilvánvalóvá, például a felek úgy egyeznek meg, hogy a lakatot kulcs nélkül is megvásárolják, a gumicsónakhoz nem a tartozékként szereplő evezőket használják stb.

(c) A *gyümölcs* a dolognak olyan hozadéka, amely a fődologból állandóan és szabályosan keletkezik, anélkül hogy a fődolog minősége megváltoznék. A gyümölcs lehet: természetes gyümölcs és jogi gyümölcs. A természetes gyümölcs a növényvilág körében az állat gyapja, teje, de a természetes állatszaporulat is idesorolandó. Gyümölcs továbbá a föld méhe kincseinek kitermelése is, bár ennek jogi sorsára sajátos szabályozás vonatkozik.

A dolgok felosztásának történeti és az adott társadalmi-gazdasági korszaktól függő relativizáltsága kapcsán az alábbiakra kívánunk különösen utalni. Habár az ingatlan és ingó dolgok felosztása *prima facie* relatív konstansnak tűnik, lényeges arra utalni, hogy például a római jog – elsősorban a posztklasszikus korban – ismerte már a *res se moventes*, az önmaguktól mozgó dolgok kategóriáját is, melybe a rabszolgák, illetve az állatok tartoztak. A jogképesség általánossá válásával a rabszolgaság fogalma ebben a formában már nem értelmezhető, ugyanakkor az állatok dologi jogi megítélése is jelentős változáson ment keresztül. A német BGB 1990. szeptember 1-jén beiktatott 90/a. §-a szerint például az állatok *nem* dolgok, mindazonáltal az állatok védelmére szolgáló külön törvényi rendelkezés hiányában a dolgokra vonatkozó általános szabályok irányadók rájuk nézve. Figyelemmel kell lenni ugyanakkor a BGB 903. §-ának – mely egyébként a tulajdonjog meghatározását tartalmazza – második mondatára, mely szerint az állat tulajdonosa tulajdonosi jogosítványait csak az állatok védelmére vonatkozó szabályok megtartásával gyakorolhatja. (*Der Eigentümer eines Tieres hat bei der Ausübung seiner Befugnisse die besonderen Vorschriften zum Schutz der Tiere zu beachten.*) Szintén kiemelés érdemel, hogy a német jog értelmében az állatokon ugyan tulajdon és birtok fennállhat, zálogjog azonban nem. [Lásd: SÁNDOR I.: *A dologi jog története és legújabb fejlődési tendenciái Nyugat-Európában*. Állam- és Jogtudomány 40 (1999). 315 – 316. o.]

A német joggyakorlatban egyébként az állatokkal kapcsolatos dologi szabályozás körében találunk olyan álláspontot, mely szerint a fiatal, az eseti példa szerint hat hónapnál fiatalabb, korábban adásvételre még nem került – versenylóként vagy tenyészállatként nem alkalmazott – csikó eladása esetén az állat nem tekinthető használt dolognak, vagyis szavatosság esetében az új dologra vonatkozó szabályokat kell e dologra alkalmazni. (Lásd: <http://dejure.org/dienste/lex/BGB/90a/1.html>).

Spanyolországban pedig a legújabb jogfejlődés egészen addig ment, hogy 2008 júniusában a spanyol parlament támogatón szavazott az emberszabású majmok élethez

és szabadsághoz való jogai vonatkozásában. E jogfejlődés jövőbeni eredménye az lehet, hogy az állatok (vagy egyes állatok) végérvényesen kikerülnek a dolog fogalma alól.

Új technológiák joga a hatályos magyar jogrendszerben

A modern technológia, digitalizáció, internet megjelenésével, valamint rohamos fejlődésével számos olyan problémával, kérdéssel találjuk szemben magunkat, melyeknek megoldására, megválaszolására folyamatosan törekednek a szakértők. Következésképpen jogi szempontból is nagy kihívás ezen terület megismerése, körülhatárolása, szabályozása. A technológiai fejlődéssel maga a társadalom is változni, fejlődni kényszerül. Az emberiség számára az „ismeretlen” mindig is egyfajta ijesztő, bizonytalan, félelmet keltő dolgot jelentett. Itt kerül előtérbe a jog kiemelkedő szerepe.

A jognak ilyen szempontból kettős szerepe van, egyrésztől megteremteni azt a szükséges, jogilag szabályozott környezetet a társadalom számára, amelyben a fejlődés ellenére védettnek érezhetik magukat, valamint a rohamos technológiai innováció korlátozása. Egyetlen megoldásnak tekinthető az új kihívások által előállt helyzet jogi szempontból való átgondolása, valamint ehhez kapcsolódóan a jog meglévő kereteinek átreformálása.

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – a legérdekesebb, legújabb modern vívmányok dologi joggal kapcsolatos összefonódásait kívánom bemutatni.

Szoftver

Megállapítható, hogy a szoftverek jogi kapcsolódási pontja leginkább a szerzői joggal áll kapcsolatban. A szoftver fogalmát maga a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (2) bekezdés c) pontja határozza meg az alábbiak szerint:

„a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció (a továbbiakban: szoftver) akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is.”⁶

A szoftver-forráskódja, valamint programkódja- és a hozzá tartozó dokumentáció a programozók szellemi termékének tekintendők. Mindezen alkotások szerzői joggal tehát az rendelkezik, aki a szoftvert létrehozta, megalkotta.

A szoftver létrejöttének pillanatától szerzői jogvédelem alatt áll. A szerzői jogról lemondani nem lehet, nem eladható, másra át nem ruházható. A szerzői jogi törvény alapján a szoftvert a szerzői jogvédelmi ideje alatt csak fizetés ellenében szabad felhasználni, az 58. § (3) bekezdése⁷ egyértelműen kimondja, hogy a szoftverre vonatkozó vagyoni jogok átruházhatóak.

A szoftveralkotások felhasználására alapvetően úgynevezett licenzek vásárlásával szerezhetünk jogot. A licenzek megvásárlásával a szoftver kiadója feljogosítja a vevőt a termék használatára, a vevő pedig ezzel (illetve számlával, szerződéssel) igazolja annak

6 A szerzői jogról szóló 1991. évi LXXVI. törvény 1. § (2) bekezdés c) pont

7 A szerzői jogról szóló 1991. évi LXXVI. törvény 58. § (3) bekezdés

származását. Tehát a vevő a licensszel nem a szoftver (másolásra és továbbadásra feljogosító) tulajdonjogát, hanem csak a használati jogát kapja meg. Fontos kiemelni, hogy a szerző engedélye nem szükséges a kód olyan többszörözéséhez vagy fordításához, amely elengedhetetlen az önállóan megalkotott szoftvernek más szoftverekkel való együttes működtetéséhez szükséges információ megszerzése érdekében.⁸

A szoftver, mint dolog tekintetében a probléma azzal kapcsolatosan merül fel, hogy egy úgymond megfoghatatlan, testetlen dologról (res incorporales) van szó, ami alapesetben a Ptk. szerint nem jogi értelemben vett dolog (dolog = birtokba vehető testi tárgy)⁹. Számos vita alakult ki neves jogtudósok között, hogy a szoftver dolognak tekintendő-e vagy sem.

Fontos kiemelni, hogy a szellemi termék fogalmának meghatározásánál is visszaköszönt a szoftver, mint dolog problematikája. Hiszen a „szellemi tulajdonjog” kifejezéssel éppen arra kívántak utalni, hogy ez egy a dologi tulajdonjogtól teljes mértékben elkülönülő intézmény. Igazából nem is beszélhetünk a szoftver tulajdonjogáról, hanem jogilag megfelelő a szellemi tulajdonjog, illetve a vagyoni jog jogosultja megnevezések.¹⁰

Teljesen más a megközelítése a szoftvereket tartalmazó, kész fizikai hordozóknak. Itt már beszélhetünk dologi jogi kötődésről, hiszen a példány átruházása dologi jogi jogviszonyt keletkeztet a felek között, azonban az ellenérték fejében magára a felhasználásra, használatra leszünk jogosultak. Ha jogszerűen szerez valaki tulajdonjogot egy művön, bizonyos tulajdonosi jogokat gyakorolhat, azonban korlátozások vonatkoznak rá (például nem jogosult a bérbeadásra). Ezek a vagyoni jogok minden esetben az adott szerzői műre vonatkoznak, nem állnak összefüggésben az alkotó személyével, tehát például a műnek (mint dolognak) a megvásárlásával az új tulajdonos nem lesz jogosult a szerzőt megillető vagyoni jogok gyakorlására.

Dematerizált értékpapír

Az értékpapír a részvénytársaságokon belül tagsági jogokat testesít meg, névre szól, névértékkel rendelkezik, és nyomdai úton, valamint dematerizált formában állítható elő.¹¹ A dematerizált értékpapír fogalmát a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény 5. § (1) bekezdésének 29. pontja rögzíti, mely szerint dematerizált értékpapír a *„törvényben és külön jogszabályban meghatározott módon, elektronikus úton létrehozott, rögzített, továbbított és nyilvántartott, az értékpapír tartalmi kelleit azonosítható módon tartalmazó adatösszesség”*.¹² Továbbá a Ptk. 3:215. § (3) bekezdése mondja ki, hogy *„A dematerializált részvény olyan dematerializált értékpapír, amely a nyomdai úton előállított részvény tartalmi elemeit foglalja magában azzal az eltéréssel, hogy*

8 A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 60. § (1) bekezdés

9 Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 5:14.§

10 Ficsor Mihály Zoltán: A szellemi tulajdon és a Ptk. (PJK, 2001/2., 27-30. o.)

11 Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 3:213-214.§

12 2001. évi CXX. törvény 5. § (1) bekezdés 29. pont

- a) a részvényes nevét, valamint az azonosításhoz szükséges egyéb adatait az értékpapír-számlavezető által a részvényes javára vezetett értékpapírszámla tartalmazza,
- b) nincs sorszáma; és
- c) nem tartalmazza a kibocsátó részvénytársaság képviselőinek aláírását.¹³

További kérdést vet fel, hogy az értékpapírokat a Ptk. keretein belül hol érdemes szabályozni. Az értékpapírok különböző tartalmú jogokat és kötelezettségeket testesítenek meg, így lehetnek dologi, kötelmi és tagsági jogokat megtestesítő papírok. Ezért az értékpapírok általános szabályai nem köthetőek kizárólagosan sem a dologi jog, sem a kötelmi jog, sem pedig a társasági jog anyagához, de egyetlen más jogterület szabályaihoz sem a Ptk.-ban.¹⁴ Érdekes módon az értékpapírok szabályozása a társasági jogon, pontosabban a részvénytársaságok körében került rögzítésre.

Érzelkelhető, hogy hasonló akadályba ütközünk jelen esetben, mint az előzőekben tárgyalt szoftverrel kapcsolatban. Egy kizárólag elektronikus formában létező dologról van szó.

A régi Ptk. (Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény) 94. § (2) bekezdése alapján egyértelműen megállapítható, hogy az értékpapír dolognak minősül e vagy sem. A jogszabály így fogalmaz: „Minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet. Ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre.”¹⁵

Annak következtében, hogy a hatályos Ptk. bizonyos feltételek felsorakoztatását leszámítva, nem tesz különbséget – ugyanolyan jogok és kötelezettségek állnak fenn - nyomdai úton előállított és dematerizált értékpapírok között, így kijelenthető, hogy a dematerizált értékpapír is dolog.

Kriptoaluta

Ismét a fogalom meghatározással szükséges kezdeni az elemzést. . A kriptohálózat egy a kriptográfián alapuló elektronikus *peer to peer* fizetési hálózat, amin keresztül digitális valutával, kriptoalutával van lehetőség fizetési kötelezettségeket teljesíteni. A kriptoaluta tehát egyfajta kibocsátó nélküli, szabadon átkonvertálható virtuális pénzhelyettesítő eszköz. Jellegeből következően a kriptoaluta egy olyan fizetési ígéret, amely az éppen aktuális ára, árfolyama alapján pénzre váltható, vagy azzal vásárolt termékért vagy szolgáltatásokért - bizonyos szállítóknak - fizetni lehet, nincs lejárat vagy futamideje, bármikor pénzre váltható, ha egyébként van olyan személy vagy szervezet, aki vagy amely erre a cserére hajlandó.¹⁶

13 Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 3:215.§ (3) bekezdés

14 Kisfaludi András: A Ptk. értékpapírszabályainak koncepciója (PJK, 2001/6., 13-16. o.)

15 Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 94.§

16 Eli Ben-Sasson and Alessandro Chiesa and Christina Garman and Matthew Green and Ian Miers and Eran Tromer and Madars Virza: Zerocash: Decentralized Anonymous Payments from Bitcoin, 2014 <https://eprint.iacr.org/2014/349> (letöltés dátuma: 2019. november 14.)

A virtuális valuta úgynevezett „bányászás” során keletkezik, ahol a rendszer bizonyos felhasználói a tranzakciók blokkokba rendezésére bonyolult matematikai problémákat oldanak meg, komoly számítógépes erőforrásokat felhasználva, amiért meghatározott mértékű kriptovalutában részesülnek.

A kriptovalutával kapcsolatosan rengeteg főleg gazdasági-, adó-, pénzügyi-, valamint polgári jogi kérdés merül fel, azonban maradnék a polgári jog talaján.

Amennyiben ismételtlen a Polgári Törvénykönyv szabályaiból indulunk ki, a dolog birtokba vehető testi tárgy lehet. Annak következtében, hogy az immateriális, testetlen dolgokat a magyar jog nem ismeri el klasszikus értelemben vett dolognak, így a kriptovaluta sem tekinthető dolognak, következtetésképpen nem lehet tulajdonjog tárgya sem.

Azonban felmerül a további kérdés, hogy akkor mégis minek minősül a kriptovaluta? Nem tekinthető jogi értelemben sem (elektronikus) pénznek, sem értékpapírnak, sem szellemi terméknek vagy árucikknek. Viselkedését tekintve olyan digitális árunak tekinthető, amely feletti mindenkori rendelkezési jogosultság a használója vagyoni értékű jogának minősül.

A konklúzió tehát az, hogy az adott pillanatban létrejött elektronikus pénzeszköz mennyiség feletti rendelkezés joga azt a felhasználót illeti meg, aki számítógépével kibányásztta azokat. Ez a kriptovaluta feletti rendelkezési jogosultság pedig később, egy konkrét szerződéses jogviszonyban adásvétel, csere vagy más jogügylet tárgyát képezheti.

Egyes nemzetközi gyakorlati és elméleti kapcsolódások

Mivel a legaktuálisabb és jogilag kevésbé szabályozott legújabb terület a kriptovaluta, valamint a Bitcoin kérdésköre, így ennek nemzetközi elfogadottságát, visszhangját kívánom a továbbiakban bemutatni.

A European Bank Authority (Európai Bankhatóság) már 2013-ban kifejtette aggályát a kriptovalutákkal kapcsolatosan, mely tájékoztatóban felhívta a figyelmet ennek veszélyeire.¹⁷ Veszélyforrásként az alábbiakat tüntette fel: a digitális pénztárcából könnyen ellopják a virtuális pénzt, a kriptovaluta árfolyamának/értékének kiszámíthatatlan változása, a tranzakciók esetleges bűncselekmények (például pénzmosás) fedezékéül szolgálhatnak stb.¹⁸

Az alábbi jogeset 2015-ben látott napvilágot és az Európai Unió Bírósága tárgyalta az ügyet, majd hozott ítéletet 2015. október 22. napján. A jogvita a svéd adóhatóság és bizonyos D. Hedqvist között alakult ki a tekintetben, hogy a hagyományos devizák „bitcoin” virtuális devizára való váltása alapjául szolgáló tevékenységeket terhel e hozzáadott-érték adó.

17 European Bank Authority: Warning to consumers on virtual currencies <https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/598344/b99b0dd0-f253-47ee-82a5-c547e408948c/EBA%20Warning%20on%20Virtual%20Currencies.pdf?retry=1>

18 European Bank Authority: EBA Opinion on ‘virtual currencies’ <https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08%20Opinion%20on%20Virtual%20Currencies.pdf?retry=1>

A tényállásban szereplő szolgáltatás szolgáltatás lényege, hogy D. Hedqvist gazdasági társasága a honlapján megrendelést leadó magánszemélyeknek, illetve cégeknek úgy értékesített kriptovalutát, hogy ha az ügyfél elfogadja a honlap által svéd koronában felajánlott árat, és amennyiben megtörténik a kifizetés, akkor az értékesített Bitcoinokat automatikusan elküldik az ügyfél Bitcoin-címére.

Számunkra most nem is az ítélet – melyben arra a konklúzióra jutott a Bíróság, hogy ez egyfajta szolgáltatás nyújtás volt D. Hedqvist részéről, valamint adómentesség illeti – a kiemelkedően jelentős, hanem a rendelkezésben tett megállapítások. A Bíróság többek között kimondta, hogy a bitcoin virtuális, szerződéses fizetőeszköznek minősül, ezért nem tekinthető sem folyószámlának, sem betétnek, fizetésnek vagy átutalásnak. Továbbá megállapítást nyert, hogy a kriptovaluta nem képez sem jogi személyek feletti tulajdonjogot megtestesítő értékpapírt, sem hasonló jellegű értékpapírt.¹⁹

A szoftverekre, ezeken belül különösen a számítógépi programokra vonatkozó szabályozás egy, az informatika fokozatos térnyerésével párhuzamosan egyre dinamikusabban fejlődő területté vált az elmúlt évtizedekben, és az Európai Unió Bírósága is több ítéletet hozott ebben a tárgyban.

A használt számítógépi programok kereskedelmét illetően az Európai Unió Bíróságának C-128/11. számú ügyében született, a szakirodalomban komoly kritikák tárgyát képező döntése (UsedSoft GmbH kontra Oracle International Corp.) ad útmutatást.²⁰ Ezen döntés szerint amennyiben a szerzői jog jogosultja, aki engedélyezi, hogy a számítógépi programjának példányát az internetről, akár ingyen is, valamilyen adathordozóra letöltsék, a tulajdonában álló műpéldányon időbeli korlátozás nélküli felhasználói jogot biztosít, ezzel ki is meríti a számítógépi program példányának őt illető terjesztési jogát. Hasonlóképpen, ha a szerzői jog jogosultja számítógépi programot illetően licenca-szerződést köt, és így biztosít határozatlan idejű használati jogot a műpéldányon, akkor ez eladásnak minősül, és automatikusan a terjesztésre vonatkozó kizárólagos jog kimerülését jelenti. Az pedig, aki ezúton szerzi meg az említett számítógépi programot, illetve az összes későbbi megszerző a „példány jogszerű megszerzőjének minősül”, az eredeti megszerző viszont az újraeladás esetén köteles a program számítógépére letöltött példányát egyidejűleg használhatatlanná tenni, bár ennek a gyakorlatban való ellenőrizhetőségével kapcsolatban a bírák is kételyeiknek adtak hangot.²¹

Az Európai Unió Bíróságának C-166/15. számú ügyében hozott (Aleksandrs Ranks és Jurijs Vasiļevičs kontra Finanšu un ekonomisko noziegumu izmeklēšanas prokurātūra és Microsoft Corp.) döntése megállapította, hogy a számítógépi programmal kapcsolatos szerzői jog jogosultja, aki annak egyik példányát az Európai Unió területén fizikai adathordozón korlátlan használati engedéllyel eladta – mivel a terjesztéshez való joga kimerültnek tekinthető –, az eladás után nem tiltakozhat, amennyiben az első, illetve a további megszerzők viszonteladással értékesítik azt. Aki jogszerűen megszerzi

19 Európai Unió Bíróságának C-264/14. sz. ügyben hozott ítélete

20 Lendvai Zsófia: Könyv-e az E-KÖNYV? (Kossuth Kiadó, Budapest 2014)

21 Európai Unió Bíróságának C-128/11. sz. ügyben hozott ítélete

a jogosulttól, vagy a jogosult hozzájárulásával egy harmadik személytől a számítógépi program egy forgalomba hozott példányát, az szabadon eladhatja a használt programot, feltéve, hogy ez nem sérti a jogosult számára biztosított többszörözéshez való kizárólagos jogot, illetve a jogosult engedélyezi a többszörözést, vagy a többszörözést a számítógépi programok jogi védelméről szóló, 1991. május 14-i 91/250/EGK tanácsi irányelv teszi lehetővé.²²

Az értékpapírokkal kapcsolatosan a nemzetközi jogegységesítésre már a Hágai Magánjogi Konferencia keretében került sor, melynek vívmánya a közvetítőnél letétbe helyezett értékpapírokon fennálló, meghatározott jogokra alkalmazandó jogról szóló hágai egyezmény lett.²³ A probléma abban merült fel nemzetközileg, hogy az értékpapírok döntő többségénél a kibocsátó és a befektető közötti közvetlen kapcsolat megszűnni látszott, ennek helyébe a közvetett értékpapír-tulajdonlás lépett. A modern kornak köszönhető továbbá, hogy az értékpapírok, mint helyettesíthető dolgok, nem a befektetők szerint, hanem sorozatonként elkülönítve kerültek tárolásra, úgynevezett gyűjtő letétben vannak elhelyezve. Ennek következtében fizikai értelemben vett elkülönült értékpapírok már szinte nem is léteznek, hanem sorozatonként csak egyetlen vagy néhány összevont címletű értékpapírt bocsátanak ki és helyeznek el a központi értékpapírtárban, így a befektetők számára a közvetlen birtoklás lehetősége az immobilizáció vagy a dematerializáció miatt teljesen megszűnt.

Az Egyezmény²⁴ fontos újításokat tartalmazott, mely szerint bizonyos korlátok mellett a felek (a számlatulajdonos és az értékpapír letéti őrzője, a közvetítő) jogválasztására bízza az értékpapírokon fennálló dologi jogokra alkalmazandó jog meghatározását. Ez a jogszabályi rögzítés jelentősége abban áll, hogy az értékpapírok túlnyomó többsége esetében alkalmatlanná tették a dolog fekvésének helye szerinti klasszikus szabályt az értékpapírokon fennálló dologi jogokra alkalmazandó jog meghatározásánál. A dolog fekvésének helye szerinti szabály alapján bemutatóra szóló értékpapírok esetében annak az országnak a jogát szükséges alkalmazni, ahol az átruházáskor az okiratok találhatóak, névre szóló értékpapírok esetében pedig annak az országnak a jogát, ahol a kibocsátót bejegyezték vagy ténylegesen működése folyik, illetve annak az országnak a jogát, ahol a kibocsátó a befektetőkről a nyilvántartását vezeti.

Az Egyezmény 2. cikkének (1) bekezdése foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az értékpapíron fennálló dologi jog tekintetében mi az alkalmazandó, az irányadó jog. A bekezdés értelmében a felek között létrejött értékpapírszámla-szerződés keretein belül szükséges ezt szabályozni, tehát élhetnek jogválasztással.

22 Európai Unió Bíróságának C-166/15. sz. ügyben hozott ítélete

23 Hague Conference on Private International Law: Convention on the law applicable to certain rights in respect of securities held with an intermediary <https://assets.hcch.net/docs/3afb8418-7eb7-4a0c-af85-c4f35995bb8a.pdf>

24 Hague Conference on Private International Law: Convention on the law applicable to certain rights in respect of securities held with an intermediary <https://assets.hcch.net/docs/3afb8418-7eb7-4a0c-af85-c4f35995bb8a.pdf>

A nemzetközi szakirodalom Európa vonatkozásban a luxemburgi jog erre vonatkozó szabályait tartja mérvadónak. A luxemburgi törvény egységesen szabályozza a nyomdai úton előállított értékpapírok gyűjtőelvű letéti megőrzését és a dematerializált értékpapírok értékpapírszámlán való nyilvántartását, hiszen ezek lényegüket tekintve azonos elvek alapján működnek: mindkét esetben számlán nyilvántartott helyettesíthető "dolgokon" fennálló közös tulajdonról van szó.

Éppen ez évben zajlott szintén Luxemburgban egy az értékpapírokkal, valamint a digitális pénzeszközökkel kapcsolatos érdemi vita, melynek eredményeként jogi alapot biztosítanak a blokkláncokon kibocsátott értékpapír tokeneknek. Ez annyit jelent, hogy mostantól legalísan lehet STO (értékpapír token kibocsátásokat) lebonyolítani az országban.²⁵

Az amerikai értékpapírfelügyelet (U.S. Securities and Exchange Commission) szabályai alapján²⁶ lehetőség nyílik arra, hogy egy magyar részvénytársaság úgy váljon nyilvánosan működős részvénytársasággá, hogy egy olyan tőzsdéhez hasonló platformon kerüljön bevezetésre a részvényei, amelyen kriptovalutával kereskednek. A Polgári Törvénykönyvben rögzítettek értelmében nyilvános részvénytársaságnak az a részvénytársaság minősül, amelynek részvényeit olyan piacra, tőzsdére bevezették, ahol értékpapírokkal kereskednek, azzal a kitételrel, hogy a piac a székhely szerinti illetékes állam felügyeleti hatóságának engedélyével rendelkezik.²⁷ Mindezek tekintetében ha az adott piac a U.S. Securities and Exchange Commission határozatának eleget téve tőzsdéhez hasonló platformként nyilvántartásba veteti magát, akkor elvileg nincs akadálya annak, hogy a magyar részvénytársaság részvényét erre a piacra vezessék be, és a részvénytársaság így váljon nyilvánosan működő részvénytársasággá.

Fentiek alapján jól látható, hogy a modern technológia egy olyannyira tradicionális jogterület, mint a dologi jog számára is rengeteg újszerű kihívással jár. Ha ebből néhányat a jelen rövid áttekintésben legalább röviden megmutatni sikerült, igyekeztünk hiábavaló nem volt.

25 Chambre des députés du grand-duché de Luxembourg: Circulation des titres via la blockchain https://www.chd.lu/wps/portal/public/Accueil/Actualite/!ut/p/z1/04_Sj9CPykssy0xPLM-nMz0vMAfljo8ziXYxcwoI8TYwM_F2DzQyMjAOMHYOCjQwMDEz0wwkpiAJKG-AAj-gZA_VFYIDgaOAUZORkbGLj7G2FVgGJGQW6EQaajoiIAzgGPSw!!/?1dmy&page=6_D2DVRI420G7Q402JEJ7USN38D6&curile=wcm%3Apath%3A%2Factualite.public.chd.lu%2Fst-www.chd.lu%2Fsa-actualites%2Fa27dec72-f1fa-4858-acf9-cf62ecbee781

26 SEC Final Rules <https://www.sec.gov/rules/final.shtml>

27 Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

A KÖZÖSSÉGI MÉDIA FELHASZNÁLÁSI LEHETŐSÉGEI A KÖZIGAZGATÁSBAN – NEMZETKÖZI ELEMZÉS

1. Bevezetés

Napjainkban egyre népszerűbb a közösségi média használata. A legismertebb programok, platformok szinte minden mobil („okos”) telefonon gyárilag elérhetőek. Ezzel együtt pedig egyre több kormányzati, közigazgatási szerv, állami vezető vagy politikus osztag rendszeresen gondolatokat ezeken a platformokon. Bizonyos esetekben – majd látni fogjuk – gyakorlatilag a korábban bevett tájékoztatási gyakorlatot is felülírták ezek a megoldások, és úgy tűnik, hogy az állam működésének egyre szélesebb területére gyűrűznek be az új kommunikációs trendek. Olyannyira, hogy immáron a jognak is válaszokat kellett adnia bizonyos kérdésekre a közösségi média használatával kapcsolatban, de erre is ki fogunk térni tanulmányunkban. Álláspontunk szerint tehát gyakorlatilag napjainkban már nem kerülhető meg az a kérdés, ha elektronikus közigazgatással, IKT eszközök közigazgatási alkalmazásával foglalkozunk, hogy vajon milyen mértékben képes kihasználni a közigazgatás a közösségi média által nyújtott lehetőségeket. Természetesen a világban eltérő tendenciák láthatók, ráadásul törvényszerűségek kimutatása igen nehéz, de az bizonyos, hogy azokban a közigazgatási rendszerekben, amelyekben a közigazgatás és a polgárok kapcsolata kevésbé formalizált (angolszász területen), ott hamarabb nyúltak hozzá a közösségi médiához „hivatalos” szinten, mint például Közép-Európában. Előbbi területeken a jogrendszer sajátosságai folytán javarészt jogi aktusok, szabályok hiányában is képesek alternatív kommunikációs lehetőségek meghonosodni, míg az utóbbi régiókban az apparátus nem szívesen alkalmaz olyan lehetőségeket, amelyekre nincs kifejezett felhatalmazása.

A közösségi média használatával kapcsolatosan jelenleg még az jellemző, hogy azt sokkal inkább használják politikusok és intézményvezetők, mint maguk az intézmények. Bizonyos jó példák ennek ellenére természetesen vannak. Az egyik – témában született – tanulmány azt fejt ki, hogy a spanyol nemzeti rendőrség által alkalmazott módszer globális példa arra, hogy miként lehet megváltoztatni a szervezetről kialakult képet, és kialakítani egy bizalmi alapon nyugvó együttműködést a polgárok és a szolgáltatást nyújtó szervezetek között (Mickoleit, 2014). Mickoleit szerint a közösségi média alkalmas arra, hogy bizalmat építsen a közigazgatás és a polgárok között, ugyanakkor nem létezik általános, minden helyzetre megfelelő megoldás. A közösségi média kormányzati felhasználására vonatkozó stratégiákban fokozott figyelmet kell fordítani arra, hogy milyen

1 Egyetemi docens (Közigazgatási Jogi Tanszék)

célokat kíván elérni egy-egy intézmény vagy szervezet, különben a próbálkozások nem lesznek sikeresek. A közösségi média használata ráadásul önmagában még nem garancia arra, hogy a közügyek tekintetében kiábrándult, fiatalabb korosztály érdeklődését növelje a közigazgatási szolgáltatások vagy a politikai döntéshozatal iránt. Egy vizsgálat szerint a holland fiatalok mindössze 30%-a használja ezt a platformot közigazgatási szervekkel való kapcsolattartásra, holott a közösségi médiaeszközök használata ebben a korosztályban a legnagyobb. Hollandia ráadásul nemzetközi összehasonlításban élen jár e tekintetben, szemben például Ausztriával, ahol ugyanezen korosztály 10%-a sem érdeklődik az elektronikus közigazgatási szolgáltatások ezen formája iránt (Mickoleit, 2014). A magunk részéről meg kell jegyezzük azonban, hogy nem biztos, hogy kellő motiváció valaha is elérhető ebben a korosztályban. Olyan fiatalokról van szó ugyanis, akik a közszolgáltatások tekintetében elsősorban az oktatási intézményekkel állnak kapcsolatban, vagy fiatal munkavállalóként jelennek meg a munkaerőpiacon. Könnyű belátni, hogy számos élethelyzet, mint például lakásépítés, családalapítás, gyermekvállalás, kevésbé érintik őket, csakúgy mint az Európai Unió által sokszor hangsúlyozott eHealth programhoz kapcsolódó szolgáltatások. A közösségi média használata új jelenség a közigazgatásban, nemzetközi kontextusban is. Fontos jellemzője, hogy valóban interaktív, gyors hozzáférést tesz lehetővé. Ezekben az előnyökben azonban hátrányok is rejtőzhetnek. A közösségi médiát kezelő felelősöknek az intézményi oldalon fokozott figyelemmel kell lenniük, gyorsan kell reagálniuk adott esetben bizonyos jelenségekre, és nagyon kell vigyázniuk a megosztott információk hitelességére. Mindeközben pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni a személyes adatok védelmével kapcsolatos előírásokat sem, márpedig a közösségi hálózatok világában ez a terület önmagában is új kihívásokkal néz szembe napjainkban.

2. A közösségi média lehatárolása

Mi az a közösségi média? Talán éppen erre az egyszerűnek tűnő kérdésre a legnehezebb megadni a választ. Könnyen kijelenthetnénk, hogy a Facebook vagy a Twitter vagy valamely más, hasonló elven működő program, illetve alkalmazás. A közösségi média (social media) mégis többet jelent azoknál a gazdasági társaságoknál, amelyek létrehozták és működtetik ezeket a platformokat. Sokkal inkább a több milliós felhasználói tömeg által közölt, megosztott tartalom, maguk a gondolatok azok, amelyek a közösségi média lényegét és jelentőségét adják (Miller, és mtsai., 2016). Tanulmányunkban éppen emiatt alapvetően nem magukat az applikációkat és azok működését, funkcióit vesszük górcső alá, hanem azt a társadalmi jelenséget, amelyet ezek a platformok létrehoztak, pontosabban ennek a társadalmi jelenségnek azokat a hatásait, amelyek begyűrűztek a közigazgatásba. A közigazgatás részéről is egyre szélesebb körben kerülnek alkalmazásra ezek a platformok annak érdekében, hogy a kormányzati szervek kapcsolatot teremtsenek az állampolgárokkal (Mergel, old.: 467).

Az internet elterjedt, úgy tűnt, hogy az egy elkülönült, virtuális világ, amely megkönnyíti a hasonló érdeklődési körű emberek kapcsolatteremtését azzal, hogy egyúttal egyfajta anonimitást is biztosított a felhasználók számára. A közösségi média szemben sokkal komolyabb aggodalomra ad okot a magánszféra védelmével szemben. Ráadásul olyan környezetet teremt, ahol a baráti, munkatársi kapcsolatok mellett akár egészen eltérő érdeklődési körű emberek is kapcsolatba kerülhetnek. Ráadásul ahelyett, hogy egy virtuális „másik” világot teremtené, tulajdonképpen a lehető leghétköznapibb magánéleti információk megosztására buzdít, legyen szó akár a körömlakkozástól vagy éppen az aznapi ebéd fotójának megosztásáról. Nyilvánvaló tehát, hogy a „közösségi média” elsősorban az internet által teremtett lehetőségek közül a hétköznapi szociális és kommunikációs kérdéseket vette célba (Miller, és mtsai., *Academic studies of social media*, 2016).

A közösségi média, annak platformjai, alkalmazásai folyamatos változásban vannak. Amit jelenleg annak tekintünk, az holnapra eltűnhet (lásd pl. az iWiW esetét), ugyanakkor a fejlesztések is folyamatosak, aminek következtében hol az egyik, hol a másik fejlesztő cég programjai bizonyulnak népszerűbbnek, a felhasználói igények és szokások függvényében is természetesen. A különböző platformok létrejötte, elterjedése is különböző. Egyesek közszolgálati céllal alakultak, mások a magánszektorban megjelenő kommunikációs programokból fejlődtek ki. Jelentőségüket tekintve hosszú távon elhanyagolható az egyes platformok eredetének jelentősége (Miller, és mtsai., *What is social media?*, 2016). Ugyanakkor az innovatív közösségi technológia fejlődése mellett egyre több akadály merült fel, amelyek csökkentették az egyéni lelkesedést, és lelassították a közösségi média alkalmazásának széles körű terjedését. A kormányzati előírások a legtöbb helyen az általánosnak tekinthető elektronikus kommunikációt helyezték előtérbe: az e-mail használatát, valamint az információk statikus weboldalon keresztüli, ellenőrzött megosztását (Mergel, old.: 468). A másik oldalon pedig azt látjuk, hogy amíg a közösségi média eredeti célja az volt, hogy a hagyományos emberi kapcsolatokat áttemelje egy online térbe, addig mára ezek a platformok arra is kiválóan alkalmassá váltak, hogy kormányzati szervezetek könnyedén megoszthassák ezeken keresztül politikájukat, küldetésüket, célkitűzéseiket, feladataikat (Mergel, old.: 470). A következőkben – többek között – azt mutatjuk be, hogy miként változott meg a kormányzati álláspont és gyakorlat e tekintetben Észak-Amerikában és Európában.

3. Nemzetközi trendek

3.1. Észak-Amerika

Az Egyesült Államokban az első közösségi oldalak célja – éppúgy mint hazánkban vagy Európa más részein – elsősorban ismerősök keresése volt, illetve korábbi emberi kapcsolatok ismételt, immáron internetes összeköttetésének megteremtése. Egy idő múlva a felhasználók ezeket az oldalakat elsősorban kapcsolattartásra kezdték használni. Ezzel az ún. hálózatépítési funkció lelassult, és a meglévő kapcsolatok közötti interakciók

kaptak nagyobb jelentőséget. Végző soron kijelenthető, hogy a közösségi hálózatokból fejlődött ki az, amit ma közösségi médianak hívunk (Miller, és mtsai., *Academic studies of social media*, 2016).

Az Egyesült Államokban az első mérföldkő, amely a szövetségi kormányzati szereplők közösségimédia-jelenlétét széles körben elterjesztette, az ún. Open Government Initiative (Nyílt Kormányzat Kezdeményezés) volt. Ennek elsődleges célja a működés átláthatóságának megteremtése volt az „új technológiák” felhasználásával. (Obama, 2009) Ezt követően számos központi kormányzati szervnél létrejöttek azok a szervezeti egységek, amelyek a közösségimédia-megjelenésekért felelősek. Mindazonáltal a kormányzat több, közösségi portált üzemeltető vállalattal is megállapodott abban, hogy olyan fejlesztéseket hoznak létre, amelyek a kormányzati kommunikációs elvárásokhoz és elképzelésekhez jobban illeszkednek. Mindezek után számos példa igazolta, hogy a közösségi média a kormányzat megbízható kommunikációs csatornájává vált. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: a Twitter használata 2010-ben a keleti parti hóviharak során; a Facebook alkalmazása az ún. Arab Tavasz idején 2011-ben; ugyanebben az évben a Szövetségi Válságkezelési Ügynökség (Federal Emergency Management Agency – FEMA) felhívása arra, hogy a földrengések során a kapcsolattartás megbízhatóbb a közösségi médián keresztül a hagyományos telefonvonalakhoz képest. A válsághelyzetekben szükséges kommunikáció szükségességével, annak megfelelő módozataival már a 60-as, 70-es években elkezdtek foglalkozni (Wendling, Radisch, & Jacobzone, 2013, old.: 10). A 90-es évek végétől azonban megváltoztak a korábbi kommunikációs eszközök és csatornák, sőt, a polgárok elvárásai is ilyen helyzetekben az igazgatási szervekkel, civil szervezetekkel szemben. A leglátványosabb fejlődés pedig a Web 2.0 megjelenéséhez köthető: a Twitter, a Facebook és hasonló médiumok széles körben kerültek alkalmazásra (Disaster Service Program Review, 2011, old.: 17) a 2010-es Haiti földrengés, a 2011-es Fukushimai katasztrófa vagy a Sandy hurrikán (2013) pusztítása esetén (Cohen, 2013). De sajnos nem is kell ilyen messzire menni, hiszen 2017 a hurrikánok éve volt (Lohrmann, 2017). Az internet által biztosított gyorsaság és az információk jelentős mennyiségének viszonylag könnyű megosztása révén a döntéshozatali folyamatok is átláthatóbbá, maguk a döntések pedig ezáltal elfogadhatóbbá válnak. Ennek egy másik, szintén fontos következménye, hogy azok, akik nem vagy nem közvetlenül érintettek egy-egy katasztrófában, a megosztott, hozzájuk eljuttatott információk alapján maguk is passzív szemlélőből (vagy potenciális áldozatokból) aktív résztvevőkké válhatnak, és a maguk eszközeivel segíthetik a kialakult helyzet megoldását (Wendling, Radisch, & Jacobzone, 2013, old.: 7-8).

Érdekes ezzel kapcsolatban azt is megfigyelni, hogy míg korábban a technológiai újítások közigazgatási bevezetése felülről lefelé történt, addig a közösségi média használatának begyűrűzése a kormányzati kommunikációba ezzel – legalábbis részben – ellentétes irányt mutat, amely kezdetben kevésbé volt formális, és csak lassanként vett fel „hivatalos” szerepet. Ez nyilván elsősorban a közösségi média közkedveltségének, ezzel együtt pedig annak köszönhető, hogy a felhasználók információs igénye egyre növekszik ezeken a platformokon (Mergel, old.: 468-469).

A következőkben két olyan bírói ítéletet elemzünk, amelyek kifejezetten a kormányzati szereplők közösségi média-jelenlétével foglalkoztak az Egyesült Államokban. Az alábbiakban elemzett ítéletek az azokban foglalt konkrét döntéseket túlmutató jelentéstartalommal bírnak, és bizonyosak vagyunk afelől, hogy a közeljövőben még számos esetben fognak ezekre a döntésekre hivatkozni – nem csak a precedensjog ismert sajátosságai miatt, hanem a tudományos igényű elemzésekben is.

Az első döntés Trump elnök Twitter fiókjával kapcsolatban született (Knight First Amendment Institute, et al v. Donald J. Trump, et al, 2018). Az alperesek többek között közösségimédia-felhasználók voltak, akiket „blokkoltak” Donald J. Trump amerikai elnök Twitter oldalán, tekintettel arra, hogy nemtetszésüket fejezték ki az elnök egyes posztjaiban megfogalmazottakkal szemben. Az alperesek szerint az oldalról történő letiltásuk az amerikai alkotmány véleménynyilvánítással kapcsolatos első kiegészítésébe ütközik (Constitution of the United States of America). A Twitteren a blokkolás funkció eredményeként az érintett többé nem fér hozzá a bejegyzésekhez, az nem láthatja azokat és nem fűzhet hozzá megjegyzéseket, észrevételeket, holott egyébként ezek a bejegyzések alapértelmezésben bárki számára láthatóak. Az ügy legfontosabb kérdése abból fakad, hogy az elnök a közösségi médiában meglehetősen új gyakorlatot alakított ki a kommunikációt illetően. A perben a legkényesebb kérdés annak eldöntése volt, hogy az elnök által használt Twitter fiók magán fióknak számít-e vagy sem. Ha ugyanis privát jellegű platformról van szó, akkor természetesen szóba sem kerülhet az első kiegészítés megsértésének lehetősége. Amennyiben viszont nem magán, hanem hivatali fiókról van szó, akkor igenis felmerül, hogy az oldalon biztosítani kell az alkotmány első kiegészítésében megfogalmazott szabadságjogokat.

Álláspontunk szerint szintén nagyon fontos, és jövőbemutató, de közvetett megállapítása a bírói ítéletnek, hogy az első kiegészítés értelmezése és alkalmazása nem jelentheti azt sem, hogy egy állami alkalmazottnak, aki a kormányzati politikát vagy valamely egyedi döntést népszerűsít, kötelessége lenne a kiegyensúlyozott tájékoztatás érdekében akár egy-egy döntés árnyoldalát is bemutatni, megvilágítani. Ha ez nem így volna, akkor szinte lehetetlen volna megkövetelni az állami alkalmazottaktól, hogy valamilyen formában azonosulni tudjanak a kormányzati törekvésekkel saját munkájuk során.²

A felperesek sajátosan határozták meg a közösségi média fogalmát is. Azt állítják, hogy ennek lényege éppen a megjegyzések (válaszok, kommentek) elhelyezésének lehetőségében és azok megjelenésének logikájában rejlik. Az eredeti tweetre (bejegyzésre) adott válaszok egy megjegyzés-láncot képeznek. Egy bejegyzés megtekintése alkalmával ezek a megjegyzések a bejegyzés alatt láthatóvá válnak. Ráadásul nem csak az eredeti bejegyzésre tett közvetlen válaszok (első szintű válaszok – first-level replies), hanem az

2 Gondoljunk csak bele, milyen furcsán vette volna ki magát, ha például a legutóbbi iráni konfliktus tekintetében az Egyesült Államok elnökének azt is részletesen tisztázni kellett volna a nyilvánosság előtt – a kiegyensúlyozott tájékoztatás jegyében –, hogy milyen negatív következményei lehetnek (akár erkölcsi szempontból is) egy másik állam magas rangú vezetője likvidálásának.

első szintű válaszokra adott további észrevételek (második szintű válaszok – second-level replies) is láthatóak. A megjegyzések láncolata többszintű átfedéseket tesz lehetővé az egyéni vagy éppen csoportos – meglehetősen nagy létszámú – felhasználók között. A felperes álláspontja szerint éppen ez a sajátosság az, ami a Twittert „közösségimédia-feülületté” („social media platform”) teszi.

A Fehér Ház álláspontja az ügyben az volt, hogy ugyan az elnöki közösségi oldal nem független teljes mértékben a kormányzattól, mégis, az az aktus, amellyel az elnök blokkolt bizonyos felhasználókat, nem elnöki minőségében történt, hanem magánszemélyként. Az oldalt ugyanis még beiktatását megelőzően, 2009 márciusában hozta létre (@realDonaldTrump), tehát senki sem vitathatja, hogy azt magánszemélyként üzemeltette korábban, és amint elnöki megbízatása véget ér, az ismét teljes mértékben privát fiókká válik. A per során ugyanakkor megállapítást nyert, hogy maga az elnök volt az, aki világhosszra tette a beiktatását követően, hogy ezen a csatornán az elnöki tevékenységével, politikájával kapcsolatos kommunikációt is fog folytatni. A per idején egyébként az oldalnak több mint ötvenmillió követője volt, a jelen tanulmány készítésének időpontjában több mint hetvenmillió. Az elnöki bejegyzések tehát a szokásosnál is több reakciót váltanak ki, amelyek további és további kommenteket kapnak.

Maga az oldal ugyanakkor számos tekintetben azt a benyomást kelti, mintha hivatalos állami oldal lenne. A tulajdonos megjelölésében is szerepel az a tény, hogy az Egyesült Államok 45. elnöke, és a feltöltött felvételek is leginkább elnöki tevékenysége közben ábrázolják. Egy korábbi, 2017-es sajtókonferencián pedig éppen a Fehér Ház sajtótitkára nyilatkozta, hogy Trump elnök tweetjeit az elnök hivatalos nyilatkozatainak lehet tekinteni, és az oldal egyike a Fehér Ház hivatalos kommunikációs eszközeinek, olyannyira, hogy annak kezelésében az elnöki adminisztráció közösségi médiáért felelős elnöki asszisztense is részt vesz. További fontos sajátosság, hogy a Nemzeti Archívum az 1978-as, elnöki felvételekkel összefüggésben meghozott törvény (The Presidential Records Act of 1978) alapján (Presidential Records) hivatalosnak és archiválандónak minősítette azokat a bejegyzéseket, amelyeket az elnök a Twitter oldalán megoszt.

Az elnök és a kormányzat azt mindenesetre elismerte, hogy mindazok, akik kritikát fogalmaztak meg a felperesek közül az elnök közösségi oldalán, blokkolásra kerültek, és így ezt követően már nem láthatták sem a bejegyzéseket, sem az azokra adott későbbi válaszokat sem. Mindez azt is megakadályozta a „letiltottak” számára, hogy másokkal eszmét cseréljenek a platformon ebben a témában.

Az elsőfokú bíróság végül úgy döntött, hogy a politikai jellegű kritikát megfogalmazó felhasználók kitalása az elnök Twitter oldaláról az első kiegészítés rendelkezéseibe ütközik. A fent kifejtett módon létrejövő hozzászólás-láncokkal ugyanis a platformon egy interaktív közösségi fórum jött létre, ugyanakkor a virtuális térben is biztosítani kell a véleménynyilvánítás lehetőségét. Az elnöki Twitter fiókot az elnök és alkalmazottai kezelték, az korábban is bárki számára elérhető volt, mindenféle előzetes korlátozó rendelkezés nélkül. A fiókot pedig nyilvánvalóan nem csak privát célokra használja, hanem olyan üzeneteket is közöl, amelyeket elnöki minőségében oszt meg a nyilván-

nossággal. Ennek megfelelően pedig az elnök és a fiók további kezelői kormányzati szereplőként felügyelik az oldal működését, beleértve a blokkolási lehetőséget is. Nem lehet elválasztani tehát ilyen esetben az egyes kezelői műveleteket aszerint, hogy egy adott tevékenység szempontjából valaki éppen magánszemélyként jár el vagy sem. Azzal tehát, hogy az oldalról letiltottak bizonyos felhasználókat a politikai véleményük miatt, diszkrimináltak egyeseket egy nyilvános, kormányzati felügyelet alatt álló és bizonyos esetekben hivatalos kormányzati álláspontot, politikát közvetítő oldalon. A bíróság egyik különös jelentőségű megállapítása, hogy nem szelektálhatók a felhasználók politikai véleményük alapján egy, az elnök által választott, olyan nyilvános kommunikációs csatornán, amelyen keresztül az üzenetei több millió emberhez jutnak el. Önmagában az a tény, hogy ezt a fiókot magánszemélyként hozták létre, és ugyanilyen minőségben birtokolják, nem jelenti azt, hogy ez a platform a magánszférára vonatkozó szabályok szerinti elbírálás alá esik akkor, ha a tartalmát állami vezetők határozzák meg és magát a csatornát kormányzati jellegű kommunikációra használják. Az ítélet hivatkozik egy korábbi ítéletre is, amelyben főszabályként állapították meg, hogy az első kiegészítés szempontjából a közösségi (elektronikus, virtuális) média ugyanolyan elbírálás alá esik, mint bármely más médium (Packingham v. North Carolina, 2017). A fellebbviteli bíróság a körzeti bíróság elsőfokú ítéletét helybenhagyva jogerős döntést hozott az ügyben, ezzel együtt pedig felhívta a peres felek és a közösség figyelmét arra, hogy ha az első kiegészítés jelent bármit is, akkor azt, hogy a közérdekű témákban a kritikus beszédre a helyes válasz a még több beszéd, nem a kevesebb.³

Egy másik, az elnöki kommunikációra vonatkozó döntést követő bírói ítélet szintén hasonló módon foglalt állást (Davison v. Randall et. al., 2019). Ebben az esetben az történt, hogy egy megyei önkormányzat felügyelőbizottságának elnöke létrehozott három Facebook oldalt, amelyek közül az egyik a személyes oldala volt, egy másik a politikai kampányában, politikusként használt profil és a harmadikat (amely lényegében a per alapját képezte) úgy nevezte el, hogy „a[z] [felügyelőbizottság] elnök[e] oldala. Ez utóbbit „hivatalos kormányzati” oldalként definiálta, és biztatott mindenkit, hogy bátran fogalmazza meg javaslatait a megyei önkormányzat működésével kapcsolatosan. A Facebook fiók működése és az oda feltöltött információk, posztok alapján ebben az esetben is egyértelmű volt, hogy annak ellenére, hogy a Facebook működési logikája szerint csak egy magánszemély által létrehozott privát fiókon keresztül lehet menedzselni egy „hivatalos” fiókot, ezen a csatornán elsősorban hivatali információkat, a testület működésével kapcsolatos híreket, eseményeket osztott meg az alperes. A számos komment között kritikus megnyilvánulások is voltak, amelyek érintették mind a testület, mind annak elnökének tevékenységét. Ilyen hangvétellű üzeneteket, válaszokat posztolt a felperes is. Az ilyen típusú kritikákra az alperes alkalmanként válaszolt is. Egy közmeghallgatást követően a felperes szintén kritikát fogalmazott meg több fórumon a felperes

3 „In resolving this appeal, we remind the litigants and the public that if the First Amendment means anything, it means that the best response to disfavored speech on matters of public concern is more speech, not less.”

működésével összefüggésben, amelyből a Facebookon „szóváltás” alakult, és amelyet ezt követően az alperes törölt a felperes és a saját megjegyzéseivel együtt. A felperes ezt a szólásszabadság megsértésének tekintette, és kérte a kommentjei ismételt elérhetővé tételét. Miután ez nem történt meg, bírósághoz fordult. A megyei önkormányzat álláspontja a pert megelőzően és a per során is az volt, hogy a felügyelőbizottság elnökének profiljai nem tekinthetők hivatalos önkormányzati kommunikációs csatornának. Az elsőfokú bíróság az első kiegészítés megsértése tekintetében a felperesnek adott igazat. Később a fellebbezési kérelemben és a fellebbezés elbírálása során is a felperes azt állította, hogy az ő Facebook oldalai nem „kormányzati színben” nyilatkoztak, hanem azok az ő személyes, privát véleményét tükrözik, így nem sértette meg az első kiegészítést.

A bíróság végül a jogerős ítéletében arra a következtetésre jutott, hogy annak ellenére, hogy technikailag valóban csak magánszemélyként lehet fiókot kezelni a Facebookon, a bejegyzések jellegéből egyértelmű volt, hogy azok többségét az alperes hivatali minőségében tette. Számos olyan tevékenységet osztott meg, amelyen részt sem tudott volna venni akkor, ha a felügyelőbizottsági tisztségét nem töltené be. Mindez pedig megalapozza az első kiegészítés megsértésének lehetőségét, figyelemmel arra is, hogy ez az ítélet is azt hangsúlyozza, hogy az alkotmányos szabályok szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága tradicionális vagy virtuális (értsd: elektronikus) környezetben történik.

Témánk szempontjából az egyik legfontosabb megállapítás – a véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó kinyilatkoztatások mellett –, hogy a bíróságok a közösségi platformokon fenntartott fiókok működése szempontjából a tulajdonos (kezelő) kommunikációs gyakorlatát érdemben vizsgálják, és ez alapján mérlegelnek a tekintetben, hogy egy magánszemély által létrehozott platform kormányzati, „hivatalos” fióknak minősül-e, avagy sem. A bírói gyakorlat pedig abba az irányba mutat, hogy ha egy ilyen fórumon valaki a munkájával összefüggésben is megoszt információkat, az olyan hivatalos kommunikációnak minősül, amely megalapozza az első kiegészítésben megfogalmazottak alkalmazását. Kijelenthetjük tehát, hogy az Egyesült Államok bírói gyakorlatában a jövőben – a precedensjogra is figyelemmel – minden olyan, akár magánszemély által létrehozott közösségi oldalt hivatalos, „kormányzati” profilként fognak kezelni, amelyen a magánszemély hivatali tisztségével összefüggésben is megnyilatkozik. Ezzel a kérdéssel összefüggésben az eset egyik érdekessége még az egyik bíró párhuzamos indokolása. Ebben kifejtette, hogy álláspontja szerint nem volna szabad minden kormányzati tisztviselőnek korlátlanul megnyilvánulnia hivatali kérdésekben, legfeljebb csak a szűk értelemben vett hatáskörét illetően. Példaként az esetben megjelenő bizottságot hozta, amellyel kapcsolatban kifejtette, hogy bizonyos hatáskörök, döntési kompetenciák a bizottságot, mint testületet illetik meg. Az elnök jogköre ehhez képest elsősorban az ülésvezetés és a napirend meghatározása. Az elnöknek tehát – a bíró álláspontja szerint – nincs korlátlan és alanyi joga arra, hogy a bizottság döntési kompetenciáit érintő kérdésekben megnyilatkozzon a közösségi médiában. Itt ugyanis nem választott tisztségviselőkről van szó. Utóbbiak esetében más a helyzet, mert az

állampolgári felhatalmazás alapozza meg azt a lehetőséget, hogy tisztségüket tekintve bárhol, akár a közösségi médiában is megnyilvánuljanak a hivatalos feladatkörükben, tisztségükben.⁴

3.2. Európa

Európai elemzésünkben részletes, kronologikus elemzést nem kívánunk végezni, elsősorban azért nem, mert azt korábban már részletesen elvégeztük az elektronikus közigazgatás európai politikájának elemzése során (Csáki-Hatalovics, 2018). Csak utalni szeretnénk arra, hogy a Tallini Nyilatkozat óta mindaz, amit digitális átalakulásnak nevezünk, tulajdonképpen nem más, mint az állampolgárok elvárásainak átalakulása a közigazgatási szolgáltatásokkal szemben. Ezek az elvárások pedig elsősorban magasabb hozzáadott-értékű állami szolgáltatások, és valós idejű digitális szolgáltatások. Függetlenül pedig attól, hogy az Unió deklaráltan nem avatkozik be a tagállami közigazgatás megszervezésébe, a digitális átalakulás eredményeként éppen azt láthatjuk, hogy az állampolgárok a szupranacionális szervektől is elvárják, hogy működjenek átláthatóbban, hatékonyabban, interoperábilisan (Európai Unió, 2017). A digitális átalakulás ugyanakkor napjainkra olyan méreteket öltött, hogy egyes szerzők szerint már nem csak arról van szó, hogy a közigazgatás és annak szervei a technológiai fejlődést követve igyekeznek kihasználni mindazokat az előnyöket, amelyek az infokommunikációs eszközökben rejlenek, hanem az interaktivitás egyre szélesebbé válásával maguk az érintettek, az állampolgárok is átalakítják a közigazgatást (Mergela, Edelmannb, & Hauga, 2019, old.: 2). A közösségi média például éppen ebben segíti a legtöbbet, azaz Közvetlen visszacsatolásokra biztosít lehetőséget egyre szélesebb körben.

Más szerzők is megerősítik, hogy az IKT eszközök széles körű használatának elterjedésétől hosszú távon azt várták és várják, hogy az felerősítse az állampolgári részvétel iránti igényt a döntéshozatali mechanizmusban (Jho & Song, 2015, old.: 488). Ezt a jelenséget e-részvételnak nevezi a nemzetközi szakirodalom (eParticipation). Az ugyanakkor nem nyert bizonyítást eddig, hogy önmagában az IKT eszközök használata valóban és érdemben növelné az állampolgárok bevonását a döntéshozatali folyamatokba (Jho & Song, 2015, old.: 489).

A közvetlen részvétel egyik érdemi megnyilvánulása az elektronikus szavazás (eVoting) lehetőségének megteremtése. Ez természetesen szintén nem jelent önmagában érdemi változást sem a képviseleti demokráciára, sem a döntéshozatali folyamatokra, de mégis kényelmesebbé teszi a voksolás menetét a felhasználók számára. Ezzel a kérdéssel összefüggésben Észtország példáját mutatjuk be röviden, már csak azért is, mert ez az állam gyakorlatilag mintaállamnak tekinthető a digitális megújulás szempontjából, másfelől pedig – ennek egyik bizonyítékeként – azért, mert itt 2005. óta teszik lehetővé az elektronikus szavazást az állampolgárok számára. Egy néhány éve megjelent elemzés

4 Itt egyébként példaként az indokolás pont az általunk előzetesen elemzett Trump-féle Twitter használatával kapcsolatos bírói döntést hivatkozta.

részletesen foglalkozott az észak elektronikus voksolási hajlandóságával (Vassil, Solvak, Vinkel, Trechsel, & Alvarez, 2016). Északországban 2005. óta nyolc alkalommal tartottak elektronikus szavazást. Ezek között voltak önkormányzati, parlamenti és EP választások is. Az elemzést azt mutatja, tíz év alatt az elektronikusan voksolók létszáma a kezdeti alig tízezerrel közel száznyolcvanezerre emelkedett. Ez a választásra jogosultak arányának függvényében 2 és 30 százalékos szélsőértéket mutat. Mindez azt jelenti, hogy az észak több mint egyharmada elektronikus úton vesz részt a szavazásokon, lényegében függetlenül attól, hogy milyen választásról van szó. A tendencia pedig azt mutatja, hogy a 2010-es évek elején érzékelhető enyhe visszaesés ellenére az elektronikus úton jogukat gyakorlók száma töretlenül és egyre nagyobb ütemben növekszik (Vassil, Solvak, Vinkel, Trechsel, & Alvarez, 2016, old.: 454). Természetesen mindez számos további kérdést és következtetést is felvet az állampolgári bizalomtól a digitális írástudás fejlettségéig, de jelen tanulmányunk szempontjából ennek nincs jelentősége, így ezeknek a további kérdéseknek a részletes vizsgálatától eltekintünk.

Talán egy lépéssel távolabb kerülünk magától a közösségi média kérdésétől, de mégis, figyelemmel a fentiekre, szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a legújabb, elektronikus közigazgatási elemzések homlokterében Németországban – az IKT eszközök és módszerek és a döntéshozatali mechanizmusok relációjában – az áll, hogy a jogalkotás sebességének és minőségének összefüggéseit vizsgálják (Riedl, 2019). A tanulmány elsősorban azt vizsgálja, hogy a jogalkotási eljárás során mikor és mi történik egy-egy jogszabálytervezettel. A jogszabályok időzítésének, a társadalmi egyeztetések érdemi vagy éppen formális lefolytatásának számos következménye lehet. Mindenesetre a tanulmány megállapítja, hogy a digitális eszközök segítségével mesterséges módon, ha úgy tetszik túlzottan felgyorsított jogalkotási folyamat a jogrendszer aszinkronitásához vezethet (Riedl, 2019, old.: 3). A tanulmány ugyanakkor arra is rámutat, hogy a jogalkotási folyamatok jogi (alaki) átláthatósága nem egyenlő a tartalmi átláthatósággal. Egy jogszabály előkészítése során a jogalkotási folyamat szereplői számos háttér-információra támaszkodnak, amelyek nem biztos, hogy a nagyközönség számára is hozzáférhetőek. Mindez pedig gátolja a folyamat tényleges átláthatóságát, megértését (Riedl, 2019, old.: 10). Mindebből számunkra az a következtetés vonható le, hogy önmagában a modern technológia nem biztos, hogy tartalmi szempontból is megfelelő célokat ér el. Azt csak mi tesszük hozzá, hogy mindezek mellett az értő olvasás sebessége nem változott az elmúlt évszázadokban olyan mértékben, mint amilyen mértékben a kommunikációtechnológia fejlődött. Az a tény ugyanis, hogy több száz oldalt másodpercekben kifejezhető idő alatt lehet eljuttatni az egyik jogalkotásban részt vevő szervezeti egységtől vagy szervezettől a másikig, még nem jelenti azt, hogy annak tartalmát fel is dolgozták és meg is értették a végső cél eléréséhez szükséges mértékben.

Fentieket egy más aspektusú kutatás is megerősíti. Hollandiában nagyságrendileg 500 helyi önkormányzat működését vizsgálták meg a tekintetben, hogy milyen mértékű az elektronikus közigazgatási integráltsága az egyes helyi intézményeknek (Rooks, Matzat, & Sadowski, 2017). E tekintetben arra a következtetésre jutottak, hogy annak ellenére,

hogy a helyi önkormányzatok többsége viszonylag hamar ért el egy bizonyos fejlettségi fázist az elektronikus közigazgatás szempontjából, a legmagasabb szintűnek tekinthető, ún. e-demokrácia kiépítésétől messze állnak. Ráadásul egy bizonyos fejlődési pont után az elektronikus közigazgatási eszközök és alkalmazások bevezetése és fejlesztése már nem mutat egységes képet, hanem különböző fejlődési irányokat sejtet (Rooks, Matzat, & Sadowski, 2017, old.: 220).

4. Következtetések

A fentiek alapján a közösségi média közigazgatási alkalmazásával kapcsolatban leszögezhetjük, hogy lényegében a jövőben nem lesz olyan elektronikus közigazgatási fejlesztés, amelyet akár csak részben, de ne érintene ez a területe az IKT szektornak. Azt jelen állás szerint nem lehet leszögezni, hogy ez a tendencia hosszú távon kitart majd és jelentős mértékben ez fogja meghatározni az elektronikus közigazgatás és az elektronikus részvételi demokrácia jövőjét, de középtávon biztosan ez lesz a trend.

A közösségi média járulékos hatásai mindezek mellett olyan jelentősek, hogy amint láttuk, elérte azt az „ingerküszöböt”, hogy az Amerikai Egyesült Államok bíróságainak az alkotmány értelmezésével összefüggésben kell érdemi vizsgálatot folytatniuk bizonyos esetekben. A bíróságok jogértelmezése pedig e tekintetben további kérdések feltevésének és jogi elemzések elvégzésének szükségességét vetítik előre.

A legfőbb veszélyt a magunk részéről abban látjuk, hogy ezeknek az alkalmazásoknak a zöme nem elsősorban közigazgatási (kormányzati – a szó széles értelmében) felhasználásra jött létre. Ugyanakkor, mint láthattuk, nem példa nélküli, hogy a platformot birtokló magáncég kormányzati kérésre, javaslatra olyan fejlesztéseket hajt végre, amely segítheti a kormányzati kommunikációt. Ez azonban újabb kérdéseket nyit meg. Felveti a piaci szektor befolyásolásának lehetőségét az állampolgári részvétellel, a felhasználók személyiségprofiljainak felhasználásával politikai befolyásolásra is lehetőséget teremt elméletileg. Részletes elemzésként akár hosszú távú célként tűzhetnénk ki ezeknek a járulékos, de korántsem elhanyagolható jelenségeknek az elemzését, viszont a jelen tanulmány keretei és a rendelkezésre álló kapacitások ezt nem tették lehetővé. A világ minden szegletében [lásd például Kína (Yong & Wenhao, 2012) vagy India (Sivarajah, Irani, & Weerakkody, 2015) esetét] végbemenő folyamatok ugyanakkor abba az irányba mutatnak, hogy ezekkel a kérdésekkel igenis részletesebben kell foglalkoznunk a jövőben.

Irodalomjegyzék

- Cohen, S. E. (2013. március 7.). Sandy Marked a Shift for Social Media Use in Disasters. *Government Technology*. Letöltés dátuma: 2017. november 30., forrás: <https://www.govtech.com/em/disaster/Sandy-Social-Media-Use-in-Disasters.html>
- Constitution of the Unites States of America*. (2013). Washington, D.C., Columbia, United States of America: Cato Institute.

- Csáki-Hatalovics, G. (2018). Modern technológiák megjelenése a közigazgatásban. In Á. Homicskó (Szerk.), *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken* (old.: 39-66). Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Davison v. Randall et. al., No. 17-2002 (United States Court of Appeals 2019. július 1.). Letöltés dátuma: 2020. január 5.
- (2011). *Disaster Service Program Review*. American Red Cross.
- Európai Unió. (2017. október 6.). Tallin Declaration on eGovernment. Tallin, Észtország. Letöltés dátuma: 2018. november 5, forrás: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ministerial-declaration-egovernment-tallinn-declaration>
- Jho, W., & Song, K. J. (2015). Institutional and technological determinants of civil e-Participation: Solo or duet? *Government Information Quarterly*, 32, 488–495. Letöltés dátuma: 2020. január 9
- Knight First Amendment Institute, et al v. Donald J. Trump, et al, No. 18-1691-cv (United States Court of Appeals 2018. augusztus).
- Lohrmann, D. (2017. december 16.). 2017 Review: The Year Hurricanes Devastated Land, Data and Trust. *Government Technology*. Letöltés dátuma: 2017. december 17., forrás: <https://www.govtech.com/blogs/lohrmann-on-cybersecurity/2017-the-year-hurricanes-devastated-land-data-and-trust.html>
- Mergel, I. (dátum nélkül.). The Public Manager 2.0: Preparing the Social Media Generation for a Networked Workplace.
- Mergela, I., Edelmann, N., & Hauga, N. (2019. október). Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly*, 36(4), 1-16. Letöltés dátuma: 2020. január 9., forrás: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.06.002>
- Mickoleit, A. (2014). Social Media Used by Governments: A Policy Primer to Discuss Trends, Identify Policy Opportunities and Guide Decision Makers. *OECD Working Papers on Public Governance*, No. 26, 3.
- Miller, D., Costa, E., Haynes, N., McDonald, T., Nicolescu, R., Sinanan, J., . . . Wang, X. (2016). Academic studies of social media. In D. Miller, E. Costa, N. Haynes, T. McDonald, R. Nicolescu, J. Sinanan, . . . X. Wang, *How the World Changed Social Media*. UCL Press. Letöltés dátuma: 2019. november 7., forrás: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1g69z35.9>
- Miller, D., Costa, E., Haynes, N., McDonald, T., Nicolescu, R., Sinanan, J., . . . Wang, X. (2016). What is social media? In E. C. Daniel Miller, *How the World Changed Social Media* (old.: 1-19). UCL Press. Letöltés dátuma: 2020. január 11., forrás: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1g69z35.8>
- Obama, B. (2009. január 21). Transparency and Open Government. *Memorandum for the Heads of Executive Departments and Agencies*. Washington, D. C., Columbia, Egyesült Államok: Federal Register. Letöltés dátuma: 2020. január 10., forrás: <https://www.whitehouse.gov/sites/whitehouse.gov/files/omb/memoranda/2009/m09-12.pdf>
- Packingham v. North Carolina, 137 S. Ct. 1730, 1735-36 (2017).

- Presidential Records*. (dátum nélk.). Letöltés dátuma: 2020. január 6., forrás: <https://www.archives.gov/>; <https://www.archives.gov/about/laws/presidential-records.html>
- Riedl, J. (2019). Uncovering legislative pace in Germany: A methodical and computational application to answer temporal questions of law-making. *Government Information Quarterly*, 36, 1-12. Letöltés dátuma: 2019. november 8., forrás: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.07.002>
- Rooks, G., Matzat, U., & Sadowski, B. (2017). An empirical test of stage models of e-government development: Evidence from Dutch municipalities. *The Information Society*, 33(4), 215-225. Letöltés dátuma: 2019. november 8., forrás: <https://doi.org/10.1080/01972243.2017.1318194>
- Sivarajah, U., Irani, Z., & Weerakkody, V. (2015). Evaluating the use and impact of Web 2.0 technologies in local government. *Government Information Quarterly*, 32, 473-487. Letöltés dátuma: 2019. november 7., forrás: <https://doi.org/10.1016/J.GIQ.2015.06.004>
- Vassil, K., Solvak, M., Vinkel, P., Trechsel, A., & Alvarez, R. (2016). The diffusion of internet voting. Usage patterns of internet voting in Estonia between 2005 and 2015. *Government Information Quarterly*, 33, 453-459. Letöltés dátuma: 2019. november 7., forrás: <http://dx.doi.org/10.1016/j.giq.2016.06.007>
- Wendling, C., Radisch, J., & Jacobzone, S. (2013). The Use of Social Media in Risk and Crisis Communication. *OECD Working Papers on Public Governance, No. 25*, 1-42. Letöltés dátuma: 2017. december 10., forrás: <http://dx.doi.org/10.1787/5k3v01fskp9s-en>
- Yong, G., & Wenhao, C. (2012. november). Developing a City Governance Index: Based on Surveys in Five Major Chinese Cities. *Social Indicators Research*, 109(2), 305-316. Letöltés dátuma: 2019.. november 7., forrás: <https://www.jstor.org/stable/23325429>

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA AZ ALAPJOGOK GYAKORLÁSÁRA ÉS ÉRVÉNYESÍTÉSÉRE

1. A véleménynyilvánítás szabadsága

A véleménynyilvánítás szabadsága az emberi jogok (és ennek konkrét alaptörvényekbeli leképeződései: az alkotmányos alapjogok) elismertté válásától kezdve közülük is az egyik legalapvetőbb; a nemzetközi dokumentumok, emberjogi nyilatkozatok, külhoni alkotmányok és a nemzetközi jogdogmatika viszonylatában – nagyon szűk kivételekkel – szinte szent és sérthetetlen.² E szabadságjog kettős természetű: egyrészt az egyén önkifejezésének lehetőségét biztosítja, másrészt – mint a kommunikációs szabadságjogok anyajoga – alapul szolgál demokratikus rendszerekben a politikai diskurzushoz. A magyar Alkotmánybíróság döntésein is ennek hangja vonul át.³

Alaptézisnek számít, hogy sohasem az egyes vélemények védendőek, hanem a vélemények szabad kifejezésének a lehetősége. Már az 1848-as magyar sajtótörvény is ennek adott hangot, amikor kimondta, hogy „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közzölheti, és szabadon terjesztheti.” [1848. évi XVIII. tvc. 1. §].⁴

Az alapjogok csoportosíthatóak – saját dogmatikai besorolásomként – konkuráló alapjogokként és nem konkuráló alapjogokként. Előbbi kategória esetében az egyik személy által minél inkább érvényesített, hatékony alapjog-gyakorlás csorbítja a másik személy alapjogait.⁵

A véleménynyilvánítás szabadsága első megközelítésben nem konkuráló alapjog, az egyik személy véleményének kifejezését nem sérti, ha a másik személy is élhet szólásszabadságával. Ha azonban jobban belegondolunk, két személy (irányzat) közötti kommunikációs csatában, osztársadalmi léptékben csökken az egyik fél véleményének

1 Tanszékvezető egyetemi docens (Alkotmányjogi Tanszék)

2 Ld. ehhez pl. SÁRI János – SOMODY Bernadett: Alapjogok, Osiris 2008. 161-165. o.

3 Az Alkotmánybíróság gyakorlatának kiindulópontja a 30/1992. (V. 26.) AB határozat volt.

4 SIMON Éva: Véleménynyilvánítás szabadsága. In: LAMM Vanda (szerk.): Emberi Jogi Enciklopédia. HVG-ORAC, Budapest, 2018. 725-727. o.

5 Legtipikusabban ilyen a választójog. (Ha egyik képviselőt x számú választópolgár juttat mandátumhoz, a másikat 2 X, akkor nem nehéz belátni: utóbbiak alapjoga fele annyira hatékonyan érvényesül. Legélesebben a választási küszöb esetében üresedik ki a kiesettekre szavazók választójoga. Egy fej-fej melletti egyéni körzetben ad absurdum pár szavazat is eldöntheti a választási kimenetelét. Ilyenkor az egyik jelöltre voksolók jogi érdeke, hogy a másik jelölt hívei lehetőleg ne éljenek választójogukkal. Ha élnek vele, az esetlegesen megakadályozza az ellentábor alapjog-érvényesítését.)

hatása, ha a másik fél véleménye is sokakhoz eljut. Különösen igaz ez politikai vitákra – és főképp a kampányra. (Ez rendkívül szoros oksági összefüggésben áll a választójog érvényesülésével.) A pluralizmus csorbítása a domináló vélemény birtokosának érdeke – ez persze jogilag védett érdek semmiképp sem lehet! Az egyes vélemények minél hatékonyabb terjesztése legitim cél – ez azonban nem terjedhet odáig, hogy az ellenvéleményt teljesen elfojtsák. Ha (ld. a választójog intézményét) valakiről fontos véleményt nyilvánítani, a reakció akkor teljes értékű, amennyiben legalább ugyanolyan népszerű műsorban/sajtóorgánumban, ugyanabban az időszávban, ugyanannyi emberhez jut el. (Különösen utóbbi mérhető nehezen.) Azon lehet vitatkozni, hogy a jog ezt mennyiben kényszerítheti ki (vö. választójog, műsoridő kötelező értékesítése), az azonban egyértelmű, hogy az ellenvélemény teljes elfojtása egy plurális demokráciában nem fér bele.

A véleménynyilvánítás körének egy sajátos kérdésköre a válaszadás joga,⁶ amelyről ehelyütt csupán néhány jellegzetességet szükséges kiemelni az online tér és a kapuőrök vonatkozásában.

A véleménynyilvánítás- és szólásszabadság, illetőleg (a média vonatkozásában is) a sajtószabadság⁷ kifejezéseket felváltva, gyakran egymásba mosva használják sokan a szakirodalomban.⁸

A sajtószabadság, más megfogalmazásban médiaszabadság a véleménynyilvánítás szabadságából, mint anyajogból levezetett kommunikációs alapjog, amely a mindenkori tömegkommunikációs szervezetek és eszközök közvetítésével megvalósuló közlések szabadságát foglalja magába. A médiaszabadság körébe tartoznak a sajtótermékek, médiaszolgáltatások alapításának, terjesztésének és tartalmuk összeállításának alkotmányos keretek között biztosított jogultságai.⁹

6 Válaszadásnak a médiajog (sajtójog) vonatkozásában a jogszabály által az értékelő vélemények után köteleességszerűen biztosított, meghatározott válaszolási lehetőséget tekintjük.

Kiemeljük: a válaszadás joga nem helyreigazítás. Míg utóbbi fogalmilag magában hordozza a jogilag releváns „hibát”, szankciós jellegű, ezzel szemben előbbi csak a véleménynyilvánítás kiegyensúlyozására szolgáló eszköz. Egyáltalán nem evidencia, hogy a válaszadással érintett alapvélemény jogi értelemben kifogásolható. (Sőt, lehet, hogy erkölcsi értelemben sem az. De ezt döntsék el az olvasók...) Ezért tarthatjuk a pozitív és nem a negatív előírások kategóriájába tartozónak.

Magam azt a regulát állítanám föl: a kártérítés helytállóságáról a bíróság dönt, míg a válaszadás helytállóságáról az olvasó.

7 A média fogalmán sokan egyszerűen az elektronikus sajtót (televízió-rádió) értik, de a két kategória nem feltétlenül esik egybe. A média fogalomkörébe ugyanis még beletartozhatnak akár a mozifilmek, egyes mobiltelefonon letölthető tartalmak, sőt az internet is. Ld.: KOLTAY András: A szólásszabadság alapvonalai, Századvég, Budapest, 2009. 192. o.

8 Ld. Uo. 192-201. o.

9 POLYÁK Gábor: Sajtószabadság. In: LAMM Vanda: Emberi Jogi Enciklopédia, HVG-ORAC, Budapest, 2018. 628. o.

2. A speciális szabályozás

A véleménynyilvánítás szabadsága és a sajtószabadság tekintetében a média sajátlagos jelenségei indokolták a speciális jogi szabályozottságot.¹⁰ Viszont a korábbi előrejelzések beteljesültek.¹¹ A telefon, a televízió, a video, vagy éppen a számítógép „egy dobozba költözik” a digitalizáció korában, beáll a konvergencia ezen tekintetben.¹² A jelenkor kommunikációs technológiái már összehasonlíthatatlanul változatosabb és hatékonyabb eszköztárat biztosítanak mind a média számára (a vélemények és tartalmak közvetítésére), mind pedig a tartalomfogyasztó számára (vélemények és tartalmak közötti válogatásra). „A német Alkotmánybíróság 1990-es határozata e tekintetben megelőzte korát, amikor kimondta, hogy az „elektronikus média” fogalma nem határozható meg teljes pontossággal, és a sajtószabadság fogalma, alkalmazási köre semmiképp sem köthető konkrét technikához.”¹³

A sajtó- és szólásszabadság sokáig nem differenciálódott világos doktrínák mentén.¹⁴ A hazánkra is irányadó nemzetközi alapjogi dokumentumok (Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, Emberi Jogok Európai Egyezménye, Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, de még az Európai Unió Alapjogi Chartája is) kizárólag a véleménynyilvánítás szabadságát tárgyalják.¹⁵ Ugyanakkor az európai jogrendszerek mára egyértelműen különválasztva kezelik a szólás- és sajtószabadságot, ennek megfelelően valamennyi európai államban önálló törvényi szabályozás vonatkozik a médiára.¹⁶

A szólás- és sajtószabadság egyértelműen eltér egymástól, a sajtószabadság alanyainak, az utcai szónokhoz képest többletjogai és többletkötelezettségei egyaránt vannak. E megközelítés alapján a sajtószabadság nem egyéni, individuális jogosultság, hanem a sajtót, mint intézményt illeti meg.¹⁷

10 A sajtószabadság sajátos (a szólásszabadságtól különböző) tartalmáról és szabályozási következményeiről ld. KLEIN Tamás: A sajtószabadság alkotmányos tartalmának jelentésmódosulásai – különös tekintettel a magyar alkotmánybíróság gyakorlatára. Doktori értekezés, ELTE ÁJK ÁJDI, 2019. (A monográfia megjelenés alatt a Gondolat kiadónál, megjelenés várható időpontja 2019. november 15.)

11 Ld. CSERVÁK Csaba: A véleménynyilvánítás szabadságjoga a média (szem)üvegén keresztül, In Jogelméleti szemle, 2010/1. sz.

12 Ld. Koltay (7. lj.)

13 Uo.

14 KOLTAY András: Az új média és a szólásszabadság, A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása. Wolters Kluwer, Budapest, 2019. 63. o.

15 Az Emberi Jogok Európai Bírósága ennek ellenére figyelembe veszi a média társadalmi szerepét és működésének sajátosságait. Az Emberi Jogok Európai Bírósága következetes gyakorlata szerint a médiára hárul a közérdekű információk és közérdektű témákhoz kapcsolódó vélemények közzétételének kötelezettsége. [pl. Barthold v. Germany, no. 8734/79, 1985.03.25., Observer and Guardian v. United Kingdom, no. 13585/88, 1991.11.26., Sunday Times v. United Kingdom, no. 13166/87, 1991.11.26., MGN Ltd. v. United Kingdom, no. 39401/04, 2011.01.18., Uj v. Hungary, no. 23954/10, 2011.07.19.]

16 KOLTAY (14. lj.) 65. o.

17 Az elmélet alapvetője Potter Stewart, az amerikai Legfelsőbb Bíróság bírójának. William Brennan

A jog tehát eszerint intézményes jog, nem a sajtóban dolgozó egyént (akit természetesen megillet maga a szólásszabadság), hanem az intézményt védi, így a többletjogok és kötelezettségek is az intézményt terhelik. E felfogás szerint tehát a sajtószabadság egyértelműen eszköz (instrumentális jog), célja pedig a közérdek előmozdítása az információ- és gondolatcsere megvalósításával, a nyilvánosság előtt megnyilatkozási fórumok biztosításával.

Kiemelendő a sajtószabadság eszköz jellege, illetőleg intézményes minemősége, amelyet még azok is elismernek, akik egyébként a szólásszabadság vonatkozásában az individuális, tehát az egyéni autonómiát elsődleges értéknek vélt felfogást vallják.¹⁸ A szólásszabadságot az egyén korlátozhatatlan jogaként vélhetjük igazolhatónak, a sajtószabadságra ezt az elvet már nem terjeszthetjük ki. A sajtó intézményes mivolta okából, mivel működése során alapvetően háttérbe szorul az egyén önkifejezéshez való joga, és elsősorban más (anyagi) érdekek diktálnak, az individuális megközelítés értelmét veszti.

Az átfogó értelemben vett sajtószabadság a pluralitás kategóriájában váltódik ki. Mikor szabad a sajtó teljesen? Ha mindenki minden gondolatát mindenkor és mindenhol elmondhatja. (Az emberi méltóság megsértésének szűken vett eseteit kirekesztőleg.) Ez persze illúzió, nyilván teljes sajtószabadság nem létezik. A pluralitás tekintetében azt vizsgáljuk, mennyire sokszínű a vélemények halmaza.

Túlzottnak tekinthetjük a véleménybefolyásoló erőt, amennyiben a média néhány (vagy főleg ha egy) társadalmi csoportnak kiszolgáltatottan működik ténylegesen, amely csoportok jelentős mértékben egyoldalú befolyást gyakorolnak a közvéleményre, a „körből kimaradt” csoportok pedig kirekesztetnek a véleményalakítás folyamatából.

A német alkotmánybíróság gyakorlata szerint a médiaszabadság nem a médiumok tulajdonosainak (illetve alkalmazottainak) kibontakoztatását, véleményük szabad kifejtését szolgálja, hanem a véleményszabadság globális érvényesülését, vagyis a szabad és átfogó tájékoztatást és ezáltal az egyéni és közösségi vélemények alakíthatóságát mozdítja elő.¹⁹

A felületesebben nézve (és a túlzottan individualista megközelítés szerint) „véleménynyilvánítási korlátozásának” titulált jogintézmények valójában éppen hogy a véleménynyilvánítás – társadalmi léptékű – kiteljesítésének szavatossai.

Képzeljük el a véleménynyilvánítás szabadságjogának érvényesülését egy élő ember szólásszabadsága példájára (E sorok írója ezt perszonalizált fikció manifesztáció elméletének nevezi). A sajtószabadságot – a szólásszabadság mintájára – sokan az elveiért kiálló, a hatalom által elnyomni szándékozott, minden korlátozás ellen tiltakozó szónok egyszerű modelljére építik.²⁰

A modern elektronikus médiát napjaink közösségi fórumának, mintegy az ókori agora virtuális manifesztációjának tekinthetjük. Ennek megfelelően jellegadó funkciója, hogy a

bíró is hasonló felfogást bontakoztatott ki.

18 Koltay András Edwin Baker „liberty-model”-jére utal. Ld. KOLTAY (7. lj.) 200. o.

19 Polyák Gábor utal erre német AB-határozatokra alapozva; BVerfGE 73, 118, 160. POLYÁK Gábor: A médiarendszer kialakítása. HVG-ORAC, Budapest, 2008. 51. o., valamint 26. o.

20 CSERVÁK (11. lj.)

közösség ügyeinek eldöntéséhez megfelelő információkat, tájékoztatást adjon.²¹ Ugyanakkor ez az „agora” már nem tekinthető véges számúnak, mint korábban a rádió- és televízió frekvenciák esetén.²² A német alkotmánybíróság már kifejezetten a digitális médiarendszerre tekintettel leszögezte, hogy „a médianak a műsorszórás célú frekvenciák szűkössége miatt fennálló különleges helyzete (Sondersituation) megszűnésével a médiarendszer kialakítására irányuló törvényi szabályozás nem válik nélkülözhetővé. Ez alapjaiban az utóbbi évek technikai újdonságai és az ennek következtében megnövekedő terjesztési kapacitások miatt sem változott meg. A médiarendszer törvényi kialakításának oka az a kiemelkedő jelentőség, amire a műsorszolgáltatás széleskörű hatása, aktualitása, és meggyőző ereje alapján tesz szert. [...] Ezek a potenciális hatások erősödnek azáltal, hogy az új technológiák kibővítik és differenciálják a kínálatot, a terjesztési formákat és utakat, és új típusú műsor-vonatkozású szolgáltatások nyújtását teszi lehetővé” (BVerfG, 1 BvR 2270/05).²³

3. Média fogalma

A sajtó tartalmát a média fogalmi körének tisztázása segítségével írhatjuk körül. Ugyanakkor a fogalom meghatározása – ahogy arra Koltay András is rávilágít kiváló monográfiájában – nem feltétlenül kézenfekvő.²⁴ A klasszikus sajtótermékek mellett (mint a nyomtatott sajtó, rádió és televízió) a technológiai fejlődés, különösen az ún. „social media” merőben új tartalomszolgáltatási- és véleményközvetítési mechanizmusokat hívott életre.

Az „új elektronikus média” mondhatni inkább a már eddig is rendelkezésre álló választék kiegészítésének tekinthető, mint helyettesítőjének. Egyesek megfogalmazás szerint a tömegkommunikációban egy teljes fordulatot megvalósító „újmédia” (így egybeírva) jön létre, melynek problémái mellett demokratizáló hatásai is vannak. Például jelentősen csökkenti a kommunikátor hatalmát, hogy rábeszéljen és szelektíven tájékoztasson. Ugyanakkor jóval erősebb ama vonatkozásban, hogy visszacsatolja azon információkat, amelyek segítségével sokkal hatékonyabban lehet megcélozni a releváns közönséget.²⁵

21 KOLTAY (7. lj.) 212. o.

22 A véges számban rendelkezésre álló frekvenciák előzetes elosztása szinte fizikai kényszerűség volt; annak hiányában a kaosz és „kalózkodás” uralkodott volna el. A fikciós elmélet szerint frekvenciák korlátozott volta olyan volt, mintha egy szűk zárt szobába akartak volna bemenni valakik beszélgetni, ám ehhez szükség van a szoba kulcsára, a később érkező embereknek pedig már nincs elég hely.

A sajtó teljes szabadságának és a cenzúra mentességének elvén az elektronikus sajtó kifejlődése tört rést. Nevezetesen az, hogy a frekvenciák véges volta fizikailag zárja ki, hogy mindenki szabadon kifejtthesse véleményét.

23 A német alkotmánybíróság döntése. POLYÁK (19. lj.) 27. o.

24 Ld. KOLTAY (14. lj.) 66-70. o.

25 Ld. MCQUAIL, Denis: A tömegkommunikáció elmélete. Complex Kiadó, Budapest, 2015. 664-665. o. Tegyük hozzá, hogy a frekvenciák véges volta már a múlté. Főképp nem ez a médiaajog sajátos eszköztárának legitimitációja. A kép- és hanghatások együttes meggyőző ereje, kvázi manipulatív hatása akár az újmédia intézményei tekintetében is fennáll.

Az új technológiai rendszerben a tömegkommunikáció és személyes kommunikáció nem különül el egymástól.²⁶

A média és „újmédia” határai napjainkra elmosódnak.²⁷ (Ez nem csak a hatásköri szabályok miatt okozhat problémákat, hanem utóbbi szabályozási hézagjai következtében is.) Másrészt ezen kettő között állandó kölcsönhatás áll fenn. A XXI. századra ugyanis a korábban a média privilégiumába tartozó technikai eszközök elérhetővé válnak az átlagember számára is. A közösségi médiában bárki átvehet a hagyományos médiából származó tartalmakat, így úgyszólván „négyzetre emelkedhetnek” a máskülönből kevesekhez eljutó – mondjuk népszerűtlen idősávban futó – információk. Ugyanakkor nem példa nélküli, hogy a tömegkommunikáció hagyományos intézményei felkapnak, s ezáltal megsokszoroznak interneten terjedő híreket. A social media platformok között is számos alkategória²⁸ mutatható ki, nem lehet a jogi szabályozás vonatkozásában sem egy tekintet alá vonni azokat. Bár a hagyományos értelemben médiának nem minősíthetőek, de az elnevezés is utalás arra: a jogalkotás megpróbál részben kvázi médiaként viszonyulni hozzájuk.²⁹ „A közösségi média és a közösségi oldalak alkotmányjogi értelemben jelenleg szabályozatlannak tekinthetőek, a hagyományos média definiálására és szabályozására megalkotott fogalmak és rendelkezések nem alkalmasak ezen új platformok által felvetett alapjogi problémák megfelelő kezelésére.³⁰ A jelenlegi időszak valamelyest átmenetinek minősíthető.”³¹ Ezen problematika még számos kutatásra érdemes a közeljövőben.³²

26 MCQUAIL (25. l.) 161. o. Az új technológia lényege a digitalizáció. Az információkat ún. push-technológián keresztül terjesztik.

27 Vö. a hatályos jogszabályok egyes rendelkezéseivel. (A médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény 1.§)

28 Ehelyütt utalhatunk néhány tipikus alkategóriára, mint például a közösségi megosztáson alapuló platformok, illetőleg a médiaplatformok. Természetesen ez attól függ, hogy a közösségi platformot önmagában mennyire széles kategóriaként értelmezzük. A legszűkebb értelemben csupán az első kategória tartozik bele, a tágabb fogalmi lehatárolásban azonban már ide sorolhatóak a nem médiaszerűen működő közösségi platformok is, mint az „sharing economy” alapú közösségi szolgáltatások.

29 KOLTAY András: A social media platformok jogi státusza a szólásszabadság nézőpontjából. In: *Medias Res*, 2019/1. sz., 2. o. Tegyük hozzá, hogy az ehelyütt kimutatható szabályozatlanság miatt segítséget jelenthetne – és persze aggályokkal is járna – a hagyományos média normavilága zsinórmértéknek tekintése.

30 Ezekről a szabályozási kérdésekről ld. KLEIN Tamás Adalékok az online diskurzusok szabályozási kérdéseire. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 4. Wolters Kluwer, Budapest, 2017. különösen 175-184. o.

31 PAPP János Tamás: *Az én házam az én várom*. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *A sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Complex Kiadó, Budapest, 2015.

32 A modern technológia (és így a digitalizáció) jelentősége nem korlátozódik természetesen a tág értelemben vett médiajogra, jelentőségét nem tudjuk felmérni például az orvostudomány tekintetében. Vö. HOMICSKÓ Árpád Olivér: Az új technológiák megjelenése az egészségügyben, különösen a géntechnológia és az elektronikus egészségügy. In: HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2018. 75-92. o. Természetesen a modern

Elmondhatjuk, hogy – főleg az „újmédiára” vonatkozó – szabályozásunk egyértelműsítése és pontosítása mellett magának a média fogalmának meghatározása és elhatárolása is fontos tényező. Európai szintéren kiemelendő az Európa Tanács 2011-es az internet egyetemessége, integritása és nyitottsága védelméről és előmozdításáról szóló ajánlása, amely a média kategóriájának definiálására ébreget, sőt tesz kísérletet. Az ajánlás abból indult ki, hogy a média „új ökoszisztémája” magában foglalja mindazon új szereplőket is, akik a tartalom előállításának és terjesztésének folyamatában részt vesznek, potenciálisan nagyszámú emberhez eljuttatva tartalmakat, amennyiben szerkesztői befolyással rendelkeznek, vagy felügyelik az adott tartalmakat.³³ Az ajánlás hat kritériumot rögzített, amelynek együttes megléte esetén a szolgáltatás a média fogalma alá tartozik:

1. médiaként való viselkedés szándéka,
2. média céljai és szándékai szerinti működés (médiatartalom előállítása, gyűjtése és terjesztése),
3. szerkesztői felügyelet,
4. szakmai mércék szerinti működés,
5. sokakhoz való eljuttatás, terjesztés szándéka,
6. a közönség elvárásainak való megfelelés (hozzáférhetőség, sokszínűség, megbízhatóság, átláthatóság, stb.).

Hazánkban két törvény járja körül a média fogalmát azonos tartalommal: a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.), valamint a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (Mttv.). Összefoglalóan elmondható, hogy a média fogalma alá tartozik a médiatartalom-szolgáltató: az a természetes- vagy jogi személy, aki vagy amely – az EUMSZ 56. és 57. cikke szerinti – gazdasági szolgáltatásként, elsődleges célzattal, szerkesztői felelősség mellett (médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősség), műsorszámokat, sajtótermék által kínált tartalmakat tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából a nyilvánosság felé közvetít. A hatályos jog egyébként külön kezeli a sajtóterméket kínáló (a napilap és más időszaki lap egyes számai, valamint az internetes újság vagy hírportál), valamint az egyéb médiatartalmat közvetítő szolgáltatókat [Ld. Smtv. 1. § 1-3., 6-8.; Mttv. 203. § 40-44., 47., 60.]

Koltay András Sonja R. West – az amerikai Legfelsőbb Bíróság döntéseinek kontextusában megfogalmazott – gondolatait felidézve felhívja a figyelmet arra, hogy a média fogalmának túlzott kiterjesztése az új típusú szolgáltatásokra kockázatokkal jár. Meg kell különböztetni egymástól a média munkatársát és az alkalmankénti közéleti

technológiák maguk után vonják az egyes jogágak dogmatikájának újragondolását is. Ld. MISKOLCZI BODNÁR Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért. In: TÓTH András (szerk.): Technológia jog, Új globális technológiák jogi kihívásai. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2016. 200-201. o.

33 Ld, KOLTAY András: Tíz tanulmány a szólásszabadságról. Wolters Kluwer, Budapest, 2018. 276. o.

kommentátort (occasional public commentator). A média funkciója, hogy ellenőrizze a társadalmi-politikai elitet, információkat gyűjtson, örködjön a demokrácia felett (public watchdog³⁴). A számítógépe előtt ülő bloggert és az alkotmányos védelemben részesülő intézményt (a médiát) a közösség érdekében meg kell különböztetni.³⁵

4. Internet kora

Az internet korai időszakában komoly remények fogalmazódtak meg arra vonatkozóan, hogy ezen új technológiai vívmány a demokratizálódás eszköze lehet, amely a mainstream médiában tapasztalható túlzott tulajdonosi koncentráció megingatásában játszhatna szerepet, hiszen lényegesen kiterjedtebb információ- és véleményáramlás tere lehet, sokszínűbbé és demokratikusabbá téve a nyilvánosságot. Ehelyett a korábban is jelenlévő, de az új technológiához igazodóan újraformálódó problémák maguk alá gyűrik az internet világát is.³⁶

A szólás- és sajtószabadság terén számos új kérdést felvetettek az internetes kommunikáció sajátosságai. Ilyen kérdés például az ún. hálózatsemlegesség kérdése. Ennek lényege, hogy az internetes hozzáférést biztosító szolgáltatók a hálózatukon továbbított adatok körében nem tehetnek különbséget, azaz a forgalommenedzsment gyakorlatuknak semlegesnek kell lennie a továbbított tartalomtól, alkalmazástól, a hálózatra csatlakoztatott végberendezéstől, valamint a küldő és fogadó IP címétől. Napjainkra egyértelmű vált, hogy a hálózatsemlegesség a gyakorlatban inkább csupán egy idea, jelenleg pedig sem az Amerikai Egyesült Államok, sem az Európai Unió területén sem alakult még ki olyan szabályozási környezet, amely megnyugtatóan rendezné a nyílt internet kérdését.³⁷

Változik a válaszadás jogának³⁸ jogtudományi megítélése is: Az internet és a social

34 E kifejezést az Emberi Jogok Európai Bírósága is már évtizedek óta alkalmazza sajtó és média tekintetében. [pl. Barthold v. Germany, no. 8734/79., 1985.03.25.; Jersild v. Denmark, no. 15890/89, 1994.09.23.; Dalban v. Romania, no. 28114/95, 1999.09.28.; stb.]

35 Sonja R. West gondolatait idézi KOLTAY (14. lj.) 68. o.

36 Ld. KOLTAY (14. lj.) 97-100. o.

37 Erről ld. bővebben BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: Kísérletek a hálózatsemlegesség szabályozására az Egyesült Államokban és az Európai Unióban. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.) Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején. Complex Kiadó, Budapest, 2014. 325-368. o.

38 A klasszikus média tekintetében érdekességként az alábbi nemzetközi példák emelhetők ki: Az Egyesült Királyságban nem létezik a sajtóban általánosan érvényesülő válaszjog. Ez azonban nem jelenti azt, hogy bizonyos körben ne léteznének ahhoz nagyban hasonlító vagy hasonló eredményt hozó előírások: Az írott sajtóban meglehetősen hatékonysággal bíró – ott sokat kritizált, Magyarországon szinte elképzelhetetlen ideálnak tűnő –, a sajtóval szembeni panaszokat vizsgáló bizottságon, a Press Complaints Commissionon keresztül megvalósuló önkorlátozás működik. A PPC kódexének 2. pontja értelmében a sajtó köteles biztosítani a bármely közleményére adandó válasz lehetőségét, amennyiben a közlemény – tényállításait tekintve – pontatlan volt. Németországban az írott sajtóban létezik a válaszadás intézménye, mely kifejezetten hangsúlyozhatjuk jóval tágabb a hazai sajtóhelyreigazításnál, ugyanis minden olyan esetben megilleti a válaszjog az állampolgárt, amikor tényállítás jelenik meg róla, függetlenül az állítás sérelmes

media korában gyengülni látszanak azon érvek, amely szerint a válaszadás lehetőségének biztosításával korlátozni kéne a médium szerkesztési szabadságát.³⁹ A válaszadásra aspiráló fél, ha nem is feltétlenül az érintett médiumban, de valamilyen fórumon mindenképp tud cáfolatot, illetőleg ellenvéleményt közölni. Ez kétség kívül új helyzetet teremt, mert korábban a klasszikus sajtófelülettel nem rendelkező személyek egyetlen megnyilvánulási lehetősége a válaszjog lett volna. Az újmédia kora átgondolásra ösztönzi a szerzőket a korábbi megállapítások tekintetében, noha nem teszi teljesen okafogyottá a vonatkozó régebbi elméleteket. Viszont a fentiek további erősítő érvet jelentenek amellet, hogy a közösségi médiát bizonyos szabályokkal/előírásokkal kellene megterhelni.⁴⁰ Ha termé-

voltától, sőt, annak igazságtartalmától. Az elektronikus sajtóban sincs egységes, szövetségi szintű szabályozás, tagállami szinten azonban a televíziókkal és a rádiókkal kapcsolatban is létezik a válaszjog, szintén a tényállításokkal összefüggésben.

A francia válaszjog az európai államokat tekintve a legerjedelmesebb, így persze a legvitatottabb is egyúttal. A Magyarországon is egyesek körében etalonként emlegetett francia modell nálunk nem talált igazán támogatásra, de a francia sajtójog kiemelkedő személyisége, Roger Errera szerint a válaszadás szabálya, mely egyébként a francia sajtótörvény egyik legrégebbi előírása, kiválóan működik. A valóban rendkívül széleskörű szabály jogot ad mindenkinek, akiről az írott sajtóban valami megjelenik, hogy bármely, őt érintő tényállításra vagy véleményre választ adjon, függetlenül annak igaz vagy sértő voltától.

Válaszjoghoz hasonló intézmény, az említettem példákon felül, Ausztriában, Hollandiában, Norvégiában, Spanyolországban is.

Igencsak figyelemre méltó, hogy Dél-Afrikában majdnem az Alkotmányba is bekerült a válaszadás joga, míg az 1969-es Emberi Jogok Amerikai Egyezménye kifejezetten a részes államok kötelezettségévé teszi a válaszadás jogának biztosítását, ezáltal kvázi az emberi jognak tekintve amazt. (14. cikk).

Az USA-ban a médiahatóság kialakította az ún. „fairness-doktrínát”. Eszerint a média adásidejének egy részét meghatározott közügyeknek kell szentelje. Ha valakinek személyét, akár személyes tulajdonságát közösségi ügyben támadás éri, módot kell számára nyújtani a válaszadásra. Emellett fel kell a csatornának hívnia az érintett személy figyelmét az esetre, hogy ténylegesen reagálhasson. Választási időszakban, ha egy médium véleményt nyilvánít (pro vagy kontra) egyik jelölt tekintetében, úgy az ellenfelet, illetőleg a kritizáltat értesíteni kell, és jogot adni számára a válaszolásra. Ezen fölfogás tökéletesen reagál arra a problémára, miszerint „jogvesztő ügyek” (tipikusan választások) esetében a későbbi polgári jogorvoslat már olyan hatékony, mint halottnak a csók. Az utóbbi években az USA-ban némiképp megváltozott a joggyakorlat, bizonyos körben a Legfelsőbb Bíróság is a sajtószabadságba való túlzott beavatkozásnak ítélte. Viszont változatlanul jellegadó az a jogértelmezés, miszerint a sajtótermék jó hírnevet sértő állítás esetén a későbbi peres kártérítés összegét jelentősen mérsékelheti, ha hajlandó a kiigazító véleményt közzé tenni.

39 A válaszadás joga a klasszikus média világában bizonyos szempontból beleavatkozásként értékelhető a szerkesztési szabadságba. (Tehát kvázi a médium véleménynyilvánítási szabadságába.) A szükségességi és arányossági teszt szerint legitimálható volt a létjoga.

40 Akit megjelölnek pl a Facebookon és róla így véleményt nyilvánítanak, annak lehetősége van kommentként hozzászólni. Viszont ez megkerülhető, ha nem írják ki az érintett teljes nevét, csak utalnak rá. De lege ferenda megfontolandó, hogy a közösségi média tekintetében előírják a válaszadás jogát. Vagyis azt, hogy technikailag mindenképp reagálni tudjon a róla szóló véleményekre.

szetes személyek jobban értenek például a közösségi portálok rendszeréhez, vagy akár csak fejlettebb végberendezéssel rendelkeznek, akkor sokkal hatékonyabban tudnak reagálni az interneten.⁴¹

Szintén újszerű kérdéseket vet fel a gondolatszabadság kérdése, amely sokáig önmagában véve valódi tartalommal nem bírt, hiszen a jogi védelem a már kinyilvánított gondolatokhoz kapcsolódott. A big data és az algoritmusok korában már aktívan térképezik fel az emberek gondolatait, majd pedig célzott üzenetekkel tudatosan manipulálják is azokat. Ehhez kapcsolódóan pedig a mesterséges intelligencia kérdése vet fel még újabb dimenziókat.⁴²

Az újmédia szemszögéből kiemelendő jelenség, hogy a legnagyobb online vállalkozások már úgy válnak a szólás- és – adott esetben – a sajtószabadság alanyaivá, hogy maguk nem állítanak elő, nem rendelnek meg saját tartalmat, azaz nem szólalnak meg. A social media platformok mások tartalmait gyűjtik és rendezik össze. E szolgáltatások pedig a közvetlen emberi behatást szükségtelenítő algoritmusok segítségével működnek (legalábbis látszólag).⁴³

4.1. *Online kapuőrök*

Az internetes kommunikáció tekintetében nem csupán azok a szolgáltatások rendelkeznek meghatározó jelentőséggel, „amelyek tartalmakat állítanak elő (és amelyeket így hagyományosan a média gyűjtőfogalma alá szorítunk be), hanem azok is, amik a tartalmakat a közönséghez eljuttatják (internetes közvetítők vagy kapuőrök, intermediáres vagy gatekeepers).”⁴⁴ A fentiek szükségszerűen maguk után vonják a jogi szabályozás újragondolását. Online „Kapuőrnek” (gatekeeper)⁴⁵ tekinthető gyakorlatilag bárki, akinek a tevékenysége szükséges más vélemények közzétételéhez: az internetszolgáltató, a social media és keresőmotor-szolgáltató, az alkalmazások árusítója, a webshop, a hírportál, a hírgyűjtő oldal vagy egy honlap tartalomszolgáltatója. A korábbi világ kapuőreiről (újságárus, kábelszolgáltató) nem gondolta a világ, hogy közvetlen befo-

41 Főképp – az egész tanulmány kontextusában – akkor, ha a modern információ feldolgozó módszerek segítségével figyelik a releváns híreket, hogy minél gyorsabban és teljesebb körűen válaszolhassanak.

42 Vö. Az „intelligens” technológiáról ld. még SZUCHY Róbert: Az intelligens energetikai rendszerek szabályozási kérdései. In: HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2018. 179-198. o.

43 KOLTAY (14. lj.) 39-40. o.

44 KOLTAY András: Az újmédia kapuőreinek hatása a médiaszabályozásra. In: KOLTAY András (szerk.): Tíz tanulmány a szólásszabadságról. Wolters Kluwer, Budapest, 2018. 268. o.

45 A kifejezés Kurt Lewin amerikai-német pszichológustól származik, ám David Manning White volt az, aki a média világára vetítve használta először ezen kifejezést. Ld. LEWIN, Kurt: Forces behind food habits and methods of change. In: The Problem of Changing Food Habits: Report of the Committee on Food Habits 1941–1943. National Academies Press (US), Washington, 1943., valamint WHITE, David M.: The „gatekeeper”: A case study in the selection of news. Journalism Quarterly, (1950) 27.

lyásuk lenne a médiatartalomra nézve, de már egészen máshogy kell tekintetnünk az online világ kapuőreire, akik már nem állami szereplőként is képesek a nyilvánosság befolyásolására, sokszor hatékonyabban, mint maga az állam, miközben nem kötik őket a szólásszabadság biztosításának korlátai.⁴⁶

Az online kapuőrök valódi kontrollt képesek gyakorolni a demokratikus nyilvánosságra:⁴⁷ ők biztosítják a hálózat elérését, a keresőmotorok működését, a kommunikációs platformok üzemeltetését, és egyre gyakrabban rajtuk múlik, hogy pontosan milyen információk kerülnek a felhasználók szeme elé. Ennek megfelelően pedig mára elmondható, hogy az egyéneket már nem csak az állam ellenőrizheti, cenzúrázhatja, hanem az országhatárokon, sőt kontinenseken átnyúló különféle „magáninfrastruktúrák” tulajdonosai is.⁴⁸ E körben egyaránt problémát jelent a social media platformok részrehajló listázási gyakorlata,⁴⁹ valamint az ún. fake news hírek terjedése is.⁵⁰ Komoly vita folyik, hogy ezen social media platformok médiaszolgáltatónak, vagy technológiai cégeknek tekinthetőek-e.⁵¹ A nagy internetes kapuőrök technológiai cégeknek tekintik magukat, és ez számukra jól felfogott érdek két szempontból is: ilyen minőségben „jóval szűkebb, kevésbé terhes állami szabályozás alá esnek, ezen túlmenően a társadalmi felelősségvállalás erkölcsi követelménye is ritkábban merül fel tevékenységükkel kapcsolatban”.⁵² A legnagyobb social media platformok (úgy mint Google, Facebook, Twitter) évek óta igyekeznek meggyőzni a döntéshozókat arról, hogy valójában nem állítanak elő médiatartalmat, ők pusztán elősegítik azok terjesztését, a valódi tevékenységük technológiai-informatikai jellegű, nincs is olyan ember, aki „szerkesztési” tevékenység

46 KOLTAY (14. lj.) 110. o.

47 Uo.

48 BALKIN, Jack M.: Szólásszabadság az algoritmos társadalomban. In *Medias Res*, 2018/2. sz., 199. o.

49 Már pusztán azért, hogy igyekeznek a felhasználónak várhatóan szimpatikus tartalmakat kínálni. Itt természetesen fontos kiemelni, hogy a közösségi platformok nem ugyanolyan mértékben szűrik a felhasználók számára látható tartalmakat. Koltay András kiemeli, hogy az Instagram és a Twitter a Facebookhoz képest „szerkesztő” algoritmus nélkül, még inkább a felhasználó döntése szerint működik. Ld. KOLTAY András: A sajtószabadság fogalma ma. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 126. o.

50 Természetesen a kérdéskör büntetőjogi vonatkozásai is továbbgondolásra szorulnak a technikai fejlődéssel párhuzamosan. A kiberbűnözés tekintetében vö. Belovics Ervin: A kiberbűnözés elleni harc szerepe és jelentősége napjainkban, In Barabás A. Tünde (szerk.): *Globális biztonságpolitikai kérdések az interneten, különös tekintettel Kína és Magyarország kapcsolatára*, Issues of Global Security Policy on the Internet, with Special Regard to the Relations between China and Hungary. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018. 28-38., valamint Polt Péter, *Jurisdiction matters in cybercrime proceedings*, kézirat, 2018.

51 Ld. NAPOLI, Philip M. – CAPLAN, Robyn: Miért ragaszkodnak a médiavállalkozások ahhoz, hogy valójában nem is médiavállalkozások, miért nincs igazuk, és miért fontos kérdés ez? In *Medias Res*, 2018/1. sz., 60-79. o.

52 KOLTAY (14. lj.) 116. o.

révén döntene a tartalmak láthatóságáról, listázásáról (mindez ugyanis algoritmusok és adatfeldolgozó technológiák eredménye).⁵³

Napoli és Caplan felhívják a figyelmet, hogy média iparági szerkezetének egyaránt eleme a gyártás, a terjesztés és a tartalom bemutatása. Ennek megfelelően a terjesztés legalább annyira a média egyik meghatározó sajátossága, mint a tartalomgyártás.⁵⁴ A „szerkesztés” kérdése már összetettebb, mivel a felhasználókkal való interakció természete alapvetően eltér a hagyományos médiától, a felhasználók lényegesen nagyobb autonómiát élveznek a tartalom meghatározása tekintetében,⁵⁵ ugyanakkor néhány fontos aspektust figyelembe kell venni. A kapuőrök – akár saját elhatározásból, akár jogi kötelezettség alapján – utólag döntést hoznak egyes tartalmak eltávolításáról, bizonyos esetekben előzetesen is szűrnek, valamint aktívan befolyásolhatják a tartalmak láthatóságát.⁵⁶

A „szerkesztés” tartalmára a „szerkesztői” felelősségre vonatkozóan iránymutatást ad a 2010/13/EU (AVMS) irányelv, amely szerint a műsorszámok kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzés tartozik a „szerkesztés” fogalmi körébe. Ugyanakkor e meghatározás a műsorszámok szolgáltatására vonatkozó szerkesztői felelősség kérdését tisztázza, e körbe nem tartozik bele bármilyen médiatartalom.⁵⁷ Hazánkban az Mttv. és az Smtv. rögzíti, hogy mi tekinthető szerkesztői döntésnek: „a szerkesztői felelősség gyakorlásának keretében rendszeres jelleggel hozott, a médiaszolgáltatás napi működéséhez kapcsolódó döntés, így a médiaszolgáltatás tartalmának megválasztása és összeállításának meghatározása”.

Az Alkotmánybíróság szerint különbség van az internetes oldal üzemeltetője által szerkesztett, és ekként tartalmi egységet alkotó (tartalom)szolgáltatás és az úgynevezett Web 2.0, vagyis a közösségi oldalak és a tisztán véleményoldalak között (például Facebook, blogszféra stb.). Ez utóbbiaknak nincs szerkesztőjük, és ezért nem is lépnek fel tájékoztatási vagy hasonló igénnyel: céljuk az internetes közösségbe tartozók közötti eszmecsere, egyáltalán, a kommunikáció lehetőségét biztosítani. Ezek vagy csak a közösségbe tartozók (regisztráltak, belépők) számára érhetők el, vagy ettől függetlenül világosan nem alkotnak egységet, és lényegük szerint senki nem szerkeszti azokat.⁵⁸

53 Ld. NAPOLI – CAPLAN (50. lj.) 62-71. o.

54 Uo. 65. o.

55 Uo. 66. o.

56 KOLTAY (14. lj.) 122.

57 AVMS irányelv 1. cikk (1) b) „műsorszám”: hangos vagy néma mozgóképek sorozata, amely egy médiaszolgáltató által kialakított műsorrendben vagy műsorkínálatban önálló egységet alkot, és amelynek formája és tartalma a televíziós műsorszolgáltatáshoz hasonlítható. A műsorszámok magukban foglalják például az egész estés filmeket, sporteseményeket, vígjátékokat, dokumentumfilmeket, gyermekműsorokat és az eredeti drámákat.

58 A legendás *Delfi*-ügyben az észt bíróságok főleg amiatt minősítették az internetes hírportált tartalomszolgáltatónak és kiadónak, hogy a *Delfi* az olvasói hozzászólások rovatát a hírportálba integrálta, és hozzászólásra hívta fel a felhasználókat. CHEUNG, Anne S. Y.: Az internetes tárhely-szolgáltatók felelőssége rágalmazási ügyekben. In *Medias Res: Folyóirat a sajtószabadságról és a médiaszabályozásról*. 2014/1. sz., 47. o.

Ezek éppen szerkesztetlen, spontán közösségi oldalak – az internet-felhasználók is ekként tekintenek rájuk.⁵⁹ „A blogok és közösségi oldalak viszont közelebb állnak a védett magánközlésekhez, mert az ezekben foglalt közlésekhez csak a közlő személy által meghatározott (zárt számú) felhasználó jut hozzá (ismerősök), akiknek ő megengedi. (A közszereplők, intézmények Facebook-oldalai ehhez képest kivételek).”⁶⁰

Látható tehát, hogy a médiatudományok egyre inkább médiaszolgáltatóknak tekintik a kapuőröket, mégha a jog szintjén – jelenleg még – nem is ennyire egyértelmű a besorolásuk.⁶¹ Koltay András külön ki is emeli ezen téma kapcsán, hogy a social media részben a szolgáltatás minőségének javítása, gazdasági vagy egyéb érdekei mentén, részben pedig a jog által is elvárt módon, emberi erőforrások alkalmazásával, igenis tömegesen és napi szinten végzi sajátos szerkesztési tevékenységét.⁶² Tehát a kapuőrök korántsem tekinthetők a tartalomszolgáltatás passzív szereplőinek. Ennek megfelelően pedig, mint az „újmédia” szereplőit, a szólás- és sajtószabadság aspektusából is értékelni szükséges őket.

4.2. Az online kapuőrök és a pluralizmus követelménye

A szólás- és sajtószabadság objektív oldala, a pluralizmus és kiegyensúlyozottság kérdésköre. Az államnak ugyanis olyan média-környezetet kell biztosítania, ahol a demokratikus közvélemény kialakulásának feltételei fennállnak, ennek megfelelő működése garantált. A demokratikus közvélemény biztosítása az állam aktív közreműködését igényli. Az Emberi Jogok Európai Bírósága az Informationsverein Lentia ügyben⁶³ kifejtette, hogy a média demokratikus funkciói ellátásának feltétele a pluralizmus biztosítása, ennek pedig legfőbb garanciája az állam. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlata alapján⁶⁴ a közvélemény akkor tekinthető demokratikusnak, ha a teljeskörű, tárgyilagos, valamint

59 Ld. ABH 2014, 439, 453.

60 Számos szerző kritizálta élesen az Alkotmánybíróság határozatának ezen sorait. Nádori Péter például kiemeli, hogy a Web 2.0-ás internetes tartalmak elkülönítése bizonytalan megalapozású, például kérdés, hogy egy magánszemély által működtetett, de politikai témákkal (is) foglalkozó weboldal hova sorolható. NÁDORI Péter: A tömeges szólás alapjogi megközelítései. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): A sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2. Complex Kiadó, Budapest, 2015. 319. o.

61 Az uniós jog például már elvárja, hogy a tagállamok kifejezetten a kapuőrökkel szemben tegyenek szükséges intézkedéseket bizonyos tartalmak blokkolására vagy eltávolítására. Ilyen kötelezettséget fogalmaznak például a gyermekek szexuális bántalmazásáról, a terrorizmus elleni küzdelemről, vagy éppen a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok érvényesítéséről szóló irányelvek. Ld. KOLTAY (14. lj.) 143. o.

62 KOLTAY (14. lj.) 122. o.

63 Informationsverein Lentia and others v. Austria, no. 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89; 17207/90, 1993.11.24.

64 Ld. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, 37/1992. (VI. 10.) Ab határozat, 18/2004. (V. 25.) AB határozat

kiegyensúlyozott arányú és valóságghú tájékoztatás lehetővé teszi a nézetek és vélemények sokszínűségét.^{65,66}

A kiegyensúlyozottság átfogó követelmény, ami a részkövetelmények együttes teljesülését feltételezi. „a tájékoztatás csak akkor lehet kiegyensúlyozott, ha sokoldalú és tárgyilagos – ekkor már teljesül a tényszerűség is, amihez kapcsolódik az időszerűség.”⁶⁷

A kiegyensúlyozottság követelményének, az ebből adódó beavatkozásnak alkotmányos alapja a tájékozódáshoz való jog. Ebből következően eme követelmény az alkotmányosan előírható körben nemhogy sértené a véleménynyilvánításhoz való jogot, hanem éppen elősegíti annak érvényesülését.⁶⁸

Az internetszolgáltatók tekintetében fogalmazta meg Tim Wu 2003-ban a hálózatsemlegesség elvét (open internet), amelynek megfelelően az internetszolgáltató a tartalmakkal, illetve azok szolgáltatóival szemben semmilyen módon nem lehet diszkriminatív.⁶⁹ Ugyanakkor a felhasználók a keresőmotorok és a social media szemüvegén keresztül szemlélődnek az internet világában, és ezen a szemüvegen keresztül az internet már korántsem tekinthető semlegesnek.

Jack M. Balkin fogalmazta meg a véleménynyilvánítás „új iskolájának” koncepcióját, amely már nem a megszólalókat vagy a kiadókat célozza, hanem kifejezetten a digitális

65 A német Wolfgang Hoffmann Riem a sokszínűség számos „dimenzióját” különbözteti meg.

- a tartalmi sokszínűség, vélemény-sokszínűség biztosítása, azaz a társadalomban jelen lévő releváns vélemények lehető legszélesebb körének figyelembevétele, illetve az egyoldalú véleménybefolyásolás lehetőségének kizárása,
- a személyi, csoport- és intézményi vonatkozású sokszínűség biztosítása, azaz a jelentős társadalmi erők megszólalási lehetőségének biztosítása,
- „tárgyi sokszínűség”, a műsorkínálat sokszínűsége, a különböző életviszonyokat érintő események, információk és témák megjelenítése,
- területi sokszínűség, azaz a különböző helyi, regionális, országos és országokon átnyúló területeket érintő információk, és vélemények megjelenítése,
- tematikus sokszínűség, azaz a különböző közlési formák és tematikák figyelembevétele,
- vételi sokszínűség, a kommunikáció különböző útjainak biztosítása.

Meier és Trappel ezt kiegészíti a médiafunkciók sokszínűségével, ami a tájékoztatást, szórakoztatást, oktatást stb. szolgáló programok sokféleségét jelenti.

Never elmélete szerint a pluralizmus, mint kiegyensúlyozott többszínűség előírása – mondhatni „vélemény-tervgazdaság” – torzítja a véleményalkotás folyamatát: „Azzal, hogy a bíróság a hangsúlyt a létező vélemény spektrum lehető legkiegyensúlyozottabb bemutatására helyezi, az új vélemények nyilvánosságra kerülésének intézményi biztosítását háttérbe szorítja.”

Álláspontja szerint a vélemények sokszínűsége „az előzetesen biztosított véleményszabadság bizonytalan terméke”. Ebből következőleg, a sokszínűség kialakítása nem írható elő pozitív módon; a sokszínűség manifesztációja a vélemények piacán végbemenő, maximálisan szabad verseny sikeres következménye.

66 POLYÁK (9. lj.) 632. o.

67 POLYÁK (19. lj.) 103. o.

68 Ld. UDVÁRY Sándor: Egyes médiajogi alkotmányossági kérdések. Tanulmány az ORTT megbízásából Alkalmazott Kommunikáció-tudományi Intézet; www.akti.hu, 2004. 78. o.

69 Ld. KOLTAY (14. lj.) 144-176. o.

infrastruktúrára koncentrál. (Internet gerinchálózat, felhőalapú szolgáltatások, nemzetközi domaintnévrendszer, internetszolgáltatók, tárhely-szolgáltatások, social media, keresőmotorok.)⁷⁰ Mindezek kiegészülve a modern fizetési rendszerekkel adják a digitális kommunikáció jelenlegi rendszerét.⁷¹ Ebben a rendszerben a megszólalók elkerülhetik a felelősségre vonást, lehetnek országon kívüliek, sőt akár „egyáltalán nem is emberi lények, hanem bothadseregek”. Ezzel szemben az infrastruktúra (kapuőr) tulajdonosok „általában nagy, profitorientált vállalatok, amelyek könnyen azonosíthatóak, tényleges tárgyi eszközökkel működnek, és üzleti tevékenységüket állami keretek között gyakorolják”, ők „rendelkeznek a véleménynyilvánítás szabályozásának és irányításának technikai és bürokratikus feltételeivel a blokkolás, a szűrés, a tartalomeltávolítás, az eszközeikhez való hozzáférés ellenőrzése, továbbá a digitális megfigyelés révén”.⁷²

Balkin ezen „új iskola” három jellegzetességét emelte ki: járulékos cenzúra, az állam magánszektorral való együttműködése, valamint a kapuőrök magán szabályozása.

A járulékos cenzúra lényege, hogy a kapuőr – a felelősségre vonás, illetve hatósági szankció elkerülése érdekében – adott esetben túlzott mértékben blokkolni, azaz cenzúrázni fogja a felhasználók megnyilvánulásait. Ez különösen igaz, ha az állam közvetett felelősséggel kapcsolatos szabályokat fogad el: „a magánkézben lévő közvetítők fölötti ellenőrzés gyakorlása [...] egyenes út a járulékos cenzúra gyakorlataihoz, ami a digitális korban a véleménynyilvánítás szabályozásának jellemző technikája”. E körben lehetséges egyaránt az ex ante (szűrés, blokkolás), vagy az ex post cenzúra (utólagos eltávolítás).

A kapuőrök jelentőségére az államok is egyre inkább építenek, amelynek részeként különböző infrastruktúra-szolgáltatókat céloznak annak érdekében, hogy rajtuk keresztül érvényesítsenek kontrollt, vagy éppen cenzúrát. A cél tehát az, hogy a kapuőrök az államnak segítséget nyújtsanak.⁷³ E rendszerben a kapuőrök egyre inkább „médiavállalatok és egyben kormányzati struktúrák”.

A harmadik kiemelt jellemzője a véleménynyilvánítás „új iskolájának”, hogy a kapuőrök a birtokukban lévő infrastruktúrára keresztül áramló információkat, valamint felhasználók viselkedését is – közvetve vagy közvetlenül – irányítják. Ez a már említett

70 Ld. BALKIN, Jack M.: Old-School/New-School Speech Regulation. 127 Harvard Law Review (2014)

71 „Mi a digitális infrastruktúra? A digitális infrastruktúra magában foglalja az internet gerinchálózatát, a felhőalapú szolgáltatásokat, a nemzetközi domaintnévrendszert (DNS), az internetszolgáltatókat, a webes tárhelyszolgáltatásokat, a közösségimédia-platformokat és keresőmotorokat. A fizetési rendszerek – a hitelkártya társaságok, mint például a Mastercard és a Visa, és az új pénzügyi közvetítők, mint a PayPal – is ide tartoznak, mivel lehetővé teszik online vállalkozások tömegeinek finanszírozását. Ez az infrastruktúra biztosítja a digitális kommunikáció általunk használt jelenlegi rendszerét.” Balkin (48. l.) 216. o.

72 BALKIN (48. l.) 216-217. o.

73 Ennek egyik látványos példaként Balkin a WikiLeaks ügyét hozta föl: Miután az amerikai kormányzat több tagja hangot adott a felháborodásának, az Amazon, a Mastercard és a Visa úgy döntött, hogy megszakítja a WikiLeaks-el fennálló infrastruktúra-üzleti kapcsolatait.

jámulékos cenzúra másik oldala. Ennek megfelelően a kapuőröknek ehhez igazodó saját ellenőrzési rendszerük van (magánszabályozás).

A véleménynyilvánítás e rendszerében egyaránt szereplő az állam, a kapuőr, valamint a felhasználó. A felhasználó ráadásul lehet személy, hagyományos média, civil szervezet, de akár hekker vagy „troll” is.⁷⁴

Látható tehát, hogy lényegesen összetettebb problémát jelent az állam számára a plurális nyilvánosság biztosítása az újmédia környezetében, mint a hagyományos média esetében.

4.3. Politikai kampány az online térben

Önmagában az internet, mint kommunikációs csatorna, jelentősen növeli a kampányban a pluralizmust! A digitalizáció előtt a véges számú frekvencia miatt a kvázi monopol-helyzetben csatornák támogatásának hiánya szinte diszkvalifikálhatott bizonyos politikai köröket. A digitális televíziózás ezen jelentősen változtatott, bár hírműsorok tekintetében a korábbi nézettségi mutatók nem változtak földcsuszamlás-szerűen.⁷⁵

A plurális közvélemény érzékeny területe a kampányidőszak, így az államok tipikusan külön szabályozzák az ezen időszakra vonatkozó médiaszolgáltatási elvárásokat. Ezen a területen fontos alapelvei jelentőségű követelményeket fogalmazott meg az Európa Tanács is,⁷⁶ amely többek között rögzítette az újságírók befolyásmentes tevékenységének fontosságát, a tisztességes és kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményét (nem csupán az állami tulajdonban álló médiumok tekintetében), a megfelelő jogorvoslat biztosításának kötelezettségét, valamint a kampánycsend intézményét.⁷⁷

Ezen téma fontos kérdésköre a politikai hirdetések megjelenítése, amelyek célja, hogy a pártok a tömegkommunikációs eszközök révén hatékonyabban tudják befolyásolni a választói akaratot. Értelemszerűen a plurális közvélemény elemi követelménye, hogy az ellenzéki pártok is műsoridőhöz jussanak. Az Európa Tanács hivatkozott ajánlása szerint, ahol a pártok és jelöltek reklámfelületet vásárolhatnak a választási kampányban, a szabályozásnak biztosítania kell, hogy a választáson indulók azonos feltételekkel és díjakkal juthassanak műsoridőhöz.⁷⁸ Szintén az ajánlás fogalmazza meg, hogy a műsorszolgáltatók

74 Ld. részletesebben BALKIN (48. l.) 214-239. o.

75 Számos, más témájú csatorna a pusztán rá oktrojált hírműsorokkal nem sok nézőt vonzott a közéleti témák tekintetében.

76 CM/Rec(2007)15 számú ajánlás

77 SMUK Péter: A demokratikus politikai diskurzus alkotmányos garanciái és gyakorlata Közé-Kelet-Európában. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.) Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején. CompLex Kiadó, Budapest, 2014. 634-635. o.

78 Lettorszáiban kötelezettség, hogy a választás előtt legalább 150 nappal megküldjék a médiához részére a reklámfelület díjszabását a médiaszolgáltatók, amelytől később sem térhetnek el. Szlovákiában a magánszolgáltatók legfeljebb 10 órát használhatnak politikai hirdetési felületként, és egy jelölőszervezet legfeljebb 30 percet kaphat. Romániában a magánszolgáltatók által a választásban versengők részére biztosított műsoridőnek arányban kell lennie az állami média gyakorlatával.

nem tartozhatnak felelősséggel a politikai hirdetések tartalmáért.⁷⁹ Hangsúlyos eleme az ajánlásnak, hogy az online médiaszolgáltatásokra is kiterjed.⁸⁰

Magyarországon az Alaptörvény 5. módosítása óta a demokratikus közvélemény kialakulásához választási kampányidőszakban szükséges megfelelő tájékoztatás érdekében politikai reklám médiaszolgáltatásban kizárólag ellenérték nélkül, az esélyegyenlőséget biztosító, sarkalatos törvényben meghatározott feltételek mellett közölhető.⁸¹ Ugyanakkor, mint arra ezen tanulmány a média fogalma kapcsán utal, a hazai szabályozás alapján nem egyértelmű a kapuőrök szerepe ebben a kérdésben.

A kapuőrök tekintetében további probléma, hogy számos olyan módon képesek befolyásolni a közvélemény alakulását, amely módok a hagyományos média számára nem állnak rendelkezésre. Ehelyütt ezen tanulmány csupán utal példaként az ún. „buborék” effektusra, amelynek lényege, hogy az internetes kapuőrök (itt elsősorban a social media platformok) „a társadalmi kohézió gyengülését idézik elő azzal, hogy felhasználóik számára a tetszésüket bíró, egyetértésükkel találkozó tartalmakat teszik leginkább láthatóvá”, ezáltal megnehezítve annak lehetőségét, hogy az eltérő vélemények megmérkőzzenek egymással. Mindez pedig azzal a hatással is jár, hogy felerősíti a szélsőséges vélemények térnyerését.⁸²

A kampánytevékenység során azonban az igazán visszásnak a big data és az algoritmusok világa számít (amely természetesen összefügg a „buborék effektussal”). Az online térben ugyanis már nem az az elsődleges kérdés, hogy minden versengő politikai erő műsoridőt nyerjen, hanem az, hogy ki tudja célzottan megszólítani és befolyásolni a lehetséges választóit.

4.4. A Big data és az algoritmusok szerepe

Az információs társadalom (amelynek frappánsan megfogalmazható meghatározása szinte hiábavaló)⁸³ jellegzetessége, hogy a technológiai fejlődés révén soha nem látott

79 Smuk Péter érdekes momentumnak tekinti, hogy a 2010. évi magyar választási kampányban az Országos Választási Bizottság a 628/2010. határozatában azt állapította meg, hogy az állami televízió megsértette az esélyegyenlőség követelményét azzal, hogy megtagadta a Jobbik cigánybűnözés kampányfilmjének sugárzását. Ezen döntést a Legfelsőbb Bíróság a Kvk. II.37/992/2010/6. sz. végzésében jóváhagyta, mivel „E rendelkezés [ti. a politikai hirdetés tartalmáért a műsorszolgáltató nem felel] alapján – és olyan törvényi előírás hiányában, amely felhatalmazza a műsorszolgáltatót a közzététel előtt a politikai hirdetés tartalmának vizsgálatára, ezáltal szűrésére – a kérelmező nem tagadhatta volna meg a kampányfilm közzétételét, ezért az Országos Választási Bizottság határozatában helyesen állapította meg a törvénysértést.”

80 A választási kampányok idején a médiaszolgáltatók szerepéről ld. bővebben SMUK (75. lj.) 634-642. o.

81 A részletes feltételekre vonatkozó rendelkezéseket a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény VIII. fejezet, 71. címe tartalmazza.

82 Ld. KOLTAY (14. lj.) 193-196. o.

83 Ld. ezen témáról PINTÉR Róbert (szerk.): Az információs társadalom, Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007.

mennyiségű információ válik elérhetővé és feldolgozhatóvá. Ezen tényre összpontosítva beszélhetünk a „big data korszakáról”. A „big data”⁸⁴ kifejezés az interneten keletkező hatalmas adatmennyiségre utal, míg a „korszak” kifejezés arra hívja föl a figyelmet, hogy az adattermelődés eddig nem tapasztalt, új társadalmi jelenségeket indukál.⁸⁵

Megfelelő adatfeldolgozó módszer segítségével eddig nem vagy nehezen felismerhető összefüggések ismerhetők föl. Ennek számos kockázata sejlik fel,⁸⁶ amelyek közül – ezen dolgozat témájának megfelelően – kiemelendő: a big data jelenség lehetővé teszi, hogy az üzleti vállalkozások, vagy éppen politikai szereplők sokkal mélyebb elemzéseket készítsenek a társadalom működéséről és reakcióiról. Mindez pedig eddig nem látott hatékonyságú eszközt biztosít a „jóslásra” és stratégiaalkotásra, majd a célzott (és sok esetben tudatosan fals és diszkriminatív) kommunikációra.

Ennek eklatáns példája volt a közelmúltban kirobbant Cambridge Analytica politikai tanácsadó cég botránya, amelynek lényege, hogy Donald Trump kampányába beszállt egy kis brit gyökerű cég, a Cambridge Analytica, akik azt állították, ők vitték sikerre a big data bővülésével Trumpot.⁸⁷ Egyébként Cambridge Analytica tudományos módszerének a lényege, hogy óriási mennyiségű online adat felhasználása segítségével előre lehet jelezni a célközönség viselkedését. A módszer alapja az ún. „Big Five” személyiségjegyek (openness, conscientiousness, extroversion, agreeableness, neuroticism) szerinti személyiség-értékelés. Ezen módszer alkalmazásával elképesztő pontossággal határozták meg a célzott politikai hirdetésekre fogékony választópolgárokat.⁸⁸ Egyébként a Brexit kampány kapcsán is felmerült a Cambridge Analytica neve.

Megállapítható: egy ilyen módszer alkalmas arra, hogy a valóságot torzító módon befolyásolja a célzott közönséget, kihasználva a big data elemzésen alapuló profilalkotási technikákat, így pedig felveti a tisztességtelen, illetve jogszerűtlen versenyelőny tényét, amely nehezíti, sőt adott esetben ellehetetleníti a plurális nyilvánosság kialakulását.

Balkin hívja fel a figyelmet, hogy azon túl, hogy a big data lehet „az új olaj”, olyan eddig ismeretlen veszélyeket is hordoz magában, amelyre a társadalom még nincs felkészülve. Az algoritmusos társadalomban alapvető kérdés, hogy a „mindentudásnak” ki a birtokosa és ellenőre. A big data és annak feldolgozása a technológia által új hatalmi környezetet hoz létre. E körben pedig egyáltalán nem mindegy, hogy az új hatalmi

84 Maga a fogalom három jellegzetességet mindenképpen hordoz magában: volume (nagy mennyiség), variety (változatosság), velocity (gyors előállítás és közlési sebesség). Ld. részletesen ZIKOPOULOS, Paul C. [et. al.]: *Understanding Big Data, Analytics for Enterprise Class Hadoop and Streaming Data*. MC Graw Hill, 2012. 3-15. o.

85 ZÓDI Zsolt: *Jog és Jogtudomány a Big Data korában*. Állam- és Jogtudomány, 2017/1. sz., 95. o.

86 Uo. 98-99. o.

87 A brit Channel 4 újságírói rejtett kamerás riportot készítettek a cég vezetőjével Alexander Nix-el, aki a felvételen kifejti, hogy koholt vádakkal és álhírekkel hogyan lehet hitelteleníteni bárkit a közösségi médiában. Ld. <https://www.channel4.com/news/data-democracy-and-dirty-tricks-cambridge-analytica-uncovered-investigation-expose> (letöltve: 2019. november 13.)

88 Ld. <http://www.cs.yale.edu/homes/jf/Gonzalez.pdf> (letöltés: 2019. november 13.)

szerkezet egységes, de demokratikus vagy éppen részekre osztott (distributed). Ugyanis utóbbi esetén biztosan hiányzik a demokratikus ellenőrzés lehetősége.⁸⁹

Egy egészen más kontextus sem hagyható figyelmen kívül. Az információs társadalom mibenlétével kapcsolatos tudományos diskurzus egyik sarkalatos kérdése, hogy az új „információs eszköz-világ” milyen irányba tereli majd a hatalomgyakorlás természetét: az elektronikus megfigyelés „orwelli” világába, vagy éppen „a digitális agorák újfajta demokráciája felé.”⁹⁰

5. A digitalizált világ egyéb alapjogi aspektusai

A digitalizáció világa számos olyan aspektussal rendelkezik, amelynek lényegi hatása van az alkotmányos alapjogok gyakorlására. Ezen hatásokat jelen tanulmány pusztán jelzi, utalva a modern technológia alapjogi hatásait vizsgáló korábbi megállapításokra.⁹¹

A social media elterjedt használata révén immáron komoly betekintést nyerhetünk akár a másik személy magánéletébe is.⁹² A fő közösségi oldalakkal (pl. Facebook, Twitter), hogy – bár a társadalom információáramlásának és politikai véleményformálásának fő terepe – magántulajdonban áll. Nem könnyen legitimálható, hogy mi alapján kell „alkotmányos kontrollt” gyakorolnia bárkinek is a saját tulajdonában álló rendszer tekintetében.⁹³ A rendszerbe regisztráltak vagy elfogadják az üzemeltető belső szabályait – vagy nem regisztrálnak.⁹⁴ A közzétett információk rendszerezhetőek és

89 Balkin úgy fogalmaz, hogy a big data a Zöld Szója, utalva az 1973-as Soylent Green című filmre. Ld. BALKIN (48. l.j.) 201-202. o.

90 Z. KARVALICS László: Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete. In: PINTÉR Róbert (szerk.): Az információs társadalom, Az elméletől a politikai gyakorlatig. Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007. 45. o.

91 Ld. CSERVÁK Csaba: Modern technológiák az alkotmányjogban, különös tekintettel az alapjogvédelemre, In: HOMICSKÓ Árpád (szerk.) Technológiai kihívások az egyes jogterületeken, Budapest, 2018. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, pp. 67-86.

92 A megosztott információknak a tárolása és feldolgozása itt is több szinten történik. Egyrésztől a felhasználó maga dönti el, hogy milyen tartalmakat tesz közzé és milyen információkat oszt meg magáról, másik részről viszont ezen megosztott adatok rendszerezése és értékestése komolyan sértheti a felhasználó személyiségi jogait és ezen keresztül az emberi méltóságát is.

93 Jóllehet ki kell emelnünk, hogy az alapjogokat sértő szerződés a szerződő fél beleegyezése esetén is semmis lehet... Hatását tekintve talán némi analógia állhat fenn a digitalizáció előtti médiaviszonyokkal, amikor a (frekvenciák véges volta miatt) monopolhelyzetben lévő csatornák tekintetében volt érvényben számos állami előírás.

94 Ezt egyes szerzők egy – a közjogi helyett teljesen magánjogi relevanciával bíró – házibulihoz hasonlítják, ahová a lakás tulajdonosa szabadon hívhat meg vagy zárhat ki embereket, szervezhet vagy tilthat meg programokat és szabhat meg szabályokat. (Például nem lehet hangoskodni, illetlen öltözékben bemenni stb.) „A Facebook azonban mára olyan mértékű felhasználóbázissal rendelkezik, amelynek köszönhetően szinte megkerülhetetlen közösségi térére vált, és így szabályzatával, irányelveivel, működésének módjával hatalmas befolyással

értelmezhetőek mind kereskedelmi, politikai és rendészeti téren is, az adott felhasználó kapcsolatrendszere széleskörűen feltérképezhető.⁹⁵

Mára a társadalom újabb generációi az életük jelentős részét a modern technológia adta környezetben élik, társadalmi interakciók jelentős része az online térben, azaz az infokommunikációs technológia adta keretek között zajlik. Ez a tendencia természetesen kiterjed a politikai véleménynyilvánítás, valamint az állammal való kapcsolattartás (e-government)⁹⁶ – ezen belül is az elektronikus szavazás – kérdéskörére is. Az elektronikus szavazási eljárások alkalmazásának vizsgálatára kézzelfogható indokként jelenik meg a külföldön tartózkodó, illetve a határon túl élő magyarság választási részvételének könnyítési igénye, a nemzeti egység erősítése érdekében,⁹⁷ amelyet az Európai Unió tagságból eredő jogharmonizációs kényszer is erősít.⁹⁸ Ugyanakkor ügyelni szükséges pár lényeges aspektusra egy ilyen rendszer kidolgozásakor: (1) A választójog egyenlősége igényli, hogy az alkalmazott infokommunikációs rendszer biztonságos legyen (szavazatok kódolásának kriptográfiai megoldásai, adatok továbbításának biztosítása, stb.⁹⁹). (2) Ügyelni szükséges arra, hogy az elektronikus rendszereket kevésbé ismerő, vagy azoktól idegenkő választópolgárok is élhessenek a választójogukkal.¹⁰⁰ (3) Egy ilyen rendszer esetén biztosítandó, hogy – az egyúttal azonosított és hitelesített – választópolgár szavazata ne lehessen visszakövethető, tehát biztosított legyen a szavazás titkossága.¹⁰¹ (4) Fontos aspektusa végül ezen témának, hogy egy infokommunikációs rendszer átláthatósága nem biztosítható megfelelő szakértelem hiányában, így nem garantálható, hogy a választópolgár át fogja látni a rendszer működésének az alapjait.

rendelkezik a közösségi és a privát életet élő felhasználó számára egyaránt.”

- 95 Ez egyrésztől segítséget jelenthet a nemzeti biztonsági szolgálatoknak a bűnfelderítés és megelőzés területén, ugyanakkor visszaélésekre, tiltott felhasználásokra is lehetőséget biztosít.
- 96 Ld. CSERNY Ákos – NEMESLAKI András: Az e-szavazás lehetőségei és korlátai Magyarországon, In: CSERNY Ákos (szerk.): Választási dilemmák, Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmérettetése tárgyában, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2015. 249-253. o.
- 97 Uo. 241. o.
- 98 VASS Péter: És mi mégis láncot hordunk, Az internetes szavazási lehetőség bevezetésének elhalasztása, Új Magyar Közigazgatás, 2012/5. 41. o.
- 99 CSERNYI – NEMESLAKI (94. l.) 246. o. Ide tartozó követelmények, hogy a szavazó hitelesítése (szerepel-e a névjegyzékben) és azonosítása (a szavazni kívánó valóban az-e, akinek állítja magát), a szavazat leadása, az adatok továbbítása, összesítése, végül az eredmények megállapítása hibáktól és külső befolyástól mentes legyen, figyelembe véve, hogy tökéletes rendszer nem alakítható ki.
- 100 Ennek megfelelően az elektronikus szavazás lehetősége nem lehet kizárólagos. Párhuzamos lehetővé tétele azonban a választójog kiteljesedését szolgálná, de jelentős garanciális elemekkel kellene körülbástyázni a vonatkozó jogi szabályozást. Érdekes lehetőségként vetődik fel az írni/olvasni nem tudók (nem képesek) szóban leadott és gép által elektronikussá alakított szavazata.
- 101 Ld. VÁGUJHELYI Ferenc: Elektronikus választási rendszer – létezik a polgárok számára átlátható megoldás? Új magyar közigazgatás, 2018/2. sz. 43-45. o.

Ennek megfelelően egy esetleges elektronikus választási rendszer kialakítása igényli a választási szervek szabályozásának jelentős újragondolását is.

6. Konklúzió

A kutatási projekt célja volt, hogy a digitális technológiával átszótt világban górcső alá vétesse az alkotmányos alapjogok érvényesülése, ezen belül is elsősorban a véleménynyilvánítás körébe tartozó szólás- és sajtószabadságra fókuszálva. Miként hat a digitalizált infrastruktúra a médiaszereplőkre és az ő társadalomban betöltött pozíciójukra? Miként működik az internet korában a vélemények áramlására, ez hogyan befolyásolja a nyilvánosság szerkezetét (a pluralizmus érvényesülésére), a választópolgárok „akaratát”? Milyen veszélyekkel járhat a demokráciára a Big data és az algoritmusok korszaka? És így tovább...

Rögzíteni kell, hogy az alapjogok érvényesülése nem szabad, hogy modern technológia fejlettségének fokától/szintjétől, vagy az általa létrehozott vívmányok alkalmazásának hatékonyságától függjön. Ha ugyanis ezt megengedjük, az az alkotmányos alapjogok diszkriminatív érvényesülését eredményezné. Ezért az alábbi általános garanciákra minimálisan is szükség van:

- Az erről szóló ismereteket széles körben oktatni szükséges, nem csupán a hagyományos iskolák keretei között, hanem nagyfokú tájékoztató kampányba kellene fogni. (A médiában, és például az egykori Mindentudás Egyeteme példájára.)
- Főképp az idősebb korosztályok miatt be kellene vezetni mentesítési feltételeket. (Pl. kimentési okok, ha a jogérvényesítés műszaki problémákba ütközött.)
- Fontos volna állami (és európai uniós) támogatásokkal elősegíteni, hogy lehetőleg minél többek számára jó minőségű technológia álljon rendelkezésére. (A gyenge színvonalú technológia a fenti problémák miatt nagyobb gondot okoz, mint a technológia deklarált hiánya.)

A kutatás eredményeként megállapítható, hogy az államok nehezen tartanak lépést a rohamosan változó világgal, amelynek vannak látható következményei, ugyanis számos nyitott és egyre sürgetőbb kérdés vár tisztázásra. Ilyen kérdés az újmédia szereplőinek, elsősorban a kapuőröknek a plurális nyilvánosságban betöltött szerepe. Szükséges lenne egyértelműen rögzíteni, hogy a kapuőrök médiának tekintendők, és mint ilyenek figyelembe veendőek a demokratikus közvélemény kialakítása állami intézményvédelmi kötelezettségének teljesítése során. Fel kell ismerni ezzel összefüggésben, hogy a cenzúra már messze nem az állam és a társadalom viszonylatában jelent komoly veszélyforrást. Szükséges lenne eldönteni továbbá: milyen mértékben engedjen teret az állam a Big data adatok feldolgozására, ugyanis az alkotmányos alapjogok aspektusából elfogadhatatlan, hogy akár üzleti-, akár politikai célból, célzottan és diszkriminatívan, eszközként tekintsenek a felhasználók gondolataira. Ha ennek szabad teret engedünk, azzal a felhasználókat tárgyasíttjuk, más szóval fogalmazva megfosztjuk őket az emberi méltóságuktól.

A demokratikus jogállam koncepciójának egyik elengedhetetlen (de nem elégséges) feltétele a racionális és kritikai szemléletű vita lehetőségének a biztosítása a plurális nyilvánosság által. Az államnak tehát fel kell vennie a kesztyűt, amennyiben eleget kíván tenni az Alaptörvényből eredő intézményvédelmi kötelezettségeinek.

DIGITALIZÁCIÓ A BŰNÜLDÖZÉS, A BÜNTETŐ IGAZSÁG-SZOLGÁLTATÁS ÉS A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS SZOLGÁLTATÁBAN

Bevezetés

Az új technológiák, a digitalizáció és a mesterséges intelligencia megjelenése a bűnözés változását is maga után hozta. A hatóságoknak szükségszerűen kellett reagálniuk a megváltozott bűnözési formákra. A digitalizáció új eszközeit a bűnüldözőknek, a bíróságoknak és a büntetés-végrehajtásnak is használnia kell, kizárólag hagyományos módszerekkel nem lehet tovább eljárni.

Míg előző kutatásaink arra vonatkoztak, hogy a magyarországi bűnözést milyen mértékben változtatta meg a digitalizáció, illetve más modern technológiák, addig jelenlegi kutatásunk arra fókuszál, hogy ezekre a jelenségekre milyen módon reagált az állam. A hatóságok megfelelő gyorsasággal, eredményességgel voltak-e képesek szembeállni a digitalizáció bűnözést átalakító veszélyével. Határterületről van szó, ahol az informatika, a mesterséges intelligencia és a bűnüldözés, a jog korábban soha nem látott összekapcsolódása, együttműködése figyelhető meg.

A kutatás célja annak vizsgálata volt, hogy a büntetőeljárás megindulásától a büntetés-végrehajtásig milyen új technológiák segítik az állami szerveket, mely területen vannak hiányosságok, milyen újabb technológiai újítások segítenék mind a hagyományos, mind a cyberbűnözés elkövetői elleni fellépést, a bizonyítékok beszerzését, a gyanúsítottak, vádlottak, fogvatartottakkal szembeni intézkedések megtételét.

A tanulmány a bűnüldözéssel, a büntető-eljárásjogi törvény adta lehetőségekkel, a bírósági szakasszal, a büntetés-végrehajtással foglalkozik, illetve áttekintést ad néhány már külföldön, vagy hazánkban megvalósult jó gyakorlatról. A terület jellegéből adódóan nem kizárólag jogi szabályozásról adunk áttekintést, hanem a hatóságokat segítő technikai és technológiai megoldásokról és szolgáltatásokról is.

I. Bűnüldözés

A felderítést és a bizonyítást segítő új technológiák

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény a bizonyítás eszközei között szabályozza a tanúvallomást, a terhelt vallomását, a szakvéleményt, a pártfogó felügyelői véleményt,

1 Intézetvezető egyetemi tanár (Bűnügyi Tudományok Intézete)

valamint a tárgyi bizonyítási eszköz mellett az elektronikus adatot is.²A Be. külön fejezetben határozza meg az elektronikus adat fogalmát, amely szerint elektronikus adat a tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenése, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.³ A törvény megfogalmazza, hogy az elektronikus adat – a törvény eltérő rendelkezése hiányában - tárgyi bizonyítási eszköznek tekintendő. Az elektronikus adat jelentősége abban rejlik, hogy mára a bűnügyi nyomozások több mint fele olyan határokon átnyúló kérelmet tartalmaz, amely az elektronikus bizonyítékok (e-mailek, üzenetküldő alkalmazások) elérését célozza.

Bizonyítékként számba jön immár az IP cím, a MAC cím. Ezen új fogalmak definiálандók a bűnüldöző szervek számára. Az IP (Internet Protocol) cím az internetprotokollt használó számítógépek egyedi numerikus hálózati azonosítója.⁴ Az IP cím két fő funkciója a hálózati azonosítás és a lokáció. Az egyedi hálózati azonosításhoz tudni kell, hogy ezen címek csak látszólag egyediek. Egy adott hálózaton belül minden címet egyszer forgalmaznak. Egy másik hálózaton belül ugyanakkor más is rendelkezhet ugyanazzal a címmel.⁵ Komoly probléma, hogy az IP cím könnyen „elmaszkolható”, ennek legegyszerűbb módja a proxy szerverek alkalmazása. Amennyiben azonban az elkövető olyan helyre csatlakozik, ahol a naplózás nem működik, vagy folyamatosan törlik a logokat, akkor ez részben alkalmas lehet a saját nyomainak eltüntetésére és megnehezítheti a nyomozást.⁶

A MAC (Media Access Control) cím a hálózati eszközök egyedi fizikai azonosítója. A cím 12 hexadecimális számjegyet tartalmaz, melyet a gyártó a gyártás során ténylegesen beleéget az eszközbe. A nagy technológiai óriáscégek bevezették a véletlenszerű MAC címeket, mely a fizikai azonosító véletlenszerű szoftveres elrejtése. Operációs rendszer szintjén is van lehetőség a MAC címek szoftveres elmaszkolására. Mindez szintén akadályozza a nyomozást.

Az internet szolgáltatók teljes hozzáféréssel rendelkezhetnek az általuk bonyolított internetes forgalom felett. A nyomozás szempontjából leghatékonyabb ennél a hálózati pontnál kezdeni. Az adatcsomagok megfelelő szintű titkosítása, speciális feldarabolása, VPN hálózatok használata azonban nehezíti a visszafejthetőséget. Így hiába rendelkezik a szolgáltató minden szükséges erőforrással a nyomozás segítéséhez, a gyakorlatban egy konkrét adatcsomag megszerzése nehézkessé válik, akár meg is hiúsulhat.

2 2017. évi XC. törvény Be. tv 165. §

3 Be. tv 205. § (1) bekezdés

4 DARPA: RFC 760, DoD Standard Internet Protocol In POSTEL, Jon (szerk.): *DoD Standard Internet Protocol*, Information Sciences Institute University of Southern California, 1980 <https://tools.ietf.org/html/rfc760> [letöltve: 2019. 06. 05.]

5 Erre a legszemléletesebb példa a *localhost*, amely a számítógép hálózatoknál az egyes számítógépek, állomások saját magukra mutató neve, illetve címe. Ez az IPv4 esetén: 127.0.0.1, IPv6 esetén: 1. Ezek az úgynevezett nem forgalmazható címek közé tartoznak

6 Többek között a proxy használat elvén működik a Tor nevű böngésző, amely a Darknethez való hozzáféréshez szükséges.

A programozási stílus egyedi, ezeket az egyedi azonosító jeleket keresik a nyomozók. Azonban egy másoló könnyen elsajátíthatja valakinek a kódolási stílusát, így megpróbálja magát másnak kiadni. Így a kódok kis bizonyító erővel bírnak, ha bírnak egyáltalán.

Az Europol⁷, az Eurojust⁸ és az EJN (Európai Igazságügyi Hálózat)⁹ közös projektje a SIRIUS¹⁰, amely az elektronikus bizonyítékok határokon átnyúló hozzáférését hivatott elősegíteni. Ladislav Hamran az Eurojust¹¹ elnöke javaslatot terjesztett elő a digitális büntető igazságszolgáltatásra vonatkozóan. A határokon átnyúló bűncselekmények felderítése, bizonyítása akkor lehetséges, ha az európai rendészeti szervek is lépést tartanak a digitalizációval. Európa biztonságosabbá tétele érdekében az Európai Unió az elmúlt években határozott lépéseket tett a bűnüldöző szervek, a határőrök és a migrációs tisztviselők által használt információs rendszerek korszerűsítésére. Ennek következtében lehetőség nyílt a bűnüldözés szempontjából fontos információk azonnali cseréjére. Az új rendszerek képesek lesznek „beszélni” egymással, egyúttal biztonságosak lesznek, számos garancia van beépítve a rendszerbe, amely megakadályozza, hogy illetéktelenek férjenek hozzá az elektronikus bűnügyi adatokhoz.

Az Európai Unió felismerte, hogy a terrorizmus és más súlyos határon átnyúló bűncselekmények esetében elengedhetetlen az államok közötti együttműködés, illetve fontos az USA-val való szoros bűnügyi együttműködés kialakítása a sikeres nyomozások érdekében.¹²

Ennek okán 2019-ben az Európa Tanács tárgyalásokat kezdeményezett az Amerikai Egyesült Államokkal az elektronikus bizonyítékok határokon átnyúló hozzáféréséről.¹³

Emailek, szöveges üzenetek, fényképek, videók, előfizetői adatok, online fiókok adatai minősülhetnek elektronikus bizonyítékoknak, ezek azonban akár az elkövető, akár a sértett tartózkodási helyétől távol levő szervereken lehetnek. Emiatt kell megoldást találni az elektronikus bizonyítékokhoz való gyors és hatékony hozzáférés tekintetében. Ez az egyedüli módja mind az EU-n belül, mind nemzetközi szinten a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni hatékony küzdelemnek. Cél az elektronikus bizonyítékok megszerzési folyamatának gyorsítása, illetve az elektronikus bizonyítékokhoz való hozzáférés kapcsán, a jelenleg még fennálló nyomozási akadályok elhárítása.¹⁴

A mesterséges intelligencia nagy segítséget tud nyújtani a bűnüldöző szervezeteknek a bűnmegelőzés során is. A Predpol az open data és a mesterséges intelligencia haszná-

7 Bűnüldözési Együttműködés Európai Uniók Ügynöksége

8 Európai Unió Büntető Igazságügyi Együttműködési Ügynöksége

9 European Judicial Network (EJN)

10 <http://eurojust.europa.eu/Practitioners/Pages/SIRIUS.aspx>

11 Eurojust's Annual Report 2018 Combatting crime and terrorism via digital justice Brussels, 2 April 2019 <http://eurojust.europa.eu/press/PressReleases/Pages/2019/2019-04-02.aspx>

12 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/recommendation_council_decision_eu_us_e-evidence.pdf

13 Brussels, 5.2.2019 COM(2019) 70 fina

14 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/recommendation_council_decision_eu_us_e-evidence.pdf

latával képes megjósolni, hogy mikor és hol kerül sor bűncselekményre. A múltbeli bűncselekményekre vonatkozó meglévő adatok elemzésével jelzik előre a várható bűnözést. Az USA-ban már több városban működik a Predpol-rendszer. Los Angelesben próbálták ki először és az algoritmus mintákat dolgozott ki a „hotspotok” azonosítására, ahol meghatározott bűncselekmények várhatók a jövőben. Durhamban (Egyesült Királyság) szintén ezt a módszert használják a bűnmegelőzésre. A Harm Assessment Risk Tool (Hart) program öt éves bűnügyi adatok alapján jósolja meg, hogy a bűnelkövetők milyen szintű kockázatot jelentenek.¹⁵

A mesterséges intelligencia és a robotika volt a fő kérdésköre az UNICRI¹⁶ Mesterséges Intelligencia Központja és az Interpol ülésének is.¹⁷ A rendőrségek számára rendelkezésre álló digitális lehetőségekről, egyúttal a kockázatokról is szóltak, hangsúlyozva, hogy a mesterséges intelligencia és a robotika használata nem jövőbeli lehetőség, hanem a jelen valósága.¹⁸

A bűnüldözés speciális területe a kriptovaluták¹⁹ útjának felderítése. A kriptovaluták kiemelten veszélyeztetettek az illegális felhasználás tekintetében. Megjelenésük nagyban megnehezítette a bűncselekmények felderítését. A kriptovaluták esetében nem létezik egységes szabályozás, a világ különböző országai eltérő módon ítélik meg. Nyomozási szempontból kihívás, hogy a számlák, „pénztárcák” anonimak, nem névhez kötöttek.

A bitcoin²⁰ a világ első decentralizált virtuális fizetőeszköze, amelyet nem felügyel központi bank. A bitcoin jellemzői: anonimitás, mobilitás, egyszerű a mozgatása, a hagyományos pénzügyi rendszernél alacsonyabb díjak, adó- és illetékmentesség, az egész világon elérhető interneten, használható mind az érték tárolására, mind a nemzetközi értéktovábbításra, decentralizáltság. Decentralizált volta miatt lehet leginkább illegálisan használni. A blockchain²¹ rendszerében látható, ha bitcoint küldenek, anélkül azonban, hogy a tranzakció bárkihez is köthető lenne. A nyomozás során a hatóság ismeri az elkövető bitcoin címét, ezt követi az internetes adatgyűjtés. A bitcointalk.org. fórumon számos további adathoz jutnak hozzá: felhasználónév, elérhetőségek, korábbi bejegyzések. A fórum üzemeltetői is tudnak további adatokkal szolgálni a hatóság számára. A blockchain.info oldalon megállapítható, hogy egy bitcoin címen mekkora összegű bitcoin található, illetve kideríthetőek a címhez kapcsolódó tranzakciók. A walletexplorer.com bár nem mondja meg a cím tulajdonosának teljes nevét, további adatokat szolgáltat a nyomozó hatóságok számára.

15 <https://www.europeandataportal.eu/en/highlights/ai-and-open-data-crucial-combination>

16 UNICRI - United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute – UNICRI – www.unicri.it az ENSZ Interregionális Bűnügyi és Igazságügyi Kutatóintézete

17 Hága, 2019. március 21.

18 http://www.unicri.it/news/article/Centre_Artificial_Intelligence_Robotics

19 Cryptocurrencies: A Brief Thematic Review Archived 2017-12-25 at the Wayback Machine. Economics of Networks Journal. Social Science Research Network (SSRN).

20 Matteo D’Agnolo. „All you need to know about Bitcoin”. *timesofindia-economictimes*

21 „Blockchains: The great chain of being sure about things”, *The Economist*, 2015. október 31.

A kriptovaluták területén igen hatékony megoldást kínál a mesterséges alapú megoldások alkalmazása, a neurális hálók képesek megtanulni a nyomozási eszközöket és módszereket, így segítve a hatóságot a munkája során. Az ilyen jellegű berendezések használhatók arra, hogy gyanús pénzügyi műveleteket szűrjenek ki, vagy az interneten keressenek money muling²² hirdetéseket.

Új megoldások a bűnüldözési gyakorlatban a nemzetközi szintéren

Sok esetben nem az új eszközök jelentik az új technológiát, hanem a régi eszközök új tartalommal való feltöltése. Különösen igaz ez a szoftveres megoldásokra, ahol gyakran egy újabb verzió jelenti az előrelépést és a fejlődést. A jelentősebb újdonságokat egy-egy példával ismertetem.

A szoftverek közül megemlíteném a FARO,²³ amely 3 dimenziós modellező és animáló eszköz. Közlekedési balesetek realisztikus bemutatására képes. Elemző eszközeivel pontosan meghatározható a fröccsenő vér a fotók alapján, vagy a fegyverből kilőtt lövedék útja.

A 4N6XPRT Systems²⁴ baleset rekonstrukciós és nyomozati szoftver, amely segít a gépjárműbaleset kivizsgálásában és a szakértői anyagok elkészítésében, modellezésében.

Az arcfelismerés felgyorsítja a rendőrök munkáját, testkamerájuk képét felhasználva azonnali információ nyerhető az intézkedés alatt álló személyről.

A Nvidia Metropolis²⁵ okos városokhoz készülő videó elemző rendszer, amely nem csak a forgalom elosztását segíti, hanem a bűnüldöző szerveket is támogatja a gyors képfeldolgozásnak köszönhetően. Az okosparkolás segítségével a parkolás szabálytalanságból eredő szabálysértések száma csökkenthető.

Az adatelemzés²⁶ bűnmegelőző hatású: Mexikóban a 2018-as elnökválasztás alatt több személyt megöltek. Az AI segítségével megpróbálták visszaszorítani az álhírek terjedését.

A Palantir²⁷ prediktív rendvédelmi szoftver, mely segített felderíteni a lehetséges elkövetőket és áldozatokat New Orleansban. Több városban használták ezt a rendszert, illetve valamilyen klónját.

Az Intel²⁸ processzorgyártó eltűnt gyerekek ügyeit elemezte és próbálta meghatározni az elkövető pozícióját.

22 <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/forgery-of-money-and-means-of-payment/money-muling>

23 <https://www.faro.com/products/public-safety-forensics/faro-zone-3d/features/>

24 <https://www.4n6xpert.com/>

25 <https://www.nvidia.com/en-us/autonomous-machines/intelligent-video-analytics-platform/>

26 <https://www.bbc.com/news/technology-44655770>

27 <https://www.theverge.com/2018/3/15/17126174/new-orleans-palantir-predictive-policing-program-end>

28 <https://www.intel.com/content/www/us/en/analytics/artificial-intelligence/article/ai-helps-find-kids.html>

A Chainalysis²⁹ rendvédelmi szerveket, bankokat és befektetési intézményeket segítő szoftver, amely azonosítja azon szereplőket, akik illegális tevékenységhez kriptovalutákat használnak.

A CipherTrace³⁰ kriptovaluta felhasználók meghatározása és a tranzakciók vissza-követésére szolgáló eszköz. Az ellopott kriptoeszközöket is figyelik, valamint az ICO³¹ befektetési csalások leleplezésére is nagy hangsúlyt fektet.

Az új eszközök közül érdemes megemlíteni a Throwbot2³² elnevezésűt, amely végső soron egy bot, két végén egy-egy kerékkel. Az eszköz segítségével a kezelő a távolból tudja segíteni a helyszínen jelenlévő csapatok munkáját. A saját jelerősítőjével akár 305 méter távolságból kezelhető az eszköz.

A ShotSpotter³³ olyan érzékelő hálózat, amely a fegyverlövéseket észleli. Az érzékelő hálózatnak köszönhetően egy lövés helyét sokkal pontosabban lehet meghatározni, mint ha egy tanúra hagyatkozna a hatóság. A reakcióidőnek kiemelt szerepe van, könnyebb elkapni az elkövetőt, illetve könnyebb felkutatni a szemtanúkat. A csökkenő reakálási idő mellett az események számára is pozitív, csökkentő hatással van.

A StarChase³⁴ nyomkövető, amely az üldöző rendőrautóból lehető ki a menekülő gyanúsított autójára, így a közvetlen vizuális kapcsolat elvesztése esetén is meghatározható a másik autó helyzete.

A Terrahertz-es fegyverröntgént³⁵ 2012-ben kezdték el tesztelni, érdemes idézni, sajnos a hazai rendőrségi eszközök elmaradnak e korábbi szinttől is.

Speciális lézer spektroszkópot³⁶ használnak drogok tesztelésére.

Az automatikus rendszámtábla felismerés³⁷ azonnali eredményt jelez a bűnüldöző szervek számára.

Okoszemüvegek³⁸ pl. Google Glass, HoloLens használata során a felhasználó azonnal információt kap a körülötte lévő tárgyakról, emberekről, illetve megtekintheti a bűnügyi helyszínt.

A 911 Segélyhívó³⁹ is átáll a digitális módra, hogy képes legyen fogadni a digitális tartalmakat: kép, chat.

29 <https://www.chainalysis.com/>

30 <https://ciphertrace.com/financial-investigations-and-blockchain-forensics/>

31 Initial Coin Offer: bevezetés alatt álló kriptoeszköz, amely befektetőket gyűjt. Itt egy elég jó leírás: <https://blockgeeks.com/guides/initial-coin-offering/>

32 <https://www.reconrobotics.com/products/throwbot-2-robot/>

33 <https://www.shotspotter.com/law-enforcement-flex/>

34 <https://www.starchase.com>

35 <https://newyork.cbslocal.com/2012/01/17/nypd-testing-gun-scanning-technology/>

36 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5103648/>

37 <https://www.policemag.com/340486/new-developments-in-alpr>

38 <https://news.microsoft.com/en-gb/2017/10/10/with-hololens-police-can-now-take-the-crime-scene-back-to-the-station/>

39 <https://www.ntia.doc.gov/category/next-generation-911>

Ingyenes kriptovaluta tanfolyamot⁴⁰ indítanak rendőrök számára, amely célja a nyomozati munka segítése. Az Elliptic⁴¹ szolgáltatása segít kriptovalutában lebonyolított pénzügyi tranzakciók visszakövetésében és így a bonyolult tranzakciós sémák elemzésében. A gazdasági csalások és a pénzmosás ezáltal könnyebben felderíthető.

Magyar megoldások

Rutin applikáció segélyhívásban. Amennyiben a segítségkérő olyan telefonról hív, amelyen telepítve van a rutin applikáció, akkor az app automatikusan indulva lekéri a telefon helyzetét, így pontos koordinátákat továbbít a segélyhívó központja felé.

A DigiPol⁴² új kezdeményezés, melynek célja, hogy a mobilokon rögzített tartalmat többszintű hitelesítéssel lássák el és ezáltal felhasználható legyen bíróságon. Egyelőre egyesületi formában működik a rendszer, mely nemrég indította el a regisztrációs időszakát.

CBRN kapuk segítségével azonosíthatók a kémiai, biológiai, radiológiai és nukleáris veszélyek, mint például egy testre szerelt házilag gyártott robbanóeszköz.

Az interaktív térképek⁴³ adatai folyamatosan frissülnek, így átfogó kriminológiai elemzésekhez, vagy felderítő munkához is használható.

A VÉDA kamerarendszerben használt technológia nagyon fejlett, a gyorsajtáson kívül képes felismerni a biztonsági öv használatát, a záróvonal átlépést, valamint a nem megfelelő követési távolság tartását.

II. Büntetőeljárás

Elektronikus kapcsolattartás a magyar büntetőeljárásban

A büntetőeljárásról szóló törvény XXVII. fejezete foglalkozik az elektronikus kapcsolattartással. Létezik kötelező esete és választani is lehet a kapcsolattartás ezen formáját. Az elektronikus kapcsolattartásra köteles büntetőeljárásban részt vevő személy minden beadványt kizárólag elektronikus úton nyújthat be a bírósághoz, az ügyészséghez és a nyomozó hatósághoz, és a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság is elektronikus úton kézbesít a részére. Csak akkor mentesül a kötelező elektronikus kapcsolattartás alól, ha elektronikus ügyintézéshez való joga szünetel.

Az elektronikus kapcsolattartás vállalása esetében az eljárás folyamán a büntetőeljárásban részt vevő személy, illetve jogi képviselőnek nem minősülő képviselője köteles a bírósággal, az ügyészséggel és a nyomozó hatósággal a kapcsolatot elektronikus úton tartani. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság is valamennyi ügyiratot elektronikus úton kézbesít a részére.

40 <https://www.policeone.com/police-products/police-technology/articles/480285006-FREE-Course-for-Sworn-Law-Enforcement-Officers-Cryptocurrency-Investigation-101-Introduction/>

41 www.elliptic.co

42 <http://digipol.hu/>

43 <http://www.police.hu/hu/bunugyiterkep>

Ha az elektronikus kapcsolattartásra nem köteles büntetőeljárásban részt vevő személy vagy a jogi képviselőnek nem minősülő képviselője az eljárásban még nem vállalta az elektronikus kapcsolattartást, a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a részére papíralapon történő első kézbesítéssel egyidejűleg tájékoztatja arról, hogy a továbbiakban e törvény rendelkezései szerint vállalhatja az elektronikus kapcsolattartást.⁴⁴

Ha a szakértő elektronikus kapcsolattartásra köteles vagy maga vállalja azt, a szakvéleményét és egyéb beadványát elektronikus úton nyújtja be a bírósághoz, az ügyészséghez és a nyomozó hatósághoz és a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság is valamennyi ügyiratot elektronikus úton kézbesít a részére.⁴⁵

A büntetőeljárás során az Országos Bírósági Hivatal és az egyéb elektronikus ügyintéztést biztosító szervek jogosultak az elektronikus úton kapcsolatot tartóknak az elektronikus kapcsolattartás biztosítása céljából hozzájuk érkezett adatainak kezelésére.

A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az elektronikus úton kézbesített ügyiratot minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírással vagy elektronikus bélyegzővel látja el. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság által készített, minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírással vagy elektronikus bélyegzővel ellátott ügyirat közokirat. Aláírás alatt a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírását vagy elektronikus bélyegzőjét is érteni kell.⁴⁶

A büntetőeljárásban részt vevő személy, valamint a bírósági eljárásban az ügyészség indítványozhatja, hogy a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság az általa megismerhető ügyirat másolatát elektronikus formában adathordozón vagy az általa megjelölt elektronikus levelezési címre továbbítsa, ha az ügyirat elektronikus formában, elektronikus okiratként, vagy a papíralapú okirat elektronikus másolataként

az eljáró bíróságnál, ügyészségnél, illetve nyomozó hatóságnál rendelkezésre áll. Az ügyirat akkor áll elektronikus formában rendelkezésre, ha a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság a papíralapú ügyiratot információs rendszer alkalmazásával szerkesztette meg.⁴⁷

Elektronikus adatokat érintő kényszerintézkedések a magyar büntetőeljárásban

Az elektronikus adat lefoglalása

Mind az elektronikus adatot, mind az információs rendszert le lehet foglalni, ezt a kényszerintézkedést úgy kell végrehajtani, hogy az a büntetőeljárás céljából szükségtelen elektronikus adatra lehetőleg ne terjedjen ki, illetve az ilyen elektronikus adatot a lefoglalás a legrövidebb ideig érintse.

44 Be tv 150.§.

45 Be tv 151.§.

46 Be tv 158. §.

47 Be tv 159. §.

Az elektronikus adat lefoglalását az elektronikus adatról másolat készítésével, az elektronikus adat áthelyezésével, az azt tartalmazó információs rendszer vagy adathordozó teljes tartalmáról történő másolat készítésével, az azt tartalmazó információs rendszer vagy adathordozó lefoglalásával lehet végrehajtani.

A fizetésre használt elektronikus adat lefoglalását úgy is végre lehet hajtani, hogy az elektronikus adattal olyan műveletet végeznek, amely az érintettnek az elektronikus adat által kifejezett vagyoni érték feletti rendelkezési lehetőségét megakadályozza.

Az elektronikus adatot tartalmazó információs rendszer vagy adathordozó akkor foglalható le, ha az elkobozható, illetve vagyoneklobzás alá esik, az tárgyi bizonyítási eszközként bír jelentőséggel, vagy a bizonyítás érdekében az abban tárolt, előre meg nem határozható vagy jelentős mennyiségű elektronikus adat átvizsgálására van szükség.

Ha ez az eljárás érdekét nem veszélyezteti, információs rendszer vagy adathordozó lefoglalása esetén az elektronikus adattal rendelkezni jogosult kérésére másolatot kell készíteni az általa megjelölt elektronikus adatról.⁴⁸

Elektronikus adat megőrzésére kötelezés

A bűncselekmény felderítése, illetve a bizonyítás érdekében elektronikus adat megőrzésére kötelezést lehet elrendelni. A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság rendeli el. Az elektronikus adat megőrzésére kötelezés az elektronikus adat birtokosának, feldolgozójának, illetve kezelőjének az elektronikus adat feletti rendelkezési jogát korlátozza.

Az elektronikus adat megőrzésére kötelezést akkor lehet elrendelni, ha az bizonyítási eszköz felderítéséhez, bizonyítási eszköz biztosításához, illetve a gyanúsított kilétének vagy tényleges tartózkodási helyének a megállapításához szükséges.

A megőrzésre kötelezett a határozat vele történő közlésének időpontjától köteles a határozatban megjelölt elektronikus adatot változatlanul megőrizni és - szükség esetén más adatállománytól elkülönítve - biztosítani annak biztonságos tárolását. A megőrzésre kötelezett köteles az elektronikus adat megváltoztatását, törlését, megsemmisülését, továbbítását, az elektronikus adatról másolat jogosulatlan készítését vagy az ahhoz való jogosulatlan hozzáférést megakadályozni.

Ha az elektronikus adat eredeti helyen történő megőrzése az érintettnek az elektronikus adat feldolgozásával, kezelésével, tárolásával vagy továbbításával kapcsolatos tevékenységét jelentősen akadályozná, az elrendelő engedélyével az elektronikus adat megőrzéséről annak más információs rendszerbe vagy adathordozóra történő átmásolásával gondoskodhat. Az átmásolást követően a megőrzésre kötelezést elrendelő az eredeti elektronikus adatot tartalmazó információs rendszerre vagy adathordozóra a korlátozásokat részlegesen vagy teljesen feloldhatja.

Ahhoz az elektronikus adathoz, amelyet a megőrzésre kötelezés érint, a kényszerintézkedés tartama alatt kizárólag a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság, valamint a megőrzésre kötelezést elrendelő engedélyével a megőrzésre kötelezett joga-

48 Be tv 315. §.

sult hozzáférni. Arról az elektronikus adatról, amelyet a megőrzésre kötelezés érint, a megőrzésre kötelezett az intézkedés tartama alatt csak az elrendelő engedélyével adhat más részére tájékoztatást.

A megőrzésre kötelezett köteles haladéktalanul tájékoztatni a megőrzésre kötelezést elrendelőt, ha a megőrzésre kötelezéssel érintett elektronikus adatot jogosulatlanul megváltoztatták, törölték, megsemmisítették, továbbították, átmásolták, megismerték, vagy ezek megkísérlésére utaló jelet észlelt.

Az elektronikus adat megőrzésére kötelezést követően a megőrzésre kötelezést elrendelő haladéktalanul megkezdi az elektronikus adatok átvizsgálását. Az átvizsgálás eredményeként a megőrzésre kötelezést elrendelő dönt a lefoglalás végrehajtása más módjának az elrendeléséről vagy a megőrzésre kötelezést megszünteti.

A megőrzésre kötelezés legfeljebb három hónapig tart. A megőrzésre kötelezés megszűnik, ha a büntetőeljárás befejezték. A büntetőeljárás befejezéséről a megőrzésre kötelezettet tájékoztatni kell.⁴⁹

Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele

Felhívás az elektronikus adat önkéntes eltávolítása érdekében

A Be törvény lehetőséget biztosít az önkéntes eltávolításra az eljárás gyorsítása érdekében. Ha a büntetőeljárás érdekeit nem sérti, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének elrendelését megelőzően felhívhatja az elektronikus adat önkéntes eltávolítása érdekében a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló törvény szerinti azon médiatartalom-szolgáltatót, illetve azon tár-helyszolgáltatót vagy tár-helyszolgáltatót is végző közvetítő szolgáltatót, amelyik képes megakadályozni az elektronikus adathoz való hozzáférést.⁵⁰

Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételét a bíróság rendeli el. Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele az elektronikus hírközlő hálózat útján közzétett adat feletti rendelkezési jog ideiglenes korlátozása és az adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozása. Akkor lehet elrendelni, ha az eljárás olyan közvadra üldözőndő bűncselekmény miatt folyik, amellyel kapcsolatban elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételének van helye, és az a bűncselekmény megszakítása érdekében szükséges.

Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele elrendelhető az elektronikus adat ideiglenes eltávolításával, vagy az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozásával. Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének teljesítésére kötelezett tájékoztatja a felhasználókat a tartalom eltávolításának vagy a tartalomhoz hozzáférés megakadályozásának a jogalapjáról. A tájékoztatás tartalmát külön jogszabály határozza meg. Az elektronikus adat ideiglenes eltávolítása és az elektronikus adat megőrzésére kötelezés együttesen is elrendelhető.⁵¹

49 Be tv 316.§.

50 Be tv 338.§.

51 Be tv 335.§.

Az elektronikus adat ideiglenes eltávolítása

Az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására az érintett elektronikus adatot kezelő, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló törvényben meghatározott tár-helyszolgáltatót, illetve tár-helyszolgáltatást is végző közvetítő szolgáltatót kell kötelezni. Az eltávolításra kötelezett a határozat vele történő közlését követő egy munkanapon belül köteles az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására.

Az elektronikus adat ideiglenes eltávolításáról és az elektronikus adat visszaállításáról szóló határozatot az eltávolításra kötelezettel haladéktalanul közölni kell, amely a határozat vele történő közlésétől számított egy munkanapon belül köteles az elektronikus adat visszaállítására.

A bíróság hivatalból vagy az ügyészség indítványára az eltávolításra kötelezettet az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására vagy visszaállítására vonatkozó kötelezettség elmulasztása miatt rendbírsággal sújthatja.⁵²

Az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozása

A kábítószer-kereskedelem, kóros szenvedélykeltés, kábítószer készítésének elősegítése, kábítószer-prekurzonnal visszaélés, új pszichoaktív anyaggal visszaélés, gyermekpornográfia, állam elleni bűncselekmény, terrorcselekmény, terrorizmus finanszírozása vagy háborús uszítás miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban a bíróság elrendeli a felsorolt bűncselekménnyel összefüggő elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozását. Erre akkor kerül sor, ha az eltávolításra kötelezett az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására vonatkozó kötelezettséget nem teljesítette, az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására vonatkozóan a külföldi hatóság jogsegély iránti megkeresése a megkeresés bíróság általi kibocsátásától számított harminc napon belül nem vezetett eredményre, az eltávolításra kötelezett azonosítása lehetetlen vagy aránytalan nehézséggel járna, vagy az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására vonatkozóan a külföldi hatóság jogsegély iránti megkeresésétől eredmény nem várható vagy a megkeresés aránytalan nehézséggel járna.

A bíróság a határozatával az elektronikus hírközlési szolgáltatókat kötelezi az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozására.

A bíróság az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozásának elrendelését haladéktalanul közli a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatósággal, amely a kényszerintézkedés végrehajtását szervezi és ellenőrzi.

Az NMHH az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozására vonatkozó kötelezettséget bevezeti a központi elektronikus hozzáférhetetlenné tételi határozatok adatbázisába, ezzel egyidejűleg a bíróság határozatáról elektronikus úton haladéktalanul tájékoztatja az elektronikus hírközlési szolgáltatókat, amelyek a tájé-

52 Be tv 336.§.

koztatástól számított egy munkanapon belül kötelesek az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozására. Ha valamely elektronikus hírközlési szolgáltató a kötelezettséget nem teljesíti, az NMHH erről haladéktalanul tájékoztatja a bíróságot.

Az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozása a büntetőeljárás jogerős befejezésével megszűnik.⁵³

III. Elektronikus igazságügy külföldön

Európában létrejött az e-igazságügyi portál.⁵⁴ Az európai igazságügyi portál átfogó elektronikus ügyfélkapuként kíván működni az igazságügy területén és azt a célt szolgálja, hogy EU-szerte megkönnyítse az igazságügyi rendszerekkel kapcsolatos információkeresést és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést.

„Egységes digitális kapu”⁵⁵ kialakítását is elhatározták, amely biztosítja a hozzáférést az információkhoz, eljárásokhoz, valamint segítségnyújtó és problémamegoldó szolgáltatásokhoz az Európai Unió tagállamai számára.

Európában hozták létre az E-CODEX-et (internetes adatcserén alapuló e-igazságügyi kommunikáció)⁵⁶. A projekt célja a határokon átnyúló igazságügyi együttműködés elősegítése. Az Európai Unión belüli igazságügyi kommunikáció jellemzője, hogy a jog és az informatika határán helyezkedik el. A projektben az azonosításra, elektronikus kézbesítésre, elektronikus formanyomtatványokra vonatkozó informatikai jellegű alcsoportok mellett a jogi alcsoport is kiemelkedő szerepet tölt be az e-law európai tanácsi munka során. Az érintett szakmai hálózatokkal állandó kapcsolatot tartanak fenn a projekt szakértői.

Az Európai Unió Bizottsága⁵⁷ közleményt adott ki a mesterséges intelligenciával (MI) kapcsolatos együttműködésről. 2018 áprilisában Norvégia és a tagállamok együttműködési nyilatkozatot írtak alá a Digitális Napon. Közös fellépést szorgalmaztak az MI kutatása, alkalmazása és jogi szabályozása területén. A tagállamok a beruházásokat ösztönzik, azok hatásainak maximalizálását, a bevált gyakorlatok megosztását, az együttműködés megerősítését és a globális versenyképesség kialakítását célozzák. A tagállamok feladatul kapták a mesterséges intelligenciával kapcsolatos saját nemzeti stratégiáik kialakítását 2019-ben.

Argentín kísérlet a Prometea⁵⁸, amely emberi beavatkozás nélkül képes jogi dokumentumok elkészítésére. A Prometea szoftver az ügyirat számát kéri, az anyagokból

53 Be tv 337.§.

54 <https://e-justice.europa.eu/home.do>

55 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1724 rendelete (2018. október 2.)

56 e-CODEX (e-Justice Communication via Online Data Exchange) <https://www.e-codex.eu/about>

57 „A mesterséges intelligenciáról szóló összehangolt terv” 2018. december 7.

58 Juan Gustavo Corvalán: Artificial Intelligence, Threats, Challenges and Opportunities Prometea, the First Predictive Artificial Intelligence at the Service of Justice is Argentinian <http://ojs.imodev.org/index.php/RIDDN/index> Vol. 4. 2018. <http://ojs.imodev.org/index.php/RIDDN/article/view/256/417>

rövidesen határozati javaslatot készít. Javaslatokat tesz a bírósági ítéletre a korábbi precedenseket mérlegelve. Egyszerűbb jogi ügyekben alkalmazzák, ezekben sikeres az igazságszolgáltatási eljárások automatizálása.

Az észti Velsberg robot-bírák létrehozásán dolgozik az észti kormány megbízásából.⁵⁹ A cél a bírák és bírósági tisztviselők ügyhátralékának csökkentése a kisebb jelentőségű ügyekben. Velsberg terve szerint a felek feltöltik a szükséges okiratokat, illetve más releváns információkat a rendszerbe, és a robot-bíró ezek alapján hozza meg döntését, amelyet meg lehet támadni egy emberekből álló bíróság előtt.

Székely és Veress szerint a mesterséges intelligencia, a robot-bíró, a gépek általi igazságszolgáltatás veszélyeket rejt magában. Elképzelhető szerintük, hogy egy személy minden ismert adata (egészségügyi és tanulmányi adatai, szülei, testvérei személyazonossága, politikai nézetei, bankadatai, írásos és szóbeli rögzített megnyilvánulásai, büntetett előélete stb.) egyetlen adathalmazba begyűjthető. Ebből a számítógép megtanítható arra, hogy az egyes bűncselekményekben elmarasztalt személyek közös magatartási jellemzőit azonosítsa. A gép adott személyről meg tudja majd állapítani, hogy bizonyos bűncselekmény elkövetésére hajlamos-e. Ez a legközelebbi pont, amihez egy gép az igazságszolgáltatáshoz a ma ismert gépi tanulási módszerrel juthat: statisztikai profilalkotással valószínűsítheti, hogy egy személy bizonyos magatartásokra hajlamos, vagy ezeket elképzelhető, hogy el is elkövette. Székely és Veress hangsúlyozzák azonban, hogy ez nem igazságszolgáltatás, hanem maga a rossz értelemben vett előítélet, melyet a számítógépek alkalmazásával ki szeretnénk küszöbölni. A gépi tanulási algoritmusok ilyen természetű működése jó eséllyel napjaink totalitárius társadalmában lel majd először gyakorlati felhasználásra.

A másik probléma, amire felhívják a figyelmet az „az algoritmusok átláthatósága vagy elszámoltathatósága” a gépi döntéshozatal során. Amennyiben nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy egy algoritmus miért jutott bizonyos döntésre akkor nem tudjuk ellenőrizni a határozat igazságos jellegét sem. „Jogban azonban az elszámoltathatóság, a határozathozatal jogi és ténybeli indokolása elengedhetetlen., – vallja a szerzőpáros.⁶⁰

IV. Büntetés-végrehajtás

A büntetés végrehajtása során alkalmazott digitális eszközök Magyarországon

Új szankció a magyar büntetőjogban az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele. Míg az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételt, mint kényszerin-

59 Ott Velsberg, Government Chief Data Officer of Estonia: robot judges, artificial intelligence and the future of digitalisation JUNIO 18, 2019 <http://www.thetechnolawgist.com/2019/06/18/ott-velsberg-government-chief-data-officer-of-estonia-robot-judges-artificial-intelligence-and-the-future-of-digitalisation/>

60 Székely János, Veress Emőd: A mesterséges intelligencia és a jog Sapiencia EMTE – Jogtudományi Intézet Nyugat.ro – Jog, Erdély, Európa – Intézeti blog oldal <https://www.nyugat.ro/?p=929>

tézkedést, a Büntetőeljárás törvény szabályozza, addig a végleges hozzáférhetetlenné tételről a Büntetés-végrehajtási Kódex⁶¹ rendelkezik oly módon, hogy a hozzáférést véglegesen megakadályozzák. A büntetés-végrehajtási bíró hivatalból vagy az ügyészség indítványára az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételének végrehajtását az elektronikus adathoz való hozzáférés végleges megakadályozásával rendeli el, ha a tár-helyszolgáltató a pénzbírság ellenére nem teljesíti a kötelezettséget, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét gyermekpornográfia megvalósulása miatt rendelte el, és a tár-helyszolgáltató kötelezettségének nem tesz eleget, a pénzbírság kiszabására tekintet nélkül haladéktalanul, illetve abban az esetben, ha az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételére vonatkozóan a külföldi hatóság jogsegély iránti megkeresése a megkeresés kibocsátásától számított harminc napon belül nem vezetett eredményre.

Reintegrációs őrizet

A reintegrációs őrizet jogintézményének bevezetésével a büntetés-végrehajtás eszköztára jelentősen bővül a sikeres társadalmi visszailleszkedés elősegítése tekintetében.⁶² A reintegrációs őrizetbe kerülők korlátozottan visszanyerik személyi szabadságukat, távozhatnak a büntetés-végrehajtási intézetből a számukra kijelölt lakhelyre. A legfeljebb hat hónapig tartó időszak alatt megvalósul a fokozatos visszailleszkedés, az állam még odafigyel, ám már elkezdődik az önálló élet is. Az elítélt ebben az időszakban munkát kereshet magának, tanulmányokat folytathat, családi, társadalmi kapcsolatait felelevenítheti. Kizárólag az első alkalommal, szabadságvesztésüket börtön vagy fogház végrehajtási fokozatban töltők esetén lehetséges. A feltételes szabadságra bocsátás esedékessége, illetve ennek kizárása vagy kizártsága esetén a szabadulás várható időpontja előtt legfeljebb hat hónappal tehát akkor helyezhető reintegrációs őrizetbe az elítélt, ha: – első alkalommal ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre, – nem személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt ítélték el, – öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztését fogház- vagy börtönfokozatban tölti, – vállalja a reintegrációs őrizetbe helyezését. A reintegrációs őrizet⁶³ elrendelésére a bv. intézet tesz előterjesztést a büntetés-végrehajtási bírónak. Ennek elrendelését a szabadságvesztés végrehajtása alatt egy alkalommal az elítélt vagy védője is kezdeményezheti. Elrendelése esetén a büntetés-végrehajtási bíró jelöli ki az elítélt tartózkodási helyéül szolgáló lakást. A végzésben meghatározza, hogy a kijelölt lakás és a hozzá tartozó bekerített hely milyen - elsősorban a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítását szolgáló, munkavégzési vagy gyógykezelési - célból és milyen időtartamban hagyható el.

61 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. Bv Kódex 69/A. §.

62 Schmejl János, Dr. Pallo József (szerk.) Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez. Börtönügyi tanulmányok 2. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai Budapest, 2015 Kiadó: Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa 97.o. https://www.ajk.elte.hu/file/TSZ_BEBVJ_korszakvaltas.pdf

63 Bv Kódex 61/A. §.

Az elítélt vagy a védő kérelmére a büntetés-végrehajtási bíró a reintegrációs őrizet elrendeléséről szóló határozatnak a lakás kijelölésére, valamint a kijelölt lakás és az ahhoz tartozó bekerített hely elhagyásának feltételeire vonatkozó részét megváltoztathatja vagy eseti jelleggel engedélyezheti az elítélt meghatározott célból történő eltávozását. A büntetés-végrehajtási bíró a kérelemről öt napon belül, sürgős szükség esetén soron kívül – az iratok alapján – határoz. Az eljárást a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölt lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró folytatja le.

Amennyiben a reintegrációs őrizet alatt az elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról kell döntenie, és a bv. intézet az előterjesztésben a feltételes szabadságra bocsátás engedélyezésére tesz javaslatot, a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt meghallgatását mellőzheti.

Ha a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt feltételes szabadságra bocsátását rendelte el, de a bv. intézet a feltételes szabadságra bocsátás esedékességének napjáig arról értesíti, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet magatartási, illetve az elektronikus távfelügyeleti eszköz vállalt alkalmazási szabályait megszegte, az elektronikus távfelügyeleti eszközt megrongálta vagy használhatatlanná tette, a büntetés-végrehajtási bíró a feltételes szabadságra bocsátást újból megvizsgálja, és ennek alapján a végzését hatályon kívül helyezheti.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka szakutasítást adott ki, amelyben szabályozta a bűnügyi nyilvántartó csoportok, a bv. pártfogó felügyelők feladatait, illetve az informatikai és biztonsági szakfeladatokat.⁶⁴

Elektronikus megfigyelési eszköz

A Büntetés-végrehajtási Kódex meghatározza az elektronikus megfigyelési eszköz fogalmát:⁶⁵ zárt rendszerű biztonságtechnikai eszköz, amely elektronikus formában kép, hang vagy kép és hang együttes felvételére, továbbítására és rögzítésére alkalmas. A fogvatartott intézeten belüli mozgásának megfigyelésére, valamint a büntetés-végrehajtás rendjének biztosítása céljából a bv. intézet fogvatartottak részére fenntartott, közös használatú helyiségeiben, a bv. intézet udvarán, folyosóin, valamint a bv. intézet területét határoló külső falakon és bejáratainál elektronikus megfigyelési eszköz elhelyezésére van lehetőség. Célja a büntetés-végrehajtás rendjének biztosítása a bv. intézet kiemelkedő rizikó faktorú részein.

Az önkárosító cselekmények visszaszorítása is ezúton történik. A korábban öngyilkosságot megkísérlő vagy a saját testi épsége elleni önkárosító cselekményt elkövető fogvatartottak zárkájában – a fogvatartottak életének, testi épségének megóvása érdekében – elektronikus megfigyelési eszköz elhelyezésére van lehetőség. Akkor lehetséges alkalmazni, ha szükségessé válik érdekében a fogvatartott viselkedésének folyamatos nyomon követése. Az elektronikus megfigyelési eszköz által rögzített felvétel és az abban szereplő személyes adat az eszköz alkalmazásának a helyszínén: – elkövetett bűncselekmény vagy szabálysértés miatt indult eljárásban, – a fogvatartott vagy a büntetés-végrehajtási

64 30/2015. (IV. 17.) OP szakutasítás

65 Bv. Kódex 3. §. 5. pont

szervezet állományába tartozó személy által elkövetett jogsértés miatt indított fegyelmi eljárásban, – a büntetés-végrehajtási szervezet állományába tartozó személy eljárása jogszerűségének a megállapítására irányuló eljárásban felhasználható.⁶⁶

Elektronikus távfelügyeleti eszköz

Az elektronikus távfelügyeleti eszközt⁶⁷ így definiálja a törvény: az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott mozgását nyomon követő technikai eszköz. A bv intézet ideiglenes elhagyása során elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmaznak. Az ideiglenes eltávozás során a fogvatartottakra szigorú magatartási szabályok vonatkoznak. Ezek betartásának ellenőrzésére új technikai eszközökkel is lehetséges, amelyek alkalmazása élőerő megtakarítást jelent a büntetés-végrehajtás számára. A fogvatartottak intézetén kívüli mozgásának nyomon követése érdekében az eszköz alkalmazható intézet területén kívüli foglalkoztatás, külső egészségügyi intézményben történő őrzés vagy felügyelet, súlyos beteg közeli hozzátartozó meglátogatása, közeli hozzátartozó temetésén való részvétel, illetve csoportos kimaradás esetén.⁶⁸

A Büntetés-végrehajtási Kódex a javítóintézeti nevelés végrehajtása körében a fiatalkorúakat megillető jogként deklarálja, miszerint szűrt tartalmú internet-szolgáltatás használatára jogosultak a törvényben meghatározott időtartamban és időközönként.⁶⁹

2018. május 24-én az Egri Törvényszéken mutatott be a távmeghallgatási rendszert, amely alkalmas arra is, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben lévő fogvatartottakat az átszállításuk nélkül meghallgathassa a bíróság. Mindez tehát azt is jelenti, hogy a technikai eszközök a fogvatartás biztonságához is hozzájárulhatnak.⁷⁰

2018. július 1-től a kapcsolattartók kizárólag internetes felületen keresztül tudnak elelmiszert és tisztálkodási szert küldeni a fogvatartottak részére.⁷¹

A technológiai vívmányok és a büntetés-végrehajtás kapcsolódási pontját tükrözi a Büntetés-végrehajtási Kódex azon rendelkezése is, amely lehetővé teszi, hogy a fogvatartott a büntetőeljárás során a bíróság, az ügyész vagy a nyomozóhatóság által elektronikus eszközön átadott iratokba vagy a keletkezett iratokról elektronikus adathordozón kiadott másolatba a büntetés-végrehajtási szervezet által biztosított számítástechnikai eszközön betekinthesen.⁷²

2018. január 1-jétől a törvényben megjelölt hatóságok kötelesek biztosítani az ügyfelek részére az elektronikus kapcsolattartás⁷³ és ügyintézés lehetőségét.

66 Schmehl János, Dr. Pallo József (szerk.) id. mű 81.o.

67 Bv. Kódex 3. §. 6. pont

68 Schmehl János, Dr. Pallo József (szerk.) id. mű 81.o.

69 Bv. Kódex 355. § (3) bekezdés

70 <https://birosag.hu/media/aktualis/tavmeghallgatas-birosagi-targyalasok-hatarok-nelkul>

71 <https://www.bvcsomag.hu/auth>

72 Bv Kódex 127. § (1) bekezdés

73 Bv Kódex Az elektronikus kapcsolattartás szabályai

26/A. § A büntetés-végrehajtási ügyben, valamint a büntetőügyben eljáró bíróságnak és

Az elítéltek vonatkozásában a jogszabály a birtokban tartható tárgyak között nevesíti a tv-készüléket, valamint a büntetés-végrehajtási intézet által biztosított telefonálásra szolgáló eszközt is.⁷⁴

A kapcsolattartáshoz kapcsolódik az „INNO-Váltó Innovatív, kísérleti foglalkoztatási program fogvatartottaknak/szabadultaknak” című projekt, amelynek kereti között 2014-ben a Váltó-Sáv Alapítvány és a Balassagyarmati Fegyház és Börtön közreműködésével a fogvatartottaknak lehetősége nyílt, hogy kísérleti jelleggel Skype-on keresztül tartsák a kapcsolatot a hozzátartozóikkal.⁷⁵

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka szakutasítást adott ki az internet alapú Skype telefonálásról, amelyet az enyhébb rezsimszabályok alá tartozó fogvatartottak vehetnek igénybe, mint kapcsolattartási formát. Talán a rendszer legnagyobb előnyének tekinthető, hogy a távolságra és az anyagi lehetőségekre tekintet nélkül lehetővé teszi a hozzátartozókkal való kapcsolat fenntartását.⁷⁶

A Büntetés-végrehajtási Kódex az elítéltek szünetelő jogai között sorolja fel az elektronikus ügyintézéshez való jogot. Mindennek oka, hogy bár az elektronikus ügyintézésről szóló törvény indokolása szerint az elektronikus ügyintézéshez való jog az ügyféli jogok anyagjának tekinthető, mégis a végrehajtás rendjének és a fogvatartás biztonságának, valamint a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható jogról van szó.

Nemzetközi dokumentumok, külföldi megoldások a büntetés-végrehajtás területén

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlása⁷⁷ fontos új elemnek tartja az elektronikus megfigyelést. Az Ajánlás a következő esetekben tartja célszerűnek az electronic monitoring alkalmazását.

- A büntetőeljárás tárgyalás előtti szakaszában
- Börtönbüntetés felfüggesztésének feltételeként
- A kiszabott büntetés vagy intézkedés végrehajtás felügyeletének önálló módjaként
- Más próbaidős beavatkozásokkal együttesen
- Büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodó elítéltek szabadulása előtt
- Feltételes szabadlábra helyezés során
- Bizonyos típusú elkövetők történő büntetés-végrehajtási intézetből elengedését követő felügyeleti intézkedésként
- A bűnelkövetők büntetés-végrehajtási intézetbeni mozgása ellenőrzésére
- Egyes elkövetőkkel szemben konkrét bűncselekmények áldozatainak védelmére.

ügyészségnek a végrehajtás érdekében megtett intézkedése során - a 121. § (1) bekezdés g) pontjában és a 353. § e) pontjában foglalt kivétellel - az elektronikus kapcsolattartásra a Be. szabályai az irányadóak.

74 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 1. számú melléklete

75 <http://prisonunited.blogspot.com/2014/09/amint-arrol-korabban-mar-tobb.html>

76 53/2017. (VII. 10.) OP szakutasítás

77 Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2014) 4. sz. ajánlása az Electronic Monitoringról

Nem titkolt célja az eletronic monitoring minél szélesebb körű ajánlásának a szabadságvesztés ultima ratio szintű alkalmazása.

A dél-koreai Pohangban a börtönszemélyzet munkájának támogatására robotfegyőröket vetettek be próbaként. A robotfegyőrök 1,5 méter magasak, négy lábon mozognak, kamerákkal és szenzorokkal felszereltek, amelyek segítségével képesek felismerni a fogvatartottak normálistól eltérő viselkedését.⁷⁸

Skóciában, a HMP Grampian büntetés-végrehajtási intézetben a kapcsolattartás nehézségeinek leküzdése érdekében virtuális látogatási rendszer kiépítésére került sor.⁷⁹

A holland igazságügy-miniszter csökkentett üzemmódú számítógépek elhelyezését javasolta a zárakban, amelyek nem lennének alkalmasak elektronikus levelezés bonyolítására vagy az internet tartalmának teljes megismerésére. A fogvatartottak azonban kiválóan használhatnák távtanfolyamokon való részvételre.⁸⁰

Elektronikus levelezésre van lehetőség több külföldi büntetés-végrehajtási intézetben, mint például Angliában, Walesben, Skóciában vagy Finnországban. Az Amerikai Egyesült Államban az úgynevezett TRULINCS számítógépes rendszeren keresztül lehetséges az elektronikus üzenetváltás.⁸¹

A telemedicina is megjelent immár az USA büntetés-végrehajtásában, lehetővé teszi a komplex egészségügyi szolgáltatást, egyúttal olcsóbb is.⁸²

Belgiumban született meg a Prison Cloud-modell, ezen keresztül a fogvatartottak több szolgáltatást is igénybe vehetnek, így például telefonálhatnak, videohívást kezdeményezhetnek, kommunikálhatnak a személyi állomány tagjaival, valamint az ügyvédjükkel, vagy akár időpontot kérhetnek az orvostól. Az oktatásban is ezen keresztül vehetnek részt, sőt a webshopon élelmiszert és dohányterméket is vásárolhatnak. A fogvatartottak rendelkeznek egy USB stickkel, felhasználónévvel és jelszóval, ezek segítségével vehetik igénybe az említett lehetőségeket. Természetesen a biztonság kérdésköre itt is hangsúlyos, amelyet egy NATO-hiteles platform biztosít.⁸³

Szolgáltatások szintén rendelkezésre állnak, ilyen pl. a Trulinc⁸⁴, amely az USA szövetségi börtöneiben a rabok számára elérhető számítógépes rendszer, és amelyen

78 Robo-wardens for prisons. NZ Herald, 2011.11.27. Lásd: Király Klára: Hírek a börtönvilágból. Börtönügyi Szemle 2011/4., 90.

79 Virtual visiting for prisoners. BBCNews, 2013.11.04. Lásd: Király Klára: Hírek a börtönvilágból. Börtönügyi Szemle 2014/1., 87.

80 More computers in the cells. Dutchnews, 2013.09.27. Lásd: Király Klára: Hírek a börtönvilágból. Börtönügyi Szemle 2014/1., 93.

81 Juhász Zsuzsanna: Digitális technológiák a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2016/2.,89-90.

82 Juhász Zsuzsanna: Digitális technológiák a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2016/2.,95.

83 Juhász Zsuzsanna: Digitális technológiák a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2016/2.,96-97.

84 <http://tysk.lamp.uscourts.gov/ex-offender-suggestions/trulincs-inmate-computer-system-w-y-s-k/>

keresztül javakat vásárolhatnak és e-mail kapcsolatot tarthatnak fent a kapcsolati listájukon szereplőkkel. Van lehetőség mp3 lejátszót és zenéket is vásárolni, melyek a rekreációt szolgálják. A fizetés speciális TRU⁸⁵ egységekben történik, mely a számítógépes rendszeren belül használt elektronikus fizetőeszköz.

Összegzés

A bűnüldözés során a legfontosabb kérdés a szakértelem. Az informatika speciális terület, melyhez külön szakértelem szükséges. A hiányzó ismereteket nem mindig lehet szakértő igénybevételével pótolni, hiszen az eljárás egésze alatt értelmezni és elemezni kell beérkező adatokat, a nyomozati iratokat szakszerűen megfogalmazni, adatot gyűjteni és számos egyéb cselekményt végezni. Az informatikai jártasságban való elmaradás a jogi- és kriminalisztikai szempontból tapasztalt idősebb generáció tekintetében még szembetűnőbb és nehezebben pótolható.

Az idő szintén fontos tényező, a logokat azelőtt szükséges kinyerni, hogy azokat törlik. Észszerű korlátok közt van mód ugyan a törölt fájlok helyreállítására, de ezek mind nehezítik az eljárást és a bizonyíthatóságot. Egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a mesterséges alapú megoldások alkalmazására. A számítási kapacitás növekedésével a gépi intelligenciák is egyre több műveletet képesek elvégezni.

A mesterséges intelligencia büntető igazságszolgáltatásban történő használata mérőföldkő az emberiség történelmében, egyúttal átlépi az emberi erkölcs határait. Az emberi erkölcs és lelkiismeret helyett döntő gépek olyan kockázatot jelentenek, amelyeket a technika, a célszerűség, a gyorsítási törekvések bűvöletében élők nem biztos, hogy teljes egészében felmértek.

Miközben technológiákban egyre magasabb szintekre jut az emberiség, addig erkölcsileg, érzelmileg kevésbé felkészültek egyes gyermekkorúak és a fiatalkorúak. Technikai tudásuk messze meghaladja az idősebb generációkét, azonban értelmi, érzelmi, etikai felvérteztségük messze elmarad a régi értékeket is magukba szívó felnőttekétől. Egyetlen racionálisan, pragmatikusan gondolkozó ember sem várhatja el, hogy a már meglevő technológiák, mesterséges intelligencia ne legyen az emberiség szolgálatába állítva ezután is. Azt sem várhatjuk el, hogy a civil szféra után az állam és hatóságai ne éljenek az új technológiák adta lehetőségekkel, hiszen ez esetben saját kudarcukat idéznék elő. Egyensúlyra azonban szükség van. Minden erőnkkel azon kell lenni, hogy a szuper gyors technikai, technológiai ugrások során a klasszikus emberi értékek, alapvető jogok, garanciák ne szenvedjenek csorbát. Az informatikusok, mérnökök mellett a társadalomtudósok is ott kell álljanak és kérlelhetetlen szigorúsággal kell számonkérjék a másik ember jogának tiszteletben tartását, az ősi erkölcsi értékek megőrzését.

85 <https://prisoneducation.com/prison-education-news/mp3-players-in-the-federal-bureau-of-prisons-html/>

Forrásjegyzék

- Bamford, James. The Most Wanted Man in the World, Wired. 4.o. <https://www.wired.com/2014/08/edward-snowden/> [letöltve: 2019. 06. 07.]
- DARPA: RFC 760, DoD Standard Internet Protocol In Postel, Jon (szerk.): *DoD Standard Internet Protocol*, Information Sciences Institute University of Southern California, 1980 <https://tools.ietf.org/html/rfc760> [letöltve: 2019. 06. 05.]
- Europol: Money Muling <https://www.europol.europa.eu/activities-services/public-awareness-and-prevention-guides/money-muling> [letöltve: 2019. 06. 10.]
- Gustavo Corvalán, Juan: Artificial Intelligence, Threats, Challenges and Opportunities Prometea, the First Predictive Artificial Intelligence at the Service of Justice is Argentinian <http://ojs.imodev.org/index.php/RIDDN/index> Vol. 4. 2018. <http://ojs.imodev.org/index.php/RIDDN/article/view/256/417>
- IANA Network Working Group: RFC 3330, Special-Use IPv4 Addresses, California, 2002 <https://tools.ietf.org/html/rfc3330> [letöltve: 2019. 06. 05.]
- Schmehl János, Dr. Pallo József (szerk.) Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez. Börtönügyi tanulmányok 2. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai Budapest, 2015 Kiadó: Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa https://www.ajk.elte.hu/file/TSZ_BEBVJ_korszakvaltas.pdf
- Juhász Zsuzsanna: Digitális technológiák a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2016/2.
- Székely János, Veress Emőd: A mesterséges intelligencia és a jog Sapientia EMTE – Jogtudományi Intézet Nyugat.ro – Jog, Erdély, Európa – Intézeti blog oldal <https://www.nyugat.ro/?p=929>
- Velsberg, Ott, Government Chief Data Officer of Estonia: robot judges, artificial intelligence and the future of digitalisation JUNIO 18, 2019 <http://www.thetechnolawgist.com/2019/06/18/ott-velsberg-government-chief-data-officer-of-estonia-robot-judges-artificial-intelligence-and-the-future-of-digitalisation/>
- Eurojust's Annual Report 2018 Combatting crime and terrorism via digital justice Brussels, 2 April 2019 <http://eurojust.europa.eu/press/PressReleases/Pages/2019/2019-04-02.aspx>
- Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2014) 4. sz. ajánlása az Electronic Monitoringról
- Cryptocurrencies: A Brief Thematic Review Archived 2017-12-25 at the Wayback Machine.. Economics of Networks Journal. Social Science Research Network (SSRN).
- Mutual Legal Assistance in Criminal Matters/European Investigation Order - based on the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters and based on Directive 2014/41/EU
- Brussels, 5.2.2019 COM (2019) 70 fina <http://eurojust.europa.eu/Practitioners/Pages/SIRIUS.aspx>

<https://arsboni.hu/a-jovo-szankcioja-az-elektronikus-szabadsagvesztes/>
<https://www.ebo-enterprises.com/prisoncloud>
<https://www.euopris.org/about/what-is-euopris/>
<https://www.bbc.com/news/world-europe-36067653>
<http://www.sps.gov.uk/Corporate/Prisons/Grampian/HMP-YOI-Grampian.aspx>
<https://www.engadget.com/2018/07/27/inmates-jpay-tablet-hack-email-music-games-idaho/>
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/annex_eu-us_evidence.pdf
https://www.e-codex.eu/sites/default/files/2019-03/e-codex_pilots_digital.pdf
<https://www.ebo-enterprises.com/prisoncloud>
<https://www.euopris.org/about/what-is-euopris/>
<http://www.sps.gov.uk/Corporate/Prisons/Grampian/HMP-YOI-Grampian.aspx>
<https://www.engadget.com/2018/07/27/inmates-jpay-tablet-hack-email-music-games-idaho/>
<http://prisonunited.blogspot.com/2014/09/amint-arrol-korabban-mar-tobb.html>
<https://www.unodc.org/unodc/en/cybercrime/global-programme-cybercrime.html>
(UNODC)
<https://www.coe.int/en/web/cybercrime/all-reports> (Európa Tanács jelentései)
<https://www.europol.europa.eu/publications-documents/public-access-to-europol-documents/request-access> CYBERTERRORISM
<https://pubs.ascee.org/index.php/businta/article/view/115/26>
http://www.salusjournal.com/wp-content/uploads/sites/29/2016/05/Chrapavy_Salus_Journal_Volume_4_Number_2_2016_pp_19-31.pdf
<https://merj.scholasticahq.com/article/1762-demonetization-to-digitalization-a-step-toward-progress>
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/recommendation_council_decision_eu_us_e-evidence.pdf
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/annex_eu-us_evidence.pdf
https://www.e-codex.eu/sites/default/files/2019-03/e-codex_pilots_digital.pdf

A DIGITALIZÁCIÓ AZ EGÉSZSÉGBIZTOSÍTÁSBAN

Absztrakt

Tanulmányomban a digitalizáció kihívásait mutatom be az egészségbiztosítás területén. A digitalizáció előreláthatólag átalakítja a szociális ellátórendszert, amelynek része az egészségbiztosítás is. A technológiai előrehaladás révén fejlődhet az egészségbiztosítási rendszer, de kockázatokkal is számolni kell, amelyek a digitalizáció következményeként állnak elő. Amikor az egészségbiztosítás előtt álló digitalizációs kihívásokat vizsgálom, akkor lényeges, hogy magát az egészségbiztosítás kereteit kerüljenek elemzésre. Ezt követően válik lehetségessé, hogy az ezen a területen jelentkező digitalizációs kihívások feltárására sor kerüljön. A magyar egészségbiztosítás rendszer több ellátást foglal magába. Így a természetbeni egészségügyi szolgáltatásokon túl, pénzbeli, baleseti ellátásokat lehet ennek keretében igénybe venni, valamint 2012. január 1-je óta ide tartoznak a megváltozott munkaképességű személyek ellátásai is. A digitalizáció hatását ezen ellátások vonatkozásában kívánom meg feltérképezni. Ennek során azt is látni kell, hogy az egészségbiztosítási ellátások főszabály szerint Magyarországon a biztosítási elv alapján járnak, vagyis az ellátást igénybevevőnek ellenszolgáltatást kell fizetnie az ellátásért. Ez az elv valamennyi egészségbiztosítási pénzbeli ellátás esetén irányadónak tekintendő. A kötelező egészségbiztosításról szóló 1997. évi LXXXIII. törvény szabályozása a természetbeni ellátásokat, a pénzbeli ellátásokat (táppénz, csecsemőgondozási díj, gyermekgondozási díj), valamint a baleseti ellátásokat (baleseti egészségügyi szolgáltatás, baleseti táppénz, baleseti járadék), míg a megváltozott munkaképességű személyekről szóló 2011. évi CXCI. törvény szabályozása a rehabilitációs ellátást, és a rokkantsági ellátást tartalmazza. Ebben a tanulmányomban a kötelező egészségbiztosítás keretében nyújtott ellátásokra helyezem a hangsúlyt, és a digitalizáció kihívásait ezek vonatkozásában kívánom feltárni.

A digitalizáció kihívásai az egészségbiztosítás működésének területén

A magyar társadalombiztosítási rendszer működésének alapvető szabályait a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: Tbj.), míg a társadalombiztosítás egészségbiztosítási ellátásokra vonatkozó szabályait a kötelező egészségbiztosítási

1 Tanszékvezető-helyettes (Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék), nemzetközi és tudományos dékánhelyettes

ellátásokról szóló 1997. évi LXXXIII. törvény (a továbbiakban: Ebtv.) tartalmazza. A Tbj. alapján a társadalombiztosítás Magyarország állampolgárait és a Tbj. külön rendelkezése alapján Magyarországon munkát végző más természetes személyeket a Tbj-ben meghatározott szabályok szerint magába foglaló, társadalmi szintű kockázatközösség.² Szociális ellátórendszerünknek fő pillére tehát a társadalombiztosítási rendszer, amelynek egyik fő pillére az egészségbiztosítás. A digitalizáció kihívásai így egyrészt érintik a társadalombiztosítási rendszer működését, de ezen túlmutatva, az egészségbiztosítási ellátások rendszerét is. Magyarországon a társadalombiztosítási rendszer arra törekszik, hogy a társadalom valamennyi tagja számára biztonságot nyújtson. A legszélesebb körben erre az egészségbiztosítás keretében igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások körében van lehetőség, de ezen túl minden jövedelemszerző tevékenységet folytató személy, aki járulékfizetési kötelezettségének eleget tesz, vagyis aki a Tbj. 5. §. alapján biztosított, jogosulttá válhat az egészségbiztosítás valamennyi ellátására, így a természetbeni, a pénzbeli, a baleseti és a megváltozott munkaképességű személyek számára nyújtott ellátásokra. Ezen túl a baleseti ellátásokra a Tbj. 15. § (1) és a baleseti egészségügyi szolgáltatásokra a Tbj. 15. § (2) bekezdésében meghatározottak is jogosulttá válhatnak. A legszélesebb jogosult kör a Tbj. 16. §-ban rögzítettek, akik az egészségügyi szolgáltatásokra jogosultak. A modern orvos-technológiai fejlődés nyújtotta magas szintű egészségügyi ellátás során, minden Magyarország területén tartózkodó természetes személy, a jogszabály alapján ugyanolyan minőségű ellátásra jogosult, azonban ennek biztosítása a mindenkori magyar költségvetés számára már ma is komoly megterhelést jelent vagy jelenthet. Az orvostudomány rohamosan fejlődik és emiatt is szükségessé válhat olyan új elveknek a bevezetése, vagy meglévő elveknek a kiszélesítése, amelyek révén az egészségbiztosításon belül az egészségügyi szolgáltatások hosszú távon is, és magas színvonalon biztosíthatóak lennének az egyének számára. Lényeges jövőbeni szempont lehetne, hogy a természetbeni egészségügyi szolgáltatások és valamennyi pénzbeli ellátás, a finanszírozás tekintetében, egymástól elválasztásra kerüljön.

Az egészségbiztosítási ellátások finanszírozásának vizsgálata során megállapítható, hogy a klasszikus pénzbeli ellátások tekintetében (pl.: táppénz, anyasági ellátások, rokkantsági ellátás) a járulékalapú finanszírozás megfelelő módon alkalmazható, hiszen a jogosultság alapvető feltétele, hogy a jogosult járulékfizetést teljesítsen.³ A járulékfizetésre alapozott egészségügyi szolgáltatás finanszírozása azonban már nem lehet kizárólagos megoldás, amiatt sem, mert az egészségügyi szolgáltatásokra azok is jogosultságot szerezhetnek, akik járulékfizetést nem teljesítenek (pl.: kiskorúak, nyugellátásban részesülők, vagy rászorultak). Az államnak egyre nagyobb mértékben szükséges költségvetési forrásokat is bevonni az egészségügyi szolgáltatások finanszírozásba, azért is, hiszen mint látható, olyan emberek is jogosultak egészségügyi szolgáltatásra, akiket járulékfizetési kötelezettség

2 A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: Tbj.) 2. § (1) bekezdés

3 Dr. Homicskó Árpád Olivér: Bevezetés a társadalombiztosítási jogba. Patrocinium Kiadó, 2019. Budapest. 18. oldal

nem terhel. A konkrét egészségügyi beavatkozáson túl, amelynek esetében érvényesíthető a járulékfizetésre alapozott elv, az egészségügyi intézményrendszer fenntartása már egyértelműen az állam feladata (intézmény működési költségek, alkalmazottak bére), így látható, hogy az állam az adóeszközökön keresztül már ma is komoly költségeket kell, hogy az egészségügyre fordítson. Arra is lehetőséget kellene teremteni, hogy pótlólagos források bevonásával, kiegészítő jelleggel egy magán-egészségbiztosítási rendszer is kialakításra kerüljön. Nagyon lényeges ugyanakkor, hogy ennek működtetését társadalmi konszenzus kísérje, olyan rendszer kerüljön kialakításra, amelynek révén nem szorulnak ki a hátrányosabb helyzetben lévő társadalmi rétegek az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáféréstől. A digitalizáció ebben a tekintetben is komoly kihívások elé állítja az államot, hiszen az ország minden részében azonos lehetőséget kell biztosítani a betegek számára, hogy telekommunikációs eszközök (pl.: számítógép, internet, távgyógyításhoz szükséges eszközök) révén is egyenlő eséllyel részesülhessenek a legmodernebb egészségügyi ellátásban. A Tbj. azt is kimondja, hogy a társadalombiztosításban való részvétel a törvényben meghatározott szabályok szerint kötelező.⁴

Magyarországon tehát a társadalombiztosítási rendszerben való részvétel nem önkéntes alapon valósul meg, hanem minden biztosított személy számára, akik a törvényben rögzített jövedelemszerző tevékenységüknek eleget tesznek, kötelező a részvétel.⁵ Amíg azonban a biztosított ellenszolgáltatást fizet az egészségbiztosításban neki járó szolgáltatásokért, addig a Tbj. 16. § alapján egészségügyi szolgáltatásra jogosult erre nem köteles. Ebben az esetben bár érvényesül a társadalmi szolidaritás, az egészségügyi ellátórendszer komoly kihívások elé néz, hiszen a költséges egészségügyi szolgáltatások igénybevétele többlet terhet jelent az egészségbiztosítás költségvetése számára, amely kiadásokat más forrásból kell biztosítani. Ebben a tekintetben is jól látható, hogy a XXI. században a természetbeni egészségügyi szolgáltatások finanszírozására egy új modellt kellene kialakítani, amely modellt kezelni képes azt, hogy a társadalom valamennyi tagja megfelelő módon tudjon hozzáférti az egészségügyi szolgáltatásokhoz, és a hozzáférés elve is egységes legyen, vagy mindenkinek kelljen valamilyen egyéni, járulék jellegű hozzájárulást fizetni, vagy senkinek sem külön erre a célra, mert adóeszközökön keresztül történne a finanszírozás. Fontos, hogy ebben a modellben az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés esetében érvényesüljön az egyenlő hozzáférés elve is, amely hozzáférés magába foglalja a legkorszerűbb, digitális egészségügyi technológia elérhetőségét is mindenki számára, függetlenül attól, hogy az ország melyik részében él, illetve milyenek az anyagi lehetőségei. A társadalmi szolidaritás elvének megfelelően - a szociális biztonsághoz, valamint a testi és lelki egészséghez való jog érvényesítése, valamint az egységes állami nyugdíjrendszer fenntartása érdekében - törvény a társadalombiztosítás pénzügyi alapjainak költségvetését egészben vagy részben megillető olyan fizetési kötelezettséget is megállapíthat, amelynek megfizetése társadalombiztosítási ellátásra

4 Tbj. 2. § (2) bekezdés

5 Dr. Homicskó Árpád Olivér: A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 47. oldal

való jogot nem keletkeztet.⁶ Magyarországon a jogalkotó széles körben biztosítja az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetőségét.⁷ A digitalizált környezetben a hozzáférés lehetőségét az egészségügyi szolgáltatásokhoz mindenki számára biztosítani szükséges. A társadalombiztosítási rendszer működésében érvényesülő közteljesítés érdekében törvény a biztosítottakat és a foglalkoztatókat mindazon adataik rendszeres vagy eseti közlésére kötelezi, amelyek társadalombiztosítási járulékfizetési és hozzájárulás fizetési kötelezettségeik megállapításához, ennek teljesítéséhez, ellenőrzéséhez és érvényesítéséhez szükségesek. A közteljesítés érvényesítéséhez és a jogosultságok megállapításához létrehozott nyilvántartások törvényben meghatározott módon egységes rendszert alkotnak.⁸ A digitalizáció hatása ebben a tekintetben jól kivehető, hiszen naprakész információs rendszerrel kell rendelkezni ahhoz, hogy jól nyomon követhető legyen az egyes ellátásokra való jogosultság. Olyan informatikai rendszer kiépítésére van szükség, amelynek alapján mind a munkáltató, mind a munkavállaló képessé válik arra, hogy nyomon kövesse az egyes egészségbiztosítási ellátásokra való jogosultság hátterét, jogalapját.

A digitalizáció kihívásai az egészségbiztosítási rendszerben a társadalombiztosítás működésén keresztül jól tetten érhető. A XXI. században számos olyan új kihívással kell szembesülnie a társadalombiztosítási rendszernek és benne az egészségbiztosításnak, amelyekre választ kell tudni adni. Ilyen kihívásnak kell tekintenünk az egyes ellátások finanszírozásának jól meghatározottságát, hogy egyértelműen látható legyen melyik ellátást milyen módon finanszírozzunk. A fentiek alapján látható, hogy a pénzbeli ellátások esetében a járulékfizetés elve fenntartható, az ellátásokra való jogosultságot, és az ez alapján járó ellátást jól ki lehet kalkulálni. Ugyanakkor már megjelent a magyar jogalkotásban is olyan megoldás, amely egy fix összeg befizetése esetén mind az adókötelezettséget, mind pedig a társadalombiztosítási járulékfizetési kötelezettséget magába foglalja. Ezt a folyamatot a jövőben is folytatni kell, az átalakuló digitális munkaerőpiac, és az új típusú munkavégzési formák szükségessé teszik az ilyen típusú, átfogó megoldásokat. Az egészségügyi szolgáltatások esetében azonban nem lehet járulékfizetési elvet, vagy a fix összegű hozzájárulás fizetés elvét hatékonyan alkalmazni a fenntarthatóság figyelembe vétele mellett, ezért ezt át kell gondolni, és olyan új megoldást kellene kidolgozni, amely alapján egyértelműen rögzíthető és nyomon követhető lenne, hogy milyen jogosultsági feltétel mellett milyen egészségügyi szolgáltatás igénybevételére van lehetősége az egyénnek. A digitalizált egészségügyi informatikai, információs rendszer ebben a tekintetben nagy segítség lehet a jól körülhatárolt feltételrendszer kialakításában, és a nyomon követhetőségben.

6 Tbj. 2. § (6a) bekezdés

7 Dr. Homicskó Árpád Olivér: Bevezetés a társadalombiztosítási jogba. Patrocinium Kiadó, 2019. Budapest. 141 - 142. oldal

8 Tbj. 2. § (7) bekezdés

A digitalizáció kihívásai az egészségügyi szolgáltatások területén

A digitalizáció kihívásai a finanszírozás tekintetében az egészségügyi szolgáltatások területén komoly feladatok elé állítja a jogalkotót. A modern orvosi beavatkozások lehetőségei alapján egészségesebb életet élhetünk és tovább élhetünk, mint korábban bármikor. A modern orvosi technológiai fejlődésnek köszönhetően az életminőségünk is magasabb szintű lehet még idős korunkban is. A hosszabb és egészségesebb élet azonban nem csak az egészségügyi szolgáltatások vonatkozásában eredményez komoly kihívásokat, hanem a teljes szociális ellátórendszer vonatkozásában. A jobb minőségű és hosszabb élet kihívásokat eredményez a nyugdíjrendszer, a foglalkoztatáspolitiká, a családi támogatások és a szociális segélyezési ellátások tekintetében is. A digitalizáció teret engedhet olyan új szempontoknak, amelyeket figyelembe véve magasabb szintre léphet az emberiség a korábbi egészségi állapotának, életminőségének tekintetében. Lehetségese válhat, az emberi élethossz kitolásának, és az egészségügyi állapot miatti kiszolgáltatottságnak a vonatkozásában, hogy a születéskori adottságok és a későbbi külső tényezők kevésbé legyenek meghatározóak a jövőben. Az ember előreláthatóan és feltehetően nagyobb eséllyel tudja jobb egészségi állapotban leélni az életét, és elvileg tovább is élhet, mint korábban. Az egészségügyi szolgáltatások területén a jövőben a géntechnológiának hangsúlyosabb szerepe lehet, mint jelenleg. Az egészségügyi szolgáltatások nyújtásának területén fontos kérdéskör lehet a DNS⁹ adatbázisok használhatósága az egészségbiztosításban, az elektronikus egészségügyi rendszerek adta lehetőségek, ennek adatvédelmi és betegjogi kérdései.

Az egészségügyi szolgáltatások vonatkozásában fontos lehet annak is a vizsgálata, hogy a digitalizációnak milyen hatása van, illetve lesz a jövőben az egészségügyi szolgáltatásokat igénybevevő betegek jogaira. Az egészségünk az egyik legnagyobb kincsünk, olyan érték, amely semmivel nem mérhető össze. Az egészségnek nincs értéke, az ember egész lényének meghatározó eleme az egészséges élet megléte. Az életünk során ugyanakkor valamennyien szembesülünk betegségekkel. Vannak kisebb súlyú megbetegedések, amelyeket az ember könnyedén átvészel, de vannak olyanok is, amelyek komoly kihatással vannak, vagy lehetnek egész későbbi életünkre. Az egészségügyi ellátáshoz való jogunkat maga az Alaptörvény deklarálja, amikor kimondja, hogy „*Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.*”¹⁰ Az egészségügyi ellátás beteg általi igénybevételének többféle szintje van. Fontos kiindulópont, hogy az egészségügyi rendszer és az egészségügyi ellátórendszer között különbséget tegyünk. Az egészségügyi rendszer az Egészségügyi Világszervezet álláspontja szerint minden olyan tevékenység, amelynek elsődleges célja az egészség előmozdítása, illetve az egészségi állapot helyreál-

9 Az emberi szervezet felépítését és működését kódoló örökítő anyag, a DNS (deoxiribonukleinsav) molekula a sejtek magjában (nukleáris DNS) és az energiát termelő sejtalkotókban, az ún. mitokondriumokban (mtDNS) található. Lásd: Igazságügyi és Biztosítás-orvostani Intézet. Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar. <http://semmelweis.hu/igazsagugy/laboratoriumok/dns-laboratorium/> (2019.12.20-i állapot)

10 Magyarország Alaptörvénye XX. cikk (1) bekezdés

lítása, vagy stabilizálása. Az egészségügyi rendszer a tágabb kategória, ebbe beletartozik az egészségüggyel kapcsolatos valamennyi olyan rendelkezés, amely valamiféleképpen az egészséggel kapcsolatos, például az egészséges életmód, az egészséges környezet, és a betegségek kialakulásának a megelőzése.¹¹

A digitalizáció kihívásait az egészségügyi szolgáltatásokat igénybevevő betegek jogainak vonatkozásában az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér elemzésével is szükséges kiegészíteni. Ennek az új technológiai fejlesztésnek köszönhetően, szorosabb kapcsolatba tudnak lépni egymással az egészségügyi ellátók és a betegek. A rendszer lényeges eleme a betegdokumentáció naprakész és hiteles megismerése az orvos számára, amely révén a rendelkezésre álló adatok alapján hatékonyabb kezelést tud biztosítani a beteg számára. A diagnózis szükség esetén alaposabb háttér-információk alapján állítható fel, így a kiválasztott gyógymód is hatékonyabban alkalmazható. Ez időmegtakarítással és hatékonyabb betegellátással jár. A hagyományos személyes találkozásokon alapuló tevékenységek – így az orvos és a beteg, illetve az orvos és orvos közötti konzultáció – mellett, az adott szakterület szakorvosa egészségügyi adatok elektronikus rendszerben történő továbbítása révén – az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló törvény előírásainak megfelelően –, személyes jelenlét nélkül is felállíthat diagnózist, valamint terápiás javaslatot adhat telemedicina keretében, az adott tevékenység végzéséhez megállapított feltételek teljesítése esetén.¹² Az elektronikus egészségügy révén hatékonyabbá válhat a telemedicina, amelynek lényege, hogy az orvosi információk továbbítása elektronikus hírközlési eszközökkel történik az egyik helyről a másikra, a beteg egészsége érdekében vagy az egészségügyi szolgáltató képzése és a beteggondozás fejlesztése céljából. Az elektronikus egészségügyben rendelkezésre álló információk lehetővé teszik, hogy az orvosok térben egymástól távol is orvosi konzíliumot tartsanak, és ennek során válasszák meg a beteg számára legmegfelelőbb gyógymódot. Az elektronikus egészségügyi tér, és a telemedicina együttes alkalmazása révén a gyógyítás hatékonyabb és eredményesebb lehet. Magyarországon is lehetőség van az orvosi tevékenység gyakorlása és az orvos szakszerű munkavégzéséhez, az elektronikus egészségügyi szolgáltatási tér igénybe vételére. Az orvos valamennyi, a beteg megfelelő gyógymódjának kiválasztásához szükséges információval rendelkezhet, amely hatására a legmodernebb kezelést is alkalmazhatja a beteg vonatkozásában. Ezzel egyidejűleg ugyanakkor, a beteg tájékoztatáshoz való jogát is újra kell gondolni, az a jövőben még inkább felértékelődik és ennek következtében egyértelműen követhetővé kell, hogy váljon az egészségügyi dokumentációja is. Az egészségügyi dokumentációban szereplő adatok megismerésének joga meg kell, hogy illesse a beteget, ami az elektronikus egészségügyi szolgáltatási térrel összefüggésben felmerül, hogy a beteg kezelésében résztvevő orvosok valamennyi, a betegre vonatkozó adatot jogosultak-e megismerni, vagy csak azokat,

11 Homicskó Árpád Olivér: Az egészségügyi szolgáltatások rendszertana. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 2010. Budapest. 9. oldal

12 Az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló 60/2003. (X. 20.) ESzCsM rendelet 9. § (7) bekezdés

amelyek a kezeléssel közvetlenül összefüggésben vannak. Szintén kérdésként merül fel, hogy abban az esetben, ha alkalmazni kell az egészségügyi törvény azon rendelkezését, amely szerint, amennyiben a betegről készült egészségügyi dokumentáció más személy magántitokhoz való jogát érintő adatokat is tartalmaz, annak csak a betegre vonatkozó része tekintetében gyakorolható a betekintési, illetve az egyéb jogosultság.¹³ Az egészségügyi dolgozónak komoly felelőssége lesz abban a tekintetben, hogy az elektronikus egészségügyi dokumentáció vonatkozásában felismerje, ha ilyen esetkörrel állna szemben és tudnia kell azt, hogy az adott információ más személy magántitka körébe tartozik-e vagy sem. Ha ezt a kötelezettségét elmulasztja, így nem ismeri fel más személy magántitok körébe tartozó adatát, és azt közli az annak megismerésére nem jogosult személlyel, úgy kártérítési felelőssége keletkezhet. A betegadatok kezelése az előző esetkörön túl további adatvédelmi kérdéseket is felvet. A modern információtechnológia fejlődése révén a személyes adatok még jobban felértékelődnek. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (a továbbiakban: általános adatvédelmi rendelet) alapján, az egészségügyi személyes adatok közé tartoznak az érintett egészségi állapotára vonatkozó olyan adatok, amelyek információt hordoznak az érintett múltbeli, jelenlegi vagy jövőbeni testi vagy pszichikai egészségi állapotáról. Ennek megfelelően, ide tartoznak a természetes személyekre vonatkozó olyan személyes adatok, amelyeket az egyénnek egészségügyi szolgáltatások céljából történő nyilvántartásba vétele, vagy ilyen szolgáltatások nyújtása során gyűjtöttek. Látható, hogy az adatvédelmi kötelezettség milyen széleskörűen átfogja az egészségügyi adatait az egyénnek. Rendkívül széles védelmet biztosít az egyén számára a rendelet, ugyanakkor más oldalról megközelítve komoly adatkezelési, adatbiztonsági kötelezettséget vár el az egészségügyi szolgáltatást nyújtó részéről. Az egészségügyi adatok komoly felértékelődésével szembesülhetünk a jövőben és a modern technológiák világában, a személyes egészségügyi adatok védelmére fokozottan oda kell majd figyelni.

A betegjogok szabályozása tekintetében, a jogalkotónak figyelemmel kell lennie ezekre és álláspontom szerint, a vonatkozó egészségügyi törvény esetében, „az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga” részbe, szükséges lenne beépíteni ezeket az új követelményeket is. Az emberi méltósághoz való jog tekintetében az egészségügyi törvény kimondja, hogy az egészségügyi ellátás során a beteg emberi méltóságát tiszteletben kell tartani.¹⁴ Az Alkotmánybíróság a 64/1991. (XII.17.) AB határozatában megfogalmazta, hogy az ember alapvető jogi helyzetének jellemzője, hogy jogképessége független bármely tulajdonságától. Alapvetően érvényes ez az élethez és emberi méltósághoz való jogra is. Az Alkotmánybíróság ebben a korai határozatában, amely terhesség-megszakítás kérdéskörét vizsgálta, fogalmazta meg, hogy a megszületett ember emberi minőségét kifejező jogállására sem egyéni tulajdonságai, sem az állapotával (pl. életkor) járó tipikus tulajdonságok nincsenek semmiféle hatással. Megállapítható, hogy az Alkotmánybíróság már működésének kezdetén megfogalmazta azt, hogy az

13 Eütv. 24. § (5) bekezdés

14 Eütv. 10. § (1) bekezdés

emberi méltóságát az egyénnek minden körülmények között védeni kell. Az emberi méltóság védelmének a digitalizáció rohamos terjedésével egyre nagyobb szerepet kell kapnia az egészségügyi szolgáltatások nyújtása során. Körültekintően és a jogi garanciák megtartása mellett szükséges a betegellátás lebonyolítása a XXI. század egészségügyi rendszerében. Szintén fontos követelményként kell rögzíteni, hogy az egészségügyi dolgozók a betegen – az egészségügyi törvény eltérő rendelkezésének hiányában – kizárólag az ellátásához szükséges beavatkozások végezhetik el. Az ellátás során a beteg jogainak gyakorlásában csak az egészségi állapota által indokolt ideig – törvényben meghatározott – mértékben és módon korlátozható.¹⁵ A távgyógyítás során is ügyelni kell ezen rendelkezésekre. A kapcsolattartás joga tekintetében az egészségügyi törvény kimondja, hogy a beteg fekvőbeteg-gyógyintézeti elhelyezése során jogosult más személyekkel akár írásban, akár szóban kapcsolatot tartani, továbbá látogatókat fogadni, valamint általa meghatározott személyeket a látogatásból kizárni. A beteg megtilthatja, hogy a gyógykezelésének tényét vagy a gyógykezelésével kapcsolatos egyéb információt más előtt feltárják. Ettől csak a gondozása érdekében, közeli hozzátartozója vagy a gondozására köteles személy kérésére lehet eltekinteni.¹⁶ A digitalizáció hatásának elemzése során, ebben a tekintetben a telekommunikációs eszközökkel való kapcsolattartás biztosítását szükséges megvizsgálni. Az internetes elérhetőséget a beteg számára biztosítani szükséges a XXI. század egészségügyi ellátórendszerében. Fontos ugyanakkor az is, hogy ezen eszköz alkalmazása során illetéktelen személyek ne férhessenek hozzá a beteg szenzitív adataihoz. Ennek a biztosítása az ellátást nyújtó egészségügyi intézmény felelőssége kell, hogy legyen. Az adatbiztonságot neki kell tudnia garantálni. A gyógyintézet elhagyásának joga tekintetében az egészségügyi törvény kimondja, hogy a betegnek joga van a gyógyintézetet elhagyni, amennyiben azzal mások testi épségét, egészségét nem veszélyezteti. E jog csak törvényben meghatározott esetekben korlátozható.¹⁷ Az intézmény elhagyásának joga tekintetében a digitalizációval összefüggésben kiemelhető, hogy a beteg részéről esetlegesen az egészségügyi intézmény telekommunikációs eszközein rögzítésre került személyes adatok eltávolítása is szükséges követelmény kell, hogy legyen. Az egészségügyi intézmény felelősségi körébe tartozik, hogy megfelelő módon gondoskodjon arról, hogy a betegellátás során igénybevett informatikai eszközökön a beteg vonatkozásában személyes adat ne maradjon. Természetesen a betegnek is figyelmesen kell eljárnia ebben a tekintetben, és a jóhiszeműség és együttműködés elvének megfelelően gondoskodnia kell ezek eltávolításáról. A tájékoztatáshoz való jog esetében körültekintően kell eljárni, és megfelelő módon garantálni, hogy távgyógyítás esetén is maradéktalanul érvényesüljenek az egészségügyi törvény erre vonatkozó előírások. Az egészségügyi törvény kimondja, hogy a beteg jogosult a számára egyéniesített formában megadott teljes körű tájékoztatásra.¹⁸ A betegnek joga

15 Eütv. 10. § (2) – (3) bekezdés

16 Eütv. 11. § (2) bekezdés

17 Eütv. 12. § (1) bekezdés

18 Eütv. 13. § (1) bekezdés

van arra, hogy részletes tájékoztatást kapjon az egészségi állapotáról, beleértve ennek orvosi megítélését is, a javasolt vizsgálatokról, beavatkozásokról, a javasolt vizsgálatok, beavatkozások elvégzésének, illetve elmaradásának lehetséges előnyeiről és kockázatairól, a vizsgálatok, beavatkozások elvégzésének tervezett időpontjairól, döntési jogáról a javasolt vizsgálatok, beavatkozások tekintetében, a lehetséges alternatív eljárásokról, módszerekről, az ellátás folyamatáról és várható kimeneteléről, a további ellátásokról, valamint a javasolt életmódról.¹⁹ A beteg tájékoztatása telekommunikációs eszközökkel a törvényben foglaltaknak megfelelően teljesíthető. A beteg részletesen tájékoztatható az elektronikus adattovábbítás révén a törvényben előírtakról. Fontos követelmény, hogy a szükséges információtechnológiai eszközök rendelkezésre álljanak ennek biztosítása érdekében. További előírások, hogy amelyeket az egészségügyi intézménynek biztosítania kell, hogy a betegnek joga van a tájékoztatás során és azt követően további kérdésre, valamint joga van megismerni ellátása során az egyes vizsgálatok, beavatkozások elvégzését követően azok eredményét, esetleges sikertelenségét, illetve a várttól eltérő eredményt és annak okait.²⁰ A cselekvőképtelen, a korlátozottan cselekvőképes kiskorú és a cselekvőképességében bármely ügcsoport tekintetében részlegesen korlátozott betegnek is joga van a korának és pszichés állapotának megfelelő tájékoztatáshoz.²¹ A betegnek joga van megismerni az ellátásában közvetlenül közreműködő személyek nevét, szakképesítését és beosztását és a tájékoztatáshoz fűződő jogok gyakorlásához szükséges feltételeket a fenntartónak kell biztosítania.²² Az *önrendelkezéshez való jog* tekintetében a törvény kimondja, hogy beteget megilleti az önrendelkezéshez való jog, amely kizárólag törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható.²³ Az önrendelkezési jog gyakorlása keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve annak során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza.²⁴ Az önrendelkezési jog biztosítására nagy hangsúlyt kell fektetni a digitalizált betegellátás során is. Garanciális elemek beépítését teszi szükségessé, amelyek alapján nyomon követhető kell legyen, hogy a beteg milyen egészségügyi ellátásokat vett igénybe, ennek során milyen tájékoztatásokat kapott, mennyiben tudott részt venni a betegellátásban, döntési lehetőségei biztosítva voltak-e. A betegnek joga van arra, hogy a kivizsgálását és kezelését érintő döntésekben részt vegyen. A digitalizált betegellátás tekintetében ennek biztosítása jól nyomon követhető kell, hogy legyen. A törvényben foglalt kivételektől eltekintve bármely egészségügyi beavatkozás elvégzésének feltétele, hogy ahhoz a beteg megrévesztéstől, fenyegetéstől és kényszertől mentes, megfelelő tájékoztatáson alapuló beleegyezését adja.²⁵ Ezt a digitalizált egészségügyi ellátórendszerben jól rögzített módon szükséges kezelni, hiszen

19 Eütv. 13. § (2) bekezdés a) – i) pontok

20 Eütv. 13. § (3) – (4) bekezdés

21 Eütv. 13. § (5) bekezdés

22 Eütv. 13. § (6) – (7) bekezdés

23 Eütv. 15. § (1) bekezdés

24 Eütv. 15. § (2) bekezdés

25 Eütv. 15. § (3) bekezdés

a későbbi esetleges betegjogi vita esetén fontos szerepet tölthet be, igazolhatja a beteg, vagy az egészségügyi szolgáltató álláspontját. Az ellátás visszautasításának joga tekintetében a digitalizáció szerepe az ehhez kapcsolódó dokumentáció pontos nyomon követése vonatkozásában emelhető ki. Az egészségügyi adatkezelés tekintetében a törvényi követelmények megvalósítását tükrözni kell az ellátás visszautasításának. Az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga tekintetében az egészségügyi törvény előírja, hogy a beteg jogosult megismerni a róla készült egészségügyi dokumentációban szereplő adatait, illetve joga van ahhoz, hogy az egészségügyi adatairól tájékoztatást kérjen.²⁶ A digitalizáció hatására ennek azt is magában kell foglalnia, hogy a beteg ezeket az adatokat elektronikus formában is megkaphassa. Az egészségügyi intézménynek gondoskodnia kell arról, hogy a beteg elektronikus adathordozón olyan formában kapja meg ezeket az adatokat, amelyeket felhasználóként aztán meg is tud tekinteni telekommunikációs eszközzel. Fontos törvényi előírás, hogy az egészségügyi dokumentációval az egészségügyi szolgáltató, az abban szereplő adattal a beteg rendelkezik.²⁷ A beteg jogosult a gyógykezeléssel összefüggő adatainak kezeléséről tájékoztatást kapni, a rá vonatkozó egészségügyi adatokat megismerni, az egészségügyi dokumentációba betekinteni, valamint azokról kivonatot vagy másolatot készíteni vagy saját költségére másolatot kapni, a fekvőbeteg-gyógyintézetből történő elbocsátásakor zárójelentést kapni, járóbeteg-szakellátási tevékenység befejezésekor ambuláns ellátási lapot kapni, továbbá az egészségügyi adatairól – saját költségére – összefoglaló vagy kivonatos írásos véleményt kapni.²⁸ Ezeket a dokumentumokat a beteg számára elektronikus formában is biztosítani szükséges. Az egészségügyi törvény ugyanakkor nem ad pontos eligazítást ebben a tekintetben, és a jelenlegi kereteket vizsgálva megállapítható, hogy az egészségügyi intézmények nem tudnak ennek a követelménynek maradéktalanul megfelelni. Országosan eltérő a technológia háttér ebben a tekintetben, ugyanakkor fontos lenne, hogy a XXI. század egészségügyi rendszere Magyarországon megfeleljen ennek a digitalizációs követelménynek. Az orvosi titoktartáshoz való jog tekintetében az egészségügyi törvény előírja, hogy a beteg jogosult arra, hogy az egészségügyi ellátásában részt vevő személyek az ellátása során tudomásukra jutott egészségügyi és személyes adatait csak az arra jogosulttal közöljék, és azokat bizalmasan kezeljék.²⁹ Abban az esetben, ha telekommunikációs eszközökön keresztül valósul meg a betegellátás, úgy erre információtechnológiailag is külön figyelmet kell fordítani. Az Elektronikus Szolgáltatási Térben kiemelten ügyelni kell arra, hogy a beteg egészségügyi adatai tekintetében ki és milyen adatokat ismerhet meg. A betegnek joga van arról nyilatkozni, hogy betegségéről, annak várható kimeneteléről kiknek adható felvilágosítás, illetve kiket zár ki egészségügyi adatainak részleges vagy teljes megismeréséből.³⁰ Az érintett beteg

26 Eütv. 24. § (1) bekezdés

27 Eütv. 24. § (2) bekezdés

28 Eütv. 24. § (3) bekezdés a) – f) pontok

29 Eütv. 25. § (1) bekezdés

30 Eütv. 25. § (2) bekezdés

egészségügyi adatait annak hozzájárulása hiányában is közölni kell, amennyiben ezt a törvény elrendeli, vagy mások életének, testi épségének és egészségének védelme szükségessé teszi.³¹ Az érintett beteg hozzájárulása nélkül a beteg további ápolását, gondozását végző személlyel közölni lehet azokat az egészségügyi adatokat, amelyek ismeretének hiánya a beteg egészségi állapotának károsodásához vezethet.³² A betegnek joga van ahhoz, hogy vizsgálata és gyógykezelése során csak azok a személyek legyenek jelen, akiknek részvétele az ellátásban szükséges, illetve azok, akiknek jelenlétéhez a beteg hozzájárult, kivéve, ha törvény másként nem rendelkezik.³³ Abban az esetben, ha távgyógyítás keretében történik az egészségügyi szolgáltatás nyújtása, úgy kiemelten is figyelemmel kell lenni arra, hogy a beteg ellátásával összefüggésben keletkezett betegadatakat ki vagy kik ismerhetik meg. Itt is lényeges szempont kell, hogy legyen az adatbiztonság, csak azok tudjanak hozzáférni a beteg egészségügyi dokumentációjához, akiknek a betegellátással összefüggésben erre szükségük van. A XXI század informatikai rendszerének erre különös figyelmet kell fordítania, a betegnek pedig joga kell, hogy legyen ahhoz, hogy pontos tájékoztatást kapjon arról, hogy milyen módon és milyen biztonsági intézkedések mellett tárolják az egészségügyi adatait.

A digitalizáció kihívásai az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásainak területén

A digitalizáció kihívásainak vizsgálatához a pénzbeli ellátások tekintetében, fontos, hogy a jelenlegi háttér szabályozás ismert legyen. A jelenlegi egészségbiztosítás keretében biztosított pénzbeli ellátások a társadalombiztosítás azon ellátásai, melyek esetlegesen bekövetkező betegség, baleset illetve gyermek születése esetén a biztosított keresetvesztését pótolja. Abban az esetben tehát, ha a biztosított nem tud munkát végezni az előbb felsorolt okokból kifolyólag, úgy jogosulttá válhat ezen ellátásokra. Betegség esetén táppénz, vagy gyermekápolási táppénz jár, attól függően, hogy saját betegsége, vagy gyermeke betegsége miatt nem tudja munkáját ellátni a biztosított személy.³⁴ Fontos hangsúlyozni, hogy a pénzbeli ellátások főszabály szerint a Tbj. szerint biztosított személyt illetik meg, de például a diplomás GYED esetén biztosítási jogviszonnyal nem rendelkező személy kap társadalombiztosítási pénzbeli ellátást. A gyermek születésére tekintettel a szülési szabadság idejére csecsemőgondozási díjat, ezt követően pedig gyermekgondozási díjat lehet igényelni. Csecsemőgondozási díjra jogosult, aki a szülést megelőzően két éven belül 365 napon át biztosított volt, és a biztosítás tartama alatt szül, vagy a biztosítás megszűnését követő 42 napon belül szül, vagy a biztosítás megszűnését követően 42 napon túl baleseti táppénz folyósításának ideje alatt vagy a folyósítás megszűnését követő 28 napon belül szül.³⁵ A gyermekgondozási díjra kétféleképpen lehet jogosult-

31 Eütv. 25. § (3) bekezdés

32 Eütv. 25. § (4) bekezdés

33 Eütv. 25. § (5) bekezdés

34 Homicskó Árpád Olivér: A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 163. oldal

35 Ebtv. 40. § (1) bekezdés a) – b) pont

ságot szerezni. Az egyik eset, amikor a klasszikus biztosítási szabályok szerint szerez rá a biztosított jogosultságot, ez a lehetőség a kezdetektől jelen volt az egészségbiztosítás anyasági ellátásai között. A másik eset, amikor valaki úgy válik jogosulttá az egészségbiztosítási anyasági ellátásra, hogy a klasszikus biztosítási elv szerinti járulékfizetésnek nem tesz eleget. Ebben az esetben egy sajátos ellátási forma alakul ki, hiszen annak, aki felsőfokú tanulmányokat folytat, és rendelkezik a törvényi minimum feltétellel, annak alanyi joga lesz ez olyan társadalombiztosítási ellátásra, amely egyébként a biztosítási logika szerint kell járulékfizetéshez kötött. A diplomás GYED mutatja a legjobban meg, hogy a digitalizált egészségbiztosítás esetében lehetséges az elszakadás a klasszikus biztosítási-járulékfizetési logikától. A jövőben szükségessé válhat, hogy ezt a megoldást tovább bővítse a jogalkotó, és kialakítson olyan esetköröket, amelyekben az ellátásra való jogosultság már nem kizárólag járulékfizetéshez kapcsolódhat. Az anyasághoz kapcsolódó ellátások esetében fontos lenne ennek a lehetőségnek a bővítése, ezzel nagyobb mértékben ösztönözni lehetne az egyéneket arra, hogy gyermeket vállaljanak. A pénzbeli ellátások körébe tartozik a táppénz ellátás is, amely ellátásnál a jogosultsághoz alapvető feltétel a beteg fennálló biztosítási jogviszonya, tekintettel arra, hogy a táppénz annak jár, aki a biztosítása fennállása alatt válik keresőképtelenné. A táppénz ellátás vizsgálata során nem lehet eltekinteni attól, hogy a digitalizáció hatásait a munkaerőpiacra is számba vegyük. Táppénzre kizárólag a biztosítottak jogosultak.³⁶ Az átalakuló, különféle új típusú munkavégzési formák a pénzbeli ellátások esetében is olyan kérdéseket vetnek fel, amelyekkel a fentiekben ismertetett szabályozásnak még nem kellett foglalkoznia. A digitalizált munkaerőpiacon megjelennek olyan új munkavégzési formák, amelyek a tipikus munkajogi szabályok keretében már nehezen értelmezhetőek. Ilyen az, amikor a munkavállaló egy elektronikus alkalmazáson keresztül végzi el a munkafeladatát, vagy az, amikor elektronikus alkalmazáson keresztül történik a munka megrendelése.³⁷ A kihívás ezen munkavégzési formák esetében társadalombiztosítási szempontból, hogy az illető személy biztosítottnak tekintendő-e, illetőleg, hogy a keresőképtelenséget hogyan kell megítélni. Úgy gondolom, hogy a biztosított státusz tekintetben a társadalombiztosítási jogi és az adójogi szabályok összehangolására van szükség. A biztosított státusz megállapíthatóságához megoldás lehet ezekben az esetekben is a mai magyar adórendszerben kialakított, a kisadózó vállalkozások tételes adójáról és a kisvállalati adóról szóló 2012. évi CXLVII. törvény (a továbbiakban: Katatv.). A Katatv. maga is kimondja, hogy célja egyrészt az értékteremtő munka, másrészt a vállalkozások, kiemelten a kis- és közepes vállalkozások adózási feltételeinek javítása.³⁸ A Katatv. kimondja, hogy Magyarországon a vállalkozás a jövedelem- és vagyonszerzésre irányuló, vagy azt eredményező gazdasági tevékenysége alapján keletkező adó- és más közteher-fizetési

36 Ebtv. 43. § (1) bekezdés

37 Lásd ehhez bővebben: Ráczy Ildikó: A sharing economy munkajogi kihívásai, különös tekintettel az uberizált munkaerőre. <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/doktori/doktori%20m%C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202017/r%C3%A1cz.pdf> (2019. 12.20. állapot)

38 A kisadózó vállalkozások tételes adójáról és a kisvállalati adóról szóló 2012. évi CXLVII. törvény (a továbbiakban: Katatv.) preambuluma

kötelezettségének választása és jogosultsága esetén a törvény szabályai szerint eleget tehet.³⁹ A Katatv. láthatóan egy jó válasz a digitalizált munkaerőpiac és a digitalizált egészségbiztosítás pénzübeli ellátásainak kihívásaira. A Katatv. esetében ötvözésre került a társadalombiztosítási és adójogi szabályozás. Ennek megfelelően a főállású kisadózó e jogállásának időtartama alatt biztosítottnak minősül, a Tbj.-ben és a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvényben meghatározott valamennyi ellátásra jogosultságot szerezhet. Abban az esetben tehát, ha az adóalany teljesíti a törvényi feltételeket, akkor egy tételes összeg megfizetésével jogosulttá válik az egészségbiztosítás valamennyi ellátására. A törvény hatályának a minél szélesebb körű kiterjesztése megoldást tudna nyújtani az egészségbiztosítás körében jelentkező digitalizációs kihívásokra. A jogalkotónak figyelemmel kell lennie arra, hogy a XXI. század munkavégzési formái már nem a tipikus jegyek alapján történnek, hanem az atipikus formákban. Ami nehezítheti a Katatv. kiegészítését, hogy a jogalkotó a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) megalkotásakor beemelt bizonyos munkavégzési formákat a törvény hatálya alá, amelynek következménye, hogy a Katatv. ezen Mt. által szabályozott atipikus munkaviszonyok esetében nem alkalmazhatók. Ilyen sajátos munkajogi megoldás a bedolgozói munkaviszony.⁴⁰ Az Mt. alapján a bedolgozói munkaviszony olyan önállóan végezhető munkára létesíthető, amelyre a felek a munkabért kizárólag teljesítménybér formájában határozzák meg.⁴¹ A tartalmi sajátosságok alapján megállapítható, hogy a bedolgozói munkaviszony tipikusan vállalkozói jellegű munkavégzést jelent. Van olyan álláspont is azonban, amely szerint a bedolgozói jogviszony jó példa lehet arra, hogy a rugalmasabb polgári jogi formák is alkalmasak lehetnek a munkajogban megnyilvánuló kötöttségekkel, garanciális szabályokkal történő vegyítésre.⁴² Ezzel kapcsolatosan kérdésként az merülhet fel bennünk, hogy vajon milyen szempontból előnyös akár a munkáltató, akár a munkavállaló számára ez a jogalkotói megoldás. Azért is tartom fontosnak ezt a kérdést, hiszen a digitalizált munkaerőpiacon ez a jellegű jogviszony alkalmas lehet arra, hogy az elektronikus alkalmazásokon keresztüli munkavégzés esetén a munkavégző személy így lássa el a feladatait, a munkáltató ugyanakkor mentesüljön azoktól a kötöttségektől, amelyek a munkaviszonyhoz kapcsolódóan terhelik őt, valamint a közterhek megfizetése tekin-

39 Katatv. 1. § (1) bekezdés

40 Dr. Cséffán József: A munka törvénykönyve és magyarázata. Szegedi Rendezvényszervező Kft. Budapest, 2019. 575. oldal.

41 A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 198. § (1) bekezdés

42 A bedolgozói jogviszonnyal kapcsolatos munkajogi szempontú megközelítés tekintetében Gyulavári Tamás tanulmánya útmutatóként szolgálhat. Fontos azonban, hogy ebben kizárólag a munkajogi szempontok alapján történő vizsgálódás történik meg, a munkajoghoz szorosan kapcsolódó társadalombiztosítási, adójogi kérdések vizsgálata nem célja a szerzőnek. Lásd bővebben: Dr. Gyulavári Tamás: A foglalkoztatási jogviszonyok új dimenziója. Esély 2011/11. 7. oldal. http://www.esely.org/kiadvanyok/2011_1/01gyulavari.indd.pdf (2019.12.21-i állapot)

terében is élhessenek a felek a Katatv. által biztosított lehetőségekkel. Úgy gondolom tehát, hogy a digitalizált jogi környezetben ezt a fajta munkajogi kötöttséget meg kellene szüntetni, ki kellene venni ezt az Mt.-ből, és a klasszikus polgári jogi szerződések között kellene erre a foglalkoztatási formára lehetőséget biztosítani. Hasonló módon kellene itt is eljárni, mint ahogy a jogalkotó az iskolaszövetkezetek keretében történő munkavégzés vonatkozásában is tett. A másik fontos kérdéskör, amelyet a digitalizáció ebben a körben jelent a keresőképtelenség megállapítása. A digitalizált munkaerőpiacon, az új típusú munkavégzési formák esetében a táppénz ellátásnál a keresőképtelenség vizsgálatának a jövőben nagyobb szerepe lehet.

A digitalizáció kihívásai az egészségbiztosítás baleseti ellátásainak területén

A baleset az emberi szervezetet ért olyan egyszeri külső hatás, amely a sérült akarától függetlenül, hirtelen vagy aránylag rövid idő alatt következik be, és sérülést, mérgezést vagy más testi- lelki egészségkárosodást, illetve halált okoz. A digitalizációnak az emberi egészségre gyakorolt hatása tekintetében ebből a meghatározásból a rövid idő alatti bekövetkezést, valamint a más testi és lelki egészségkárosodást kell kiemelni. Jelenlegi ismereteink szerint – amint az a táppénz ellátásnál már említésre került – az információs társadalomban a munkát végző személyt számos olyan behatás éri, amely a telekommunikációs eszközökkel kapcsolatba hozható. Az átalakuló munka világában még jobban felértékelődik majd a testi és lelki egészség biztonsága, és fokozottabban kell odafigyelni a bekövetkező károsodás okainak feltárására. A modern technológiák segítségével képesnek kell lennie arra az orvostudománynak, hogy az átalakult digitalizált munkavégzés, és az ezzel összefüggésben alkalmazott telekommunikációs eszközök alkalmazásával előállt testi és lelki egészségkárosodást is hitelt érdemlően ki tudják mutatni. A digitalizáció kihívásainak a baleseti egészségbiztosítás területén történő elemzéséhez szükséges, hogy a jelenlegi baleseti egészségbiztosítási ellátások jogi szabályozásának hátterét bemutassam. Az új munkavégzési formák új megbetegedéseket eredményezhetnek, amelyeket az egészségbiztosítás keretében kezelni lesz szükséges. A digitális technológiák, mint a mesterséges intelligencia és a robotika hatással van a munkavégzésre, valamint a munkáltatót terhelő egészséges és biztonságos munkavégzési feltételeknek a biztosítására.⁴³ Az Mt. kimondja, hogy a munkáltató biztosítja az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit.⁴⁴ Ugyanezt fogalmazza meg a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Mvtv.) is, amikor kimondja, hogy a munkáltató felelős az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek megvalósításáért, továbbá a munkavállalók munkavédelmi kötelezettségei nem érintik a munkáltató felelősségét.⁴⁵ A digitalizált munkaerőpiacon a munkavállalók

43 Homicskó Árpád Olivér: A munkaviszony teljesítése. In: Hajdú József – Kun Attila (szerk): Munkajog. Patrocinium Kiadó. Budapest. 2014. 192. oldal

44 A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 51. § (4) bekezdés

45 A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (továbbiakban: Mvtv.) 2. § (2) bekezdés

komoly új típusú egészségügyi problémákkal szembesülhetnek, amelyet okozhat többek között az automatizált munkafolyamatok alkalmazása, a pszichoszociális kockázati tényezők, a munkahelyi stressz. Szintén a munkavégzéssel kapcsolatos megbetegedést okozhat a munkavállaló folyamatos elektronikus megfigyelése, a munka és magánélet összefonódása, valamint a munkavállaló online elérhetősége, folyamatos rendelkezésre állása.⁴⁶ Ezek komoly testi és pszichés zavarokat okozhatnak az egyénnek.

A munkát végzők munkavédelmét az Európai Unióban a 89/391/EGK irányelv szabályozza. Kimondja, hogy az irányelv célja a munkavállalók munkahelyi biztonságának és egészségvédelmének javítását ösztönző intézkedések bevezetése.⁴⁷ A munkáltatónak minden szükséges intézkedést meg kell tennie a munkavállalók biztonságának és egészségének védelmében, beleértve a foglalkozási kockázatok megelőzését, a tájékoztatást és oktatást, valamint a szükséges szervezettség és az eszközök biztosítását.⁴⁸ Ennek keretében kimondja, hogy a munkáltatónak a megelőzési elvek alapján koherens, átfogó megelőzési politikát kell kialakítania, amely érinti a technológiát, a munkaszervezést, a munkakörülményeket, a szociális kapcsolatokat és a munkakörnyezettel kapcsolatos tényezők hatásait.⁴⁹ A digitalizált munka világában a munkát végzők egészségi állapotára kihatással vannak már ma is, de a jövőben még inkább kihatással lesznek a modern technológiák, a telekommunikációs eszközök igénybevétele a munkavégzés során, a megváltozó munkavégzési formák, az alkalmazásokon keresztüli munkavégzés, és az alkalmazásokon keresztüli munka megrendelés, a munkavállalók folyamatos megfigyelésének kérdései, a munka és magánélet összefonódása. A munkahelyi kapcsolatok is megváltoznak, a munkavállalók egymással történő kapcsolatfelvétele, együttműködése szempontjából elegendő lesz fizikai, személyes kapcsolatok létesítése nélkül, csupán telekommunikációs eszközök útján tevékenykedniük. De az is előfordulhat, hogy a munkáltatónak sem kell személyes kapcsolatot létesítenie a munkavállalóival, elegendő lesz az elektronikus térben kiosztani a feladatokat és ezen keresztül is ellenőriznie a munkavégzést. Mindebből az is következik, hogy jelenleg még nem felismert újabb betegségek fognak megjelenni a munkavállalók tekintetében. Ezeknek a kezelésére előre fel kell készülni, és olyan megelőzési programok kidolgozására van szükség, amelyek képesek ezeket a hatásokat csökkenteni.

Az egészségbiztosítás keretében baleseti ellátás üzemi baleset vagy foglalkozási betegség esetén jár.⁵⁰ Társadalombiztosítási szempontból az a baleset tekinthető üzemi

46 A témával kapcsolatosan lásd: Foresight on new and emerging occupational safety and health risks associated with digitalisation by 2025. European Risk Observatory. Report. <https://osha.europa.eu/en/publications/foresight-new-and-emerging-occupational-safety-and-health-risks-associated/view> (2019.12.20-i állapot)

47 A munkavállalók munkahelyi biztonságának és egészségvédelmének javítását ösztönző intézkedések bevezetéséről szóló 89/391/EGK irányelv (a továbbiakban: Irányelv) 1 cikk (1) bekezdés. In.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:31989L0391&from=HU> (2020. január 2-i állapot)

48 Irányelv 6. cikk (1) bekezdés

49 Irányelv 6. cikk (2) bekezdés g) pont

50 Ebtv. 51. § (1) bekezdés

balesetnek, amely a biztosítottat (sérültet) a foglalkozása körében végzett munka közben, vagy azzal összefüggésben éri (munkabaleset), illetőleg munkába menet vagy onnan a lakására (szállására) menet közben elszenvedett baleset (munkavégzéssel összefüggő *úti baleset*), továbbá a biztosítottat közcélú munka végzése közben érte.⁵¹ Üzemi baleset az is, amely a biztosítottat egyes társadalombiztosítási ellátások igénybevétele során (keresőképtelenség, egészségkárosodás mértékének, rehabilitálhatóságának elbírálása céljából elrendelt, vagy a keresőképessé váláshoz szükséges egyéb vizsgálaton vagy kezelésen történt megjelenéssel összefüggésben) érte.⁵² A digitalizációval összefüggően a foglalkozás körében végzett munka közben, vagy azzal összefüggésben bekövetkező baleseteket elemzése lehet indokolt. Szintén fontos, hogy a foglalkozási megbetegedés is bemutatásra kerüljön. Foglalkozási megbetegedés az a betegség, egészségkárosodás, amely a biztosított foglalkozásának különös veszélye folytán keletkezett. A foglalkozási megbetegedés általában hosszabb tartamú behatás következtében kialakuló egészségi állapotromlás. Ha a munkavégzéssel összefüggésben nem baleset éri a munkavállalót, hanem a munkavégzés körülményei miatt tartós egészségkárosodást szenved, akkor lehetséges orvosszakmai eljárást követően foglalkozási megbetegedést megállapítani. Foglalkozási betegség a munkavégzés, a foglalkozás gyakorlása közben bekövetkezett olyan heveny és idült, valamint a foglalkozás gyakorlását követően megjelenő vagy kialakuló idült egészségkárosodás, amely a munkavégzéssel, a foglalkozással kapcsolatos, a munkavégzés, a munkafolyamat során előforduló fizikai, kémiai, biológiai, *pszichoszociális* és ergonómiai kóroki tényezőkre vezethető vissza, illetve a munkavállalónak az optimálisnál nagyobb vagy kisebb igénybevételenek a következménye.⁵³ Látható, hogy a pszichoszociális tényezők már jelen vannak a megbetegedés okai között a baleseti ellátások esetében. Fontos előírás, hogy munkát csak olyan munkakörülmények között és időtartamban lehet végezni, hogy az a munkavállaló egészségét, testi épségét ne károsítsa.⁵⁴ A munkakörülmények szempontjából a digitalizált munkavégzés során vizsgálni lesz szükséges, hogy azok milyen módon hatnak a munkavállalók egészségére, testi épségére. A munka és magánélet összefonódása pedig az időtartam kérdése szempontjából átgondolandó. Attól, hogy munkajogi értelemben nem történik túlmunkavégzés a munkahelyen, de a munkavállalónak adott esetben otthon kell befejezni az el nem végzett feladatokat, a digitalizált munka világában már mindennapos lehet. Ahogy arra korábban is utaltam a klasszikus munkajogi szabályok újra-, illetve átgondolására a XXI. században mindenképpen szükség lesz. A baleset üzemiségének elbírálásánál figyelembe kell venni a baleset összes körülményét (hol, mikor történt, hogyan következett be a baleset, stb.), és ez alapján kell határozatot hozni a baleset üzemiségének elismeréséről, vagy elutasításáról.

51 Ebtv. 52. § (1) bekezdés

52 Ebtv. 52. § (2) bekezdés

53 Ebtv. 53. § (3) bekezdés a) – b) pont

54 Mvtv. 44. § (3) bekezdés

Összegzés

Tanulmányomban az egészségbiztosítás előtt álló digitalizációs kihívásokat kívántam feltárni. Látható, hogy a XXI. század jogalkotójának komoly kihívásokkal kell szembenéznie, amelyekre megfelelő választ kell adnia, a jogi szabályozás eszközeivel. A jövőbeli jogi szabályozásnak a technikai szabályozáson túl, tekintettel kell lennie a társadalmi elvárásokra is, a jogon túli erkölcsi szabályokat is figyelembe kell vennie. A technológiai fejlődés folyamatosan jellemezte az emberiség történetét, és ez a jövőben sem lesz másképp. A Krisztus előtti III. században keletkezett Prédikátor könyve, a 12. fejezet 6. versében az emberi élet elmúlását a malom működéséhez hasonlítja, amely szerint: „*Elhalkul a malom zúgása... Mert elmegy az ember örök otthonába és az utcán körüljárnak a sírók.*” A több ezer évvel ezelőtti vers a Szentírásból, egy technológiai képet használ arra, hogy hangsúlyozza az ember életének rövidegét, fájdalmát. A technológiai fejlődés mindig is fontos volt az emberek életében. József Attila egy technológiai jelenséget személyesít meg, amikor így ír versében: „*A gép megállt. Elfáradt por kering / fölötte, mint az őszi köd meg pára, / s rászáll az emberek hajlott nyakára...*” A költő megszemélyesíti a gépet, amivel az emberek dolgoznak, amikor azt mondja, hogy a gép elfáradt. Az elmúlt évszázadokban a gép fogalma is sokat változott, ma már a mesterséges intelligencia, vagy a robotika is ebbe a fogalmi körbe tartozik. Ez a változás a XX. században, majd a XXI. században jelentősen felgyorsult, és az elkövetkező évszázadokban tovább fog gyorsulni, változni. Ma még nem látható kihívásokkal is szembe kell majd néznie az emberiségnek, a technológiai fejlődés következményeként. A kérdés csupán az, hogy mennyiben tudja az emberek munkáját végezni egy gép, mennyiben lehetséges, mennyiben lehetünk abban biztosak, hogy a technológiai fejlődést az emberiség pozitív irányú fejlődésének a szolgálatába tudjuk állítani?! Ha napjaink technológiai változásaira, és ezek következményire tekintünk, akkor felismerhetjük, hogy előretekintően kell a fejlődésre felkészülnünk, válaszokat kell keresnünk a jelenben, hogy utódaink olyan földet örököljenek, amelyet mi is kaptunk ősinktől. A technológiai fejlődés az évszázadok, évezredek során mindig felvetett olyan kérdéseket, amelyekre nem volt elegendő csupán a szabályozás eszközével válaszolni, hanem ezen túl, erkölcsi szempontokat is figyelembe kellett venni, és az emberiség fejlődése azt mutatja, hogy vallási szempontokat is. A modern európai társadalom fejlődésében különösen hangsúlyos szerepet töltött be a keresztyénség, a protestáns etikai felfogás, a Gondviselő Isten elfogadása. Az eddig lezajlott három ipari forradalom jelentős változásokat hozott a társadalomban, de az egyes ember életében is. Ezek azonban, nem mindig voltak egyértelműen pozitív változások, hiszen sokat lehetne mesélni pl. a géprombolás korszakáról... Társadalmilag és gazdaságilag pozitív jelentőségű volt az ipari forradalmak megjelenése, ugyanakkor az egyének életében sokszor drámai változásokat idézett elő, elég csak a nagyvárosok kialakulására gondolni, vagy akár napjaink technológiai fejlődésére, amely jól láthatóan drámai változásokat idéz elő, gondoljunk csak a klímaváltozás problémájára. Jól érezkelhetjük azonban, hogy a technológiai fejlődés megállíthatatlan, folyamatosan szembesülünk

azzal, hogy mennyire megváltozott a bennünket körülvevő világ, és ezekre a kihívásokra nekünk is válaszokat kell adnunk. Ennek a felgyorsult technológiai fejlődésnek ma is vannak pozitív és negatív következményei. A technológiai fejlődés érinti a mindennapi életünket, az egészségünk megőrzését, az egészségbiztosítási rendszerek működését. Azt gondolom, az emberiségnek arra kell törekednie, hogy olyan irányba próbálja terelni a fejlődést, amely utódaink számára is biztosítja azokat az életfeltételeket, amelyeket mi is örököltünk őseinktől. Vitathatatlan, hogy a technológiai fejlődés miatt, ma már jobb életkörülmények között élünk, meghosszabbodott az élhető évek száma, de ehhez elengedhetetlenül hozzátartozik a jól működő szociális ellátórendszer működtetése is, így többek között mindenki számára elérhető és minőségi egészségügy, az egészségbiztosítási rendszer hatékony működése, valamint olyan nyugdíjrendszer kialakítása, amely biztos megélhetést tud nyújtani az idősek számára. A rászorultakról a szociális ellátórendszeren keresztül szükséges gondoskodni, a gyermekes családokat támogatni kell, a foglalkoztatást magas szinten kell tartani, foglalkoztatáspolitikai eszközökkel támogatni szükséges. A foglalkoztatáspolitikát úgy kell kialakítani, hogy a modern technológiai kihívásoknak meg tudjon felelni, a munkát végzők a megváltozott foglalkoztatási feltételrendszerben is helyt tudjanak állni, ezáltal biztosítva a tisztességes megélhetésüket. Fontos, hogy a technológiai fejlődés hatásaként a szükséges jogi biztosítékok kiépítésre kerüljenek. A tudományos technológiai forradalom napjainkban olyan szintre jutott, hogy a Prédikátor könyvének írója feltehetően ma másképp fogalmazna a múlandó emberi élet felett merengve, s véletlenül sem a malom zúgása jutna eszébe. Talán a költő sem írhatná le azt ma már, hogy „*a gép megállt*”, mert csupán a programoktól, elektronikus alkalmazásoktól függ, hogy meddig működik, és ez talán a végtelenségig is eltarthat. A gépek nem fáradnak el, mint az ember! A gépek alkalmasak lehetnek arra, hogy túléljék az emberiséget! A kérdés az, hogy a gépek az emberiség szolgálatába állíthatók-e, vagy túlnőnek rajta, és a távoli jövőben majd átveszik az irányítást az emberek felett... Futurisztikus gondolatnak tűnhet, de ki-ki gondoljon bele, hogy már ma is, a XXI. század elején, milyen mértékben függ személy szerint a technológiai eszközöktől! Az emberiség jólétének, szociális biztonságának, egészségének jövője azon múlik, hogy a rendelkezésére álló technológiai eszközöket hogyan tudja a szolgálatába állítani. A döntő azonban az, hogy a Gondviselés Istene előtt jó szívvel álljunk meg, és jó akaratral végezzük a feladatainkat, megfogadva azt, amit a Heidelbergi Káté így fogalmaz meg: „*Elfogadjuk mind azt a jót, amire mások bennünket tanítanak!*”

NÉHÁNY GONDOLAT A DIGITALIZÁCIÓ SAJTÓSZABADSÁG TARTALMÁRA GYAKOROLT HATÁSÁRÓL

Napjaink technológiai forradalma számos jogág, jogterület művelőit, a jogtudomány képviselőit és a jogalkotókat szerte a világon kihívások elé állítja. A médiajog kutatói előtt is nagy feladat áll, újra kell ugyanis definiálniuk a média jogi fogalmát és a média-szabályozás tárgyát. A hagyományos médiastruktúra felbomlásához két, egyazon forrásból eredő ok vezetett. A közös eredő a technológiai fejlődés és annak hatása a médiaértéklánc egyes elemeire és egészére. Az infrastrukturális szűkösség mára nagyrészt a médiajog egyszervolt, a jogtörténeti intézmények közé sorolható adottságaként emlegethető, hiszen az alternatív terjesztési hálózatok megjelenésével, és a digitális jeltovábbítási (műsorterjesztési) technológiákkal az átviteli infrastruktúra korlátozott keresztmetszete technikai értelemben megszűnt. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy nincsenek napjainkban is a jog által mesterségesen fenntartott szűkös átviteli keresztmetszetek, mint például ami a rádiós lineáris médiaszolgáltatások analóg műsorterjesztési rendszerét jellemzik. A másik legújabb, a műsorterjesztési infrastruktúrák digitalizációjánál is nagyobb hatású, a hagyományos médiajogi fogalmi kereteket és szabályozási intézményi megoldásokat szétfeszítő fejlemény a nyilvánosság szerkezetváltozása, amely leginkább az online nyilvánosságban megjelenő új platformok sajátosságaiban és a platformökoszisztémának a hagyományos nyilvánosságra gyakorolt hatásában ragadható meg.²

Jelen tanulmányban elsősorban a műsorterjesztés területén bekövetkezett digitalizáció egyes médiajogi aspektusait és sajtószabadsági következményeit mutatom be, kitérve a

- 1 Tanszékvezető-helyettes egyetemi adjunktus, Infokommunikációs Jogi Tanszék
- 2 A téma komplexitása és a digitalizációval való közvetett kapcsolata miatt a témával bár itt nem foglalkozom, jelentőségére tekintettel megjelölöm az utóbbi néhány év tudományos termésének néhány jelentős, érdeklődésre érdemes eredményét: Koltay András: A sajtószabadság fogalma ma, In: Koltay András – Török Bernát: Sajtószabadság és médiaszabályozás a 21. század elején 2. Wolters Kluwer, Budapest, 2015., Koltay András: Az internetes kapuőrök és az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke – a sajtószabadság új alanyai. In: Állam- és Jogtudomány, 2017/4. 129-140., Sorbán Kinga: Az internetes közvetítő szolgáltatók kettős szerepe a kiberbűncselekmények nyomozásában: Felelősség és kötelezettségek, In: In Medias Res, 2019/1. 84-101., Cservák Csaba: Az „újmédia” korszakának jogi sajátosságairól, In: Jogelméleti szemle 2019/3 148-155, Klein Tamás: A tárhelyszolgáltató „omnipotens” felelőssége, mint alkotmányjogi problematika. A harmadik személy tartalmáért való szolgáltatói felelősség az interneten. In: Koltay András – Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3. Wolters Kluwer, Budapest, 2016., Klein Tamás: Adalékok az online diskurzusok szabályozási kérdéseiről. In: Koltay András – Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején: 4. Wolters Kluwer, Budapest, 2017.

digitalizáció és konvergencia jelenségére, a digitális átállás folyamatára és hazai sajátosságaira.

A digitalizáció jelensége kettős hatást gyakorol a sajtószabadság érvényesülési körére. A műsorterjesztés digitális jeltovábbítási infrastruktúrája egyértelműen a sajtószabadság kiteljesülését eredményezte, a piacra lépés szabályait liberalizálta, ám az online infrastruktúrán közzétett tartalomkaleidoszkóp hatása már nem ilyen egyértelmű. Megjelentek olyan új szolgáltatástípusok, amelyek nem illeszthetők be a hagyományos médiajog, elektronikus hírközlési jogi fogalomrendszerbe, és többnyire az egyes szabályozási rezsimek közötti senkiföldjén működnek, vagy bár az általuk nyújtott szolgáltatás jellegzetességei alapján a médiaszolgáltatáshoz vagy elektronikus hírközlési szolgáltatáshoz közelítenek, mégis privilegizáltabb szabályozás alatt állnak.

1. Néhány fogalom meghatározás

A digitalizáció egyes kérdéseinek jogi elemzése előtt, szükségesnek látszik néhány technológiai fogalom tisztázása, amelyek meghatározó jelentőségűek a jogi szabályozás körében, úgy mint a digitalizáció, a digitális televíziózás, a digitális földfelszíni műsorterjesztés, valamint a digitális átállás fogalma.

a.) *Digitalizáció, digitalizálás*

A digitalizálás informatikai fogalomként jelenti azt a folyamatot, amikor egy fizikai mennyiséget valamilyen módon számítógéppel feldolgozhatóvá teszünk. A digitalizálás szó a digitális szóból ered, „átalakítás digitális formátumúra” jelentéssel. A fizikai dolgokat (amelyek „analóg” számítógépek által közvetlenül nem kezelhető formában léteznek) valamilyen módon jellemezni kell digitális formában ahhoz, hogy azokkal a számítógépek dolgozni tudjanak.

b.) *Digitális televíziózás* a hagyományos lineáris audiovizuális médiaszolgáltatások új jeltovábbítást biztosító infrastruktúrán való közvetítése a végfelhasználó részére, amelynek során a televízió vevőkészülékek nem hagyományos, analóg jeleket vesznek, hanem digitális műsorjelet.³

c.) *Digitális földfelszíni műsorszórás*: olyan műsorterjesztés, amely magában foglalja

i) a médiaszolgáltató által előállított, egymással szinkronban lévő kép, valamennyi hang és adat jelek összességéből álló digitális rádió-, illetve audiovizuális médiaszolgáltatási jelnek a fizikai kapcsolódási ponton történő átvételét és eljuttatását a multiplex szolgáltatás rendszeréhez;

3 Az újonnan gyártott készülékek általában már digitális jel vételére alkalmasak, a régi televíziókat azonban csatlakoztatni kell egy digitális jelet analóggá transzformáló külső jelátalakítóval, úgynevezett „set top box”-szal, mivel a műsorterjesztő által nyújtott digitális jel vételére nem alkalmasak. Az így visszaalakított jel természetesen nem képes maradéktalan megtartani azokat az előnyöket, amelyek a digitális átállás következtében elérhetővé váltak. A világon többféle szabványcsalád létezik, Európában a 1993-ban alkották meg a DVB (Digital Video Broadcasting) szabványcsaládot, melynek részei: DVB-T digitális földfelszíni műsorszórás a VHF-UHF sávban, DVB-H digitális műsorszórás mobiltelefonra vagy más mobil készülékre, DVB-S digitális műsorszórás műholdon keresztül, DVB-C digitális műsorelosztás kábelhálózatokon.

ii) a médiaszolgáltatási jelekből egyetlen szabványos digitális jelfolyam előállítását (multiplex szolgáltatás), és e jelfolyam eljuttatását a műsorszóró adókhöz (műsorszétesztás),

iii) e jelfolyam műsorszóró adók adott antennarendszereinek kimenő pontjáról a rádióengedélyekben foglalt paraméterekkel történő kisugárzását, amely kisugárzott jelnek olyan szintűnek és minőségűnek kell lennie, hogy az elektronikus hírközlésre vonatkozó szabályban rögzített vagy egyéb módon vállalt minőségi paraméterek szerinti elméleti lefedettséget biztosítsa;⁴

d.) Digitális átállás

A műsorterjesztési infrastruktúrákat érintő technológia váltásként és az azzal összefüggő szabályozási, jogalkotási folyamatként értelmezhető fogalom.

A digitális átállás – tág értelemben – jelenti a teljes médiaértéklánc technológiai-jogi reformját, amelynek során a műsorkészítéstől, a tartalomközvetítésen keresztül a médiaszolgáltatások vételéig minden médiapiaci szolgáltatás digitális jelhasználatra vált. Szűkebb értelemben a különböző átviteli infrastruktúrák, műsorterjesztési hálózatok analóg technológiáról digitális műsorterjesztési rendszerekre és szolgáltatásra történő átállását jelenti, míg legszűkebb értelemben a földi analóg műsorterjesztés helyett, digitális jeltovábbítási technológia bevezetését és jelenti.⁵

Ebben a tanulmányban – a terjedelmi korlátokra tekintettel – csupán a műsorterjesztés digitalizációját és annak szabályozási következményeit és sajtószabadsági dimenzióit érintem. A digitalizáció médiajog kérdésében az elmúlt években született néhány jelentős elemzés, ezek fókuszpontját ehelyütt nem vizsgálom.⁶

2. Digitalizáció, konvergencia és szabályozási következményei

A digitális műsorterjesztésnek számos olyan előnye van, amelyek kiaknázása érdekében elengedhetetlen volt a mielőbbi technológiaváltás. Ezek közül csak néhányat emelek ki:

4 Vö. a műsorterjesztés és a digitális átállás szabályairól szóló 2007. évi LXXIV. törvény [továbbiakban: Dtv.] 5. § 2/a. bek.

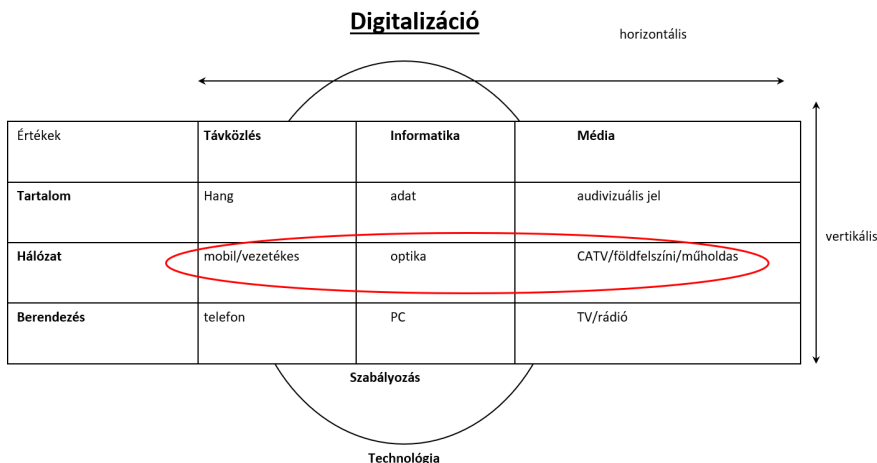
5 Vö. Sarkady Ildikó: Stratégiák és jogalkotás – A hazai média- és kapcsolódó szerzői jogi szabályozás elmúlt tíz éve, PhD értekezés, SZTE ÁJK DI, Szeged, 2016. [továbbiakban: Sarkady i.m.] 58.

6 A témában a legjelentősebb írás kétségkívül Sarkady Ildikótól származik, aki a 2006-2008... időszakban – különböző pozíciókban – a médiareform elsősorú szakmai irányítója volt, majd később doktori értekezését is e tárgykörben jegyezte: ld. Sarkady Ildikó: Stratégiák és jogalkotás – A hazai média- és kapcsolódó szerzői jogi szabályozás elmúlt tíz éve, PhD értekezés, SZTE ÁJK DI, Szeged, 2016. A médiajog egyes digitális vonatkozásairól ld. még Bartóki-Gönczy Balázs: A digitális átállás jogi háttere, In. In. HTE MediaNet 2013. [továbbiakban: Bartóki-Gönczy (2013a.) i.m.] 9. Uő: Az átalakuló digitális médiarendszer kérdőjelei – A jogi fogalmak eróziója, valamint a közmédia szerepe a digitális korban, In. Koltay András – Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. [továbbiakban: Bartóki-Gönczy (2015.) i.m.] 591-589. és Uő: A „must-carry” szabályok jelen és jövőképe az Európai Unióban, In. MédiaKutató, 2013. ősz, [továbbiakban: Bartóki-Gönczy (2013b.) i.m.] 75-86.

- megsokszorozódó csatornakinálat, amely megfelelő szabályozás mellett erősíti a külső pluralizmus érvényesülését,
- szolgáltatás (vétel) minősége javul,
- felszabaduló frekvenciákat (ún. digitális hozadék) új elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtására lehet biztosítani (pl. a szélessávú mobilszolgáltatások.).

A digitalizáció, konvergencia egymásra épülő fogalmak, jelenségek, az első a második technológiai előfeltétele, és a két jelenség együttesen támaszt bizonyos szabályozási következményeket.

A digitalizáció következményeként egyfelől a hagyományos analóg (elektronikus) hírközlési infrastruktúrák mellett, azok alternatívájaként jöttek létre az inkubens szolgáltatóknak versenyt támasztó, a természetes monopólium dogmáját megkérdőjelező átviteli hálózatok, másfelől, a digitális jeltovábbítási infrastruktúrákban rejlő átviteli multifunkcionalitás a motorjává vált a technológiai konvergenciának, amelynek következtében az egyes átviteli hálózatok, tartalmak és végfelhasználói vevő berendezések közötti átjárhatatlanság megszűnt. Korábban ugyanis az egyes szolgáltatásokhoz dedikált hálózat és azokhoz csatlakozó végberendezés tartozott, vagyis az egyes szolgáltatások és hálózatok között nem volt átjárás, és az egyes vevőkészülékek is (többnyire) csupán egy típusú szolgáltatás vételére voltak alkalmasak.⁷ A digitalizáció hatására ez a technológiaszűkecsétség megváltozott és az egyes szolgáltatástípusok és vevőkészülékek között a hálózati specifikációk alapvetően megszűntek, ahogy azt az alábbi ábra érzékletesen bemutatja:

⁷ A többnyire kitétel azért indokolt, mert szűk körben felhozhatók ettől különböző megoldások. Az ilyen példák ugyanakkor atipikusak és a technológia korai szakaszára jellemzők. Igen érdekes és eklatáns példaként említhető a Puskás Tivadar által, a telefonközpont technológiai alapjain építkező Telefonhírmondó szolgáltatás, amely valójában hazánk első broadcasting szolgáltatása volt, és amely lényegében, modern kifejezéssel élve „médiatartalmat” jutott el a távközlési (telefon) hálózaton keresztül. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy az átvitt tartalom (hang) a két szolgáltatásnál megegyezett, és csupán a szolgáltatás jellege különbözött.

Ha nagyon leegyszerűsítjük a kérdést, azt is mondhatjuk, hogy mindannyian zse-bünkben hordunk egy médiaszolgáltatások, távközlési szolgáltatások és informatikai szolgáltatások igénybevételére szolgáló eszközt, vagyis a konvergencia következtében egy multifunkcionális mobil-okoseszközön tudunk telefonálni, böngészni és média-tartalmakat fogyasztani.

A digitalizációnak és az annak nyomán megvalósult technológiai konvergenciának, vagyis az átviteli infrastruktúrák, tartalmak és vevőberendezések közötti átjárhatóságnak számos szabályozási következménye van. Ezek közül, a teljesség igénye nélkül, a aktuális vizsgálódásom szempontjából az alábbiak emelendők ki:

- a) minden átviteli hálózatra egységes keretszabályozásnak kell kiterjednie,
- b) nincs jelentősége annak, hogy a jelátvitel nem a szolgáltató saját tulajdonú infrastruktúrája révén történik. kizárólag annak van jelentősége, hogy a végfelhasználók felé a szolgáltató tartozik felelősséggel a jelátvitelért, amely biztosítja azon szolgáltatás nyújtását, amelyre a felhasználók előfizettek,
- c) az európai elektronikus hírközlési piaci szabályozási keret hatálya nem terjed ki a tartalom-szolgáltatásra, illetve a tartalmak feletti szerkesztői ellenőrzést biztosító szolgáltatásokra,
- d) az európai szabályozás nem kötelezi a szolgáltatókat arra, hogy ellenőrizzék a hálózatukon keresztül továbbított információkat, illetve hogy azok miatt jogi eljárást indítsanak az ügyfelek ellen, és nem is teszi őket felelőssé ezen információk tekintetében,
- e) a szabályozásnak technológiaseglegesnek kell lennie, vagyis nem kötelezheti el magát egyetlen technológia mellett sem, ezzel segítve elő többek között az innovációt, a piaci versenyt és a külső pluralizmus érvényesülését.

Az elektronikus hírközlési keretirányelv⁸ (5) preambulumbekzdése is rögzíti, hogy a távközlés, a média és az informatika konvergenciája azt jelenti, hogy minden átviteli hálózatra egységes keretszabályozásnak kell kiterjednie (technológiaseglesség elve), ugyanakkor a tartalom és az átvitel szabályozását egymástól el kell választani.⁹ Az

8 Az Európai Parlament és a Tanács 2002/21/EK irányelve (2002. március 7.) az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról, HL L 108., 2002.4.24.

9 Az Európai Parlament és a Tanács 2002/21/EK az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról szóló irányelve (2002. március 7.) [Keretirányelv] (5) preambulumbekzdése: „A távközlési ágazat, a médiaágazat és az információtechnológiai ágazat konvergenciája magában foglalja azt, hogy minden átviteli hálózatnak és szolgáltatásnak egy egységes keretszabályozás hatálya alá kell tartoznia. [...] Az átvitel szabályozását el kell választani a tartalom szabályozásától. Ez a keretszabályozás ennél fogva nem terjed ki az elektronikus hírközlő hálózatokon elektronikus hírközlési szolgáltatások igénybevételével nyújtott szolgáltatások tartalmára, így a műsor-szolgáltatási tartalomra, pénzügyi szolgáltatásokra és egyes, információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokra [...]”

elektronikus hírközlési szabályozási keret hatálya ebből fakadóan nem terjed ki sem a tartalomszolgáltatásokra, sem pedig a tartalmak feletti szerkesztői ellenőrzést biztosító szolgáltatásokra.¹⁰ A technológiai konvergencia piaci hatására reagáló technológiasemlegesség elvén alapuló szabályozás a korábbiakkal ellentétben nem rekeszti ki műsor-terjesztést a szabályozási keret hatálya alól, vagyis nem differenciál a különféle jeleket továbbító különböző átviteli infrastruktúrák között, hanem az átvitt tartalom és az átviteli hálózatok között határozza meg az elektronikus hírközlési szabályozás hatályát.

Az elektronikus hírközlés jogi szabályozásának hatálya tehát az elektronikus hírközlési tevékenységre¹¹ terjed ki, amely – az átvitt jel tartalmától függetlenül – elektronikus hírközlési hálózatokon végzett jeltovábbítást jelent. Ebből következik, hogy a korábban médiaspecifikusnak tekintett hálózatok (műholdas, kábel- és műsorszórási hálózatok), mint elektronikus hírközlési hálózatok¹² az elektronikus hírközlési jog hatálya alá tartoznak.¹³ Ez a konvergencia legfontosabb szabályozási következménye. Ezzel együtt a műsor-terjesztési tevékenység, mint sajátos jeltovábbítási – és a médiaszolgáltatási tevékenységgel összefüggő – szolgáltatás a médiaszabályozás hatálya alatt is áll.¹⁴

Az átvitel szabályozásának és a tartalom szabályozásának egymástól való elválasztása ugyanakkor nem zárja ki az ezek között meglévő kapcsolatok figyelembevételét, különösen a médiapluralizmus, a kulturális sokszínűség és a fogyasztóvédelem biztosítása érdekében.

A konvergencia hatására egyre nehezebb eldönteni egyértelműen, hogy egy online közvetítő tevékenysége magában foglalja-e a tartalom „megválasztását”, gyakorol-e felette „tényleges ellenőrzést”. A keresőmotorok, közösségi médiaplatformok, videómegosztó-platformok által használt algoritmusok által végzett tartalomszelekciós tevékenység jogi megítélése így bizonytalanná vált. Jó példa erre az AVMS irányelv 2018. novemberi

10 Vö. Keretirányelv 2. cikk c) pont

11 Az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény [továbbiakban: Eht.] 188. § 15. pont: elektronikus hírközlési tevékenység olyan tevékenység, amely bármely értelmezhető formában előállított jel, jelzés, írás, kép, hang vagy bármely természetű egyéb közlemény elektronikus hírközlő hálózaton keresztül egy vagy több felhasználóhoz történő eljuttatását szolgálja, így különösen az elektronikus hírközlési szolgáltatás nyújtása, elektronikus hírközlő hálózat vagy berendezés üzemeltetése, végberendezések forgalmazása és a kapcsolódó szolgáltatások.

12 Eht. 188. § 19. pont: elektronikus hírközlési hálózat átviteli rendszerek és – ahol ez értelmezhető – a hálózatban jelek irányítására szolgáló berendezések, továbbá más erőforrások – beleértve a nem aktív hálózati elemeket is –, amelyek jelek továbbítását teszik lehetővé meghatározott végpontok között vezetéken, rádiós, optikai vagy egyéb elektromágneses úton, beleértve a műholdas hálózatokat, a helyhez kötött és a mobil földfelszíni hálózatokat, az energiaellátó kábelrendszereket, olyan mértékben, amennyiben azt a jelek továbbítására használják, a műsorszórási hálózatokat és a kábeltelevíziós hálózatokat, tekintet nélkül a továbbított információ fajtájára.

13 Vö. Eht. 1. § (1) bekezdés a.) pont: az Eht. tárgyi hatálya kiterjed a Magyarország területén végzett vagy területére irányuló elektronikus hírközlési tevékenységre, valamint minden olyan tevékenységre, amelynek gyakorlása során rádiófrekvenciás jel keletkezik.

14 Vö. a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény [továbbiakban: Mttv.] 72-77. §.

módosítása, amely sajátos megoldásként szabályozta a videómegosztóplatform-szolgáltatások felelősségét, szolgáltatásukat a közvetítőszolgáltatás és a médiaszolgáltatás között félúton, forgalomirányító szolgáltatóként meghatározva.¹⁵

3. Az Európai Unió digitális átállási kezdeményezései

A digitalizáció technológiai jelensége nagy lehetőségeket tartogatott a médiapiac (így a belső piac) számára, ezért az Európai Unió közleményeiben időközönként és egyre határozottabban sürgette a digitális átállás tagállami megvalósítását. Először, bár csak parciális jelleggel, de 2002-ben foglalkozott az Európai Bizottság egy közleményben¹⁶ a digitális átállással. A mindenki számára elérhető információs társadalom megteremtéséről szóló közlemény felvázolt egy menetrendet, és felszólította az akkor még 15 tagállamot, hogy 2003. végéig a digitális átállással kapcsolatos terveiket, különösen az analóg műsorszórás esetleges, tervezett (*envisaged*) lekapcsolásának határidejét.¹⁷ A Bizottság közleménye egyúttal utalt a 2002-ben elfogadott hírközlési keretirányelvre, illetőleg annak egyik leglényegesebb alapelvére, a technológiasemleges szabályozás követelményére, felszólítva a tagállamokat, hogy nemzeti stratégiájukat az egymással versengő jeltovábbítási (műsor-terjesztési) platformok esélyegyenlőségének a figyelembe vételével alakítsák ki. Egy évvel később a Bizottság újabb közleményt¹⁸ adott ki, amely már kizárólag a digitális átállás kérdéséről szólt és fő célja a nemzeti stratégiák közös alapelveinek harmonizációja volt. Az Európai Bizottság bár elvi érveléssel leszögezte, hogy nem kívánja közösségi szinten egységesen szabályozni a technológiaváltás folyamatát, ám azt alapelvként rögzítette, hogy az átállás – lévén egy összetett folyamat, és gazdasági-társadalmi hatásai jelentősen meghaladják a műszaki infrastruktúra váltást – nem lehet kizárólag formális technológiaváltás, vagyis technikai szinten megrekedő átállást eredményező folyamat, hanem egy olyan piacvezérelt folyamatnak kell lennie, amely növeli a piaci versenyt, javítja a szolgáltatások minőségét, a fogyasztói jólétet, vagyis hozzáadott értékkel kell rendelkeznie az uniós polgárok számára is.¹⁹ Az átállás tagállami szabályozásának transzparensnek, indokoltnak és időszerűnek kell lennie, tiszteletben tartva a verseny- és technológiasemlegesség – fen-

15 Vö. Sorbán Kinga: A videómegosztóplatform-paradoxon, avagy az új európai szabályok alkalmazhatósága a globalizáció és az eltérő tagállami implementáció keresztmetszetében. In. In *Medias Res*, 2019/2. 210-229.

16 eEuropa 2005 action plan – An information society for all, 21/22 June 2002. Brussels, 28.5.2002COM(2002) 263 final, [továbbiakban: eEuropa 2005], elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0263:FIN:EN:PDF>, letöltés dátuma: 2020. január 06.

17 eEuropa 2005 3.1.4. Digital switchover.

18 Communication on the transition from analogue to digital broadcasting (from digital ‘switchover’ to analogue ‘switch-off’), Brussels, 17.9.2003COM(2003) 541 final. elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0541:FIN:EN:PDF>, letöltés dátuma: 2020. január 06.

19 Uo. Executive summary 1. bek.

tebb már említett – követelményeit. Miután azonban a tagállamok nem mutattak kellő ambíciót az átállási stratégiák elkészítésében, a Bizottság újabb Közleményt bocsátott ki, amelyben már az átállásra konkrét céldátumot (2012. január 1.)²⁰ is meghatározott, bár a közlemény jogforrási helyzetére tekintettel, annak semminemű kötelező jellege nem volt a tagállamokra nézve.²¹ Az analóg műsorterjesztés megszüntetésének kötelező jellege a közlemény jogforrási jellege mellett, eleinte egyébként sem vetődött fel. Ebben jelentős fordulatot hozott a 2006-os ITU genfi rádió-távközlési egyezmény, amely 2015. július 17-vel megszüntette a műsorszolgáltatásra fenntartott analóg frekvenciák védettségét, ami *de facto* egy természetes véghatáridőt jelentett az átállásra, és azt a kényszerhelyzetbe került tagállamok elemi érdekévé tette.

Az EU ugyanakkor mielőbb ki akarta aknázni a digitális hozadékban (*digital dividend*) rejlő gazdasági lehetőségeket, vagyis a műsorszolgáltatási célra lekötött átviteli kapacitások elérhetővé tételét a mobilkommunikáció számára, így a genfi egyezményből fakadó 2015. júliusi határidő fájóan késeinek hatott.

Az elektronikus hírközlési szabályozás közös alapjait korábban öt irányelv körvonalazta, amelyek az átviteli infrastruktúra minimum szabályait állapították meg.²² Helyükbe az Európai Elektronikus Hírközlési Kódexet létrehozó irányelv²³ lépett. A tagállamoknak 2020. december 21-ig kell elfogadniuk és kihirdetniük azokat a törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a Kódex rendelkezéseinek a nemzeti szabályozások megfeleljenek.²⁴

4. A digitális átállás hazai forgatókönyve és megvalósulása

Magyarország digitális átállási stratégiája az Európai Unió tagjaként szorosan kapcsolódott az EU digitális átállási programjához. Az átállási folyamat ugyanakkor egy egységes médiareform egyik (és egyetlen megvalósult) pilléréként valósult meg. A tartalomszabályozás és a tartalom átvitelének (infrastruktúra, elektronikus hírközlés) elkülönült szabályozása az erre irányuló európai keretirányelv alapján valósult meg.

A magyar médiareform is a szabályozás két pillérét azonosította, és a kialakított szabályozási koncepció első pilléréként a technológiai szabályozást megalapozóan, a

20 A céldátum messzemenőkig figyelembe vette 13 beérkezett tagállami átállási tervben megjelölt határidőket. Hét tagállam már 2010-re ígérte az átállás végrehajtását, míg további hat 2012-őt jelölte meg.

21 Vö. Bartóki-Gönczy Balázs: A digitális átállás jogi háttere, In. HTE MediaNet 2013. [továbbiakban: Bartóki-Gönczy (2013). i.m.] 9.

22 2002/19/EK irányelv (hozzáférési irányelv), 2002/20/EK irányelv (engedélyezési irányelv), 2002/21/EK irányelv (keretirányelv), és 2002/22/EK irányelv (egyetemes szolgáltatási irányelv), valamint a 2002/58/EK irányelv (elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv).

23 Az Európai Parlament és a Tanács 2018/1972 irányelve (2018. december 11.) az Európai Elektronikus Hírközlési Kódex létrehozásáról [továbbiakban: Európai Elektronikus Hírközlési Kódex].

24 Európai Elektronikus Hírközlési Kódex 124. cikk. (1) bek.

digitális műsorterjesztésre vonatkozó törvényt kívánta megalkotni. Ezt a szabályozási elemet Sarkady Ildikó, a médiareform-stratégia szakmai vezetője később a médiareform hardverének nevezett a tartalomszabályozással szemben, amelyet, mint a szabályozás szoftverét azonosított. Az illetén való megnevezések rendkívül érzékletesen írják le, hogy valójában mit jelentett a szabályozás két pillére a médiarendszer átfogó architektúrájára nézve, az előző a „Hogyan jut el a jel a fogyasztóhoz?”, míg az utóbbi a „Mit juttatunk el a médiafogyasztóhoz?” kérdésre adja meg a jogi választ.²⁵ A két kérdésből kiviláglik, hogy míg az előző alapvetően technikai, az utóbbi szubsztantív jellegű és közvetlenül összefügg a sajtószabadsággal. Ugyanakkor nem állítható, hogy a technikai szabályozásnak ne lenne közvetetten sajtószabadsági dimenziója, sőt – amint azt később bemutatom – a műsorterjesztés infrastruktúra szabályozása az alapítás szabadságával szorosan összefügg.

A digitális átállás lebonyolítása, mint állami szabályozási feladat, kizárólag a földfelszíni műsorterjesztésre vonatkozott, mivel a többi műsorterjesztési platformon (műholdas televízió, kábeltelvízió, IPTV, mobil) a piaci szereplők az átállást állami közreműködés nélkül végrehajtották.

4.1. A Digitális Átállás Stratégiája

A digitális átállás megalapozását a Digitális Átállás Stratégiája [továbbiakban: (A)DÁS], mint szakpolitikai dokumentum végezte el, amelyet a kormány határozatban hirdetett ki.²⁶ Sokan – politikai és szakmai alapon is – kritizálták, hogy az átfogó médiareform részeként először a technológiai szabályozás stratégiája született meg, és a tartalomszabályozás kérdése hátrébb sorolódott. Ennek a szakpolitikai döntésnek végül az lett az eredménye, hogy a tartalomszabályozást magába foglaló új médiatörvény nem is került elfogadásra, azt a 2010-ben megalakult új összetételű, kétharmados többséggel rendelkező Országgyűlés alkotta meg, míg az (A)DÁS alapján a digitális átállásról és a technológiai szabályozásról szóló törvény megszületett. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a technológiai szabályozás alapját képező digitális átállás tekintetében volt olyan EU-s kötelezettség, amelynek a tartalomszabályozásra csak közvetett kihatása volt. A digitális átállás, mint technológiai váltás megtörténtehez feltétlenül meg kellett tehát alkotni annak jogszabályi alapját. A másik ok – mutat rá Sarkady Ildikó – amiért nem a tartalomszabályozás kodifikációs munkálatait sorolták előre, abban rejlett, hogy akkor már javában zajlott az uniós szintű audiovizuális médiaszolgáltatásokra vonatkozó szabályozási keret reformja, egy új irányelv elfogadása, és így nyilvánvalóan ésszerűtlen lett volna a harmonizációs célú EU jogforrás végleges szövegének ismerete nélkül a magyar szabályozást megalkotni.

25 Sarkady i.m. 52-55.

26 A Digitális Átállás Stratégiája a televíziózás és a rádiózás digitális átállásának kormányzati feladatairól szóló 1014/2007. (III. 13.) Kormányhatározat [továbbiakban: (A)DÁS kormányhatározat] mellékletét képezte.

A földfelszíni analóg televíziós műsorszórás tekintetében az (A)DÁS-ban megfogalmazott legfőbb cél az volt, hogy a fogyasztók a legfejlettebb műsorterjesztési technológiákra való átállásnak köszönhetően az analóg környezetben elérhetőnél több szolgáltatáshoz jobb minőségben juthassanak hozzá. Továbbá kiemelt szempontként hangsúlyozta a kormányhatározat, hogy olyan jogosultsági modell létrejötte kívánatos, amely a közszolgálati tartalmak nézőkhöz való eljuttatásán keresztül biztosítja az alkotmányos tájékoztatási kötelezettség mellett a hálózat üzemeltetőjének döntési szabadságát és felelősségét a jogszabályi keretek között.²⁷

4.2. A műsorterjesztésről és a digitális átállásról szóló törvény és a digitális átállás megvalósítása

A DÁS kormányhatározat jogalkotási programot hirdetett, miszerint „ki kell dolgozni a televíziózás és rádiózás digitális átállás stratégiájának végrehajtását lehetővé tevő törvényjavaslatot, jogszabályokat és jogszabályok módosítását.”²⁸ Az Országgyűlés a kormányzati ciklusban szinte példátlan egyetértésben fogadta el a műsorterjesztés és a digitális átállás szabályairól szóló 2007. évi LXXIV. törvényt [továbbiakban: Dtv.], amelyet a „Digitális Átállás Stratégia végrehajtása, az információs társadalom elektronikus hírközlési infrastruktúrájának továbbfejlesztése, a műsorterjesztés digitalizációja, valamint a nemzeti kultúra műsorterjesztésen keresztüli megőrzése, védelme és támogatása, illetve a műsorterjesztési szolgáltatások előfizetőinek fokozott megóvása céljából”²⁹ alkotott meg.

A Dtv. hatálya kiterjed elsősorban a részben vagy egészben Magyarország területén telepített elektronikus hírközlő berendezéssel végzett műsorterjesztésre, a médiaszolgáltató műsorterjesztéssel összefüggő műszaki tevékenységére, a kiegészítő médiaszolgáltatást nyújtó szolgáltató műsorterjesztéssel összefüggő tevékenységére, a gyártónak és a forgalomba hozatalért felelős személynek, a feltételes hozzáférési rendszeren és alkalmazási program interfészen fennálló jogi oltalom jogosultjának a műsorterjesztéssel összefüggő tevékenységére.

A Dtv. alapvető céljaként határozta meg a digitális átállás végrehajtását és az információs társadalom elektronikus hírközlési infrastruktúrájának fejlesztését, az információs társadalommal és a közigazgatással összefüggő szolgáltatások és új technológiák elterjedését elősegítő kiszámítható, átlátható, technológiasemleges, versenyt segítő szabályozás megteremtése, valamint a műsorterjesztésre használt rádiófrekvenciákkal való hatékony gazdálkodást lehetővé tevő digitális átállás és a rugalmas frekvenciagazdálkodás megteremtését, és nemzeti kultúra műsorterjesztésen keresztüli megőrzését, védelmét és támogatását.³⁰ Ebből fakadóan olyan kötelezettségek megfogalmazása, amelyek a nemzeti kultúra megőrzését és védelmét szolgálják, nem ellentétesek a szabályozással.³¹ További

27 (A)DÁS kormányhatározat 1. pont.

28 (A)DÁS kormányhatározat 2. pont.

29 Dtv. preambulum

30 Dtv. 2. §.

31 Pl. a multiplexer must carry kötelezettséggel való megterhelése során.

célként került megfogalmazásra a digitális átállás előnyeinek biztosítása a fogyasztók és a vállalkozások számára, és a fogyatékkal élők és az alacsony jövedelmű felhasználók igényeinek figyelembevétele a digitális átállás során.³²

A Dtv. meghatározta az audiovizuális médiaszolgáltatások digitális átállásának végső határidejét: „A digitális átállásnak legkésőbb 2014. december 31-ig kell megvalósulnia az országos digitális audiovizuális médiaszolgáltatások elérhetősége tekintetében Magyarország teljes területén úgy, hogy országosan a lakosság legalább 94%-át elérje a digitális televízió műsorszórási szolgáltatáson keresztül a közszolgálati médiaszolgáltatás, és a lakosság számára a kiskereskedelmi forgalomban elérhetőek legyenek a vételi eszközök (a továbbiakban: digitális átállás). A helyi és körzeti vételkörzetű, műsorszórás útján terjesztett audiovizuális médiaszolgáltatások digitális műsorszórásra történő átállásának legkésőbb 2020. szeptember 5-ig kell megvalósulnia.”³³

A digitális átállás az analóg televíziós műsorszórás esetében országos szinten 2013. október 31-én megvalósult, míg a helyi médiaszolgáltatások tekintetében 2014-ben zárult le. A korábban elnyert analóg audiovizuális médiaszolgáltatási jogosultságok az Mttv. 48. § 5 bekezdése értelmében lejártukat követően nem újíthatók meg, azokra újabb analóg pályázatot nem lehet kiírni.

A magyar digitális átállás egy sajátossága volt a különösen gondoskodó, nagyvonalú, egyúttal meglehetősen bonyolult állami támogatási rendszer.³⁴ Az állami támogatások a közszolgálati médiaszolgáltatások digitális vételének biztosítása érdekében voltak adhatók, amelyek során fontos rászorultsági szempontokat³⁵ érvényesítettek. Az állami támogatásokról szóló NMHH rendelet meghatározta az állami támogatások formáit, és pedig, a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság „[a] közszolgálati médiaszolgáltatások digitális vételét biztosító állami támogatást a támogatásra jogosult felhasználók számára a közszolgálati médiaszolgáltatások szabadon fogható vételét lehetővé tevő, a digitális átállás szolgáltató által átadott digitális vevődekóder, szükség esetén az ehhez kapcsolódó antenna, a digitális vételhez szükséges egyéb eszközök és ezek üzembehelyezési szolgáltatásán, vagy a választható digitális műsorterjesztési szolgáltatás vételét biztosító

32 Vö. Dtv. 2. §.

33 Dtv. 38. § (1) bek.

34 Az állami támogatásokról a rendeletalkotási joggal rendelkező NMHH elnök bocsátott ki rendeletet, ld. a közszolgálati médiaszolgáltatások digitális vételének biztosítása érdekében adható állami támogatás és az azzal összefüggő adatszolgáltatás, adatkezelés rendjéről szóló 4/2013. (I. 18.) NMHH rendelet [továbbiakban: NMHH rendelet].

35 NMHH rendelet 1. § (3) bek. g.) pontja. Támogatásra jogosult felhasználó az NMHH rendelet értelmében „az analóg földfelszíni műsorszórás olyan rászoruló felhasználója, aki - az e rendeletben foglaltak szerint igazolt módon - kizárólag analóg földfelszíni műsorszórási vétellel rendelkezik, és az e rendeletben meghatározott módon az e rendelet szerinti állami támogatás tárgyát képező digitális átállás szolgáltató szolgáltatását vagy választható digitális műsorterjesztési szolgáltatást igényel, valamint a [meghatározott] szociális ellátásra a digitális átállás időpontját követő egy hónapig szerzett jogosultságot.” vö. NMHH rendelet 1. § (3) bek. j.) pontja.

digitális vevődekóder, szükség esetén az ehhez kapcsolódó antenna, a digitális vételhez szükséges egyéb eszközök és üzembehelyezési szolgáltatás árában, vagy díjában (egyszeri díj) jóváírásra kerülő támogatáson keresztül biztosítja”³⁶

4.3. *A mostoha gyermek sorsa – a rádiós médiaszolgáltatások a digitális átállás folyamatában*

A rádiós médiaszolgáltatást a digitális átállás kapcsán talán nem túlzás mostohagyermeknek nevezni. Bár a rádiózás (broadcasting), mint szolgáltatás volt a médiaszolgáltatások első formája³⁷, mégis a digitális technológiaváltás jogi szabályozása során mellőzött piaci szegmenssé vált. Mellőzöttségét igen nagy részben annak köszönheti, hogy az Európai Unió médiapolitikája, majd a jogharmonizációs célú uniós szabályozási keret (a Határok nélküli televíziózásról szóló irányelv,³⁸ majd az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv³⁹) sem vonta szabályozás alá. Az irányelvek nevükben is azt üzenték, hogy nincs európai szintű rádiós médiaszolgáltatásokra vonatkozó harmonizációs igény, hiszen az első irányelv a határok nélküli televíziózásról, míg a második, eredeti szövegében már változtatott irányelv az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szól(t).

A magyar médiaszabályozás hagyományosan együttesen kezeli a médiaszolgáltatások két eredeti formáját. Erre utalt első médiatörvényünk, az 1996. évi I. törvény címe is, amely a rádiózás és televíziózás egységes törvényi szabályozásáról tudósított. Ugyanakkor azt semmi nem indokolta, hogy az audiovizuális és a rádiós médiatartalmak terjesztésének digitális átállása is egyszerre, egy időben, egymásra tekintettel valósuljon meg. A Dtv. elfogadásakor nem is tartalmazott céldátumot a rádiós tartalmak terjesztésének kötelező digitális technológiára való átállítására.

A Dtv. első módosítása, amely már kevésbé szakmai, sokkal inkább politikai szempontokat kívánt érvényesíteni,⁴⁰ már – a világon akkor egyedülként és különösebb szakmai indok nélkül⁴¹ – meghatározta a rádiós átállás „puha” céldátumát.⁴² A céldátum puhakénti meghatározása azért indokolt, mert azt két felfüggesztő feltételhez kötötte a törvény.⁴³ Tekintettel arra, hogy a feltételek a mai napig, öt évvel a törvényben előírt

36 NMHH rendelet 4. § (1) bek.

37 Vö. Klein Tamás: *Regelung der elektronischen Presse in Ungarn*, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék, 2012. és Klein Tamás: *A Rádió mint új médium a két világháború közötti Magyarországon*, In. Paál Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914-1989*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 219-254.

38 89/552/EGK irányelv

39 2010/13/EU irányelv, majd az eredeti irányelvet módosító 2018/1808. irányelv

40 Vö. Sarkady i.m

41 Vö. Sarkady i.m. 70.

42 2014. december 31. [vö. Dtv. 38. § (2) bek. 1. mondata].

43 „[...] Az átállás csak akkor lehetséges, amennyiben a megjelölt időpontig a lakosság legalább 94%-át eléri a digitális rádió műsorszórás szolgáltatáson keresztül a közszolgálati médiaszolgáltatás és a lakosság legalább 75%-a rendelkezik a digitális médiaszolgáltatás vételére alkalmas készülékkel. Amennyiben az előzőekben meghatározott feltételek a megjelölt időpontig nem biztosíthatóak, a rádióműsor terjesztés digitális átállásának határnapja az előzőekben

határidő lejártát követően sem teljesültek, a digitális átállás a rádiós piacon elmaradt.

Annak ellenére, hogy amikor a Dtv. első módosítása meghatározta a rádiós műsor-terjesztési infrastruktúra digitális technológiaváltásának határidejét, még példa nélküli volt, mára egyre inkább elfogadott a nemzetközi gyakorlatban. Sarkady Ildikó mutat rá, hogy „[j]elenleg a rádiózás fejlődésének egyik legfontosabb választójához érkezett: marad az analóg terjesztési platformon és lassan, de biztosan megszűnik önálló médiumfaj lenni vagy halad a korrallal és digitális, bővített multimédiás szolgáltatásokkal továbbra is megtartja önálló platform jellegét.”⁴⁴

A rádiós tartalmak terjesztésének digitális átállása kétségkívül komoly előnyökkel járna. A rádiós piacon ma még meghatározó infrastruktúrális szűkösség elenyészne, hiszen megsokszorozódna a terjesztési hálózat(ok) átviteli kapacitása, amely a kínálat bővülésével, vagyis a külső pluralizmus potenciális gyarapodásával járna. A választék bővülése ugyan önmagában még nem jelenti egyúttal a választék valódi bővülésének a megvalósulását (vö. a multichannel paradoxon, meritóriusság), a plurálisabb médiaszcéna kialakulását, így áttételesen a demokratikus diskurzusok minőségi bővülését, mégis reményteli, pozitív fejlődéssel kecsegtetne. További szolgáltatás minőségjavulást eredményezne, hogy az analóg rádiófrekvenciával szemben a digitális jelek minősége nem függ domborzati, időjárási, vagy egyéb környezeti viszonyoktól, így a vételi minőség minden körülmények között konstans maradna.

A rádiós tartalmak annak ellenére váltak a műsorterjesztés mostohagyermekévé, hogy már a rádiós médiaszolgáltatásokon kívül valamennyi tartalomszolgáltatás digitális környezetben valósul meg, és a technológia mintegy negyed százada elérhető. Nem túlzó tehát az az állítás, hogy a rádiózás lemaradt a digitális környezetben, és foglya maradt egy elavult analóg hálózatnak.

Az okok közül én csupán egyre utalok, éspedig arra a körülményre, hogy az állam addig tudja korlátozni a piacra lépés szabadságát, ameddig a médiaszolgáltatók korlátos erőforráson alapuló műsorterjesztési infrastruktúrát használnak. A rádiós médiaszolgáltatási jogosultság elnyerése ugyanis a hatályos médiajogi szabályok alapján – tekintettel a korlátos (állami tulajdonú) erőforrás használatára – továbbra is frekvenciapályázat útján lehetséges, amely nagyobb és szabadabb mozgásteret enged a hatósági (akár önkényes) mérlegelésre, mint ami a technológiaváltás esetén megilletné. A rádiós műsorterjesztés digitális átállása azzal a szabályozási következménnyel járna, hogy a rádiós médiaszolgáltatási jogosultság megszerzését, a piacra lépést már csupán bejelentési kötelezettséghez, a hatóság részéről pedig egy regisztratív aktushoz lehetne kötni. Az ennél szigorúbb piacra lépési korlát nem felelne meg az alapítási szabadság követelményének, s így a sajtószabadság sérelmét okozná.

A kérdés elméleti helytállóságát ugyan nem érintve, ám a teljes igazság kedvéért szükséges megjegyezni, hogy napjainkra egyre nagyobb teret hódítanak az internet alapú rádiózást biztosító eszközök. Az egyik legtipikusabb rádióhasználat (gépjárműben, utazás közbeni rádióhallgatás) során is egyre többen vesznek igénybe online elérhető zenei,

meghatározott feltételek teljesülésével esik egybe.” ld. Dtv. 38. § (2) bek.

44 Sarkady i.m.71.

vagy más audió tartalmakat. A fogyasztói szokások átalakulása tehát árnyalja a rádiózás digitális átállásának jelentőségét, ám az alapvető elvi megfontolásokat nem annulálják. Ezekre az elvi, alapjogi összefüggésekre a 6.2. pontban még visszatérek.

4.4. A multiplex-modell kérdése és szabályozási következménye

A műsorterjesztés digitális átállása során kiemelt jelentősége van annak, hogy az ún. multiplex szolgáltatók (multiplexerek) milyen erős döntési jogosultságot kapnak a továbbított csatornák, csomagok összeállítása során.

A multiplex a digitális műsorterjesztés céljára szolgáló, audiovizuális és rádiós médiaszolgáltatásokat, kiegészítő médiaszolgáltatásokat, elektronikus hírközlési szolgáltatásokat, valamint ehhez kapcsolódó más azonosító jeleket és adatokat tartalmazó szabványosított jelfolyam.⁴⁵ A multiplex szolgáltató felel a médiaszolgáltatótól származó jelek (több jel) egy, egységes jelfolyamba foglalásáért. A digitális műsorszórás útján a műsorjelek három egymásra épülő lépésben jutnak el a médiaszolgáltatótól a nézőig. Az első lépésben a médiaszolgáltató elkészíti a(z audiovizuális) tartalmát, ezt követően a multiplexszolgáltató frekvenciánként egységes jelfolyamba csomagolja több médiaszolgáltató műsoros tartalmát, végül a műsorszóró az adott multiplexnek dedikált frekvencián terjeszti a jeleket.

A multiplexer szolgáltatások kétféle modellben működhetnek. Az ún. erős multiplex modellben döntési jogot kapnak arra, hogy meghatározzák, mely csatornákat szerkesztik egységes műsorfolyamba. Ebben az esetben a kábeltelevízió szolgáltatókhoz hasonlóan egyfajta sajátos másodlagos tartalomcsomagolást végeznek. Ez a tevékenység a médiaszabályozás tárgyi hatálya alá esik. Ha ilyen döntési jogosultsággal nem rendelkeznek, akkor tevékenységük kizárólag technikai jellegű, hiszen az előre meghatározott csatornákat kötelesek egységes jelfolyamba szerkeszteni. Ezt a modellt gyenge multiplexnek nevezzük, utalva arra, hogy tevékenységük nem terjed ki a csatornák közötti szelekcióna. A gyenge multiplex modellben működő szolgáltatók az elektronikus hírközlés szabályozás tárgyi hatálya alá tartoznak.⁴⁶

A DÁS az egyik legfontosabb stratégiai döntési pontnak tekintette, hogy a magyar szabályozás az erős vagy a gyenge multiplex modellt vezesse be.⁴⁷ A döntésnek ugyanis alapvető jelentősége van a digitális műsorterjesztés szabályozásnak beavatkozási pontja tekintetében. A DÁS és a Dtv. végül az erős multiplex-modellt választotta. Ebben a modellben a szabályozás súlypontját a multiplex szolgáltató kiválasztására és szolgáltatási tevékenységre történő feljogosítására kell helyezni,⁴⁸ hiszen a multiplex döntésével alapvetően képes meghatározni az elérhető tartalmak körét, vagyis hatással van a médiapluralizmusra, és a demokratikus diskurzusok sokszínűségére. A szabályozásnak ebből

45 Dtv. 5. § 28. pont.

46 Koltay András (szerk.): Magyar és európai médiajog, Wolters Kluwer, Budapest, 2019 [továbbiakban: Koltay et al. i.m.]. 837.

47 Sarkady i.m. 63.

48 Sarkady i.m. 63.

fakadóan olyan garanciákat kell tartalmaznia, amely biztosítani képes az alkotmányos elvárások érvényesülését.⁴⁹ Ebből következik, hogy a piacra lépés szabályait (mint a médiapluralizmus szabályozási garanciáját) az állam a digitális médiaszolgáltatási piacon nem a médiaszolgáltatóknál, hanem a digitális műsorszóró hálózat, műsorszóró adó üzemeltetési jogosultságának elnyerésére vonatkozó pályázati eljárásban érvényesíti.⁵⁰

5. Egy sajátos szabályozási probléma: az OTT-módon nyújtott szolgáltatások, mint tartalom aggregáló szolgáltatások

Amint arról már volt szó, a médiaszcéna az utóbbi egy évtizedben számos új piaci szereplővel gyarapodott. A tartalomelőállítás már közel sem csupán a hagyományos (lineáris) médiaszolgáltatók privilégiuma, és a tartalmak fogyasztóhoz való eljuttatásának is vannak olyan új útjai, amelyek megkerülik a hagyományos (akár analóg, akár digitális) infrastruktúrát és a nyílt interneten keresztül teszik hozzáférhetővé a saját, vagy mások tartalmait. Az ilyen szolgáltatásokat nevezzük over-the-top-módon nyújtott szolgáltatásoknak (röviden: OTT-módon nyújtott szolgáltatásoknak),⁵¹ a szolgáltatás nyújtóját pedig OTT-szolgáltatónak.

Az interneten, mint nyílt hálózat útján audióvizuális tartalmakat szolgáltató OTT-szolgáltató nem felelős a végfelhasználóhoz, fogyasztóhoz történő jelátvitelért, mivel a felhasználó az OTT-szolgáltató által közvetített tartalomhoz a nyílt interneten keresztül fér hozzá. Az OTT-szolgáltató így nem a saját hálózatán nyújtja a szolgáltatását, mint a hagyományos műsorterjesztő szolgáltató, hanem egy tőle független és nyílt hálózatot, az internetet veszi igénybe szolgáltatás nyújtása érdekében. Az OTT-szolgáltató ugyanakkor a hálózatot üzemeltető internethozzáférés szolgáltatótól is elkülönül, azzal szerződéses kapcsolatban nem áll.⁵²

Az OTT-szolgáltatásoknak két nagy típusa azonosítható: a távközlési jellegű és a tartalomszolgáltatásokat nyújtó OTT-szolgáltatók. Előbbi csoportba tartoznak a távbe-

49 A szabályozásnak így olyan eszközöket kell alkalmazni, amelyek figyelembe veszik a sajtószabadság intézményes oldalán érvényesülő tájékozódáshoz való jog és a külső pluralizmus intézményes érvényesülését. Emellett azonban – mutat rá Sarkady Ildikó – vonzóvá is kell tenni a multiplexer tevékenységet a piaci szereplőknek, így az alkotmányos követelmények épségben tartása mellett, biztosítani kell a piaci érdekeik és üzleti szabadságuk érvényesülését is.

50 Dtv. 39-43/N. §.

51 Az over-the-top kifejezés a tartalom eljuttatásának a módját, technológiáját jelenti, vö. Bartóki-Gönczy Balázs: Az online közvetítő szolgáltatók mint az információhoz való hozzáférés új kapuőrei, Doktori értekezés, PPKE JÁK Doktori Iskola, 2017. [továbbiakban: Bartóki-Gönczy (2017) i.m.] 149., vagyis azt, hogy a hagyományos elektronikus hírközlési átviteli infrastruktúrák helyett, azokat megkerülve a szolgáltató szolgáltatását a nyílt interneten nyújtja.

52 Vö. Bartóki-Gönczy Balázs: Az online közvetítő szolgáltatók mint az információhoz való hozzáférés új kapuőrei, Pázmány Press, Budapest, 2018. [továbbiakban: Bartóki-Gönczy (2018.) i.m.] 179

szélő hálózatok hang- és üzenetszolgáltatását megkerülő szolgáltatások,⁵³ míg utóbbiak azok a szolgáltatások, amelyek tipikusan audiovizuális (de esetenként csupán audio) tartalmakat tesznek elérhetővé a felhasználóik számára.

A médiarendszer jövője szempontjából – egyetértve Bartóki-Gönczy Balázs megállapításával – azon OTT-szolgáltatásoknak van jelentősége, amelyek tartalomszolgáltatásokat nyújtanak a felhasználóknak. Az ilyen szolgáltatók is tovább csoportosíthatók aszerint, hogy vannak, amelyek online hozzáférhető videótárakat tesznek elérhetővé,⁵⁴ és olyanok, amelyek hasonlóan a műsorterjesztőkhöz lineáris médiaszolgáltatásokat kínálnak. Az OTT-szolgáltató ez esetben szerződést köt egyes lineáris médiaszolgáltatókkal, és biztosítja, hogy az általa kialakított műsorcsomagban helyet biztosított a médiaszolgáltatók lineáris médiaszolgáltatásának. Ez utóbbi szolgáltatástípust nevezzük tartalomaggregálásnak, és ez az az OTT-módon nyújtott szolgáltatás, amely alapvető kihívások elé állítja a (média) jogi szabályozást. A legjelentősebb problémát az a fent vázolt sajátosság jelenti, hogy az OTT-tartalom aggregáló szolgáltató nem felelős a tartalom fogyasztóhoz való eljuttatásáért, tekintve, hogy a hálózatot (a nyílt internetet) nem ő üzemelteti, szemben a hagyományos műsorterjesztő szolgáltatóhoz, amely szolgáltatásának szerves részét képezi, hogy a csatornákat kiválasztja és a tartalmakat egységes digitális multiplexált jelfolyammá alakítja, és azt saját vagy bérelt kapacitásán juttatja el az előfizetőinek.

A lineáris médiaszolgáltatókat aggregáló OTT-módon nyújtott szolgáltatások több szempontból is kihívást jelentenek a médiajogi szabályozás számára, különösen a szolgáltatás jellege (médiaszolgáltatás vagy műsorterjesztési szolgáltatás besorolása), és azzal szoros összefüggésben a rá vonatkozó szabályozási rezsim (Mttv. vagy Eht.) azonosítása szempontjából.⁵⁵ A hatályos szabályozási környezetben, az egyébként műsorterjesztési szolgáltatáshoz nagyon hasonló szolgáltatást nyújtó lineáris médiaszolgáltatásokat aggregáló OTT-szolgáltatók – egyetértve Bartóki-Gönczy következtetésével – az elektronikus kereskedelmi szolgáltatásokra vonatkozó szabályozás⁵⁶ hatálya alá vonhatók,⁵⁷ amely azonban sokkal enyhébb (felelősségi) szabályokat állapít meg a közvetítőszolgáltatókkal szemben, mint az Mttv. a médiaszolgáltatók, vagy az Eht. és a Dtv. a műsorterjesztők vonatkozásában.

53 Ld. Hang- és videóbeszélgetés szolgáltatásként Skype, üzentküldő szolgáltatásként Viber, Watsapp, Facebook Messenger szolgáltatásait. Mára az utóbbi három szolgáltatás is biztosít hanghívás és videóhívás lehetőséget.

54 E körbe tartozik a legnagyobb és legsikeresebb OTT-tartalomszolgáltató, a Netflix

55 Erről részletesen ld Bartóki-Gönczy (2018.) i.m. 184-192.

56 2000/31/EK irányelve a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól. Az irányelvet a magyar jogba az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény ültette át.

57 Vö. Bartóki-Gönczy Balázs: Az átalakuló digitális médiarendszer kérdőjelei – A jogi fogalmak eróziója, valamint a közmédia szerepe a digitális korban, In. Koltay András – Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 576-577.

A digitális átállást követően a műsorterjesztőkre vonatkozó jogi szabályozás egyik legfontosabb célja a plurális médiarendszer kialakításának és fenntartásának biztosítása, amely végső soron a külső pluralizmust biztosító összetett eszközrendszer részeként a demokratikus diskurzusok működésének alkotmányos érdekét szolgálja. Ennek keretében szükséges a műsorterjesztők piaci szűk keresztmetszet szerepét korlátok közé szorítani. Ennek egyik legalapvetőbb eszköze a *must carry* kötelezettségek (am. a médiaszolgáltatások továbbításának kötelezettsége)⁵⁸ előírása. A *must carry* kötelezettség olyan műsorterjesztőt terhelő kötelezettség, amely szerint meghatározott, közérdekű médiaszolgáltatások továbbítására kötelesek a végfelhasználók felé, vagyis üzleti alapon sem tagadhatják meg az ilyen szolgáltatások közvetítését. Ugyanakkor a *must carry* kötelezettség nem terjed ki a tartalom aggregáló OTT-szolgáltatókra, mivel nem minősülnek műsorterjesztőknek. Ez egyfelől a külső pluralizmusnak a teljes médiaértékláncban való érvényesülése ellen hat, másfelől piactorzító hatású és versenyelőnyt jelent a hagyományos (műsorterjesztésre dedikált) infrastruktúrát megkerülő OTT-módon szolgáltató piaci szereplők számára. A *must carry* ikertestvéreként említést kell tenni a *must offer* kötelezettségről is, amely ugyancsak a külső pluralizmust biztosító eszközként a jelentős befolyásoló erővel rendelkező médiaszolgáltatókat kötelezi, hogy a műsorterjesztőknek (tiszteséges és ésszerű szerződési ajánlat esetén) hozzáférést biztosítsanak tartalmaikhoz. Mivel azonban az OTT-szolgáltatók nem minősülnek műsorterjesztőknek, ettől a jogosultságtól elesnek, amely végső soron a fogyasztók hozzáférési joga, a választás szabadsága, a külső pluralizmus ellen hat.

Az OTT-módon nyújtott tartalom aggregáló szolgáltatások – nézetem szerint – a legközelebb a digitális műsorterjesztéshez, a multiplexer szolgáltatáshoz állnak, így a rájuk vonatkozó jogi szabályozás az OTT-szolgáltatók szabályozása során felhasználható.

6. Néhány sajtószabadsággal összefüggő következmény

6.1. Előkérdés: a médiatartalom-szolgáltatások közötti differenciálás általános indokai

A sajtószabadság tartalma, annak ellenére, hogy van egy általános értelmezési kerete, mégsem egységes jellegű, érvényesülési mezője az egyes médiatartalom-szolgáltatók sajátosságaira tekintettel eltérő lehet. Az egyes médiatartalom-szolgáltatások eltérő mélységű, szigorú szabályozása és felügyelete, tehát az állami beavatkozás mértéke Európában általánosan elfogadott, kanonizált tétele a sajtó- és médiajognak. A differenciálás kezdetben a sajtótermékek és a televíziós, rádiós műsorszolgáltatások között volt értelmezhető, mára azonban a szabályozás és felügyelet eltérő szintjei már sokrétűbbek a hagyományos duális felosztásnál. A hagyományos kétosztatú felosztás szerint általánosságban – a részletszabályokat most nem említve – kimondható, hogy a nyomtatott és internetes sajtótermékeknek sokkal enyhébb kötelezettségekkel kell szembenéznüik, mint a különböző (lineáris, lekérhető és e két kategórián belül is

58 Vö. Mttv. 73-77. §

differenciálható) médiaszolgáltatóknak. A szigorúbb és intenzívebb szabályozás kiterjed a piacra lépés szabályaira, a médiatartalomra vonatkozó kötelezettségekre és a tulajdon(os)i koncentrációt korlátozó szabályokra is.⁵⁹ Az állami felügyelet differenciáltsága tekintetében – ugyancsak általánosságban – elmondható, hogy a médiaszolgáltatások hatósági felügyelete a szükségesség, arányosság figyelembevételével széles körben alkotmányosan igazolható, szemben a sajtótermékek hatósági kontrolljával, amely csak rendkívül szűk körben lehet alkotmányosan legitim korlátja a sajtószabadságnak. Az egyes médiatartalom-szolgáltatásokra vonatkozó sajtószabadság tartalmi differenciáltsága különböző okokra vezethető vissza. Ezek közül kiemelkedik a médiaszolgáltatások „kárára” a frekvenciaszűkösség érve és a médiaszolgáltatások jóval nagyobb meggyőző ereje (hatás elv).

A frekvenciaszűkösség érve a médiapiacra lezajlott konvergencia és digitalizáció hatására azonban – amint arról korábban szoltam – nagyobb részben túlhaladottá vált, hiszen napjainkban a földfelszíni, analóg frekvencia alternatívájaként (sőt az audiovizuális médiaszolgáltatások esetén a digitális átállás után) már számos jelátviteli infrastruktúra áll a szolgáltatók és a közönség rendelkezésére. A szűkös erőforrás érve arra a – korábban természeti adottságként nem vitatható – jelenségre volt visszavezethető, hogy az analóg frekvenciák száma véges, azok csak meghatározott mértékben bővíthetők. Az ilyen szűkös erőforrások esetében tehát indokolt a szigorú piacra lépési korlátozás és tartalomszabályozás. A frekvencia érv meghaladottsága ugyanakkor, bár technológiai értelemben igazolható, még napjainkban is vannak mesterségesen fenntartott szűkös infrastruktúrák.

Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy még a legfejlettebb gazdasággal és digitális infrastruktúrával rendelkező államokban is sokan vannak, akik nem rendelkeznek a digitális jelek vételéhez szükséges vevőkészülékkel, így csupán a földfelszíni frekvencián elérhető médiaszolgáltatásokhoz férnek hozzá, amelyek ugyan külön előfizetési díj nélkül elérhetőek, ám a korábbiakhoz képest változatlanul szűkösen állnak rendelkezésre.⁶⁰ Az ő érdekük, mint a demokratikus közvélemény egy jelentős részének tájékozódáshoz való joga, nem hagyható figyelmen kívül, az állam intézményvédelmi kötelezettsége, hogy esetükben is biztosítsa a sajtószabadság objektív oldalának érvényesülését.

A szigorúbb szabályozást és hatósági felügyeletet megalapozó érvek sorában szokás hivatkozni arra a médiatartalom-szolgáltatások között kétségkívül fennálló jelentős különbségre, hogy egy médiaszolgáltatás beindítása sokkal nagyobb anyagi befektetést igényel, mint bármely sajtóterméket kiadó vállalkozás elindítása. A nyomtatott sajtótermék előállításához napjaink háztartási, felhasználói szintű nyomtató-sokszorosító készülékei tökéletesen alkalmasak, míg az internetes újság készítése lényegében külön befektetést nem igényel (bár az is igaz, hogy az ilyen minimális költségvetésű termékek fogyasztói elérése általában korlátozott marad). A médiaszolgáltatások esetében azonban a médiatartalom gyártása sokkal nagyobb ráfordítást igényel, a piacra lépés

59 Vö. Koltay et al. i.m. 623.

60 Vö. Koltay et al. i.m. 624.

költsége tehát sokkal jelentősebb, még akkor is, ha nem számoljuk például a rádiós médiaszolgáltatások esetében felmerülő frekvenciadíj összegét, vagy az audiovizuális médiaszolgáltatásoknál felmerülő digitális jelátviteli infrastruktúra használati díját.⁶¹

A sajtótermékek és a médiaszolgáltatások közötti differenciálás következő indoka az, hogy az egyes médiatartalmak különböző mértékben hatnak az emberi elmére, a médiaszolgáltatásoknak (és azon belül kiemelten a lineáris médiaszolgáltatásoknak) jóval nagyobb a meggyőző ereje, jóval nagyobb hatást képes kiváltani a befogadóknak, mint a sajtótermékek. A médiaszolgáltatások – különösen a lineáris, audiovizuális médiaszolgáltatások – behatolnak a néző, hallgató magánszférájába, a lakásba, a gépjárműben háttérzajként működtetett szolgáltatások tudat alatt is hatnak az egyén pszichéjére. A lineáris médiaszolgáltatások tekintetében a választás szűkössége, a döntés korlátozottsága is befolyásoló tényező, hiszen amíg lekérhető médiaszolgáltatások esetében a felhasználó egyéni lekérése alapján dönt a rá hatást kifejtő tartalomról, addig a lineáris médiaszolgáltatások esetében a kötött műsorrend miatt az adott csatorna műsorkínálatában nem tud kedve szerint válogatni, hanem vagy az éppen aktuális műsört választja, vagy a távirányítóval „szavaz” és hagyja ott az egyébként esetleg prioritizált csatorna műsorkínálatát. Gyakoribb azonban az, hogy a fogyasztói szokások miatt marad az általa megszokott, kedvelt csatornán, amely háttérműsorként továbbra is hatást gyakorol az egyénre.

Az emberi elmére gyakorolt hatás érvének talán legnagyobb gyengéje, hogy bár empirikusan érzékelhető jelenségről van szó, a penetráció egzakt módon nem mérhető.⁶² Az utóbbi évtized fejleményei részben gyengítik, részben azonban erősítik is a médiahatás korlátozó elvét. A technológiai fejlődés hatására jelentős mértékben csökkent az egy médiaszolgáltató által elért közönség mérete. A piaci liberalizáció hatására megszűnt az állami műsorszolgáltatók tájékoztatási, műsorszolgáltatói monopóliuma és a piacon mára szinte befogadhatatlan mennyiségű médiaszolgáltatás verseng a fogyasztók kegyeért. A lekérhető médiaszolgáltatások széles körű elterjedése hasonló eredménnyel jár, csökkenti a lineáris médiaszolgáltatások hatását. Ezzel együtt is, Európában és hazánkban különösen a televízió és a rádió a legtöbbet fogyasztott médium, és ezektől igencsak lemaradnak a nyomtatott és internetes sajtótermékek és a lekérhető médiaszolgáltatások. A tartalomszolgáltatások azonban az elmúlt években olyan új módszereket alkalmaznak, amelyek minőségileg megváltoztatják a bennük rejlő hatás mértékét. Koltay Andrással egyetértve „ma sokkal több impulzus éri az egyes embert, sokkal több helyen és többféle módon juthat hozzá a médiatartalmakhoz, összességében (...) sokkal nagyobb és ravaszabb hatásmechanizmussal is érvényesül a piaci szereplők részéről a fogyasztóikra gyakorolt nyomás. Ebből az is fakadhat (bár mérhetőség hiányában ez csak hipotézis), hogy ma a médiapiac egésze – teljes arzenáljával, tehát tévé, rádió, újság, internet összesen – nagyobb hatást gyakorol a közönségre, mint korábban.”⁶³

61 Vö. Koltay et al. i.m. 624.

62 A média penetráció hatásának vizsgálati hagyományáról ld. Udvary Sándor: Alkotmányos médiajog, KRE ÁJK, Budapest, 2008. 24.

63 Koltay et al. i.m. 547.

Új jelenségként érdemes utalni a közösségi médiaszolgáltatások társadalmi és egyéni szinten is növekvő hatására, amelyek az interperszonális kapcsolattartás mellett egyre inkább a tájékozódás fórumaivá is válnak (közösségi média). A közösségi médiumokban egyre sűrűbben érhető el a sajtótermékek és médiaszolgáltatások tartalmai is.

A médiapiac hibáinak és a piaci kudarcoknak a felismeréséből kovácsolt érvelés részben összefügg a szűkösség érvével, részben pedig a média közérdekű feladataiból és a sajtószabadság objektív oldalából következik. A vita itt hosszú idő óta zajlik a piac feltétlen hívei és az állami beavatkozást sürgetők között. A piaci hibák mérséklésére szabályozási és felügyeleti intézményeket sürgetők azzal érvelnek, hogy a piac megfelelő jogi keretek nélkül nem képes (sőt nem is akar) fontos közérdekű feladatokat ellátni, igényeket kielégíteni. A piaci megoldás hívei ezzel szemben azzal érvelnek, hogy a piac – ha békésen, külső behatástól mentesen működhet – a kereslet-kínálat törvényszerűségei szerint minden valós igényt képes kielégíteni, amennyiben azonban a láthatatlan kéz szabadságát állami eszközökkel korlátozzák, éppen ezek az igények szenvednek csorbát az állam által vélelmezett érdekek és kítűzött médiapiaci célok megvalósítására törekvés miatt. Arról természetesen már megoszlanak a vélemények, hogy mi az a valós társadalmi igény, amelyet figyelembe kell venni. Ha a társadalmi elvárásokat tömegükben nézzük, úgy sajnálatosan az alacsonyabb színvonalú, tömegízlést éppen kiszolgáló tartalmak felé billen a mérleg nyelve. Ez azonban bizonyosan nincs összhangban a média demokratikus missziójából faladó közérdekű feladatainak alkotmányos követelményeivel. A nagy médiacégek, és elsősorban tulajdonosaikat azonban természetesen nem ezek a magasstos célok, hanem saját profitmaximalizálásuk motiválják. A kvantitatív növekedés azonban nem feltétlenül jár együtt kvalitatív expanzióval, sőt, a *multi channel* paradoxon⁶⁴ éppen ezzel ellentétes következtetések levonását teszi lehetővé.

Több alkotmánybírói határozat foglalkozott a differenciált szabályozás indokaival. Ezek közül a három legfontosabbat emelem ki, amelyek különböző korszakokban, különböző problémákkal szembesültek, és adtak azokra választ.

A 37/1992. (VI. 10.) AB határozat még a műsorszolgáltatás állami monopóliumának korszakában született, amikor még csak sejteni lehetett a plurális médiapiac és benne a közszolgálati műsorszolgáltatás intézményi és jogi megoldásait. Az 1/2007. (I. 18.) AB határozat arra az 1992-ben még nem tapasztalt problémára kereste a választ, hogy fenn tartható-e a műsorszolgáltatás sajtótermékeknél szigorúbb szabályozása akkor, ha a másfél évtizeddel korábban – az intenzívebb szabályozás indokaként – felhozott infrastrukturális szűkösség a technológiai fejlődés hatására megszűnik. A differenciált szabályozás kérdését

64 A sokszereplős piac még nem jelenti, hogy a vélemények piacán megjelenő vélemények is sokszínűek lesznek, sőt a verseny a tartalom szintjén bizonyos fokú hasonlóságot eredményez. A tartalomterjesztő hálózatokon elérhető csatornák és interaktivitás kvantitatív bővülése tehát önmagában nem garantálja a fogyasztók (közönség) szabadabb választási lehetőségét. Egyrészt a több csatorna (*multi channel*) nem eredményezi szükségszerűen a tartalmak nagyobb változatosságát, hanem sokkal inkább arra vezet, hogy ugyanabból a tartalomtípus kínálatból lesz több. Másrészt a döntő tényező nem az egyes szolgáltatások potenciálisan kisebb hatása, hanem a média tényleges hatása a közönségre.

legújabbán a 2010-es médiaszabályozás számos rendelkezését vizsgáló 165/2011. (XII. 20.) AB határozat tárgyalta arra a technológiai fejleményre reagálva, amely az új média-tartalom-terjesztési hálózatok megjelenése mellett (internetes sajtótermékek) a terjesztési hálózatok (infrastruktúrák), az azokon továbbított jelek és a végfelhasználó készüléke közötti korábbi éles határvonal átjárhatóságát megszüntette (konvergencia).⁶⁵

6.2. A piacra lépési szabályok és a sajtószabadság

Az alapítási, illetőleg piacra lépési szabályok a sajtószabadság tekintetében fundamentális jelentőségűek, hiszen az alapítás szabadsága a sajtószabadsági triász egyik eleme. A nyomtatott sajtótermék alapítási szabályait – a távoli összefüggés miatt – itt nem vizsgálom, csupán a médiaszolgáltatások piacra lépési szabályait foglalom össze.

A médiaszolgáltatók piacra lépésének két módja különböztethető meg, a nyilvántartásba vételen alapuló és a pályázati eljárás eredményeként megszerzett médiaszolgáltatási jogosultság. A piacra lépés módját alapvetően az a technológiai körülmény határozza meg, hogy médiaszolgáltatást milyen (műsor)terjesztés, jeltovábbítási infrastruktúrán továbbítják a közönséghez. Amennyiben a (lineáris) médiaszolgáltatás terjesztéséhez korlátos (állami tulajdonban lévő) erőforrást vesznek igénybe, úgy – főszabályként – a piacra lépés eredményes pályázat útján lehetséges. Amennyiben a médiaszolgáltatás nem ilyen szűkösen rendelkezésre álló infrastruktúrát használ, a szolgáltatás megkezdése csupán hatósági nyilvántartásba vételhez, a hatóság regisztratív aktusához kötött.

Az alapítás szabadsága az egyes médiatartalom-szolgáltatók tekintetében, azok sajátosságaira tekintettel (igénybe vett infrastruktúra jellemzői, az emberi gondolkodásra gyakorolt befolyás) eltérően érvényesül. Az Alkotmánybíróság még a kilencvenes évek elején, egy a maitól merőben különböző, analóg technológián alapuló jeltovábbítási környezetben fogalmazta meg a médiaszolgáltatások piacra lépésének arany szabályát. A földfelszíni frekvenciát használó médiaszolgáltatások esetében „az alapjog gyakorlását összhangba kell hozni megvalósítása technikai feltételeinek »szűkösségével«”,⁶⁶ „a felhasználható frekvenciák (belátható idő belül) véges voltával”.⁶⁷ Bizonyos technológiai vagy piaci (szüksős) feltételek esetén az államnak az a felelőssége, hogy olyan szabályozást alkosson, amely megteremti az intézményi és eljárási garanciákat. A korlátlan infrastruktúrájú médiatartalmak tekintetében a korlátozásmentes alapítás joga elvileg képes biztosítani a választék sokszínűségét és a közönség jogait, a szűkösséget igénybe vevő médiatartalom-szolgáltatók korlátos száma miatt azonban az alapítás teljes szabadsága éppen ellenkező eredményre vezethet, és monopolizálhatja a nyilvánosságot, az elérhető információk és vélemények körét, vagyis korlátozhatja a tájékozódáshoz való jogon alapuló demokratikus nyilvánosság, plurális közvélemény kialakulását és érvényesülését. A sajtószabadság intézményes oldalának biztosítása érdekében így olyan

65 165/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH. 2011. 478.

66 37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992. 227. 230.

67 Uo.

szabályozásra és elosztási mechanizmusra van szükség, amely a szűkösség ellenére is a legszélesebb körű tájékozódási jog biztosításával képes garantálni az alapjog objektív oldalának érvényesülését.

Az állami szerepvállalás alkotmányos peremfeltételei felől nézve, amennyiben az adott médiaszolgáltató működése szűkösen rendelkezésre álló erőforrások elosztását követeli meg, az állam aktív szabályozási és hatósági fellépése garantálja, hogy a piacra való belépés során mindenki egyenlő eséllyel férjen hozzá a rendelkezésre álló, elosztható kapacitásokhoz, és ennek a kapacitáselosztásnak a következtében a korlátozottságra tekintettel a lehető legplurálisabb médianyilvánosság, végső soron közvélemény alakuljon ki. Más esetekben, amikor az igénybe vett „terjesztési platform” nem képezi műszaki technológiai akadályát a korlátlan hozzáférésnek, az állam tartózkodási kötelezettsége képes leginkább biztosítani az alapítás szabadságát.⁶⁸

A kábelhálózaton, a földfelszíni digitális platform, vagy a műholdas műsortovábbítás, valamint a lekérhető médiaszolgáltatások esetén sincs olyan infrastrukturális szűkösség, mint a földfelszíni analóg frekvenciák esetében (volt). Az ilyen hálózatokon továbbított médiaszolgáltatások esetén elégséges a nyilvántartásba való bejelentési kötelezettség előírása, hiszen – legalábbis – elvileg végtelen számú párhuzamos hálózat, jeltovábbítási rendszer építhető ki. Ezzel együtt azt is meg kell jegyezni, hogy az elvi korlátlanság a gyakorlatban közel sem valóságos, hiszen például a párhuzamos kábelhálózatok kiépítése óriási beruházási költség és kétséges megtérülés (magas belépési költségek és a piac elhagyásakor felmerülő, szintén jelentős elsüllyedt költségek) mellett gazdaságilag igen kockázatos.

Az audiovizuális médiaszolgáltatások tekintetében megvalósuló digitális átállás egyik legjelentősebb alapjogi hozadéka az alapítás szabadságánál, vagyis a piacra lépés szabályainál érvényesült. A Dtv. egy új digitális földfelszíni frekvenciák hasznosítására alkalmas pályázati rendszert vezetett be, amellyel párhuzamosan a hagyományos médiaszabályozásban alkalmazott, az Mtv-ben még tovább élő pályáztatási rendszer alkalmazhatósága egyre inkább beszűkült (ebben a tekintetben a legjelentősebb kivétel a lineáris rádiós médiaszolgáltatások analóg műsorterjesztésének továbbélése). A Dtv. rendelkezései alapján azon földfelszíni digitális platformok üzemeltetésére lehet pályázni, amelyek technikailag a gyakorlatban befogadják az egyes médiaszolgáltatásokat. Ez a pályázat(i) eljárás) tehát nem a médiaszolgáltatási jogosultság megszerzésére irányul, hanem az infrastruktúra üzemeltetésére, amelyen továbbíthatók az egyes médiaszolgáltatások tartalmai. Ez a pályázati rendszer sokkal kisebb mértékben korlátozza az alapítási szabadságot, a piaci verseny nagyobb fokú szabadságához vezet, ugyanakkor a multiplexer szolgáltatókkal szemben előírható közérdekű kötelezettségeken keresztül az állam érvényesíteni képes azokat az alkotmányos követelményeket, amelyek a sajtószabadság objektív, intézményes oldalából következnek, és amelyek védelme az állam intézményvédelmi kötelezettségéből fakad.

68 Vö. Polyák Gábor: A piacra lépés szabályozása. In Gálik Mihály – Polyák Gábor: *Médiaszabályozás*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, 253.

A rádió médiaszolgáltatások – amint arról fentebb már szóltam – továbbra is analóg műsorterjesztési hálózaton jutnak el a közönséghez, annak ellenére, hogy a digitális terjesztési technológia rendelkezésre állna. A rádiós médiaszolgáltatásokra vonatkozó puha véghatáridő miatt a jogalkotó nincsen kényszerhelyzetben. Az más kérdés, hogy vajon az állami tétlenség milyen viszonyban áll az állam alkotmányos intézményvédelmi kötelezettségével. Csupán gondolat kísérletként vetem fel, hogy vajon amennyiben a törvényhozó annak ellenére nem liberalizálja a piacot és a szabályozást, hogy annak a technológiai feltételei adottak lennének, vagyis mesterségesen fenntart egy olyan technológiai helyzetet, amely az alapjog intenzívebb korlátozhatóságát indokolja, jelenti-e a sajtószabadság mulasztásban megnyilvánuló megsértését. Az állam intézményvédelmi kötelezettségét kétségkívül legelőbb a szabályozás elmaradása útján tudja elmulasztani. Az egy további, vizsgálandó kérdés, hogy vajon a piaci viszonyok és a gazdasági feltételek valóban adottak-e a technikailag már egy évtizede megvalósítható digitális átállás számára?

7. Összefoglaló megállapítások

A digitalizáció számos előnyös változást hozott a médiaökoszisztéma egészére nézve. A digitalizációs piaci verseny és a fogyasztói jólét növelése mellett a sajtószabadság alapjogának érvényesülési *actio radius*-át is jelentékeny mértékben kitágította. A digitális műsorterjesztési szolgáltatások minőségének javulása mellett a választék bővülését, több csatorna és kiegészítő szolgáltatások elérhetővé válását okozta. A lineáris audiovizuális médiaszolgáltatások digitalizált terjesztése alapvetően a piacra lépési szabályok liberalizációját eredményezték, azzal, hogy az állami beavatkozás fókuszpontja – köszönhetően az erős multiplex modell bevezetésének – a multiplex szolgáltatók kiválasztására és közérdekű kötelezettségekkel ellátására helyeződött át. Az OTT-módon működő szolgáltatók piaci jelenléte és működésük jogi szabályozásának bizonytalansága, vagy még pontosabban elégtelensége amellelt, hogy versenytorzító hatású, bizonyos közérdekű elvárások érvényesítését sem teszi lehetővé.

A műsorterjesztési infrastruktúra digitalizációja 2020-ból visszatekintve, ugyanakkor felemásnak mondható. A számos és vitathatatlan előnye mellett súlyos adóssággként említhető, hogy a rádiós médiaszolgáltatások tekintetében – a Dtv-ben meghatározott normatív véghatáridő ellenére – az átállás nem valósult meg. Az utóbbi néhány esztendőben a technológiaváltás elmaradása érzékeny veszteségeket okozott a rádiós piacon.

A sajtószabadság fogalma és alkotmányos tartalma nem konstans, a technológiai fejlődéssel újabb és újabb rétegei, érvényesülési mezői bontakoznak ki. Ebből fakadóan, a sajtószabadság alapjogának dinamikus értelmezése során nem kizárt, hogy az egy korábbi technológiai szinten alkotmányosan igazolható szabályozás (például az állami beavatkozás mértéke) utóbb felülvizsgálatra szorul. A rádiós műsorterjesztés digitális átállása és az OTT-módon nyújtott szolgáltatások jogi helyzetének rendezése olyan előttünk álló feladatok, amelyek a sajtószabadság (alapítási szabadság, médiapluralizmus) kiteljesedését eredményezhetik.

Kovács Róbert¹

AZ OKOS VÁROSKÁRTYÁK, MINT ÁLTALÁNOS HELYI AZONOSÍTÓ ESZKÖZÖK SZEMÉLYISÉGI JOGI ÉS JOGBIZTONSÁGI ASPEKTUSAI

Absztrakt

Az okos város / település / falu / térség ma az integrált helyi politikák egyik vezető paradigma rendszere. Lényege a fenntartható, innovatív és a helyi közösség aktív részvételén alapuló várospolitika kialakítása. Ebben a környezeti, gazdasági és társadalmi fenntarthatóság egyaránt kulcsszerepet játszik. Tehát nem a technológia integrációja, hanem egy olyan okos környezet kialakítása, amely a helyi emberek, vállalkozások érdekében a helyi jólét növekedését szolgálja. Nem lehet azonban megkerülni a XXI. század első felében kialakított rendszer esetében a technológia-váltás kérdését, ami a közszektorban, és így a nemzeti szint alatti kormányzásban (subnational government) is fontos szerepet kap. Egy nagyon jelentős kihívás egy olyan kormányzati szinttel szemben, amely az egységes rendszerek hideg professzionalizmusával szemben a hely sajátosságait és a személyességet.

Az önkormányzatok és társulásaik, együttműködéseik számára a technológia a lehető legkülönbözőbb területeken jelenik meg, a hivatali munka háttérrendszerétől energiatápellátási és épületüzemeltetési rendszereken keresztül az önkormányzati funkciók integrált városüzemeltetési rendszeréig, vagy az e-demokrácia eszköztáráig. Ebben az integrált működésben kaphatnak új szerepet a fizikai megjelenésükben chippel ellátott plastiklapok vagy egyszerűen okostelefonokra telepített, személyi azonosítást, esetleg fizetést is lehetővé tevő applikációk. Ezek megfelelő technológiai háttérrel biztosíthatnak belépést a közintézményekbe, támogathatják a közösségi közlekedés igénybevételét, a várossal szembeni kötelezettségek megfizetését, ahogy a városi szavazásokon való részvételt. Kötelezettségre figyelmeztethet, jogosultságokat biztosíthat, kedvezményekhez hozzáférést adhat. A Lechner Tudásközpont, a smart city fejlesztések kormányzati megbízatás, törvényi felhatalmazás alapján működő háttértámogató és integrátor szervezete általa készített Egy olyan informatikai háttérrel megtámogatott személyi azonosító és fizetési okos rendszerről van szó, amely hidat épít a településhez-önkormányzathoz köthető személyes jogosultságok között. A működtetése során ugyanakkor egy érzékeny információkat tartalmazó integrált adatbázis jön létre, amely számos jogi (adatbiztonság, személyes adatokkal való rendelkezés, kormányzati szintek

1 Intézetvezető-helyettes egyetemi docens (Gazdasági- és Vezetéstudományi Intézet)

közötti adatkapcsolat) és gazdasági (Big Data) kérdést vet fel. Az önkormányzatok erre a kihívásra alig vannak felkészülve akár szakmai kapacitásaik, akár a helyi szabályozás vonatkozó kérdéseire gondolunk. Ugyanakkor az önkormányzatok a hazai térben a milliós nagyvárost és a néhány fős kisfalut egyaránt jelentik, amin az általánosítás megbukhat, és egy néhány tucat önkormányzattól álló elit², de a hazai népesség nagyobb felét lakosai között tudó elit elhelyezte e tekintetben is eltér az átlagostól.

Az okos település és térségi politikák ebben a helyzetben egyszerre ösztönző és a keretfeltételeket meghatározó szerepet kell, hogy kapjanak, stratégiát kell alkotniuk és akciótervet kell kidolgozniuk. Egy bonyolult közigazgatási, és jelentős részben kiépült jogszabályi környezetben biztosítani kell a helyi igényeknek megfelelő, helyi autonómián alapuló fejlődést. Ehhez szellemi-szakmai és anyagi kapacitásokra is szükségük van. Mindenképpen megfontolandó, hogy ne egyszerre egyetlen gigafejlesztéssel kiépülő rendszerben gondolkozzon, hanem egy fokozatosan kiépülő, az egyes területek környezetét önálló, mélységében felmérő megoldással induljanak el. A városok és polgáraik kapcsolta sok szálon fut, a települési önkormányzatok által nyújtott helyi szolgáltatások széleskörűek. Itt olyan területekre gondoljunk, mint a szociális ellátás, a közösségi közlekedés vagy akár a helyi adózás. A kutatás célja volt, hogy (1) A működő rendszerekről, a gyakorlati lehetőségekről és azok tapasztalatairól egyfajta térképet készíteni; (2) Rendszerezett képet adni a felmerülő várostechnikai és jogi kérésekről; (3) Értékelni a tapasztalatokat, bemutatni a lehetséges fejlődési irányokat, felkészíteni a várható problémákra.

A tanulmány címében városi kártyák kifejezést alkalmazom a közérthetőség kedvéért, de pontos megfogalmazás minden bizonnyal az önkormányzattal kapcsolatos ügyintézés, a városi szolgáltatások igénybelével, létesítmények látogatásával kapcsolatos jogosultságok egységes kezelésének rendszeréről szól a tanulmány. Ez a kérdés részben szervezési, részben technológiai kérdés és nagyon súlyos jogi vonatkozásai vannak. A probléma mindenképpen része az okos városokkal kapcsolatos kérdéseknek is, amelyekhez többek között az infokommunikációs technológia alkalmazása, big-data és adatvagyon kezelés-hasznosítás, vagy akár adat- és közbiztonság, biztonsági rendszerek vonatkozásában is érint. Amit tehát e sorok boncolnak az a helyi polgár, szolgáltatások igénybe vevője vagy az önkormányzattal másként kapcsolatba kerülő személyek, szervezetekről keletkező „személyes” és hivatalos adatok kezelése. A városkártya mindennek egyfajta, kézzel fogható megjelenési formája lehet, de mögötte több összekapcsolt hivatali-informatikai-technológiai rendszer húzódik meg.

2 Szemben a mintegy 3175 önkormányzattal

Koncepcionális keret

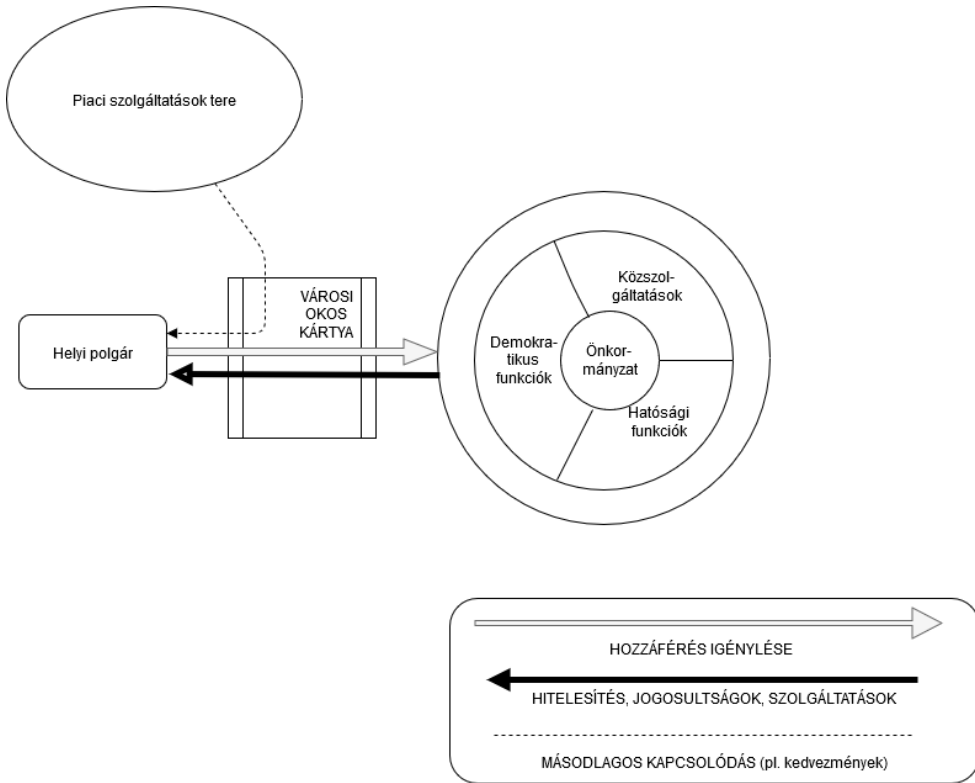
Városi okos kártya és okos város

Érdekes módon Himanshu Burte (Burte 2014) az *Economic and Political Weekly*-ben megjelent cikkében az okos város kártyáról írva tulajdonképpen azt fejtegeti, hogy az okos város fogalom egyes indiai társadalmi csoportok számára nagyon jól cseng, annak ellenére, hogy tényleges jelentése a homályban marad. Saját kutatásaim (Kovács 2018) arra mutatnak rá, hogy sokszor az okos város definíciók maguk is a homályban hagyják az értelmét. Elsőlegesen azért, mert olyan széles körűre tárják az okos város fogalmi, ami szinten bármilyen korszerű és hagyományos várospolitika belefér. Ebben az értelemben az okos város kártya egy eszköz, egy cím, amely népszerűvé tesz.³ Számomra, a jelen tanulmányban nem a város politika okos voltának kérdése a központi probléma, hanem egy izgalmas, ellentmondásos eszközé, amely fontos eleme lehet egy okos város modellnek: egy okos kártya, amelyet a város, annak önkormányzata használ a város (köz)szolgáltatások igénybevételére. Egy olyan eszköz, amely már létezik, különböző helyszíneken eltérő formában, funkcionalitással, de amely az okos városok akár kiemelten fontos szerepet is kaphat. Egy egyszerű plasztiklap mágnescsíkkal, chippel vagy éppen mindenféle digitális információ nélkül.

A koncepció

Egyre komolyabb az igény a hatósági funkciók és közszolgáltatások elérésének egyszerűsítése. Ez az igény ugyanúgy érvényes a helyi közszolgáltatásokra is. A helyi körülmények között ennek látványos, kézzel fogható katalizátora lehetne egy plasztikkártya, amely minden kapcsolati ponton átsegíti, azonosítja a használóját. Hozzáférést, bejutást biztosít szolgáltatásokhoz, középületekbe. Helyettesíti tehát a papírhalmokat, amelyek elektronikusan hozzáférhetőek, tehát leegyszerűsíti, lerövidíti az ügyintézt. A pénzügyi tranzakciók, dokumentumfeltöltések otthonról megoldhatóak általa. A (helyi) állampolgár kizárólag a ténylegesen személyes jelenléte igénylő ügyekben van szükség az ügyintézővel való találkozásra. A városi okoskártyának egy ilyen kialakításával tehát, egy általános érvényű, a személyazonosságot igazoló és differenciált jogosultságot biztosító, egyfajta sajátos „egyablakos” megoldást biztosító eszköz.

3 Az okos város ilyen jellegű funkcióiról értekeztem a várhatóan 2020 első felében a *Glossa Iuridica* folyóiratban megjelenő „Az okos város politika választásának kérdései” című cikkemben, ahol az okos város fogalmi kérdései mellett a várospolitika és stratégia dualitásának kapcsolatát is feszegettem.

1. ÁBRA: A városi okoskártya elvi rendszere. Forrás: saját szerkesztés

Előnye a lakossági oldalról a leegyszerűsödő, kényelmesebbé váló ügyintézés, szolgáltatás-igénye vétel, az önkormányzatoldaláról a saját működésre való jobb rálátás és ezzel párhuzamosan keletkező, piaci értékkel bíró adatvagyon, illetve a csökkenő személyes ügyfélkapcsolatból adódó, csökkenő irodai-ügyintézési kapacitás-szükséglet, amely közvetlen költségmegtakarítást eredményezhet. A lakosság számára az ilyen rendszerek fokozott kitettséget eredményeznek az önállóan működő alrendszerek adatainak összekapcsolásából adódóan. Az önkormányzat számára viszont a várható megtakarítás elérése érdekében egy összetett rendszert kell kialakítani és működtetni, amely jelentős, folyamatos költséget jelent, és egyúttal előfordulhat, hogy saját működését is újra kell gondolnia, folyamatokat újra kell szabályoznia.

	ELŐNYÖK	HÁTRÁNYOK, NEHÉZSÉGEK
HELYI POLGÁR	<ul style="list-style-type: none"> • Egyszerű ügyintézés 	<ul style="list-style-type: none"> • Fokozott kiszolgáltatottság
ÖNKORMÁNYZAT	<ul style="list-style-type: none"> • Átfogó rálátás • Adatvagyon • Költséghatékony megoldás (irodai, ügyfélfogadási kapacitás-szükséglet csökkenése) 	<ul style="list-style-type: none"> • Bonyolult informatikai kivitelezés, elkülönült rendszerek összekapcsolás • Esetlegesen szükséges szervezeti, szabályozási módosítások • Nem önkormányzati, helyi szolgáltatások bekapcsolása

2. ÁBRA: A koncepció értékelése állampolgári és önkormányzati szempontból

A legnagyobb kihívás az önkormányzat számára minden bizonnyal a nem önkormányzati helyi szolgáltatások kérdése jelenti. Miközben a lakosság sokszor egyáltalán nem érzékeny arra, hogy a funkció ellátást, a szolgáltatást milyen szintű kormányzati szereplő vagy szerződött partner végzi. Lakossági oldalról a minőség és az ügyfélbarát (vagy éppen nehezen kezelhető) volta érdekes, és nem utolsó sorban a közszektor fenntartása költségei, az adók és díjak szintje. Kiemelten fontos kérdés tehát, hogy milyen széles a befolyása az önkormányzatnak a helyi ügyekre és milyen esélye van egy átfogó rendszert kiépítenie.

Nem lehet persze azt a tényt sem megkerülni, hogy amennyiben van egy plasztiklap, amely a hétköznapi tevékenységeink részét képezi, hiszen egy sor napi tevékenységünk esetében is előkerül (például ez azonosít minket mint szülőket, amikor belépünk az iskola területére, hogy gyermekünket a napjára engedjük, és ez jogosít a közösségi közlekedés használatára is), tehát folyamatosan magunkkal visszük, kezünkbe akad, tehát egy ilyen plasztiklap, amely egyúttal a városunk nevét viseli kiemelt tipográfiával identitás erősítő hatással is bír.

A technológia: egy plasztik- és egy chipkártya funkciói és tovább és tovább...

Lévén, hogy nem rendelkezem azzal a műszaki tudással, hogy képes legyek teljes egészében átlátni az okos kártyák működését, vagy hitelesítési rendszerét, e fejezet nem tartalmaz részletes műszaki specifikációt. Egyúttal azt is gondolom, hogy aki ezt a cikket olvassa, nem is várja el tőlem. Olvasóm arra lehet kíváncsi, hogy az elvek szintjén, konkrétumok mentén, hogyan működik, mire képes egy mélységében kidolgozott okos kártya rendszer, hogy támogathatja egy város működését. Ez utóbbit ugyanakkor nem lehet plasztikusan bemutatni anélkül, hogy legalább elvi szinten kezünkbe ne vennénk egy ilyen kártyát.

- HÁTOLDAL: ALÁÍRÁS – azonosítás,
- ELNEVEZÉS - marketing
- CHIP - információárolás
- PIN KÓD - biztonság
- NFC - kommunikáció
- FELHASZNÁLÓ NEVE, SORSZÁM, LEJÁRAT - érvényesség
- FELHASZNÁLÓ NEVE, LEJÁRAT – érvényesség, használat korlátozása (csak annak, és addig, amíg érdemes rá)
- HÁTOLDAL: TITKOS KÓD – azonosítás, biztonság
- HÁTOLDAL: MÁGNESSCÍK – információk

3. ÁBRA: Okos kártya használata az amszterdami közösségi közlekedésben és a chip és plastik kártyák funkciói. A kép forrása: [Irányamszterdam.hu](http://iranyamszterdam.hu),⁴ illetve magyarázatok saját szerkesztésben⁵

A tanulmányban, ahogy e fejezetben is következetesen egy kézbe fogható plastiklapról írok, ugyanakkor párhuzamosan vagy kizárólagosan létezhet elektronikus formában is, például mobilapplikációként, ahogyan a bankkártyák, amelyek kivitelezésükben és technológia (nem városmenedzsment) szempontból hasonló funkcionalitásúak (vö. Helsinki Digitális városkártya, Lechner Tudásközpont, Okos város tudástár).⁶

A plastik lap

A plastik lap, vagyis a műanyag kártya a legegyszerűbb része az okos kártyának, ez egy nyomtatott felület. Ez azonban eleve két oldalt jelent, amelyeken elhelyezhető:

FEDLAP:

- A kártya megnevezése: pl. Budapest kártya
- A felhasználó neve
- A kártya sorszáma, lejárata
- Chip

4 <http://iranyamszterdam.hu/tomegkozlekedes-amszterdamban/>

5 A kártya pontos tartalmi elemeit „Az egységes elektronikus kártya-kibocsátási keretrendszerrel” szóló a 2014. évi LXXXIII. törvény határozza meg.

HÁTTLAP:

- Mágnescsík
- Aláírás helye
- Titkos kód

A plasztiklap elsődlegesen mint egy felület, illetve test, amely képi és szöveges információkat hordoz (festett, nyomtatott vagy nyomott módon), illetve amelybe be van építve, öntve (chip, NFC), illetve rá van hordva (mágnescsík) a digitális technológiát, szotfvereket, a kapcsolódót információkat tartalmazó hardver. A nyomtatott-nyomott információ elsősorban a könnyű, vizuális azonosítást, biztonságot szolgálja. A kártya elnevezése és design elemei a kártya beazonosíthatóságán (mint x város okos kártyája) túl identitáserősítő és marketing funkciót is betölt (a város neve, logója stb.).

Ez a felület egy sor okos kártya funkciót már maga is betölt. Sok okos kártya-elfogadó helyet nem a kártyán elhelyezett digitális, hanem ez a vizuális információ fogja érdekelni. A vizuális információkkal biztosíthatóak helyi kedvezmények, amelyekhez legfeljebb a kibocsátó és a tulajdonos megnevezése és a kártya lejáratára van szükség.

A beépített digitális és infokommunikációs technológia

Az okos városkártyák beépített infokommunikációs és digitális képességei (mágnescsík, Chip, NFC) személyes információt, azonosítás-támogatást, e-pénztárca funkciót támogathatnak. A személyes információk (személy adatok, biometrikus információk stb.) támogathat hozzáférést szolgáltatásokhoz, beléptetést közintézményekbe. Az e-pénztárca például szociális támogatás vagy helyi pénzeket tartalmazhat. A kártyába digitális épített digitális és kommunikációs eszközök a közösségi közlekedés elektronikus jegyrendszerét, pakolást stb. is támogathatják. Már most is részben chipkártyás parkolás működik Miskolcon, Győrött, Kecskeméten vagy azt tervezik például Pécsen.⁶ Chipkártyás jegyrendszer működött az Alba Volán buszain 2006-15-ig.⁷ A chipkártyáknak itt ismertetett rendszere nagyon hasonló a Hollandiában, Nagy Britanniában és Európa több országában fizetős elektromos gépjárműtöltő rendszerekhez, ahol a töltéshez szükséges azonosítást végzik, illetve egy előzetes feltöltéses fizetési rendszer kapcsolódik hozzá, ahogy a közterületi parkolás vagy a közösségi közösségi közlekedés esetében is.

6 vö. telepített VECOSYS-rendszerek (http://vecosys.hu/kozterületi_parkolo.htm), Miskolc Városgazdálkodási Kft. (<http://parkolas.varosgazda.hu/parkolo-automata-hasznalata>), Kecskemét Városrendészet (<http://www.kozteruletkecskemet.hu/parkolas/ugyintezes-potdij>), Ingatlanhírek Pécs (2017) (<https://ingatlanhitek.hu/archivum/jon-a-chipkartyas-parkolas-pecsen/>), ATV (<http://www.atv.hu/belfold/20190920-parkolas-tobb-videki-varosban-is-kampanytema-lett>)

7 vö. <https://444.hu/2015/08/08/fejer-megyeben-vezettek-be-az-orszag-első-chipkartyas-buszberletet-most-kivezetik>

A szervezeti-technológia háttér

Az okos kártya és kapcsolódó rendszerek léteznek. Több piaci cég kínál komplett megoldásokat. Így a T-systems⁸ vagy kisebb cégek.⁹ A bevezetésre kerülő funkcionalitása elsődlegesen az azt alkalmazni kívánó önkormányzat szándékaitól függ, bátorságán múlik. A tanulmányban felsorolt funkciók mindegyikére, így a szociális, a parkoló kártya vagy a közösségi közlekedés okos kártya alapú működtetésére egyaránt vannak létező példák. A városi érintettséggű rendszerek integrálásának gondolata sem teljesen újszerű, hiszen az okos város programok hatékonysága, megtakarításai sok esetben éppen a rendszerek összekötéséből, összehangolásából, folyamatos optimalizálásából adódik.

Nagyon fontos látni, hogy az okos városi kártya a jéghegy kézzelfogható csúcsa. Az okos városi kártya lényege azok a szolgáltatások, amelyek ráépülnek. Ezeket az okos kártya különböző módozatokban meghívja, aktiválja, és ténylegesen feladatvégzés az érintett szervereken, informatikai rendszerekben történik. Ebben az értelemben az okos városi kártya nem több, mint egy hosszabb-rövidebb kód, amely adott ponton kapcsolatba lépve a közösségi szolgáltatásokkal a meghívja a megfelelő informatikai alrendszert, válaszokat ad annak kérdéseire (leginkább azonosítja a szolgáltatás igénybe vevőjét), de a szolgáltatáshoz kapcsolódó minden folyamat az önkormányzat adott informatikai alrendszerében történik, a konkrét, szolgáltatáshoz kapcsolódó információkat ott és nem a kártyában tárolják. A közvetítést a kártya használata, vagyis a szolgáltatási felületre rájelentkezés és a szolgáltató, tehát az önkormányzati funkció között, kormányzati és önkormányzati funkciók esetében a Nemzeti Mobilfizetési Zrt.¹⁰ végzi, amely „A mobilfizetésről szóló” a 2011. évi CC. törvény alapján felhatalmazást kapott a nemzeti mobilfizetési rendszer üzemeltetésére, és ennek keretében működteti a nemzeti elektronikus jegyrendszer platformot, a nemzeti smart city platformot, a nemzeti közlekedési mobiljegy rendszert, elindított egy V4 smart platformot a visegrádi országok¹¹ esetében, a vonatkozó stratégiák összehangolására és uniós társfinanszírozásban egy Linkig Danube projektet a Dunamenti országokon átívelő utazásszervező (mobilitási) projektet. A Nemzeti Mobilfizetési Zrt. rendszerei (platformjai) tehát kiterjednek az úthasználat, a parkolás és különböző szolgáltatások igénybevitelével kapcsolatos mobiladatátviteli igényekre.

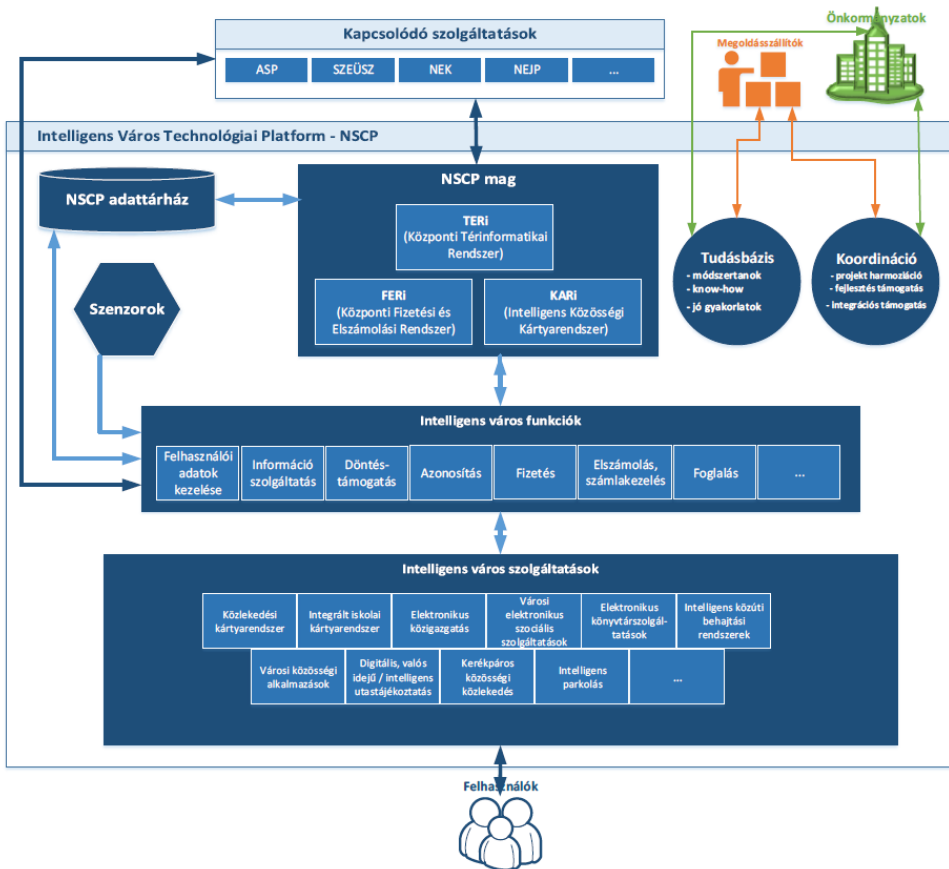
Miközben a technológia oldaláról a lehetőségek már ma is szinte korlátlanok, az önkormányzat rálátása, nyitottsága, a közigazgatási és államrendszer felépítése, illetve a felhasználók képességei (digitális írástudás), szükségletei és technológia háttere lehet a fejlesztések szűk keresztmetszete.

8 <https://www.t-systems.hu/digitalisvaros/kozossegi-szolgáltatások-biztonság/intelligens-kozossegi-kartyarendszer>

9 <http://www.sarkany.hu/nfc/index.dw?mit=21&almenu=30>

10 Bővebben: <https://nmzrt.hu/>

11 Magyarország, Szlovákia, Csehország és Lengyelország

4. ÁBRA: A nemzeti smart city technológia platform sematikus ábrája a Nemzeti Mobilfizetési Zrt. működtetésében. Forrás: Nemzeti Mobilfizetési Zrt.¹²

Az önkormányzatok közigazgatási és funkcionális státusza

Az önkormányzat az Államban

Az önkormányzatok a hazai és a nemzetközi térben is időben nagyon változó helyet foglalnak el. Részei az Államnak vagy Államrendszernek, ahogy újabban a hazai jogalkotás fogalmaz. Ezen belül korlátozott autonómiával, választott képviselőkkel, tisztségviselőkkel rendelkeznek rendeleteket alkotnak, adókievetési joguk van, saját maguk alkotják meg és fogadják el költségvetésüket.^{13]} Közigazgatási értelemben az

12 <http://www.nscp.hu/teri-feri-kari/>

13 vö. Alaptörvény 32 cikkely, illetve 2011. CLXXXIX. Magyarország helyi önkormányzatairól (MÖTV). Részletesebb elemzés például: Bekényi József, Kónya László Ferenc, Kovács Róbert: Önkormányzatok jogállása, Dialóg Campus, Budapest, 2018

Állam területi, helyi szintjét jelentik. Mint helyi szint a legtöbb, modern közigazgatási rendszerben, ahol többszintű kormányzási rendszer érvényesül a központi kormányzat és az önkormányzatok között egy vagy két szint helyezkedik el, amelyek közjogi státusza szintén változhat, az adott ország alkotmányos rendszerének megfelelően a területi önkormányzattól az alkotmányos előjogokkal, saját kormánnyal és törvényalkotási joggal rendelkező régió, állam vagy tartományig. (vö. pl. Pálné 2008)

A helyi önkormányzatok maguk is rendkívül változatosak mind méretük, mind jogosítványaik és feladataik terén. Elvi szinten a közigazgatási szintek között munkamegosztást a szubszidiaritás határozza meg. Ez az el kimondja, hogy a közösségi funkciókat a legalacsonyabb, még hatékony szinten kell elhelyezni. Ezt az elvet felülírhat egy-egy jogrendszer fejlődése, hagyományai, ahogy közigazgatás-elméleti (decentralizációs és központosítási divatok) vagy éppen konkrét kormányzat filozófia elképzelések, prioritások.

A hazai rendszerben 1990-ben az új alkotmány, majd az önkormányzati és a kapcsolódó törvények elfogadásával egy erősen decentralizált rendszer alakult ki, amelynek sajátossága, hogy a kis települési egységek is jelentős funkciókat kaptak. Ez a rendszer mindenekelőtt az önkormányzatiság elvi és felszíni jogi garanciáira koncentrált. Nem differenciált a települések képességei szerint, és alulról felfelé biztosította a funkciók átadását, a területi középszint semmilyen módon nem avatkozhatott a helyi szint működésébe. A rendszer látszólagos fókusza a települési autonómia irányában, nem jelentette, hogy a mindenkori központi kormányzat operatív eszközökkel (feladatterhek, finanszírozás) ne tudta volna kikezdeni az önkormányzatiságot. Összességében a központi költségvetés egyensúlyi problémáinak áterhelése, illetve ágazati lobbik például, minőségi elvárásoknak álcázott forrásokért való rivalizálásai szűkítették az önkormányzatok pénzügyi mozgásterét, lehetetlennítették el pénzügyi helyzetüket. Mindez azt jelenti, hogy forrásaik mindinkább kötötté váltak, a kötelező feladatok központi költségvetési támogatása egyre kisebb arányban fedezte azok működtetését. Végül a rendszer strukturális és országos szintről generált problémái feloldását eredményező forogatókönyvek közül a jelentős feladatszűkítést választotta a 2010 után az önkormányzati rendszert jelentősen átszabó új politika-filozófia és államfelfogás által vezérelt új kormányzati ciklus. A konkrét feladatok, hatósági jogosítványok elvesztése sem eredményezte ugyanakkor az önkormányzatoknak a általános felelőssége a helyi fejlődésért, a helyi lakosságért, vállalkozókért természeténél fogva nem változhatott. Az önkormányzat minden feltételek mellett lelke és motorja a helyi fejlődésnek, jólétnek.

Funkciók és szolgáltatások a helyi térben

Miközben az önkormányzatok lényegi helye, a település működésében, működtetésében nem módosul, a konkrét feladatellátási felelősségeinek változása viszont befolyásolja az önkormányzat képességét, hogy a településen a hatósági és közszolgáltatásokhoz egyetlen kóddal, kártyával férhessenek hozzá a közszektorral kapcsolatba kerülő személyek.

Osszuk három önálló csoportra azokat a területeket, amelyeket a városi okos kártya érinthet. Így:

1. Demokratikus funkciók,
2. Hatósági funkciók és
3. Közszolgáltatások.

Azokban az esetekben, ahol a város súlyt ad ennek a lapnak, belelátja az identitáserősítő képességet, és különböző ösztönzőkkel meggyőzi a helyi vállalkozókat a csatlakozásról, ott megjelennek a kártya mentén

4. piaci szolgáltatások is.

A demokratikus funkciók a választott tisztségviselőkkel való kapcsolattartás, számonkérésük az (ön)kormányzati működés nyilvánosságát jelenti. A hatósági funkciók közé dokumentumok engedélyek kibocsátás, közösségi nyilvántartások való felvétel, hatósági eljárások lefolytatása, speciális (pl. szociális, gyermek- és családvédelmi) támogatások nyújtása tartozik. A közszolgáltatások körébe alapvetően humán (oktatás, egészségügy és szociális), valamint kommunális (egészséges ivóvíz, szennyvízelvezetés, illetve elszállítás, elektromos áram, vezetékes gáz, távfűtés, hulladékiszállítás és -kezelés stb.) szolgáltatásokat értünk. Ugyanakkor ide soroljuk például a közbiztonságot és a közösségi közlekedést is. A közszolgáltatások köre ugyanakkor térben és időben változó. Általában véve a közszolgáltatásokat önköltségen (működtetés és fejlesztés költsége), egyes esetekben ennél is alacsonyabb áron vagy ingyen nyújtják. Ilyenkor forrásoldalon adók ([ön]kormányzat), közvetlen költségfedezetként pedig közösségi (döntően önkormányzati, kormányzati) támogatások jelennek meg. A piaci szolgáltatások köre nem igényel különösebb magyarázatot.

Szolgáltatások és funkciók a helyi polgárok szemszögéből

A helyi polgárok és az önkormányzat

Az önkormányzattal az egyén alapvetően három státuszban találkozhat:

1. Választópolgárként
2. Hatósági ügyek vonatkozásában
3. (Köz)szolgáltatások és önkormányzatok által működtetett piaci szolgáltatások igénybevevőjeként.

A digitális technológiák és a korszerű infokommunikációs eszközök terjedése új perspektívát nyit a városi kártyák előtt. Korábban ezek a kártyák, analóg eszközként egy-egy település közintézményébe biztosítottak ingyenes vagy kedvezményes belépést. Így a település múzeumait, fürdőit stb. egyszerre az önkormányzat a hely lakosság számára így biztosított kiemelt figyelmet. Az okos technológiák terjedésével e kártyákba chip épülhet, és mögötte megjelenhet, megjelenik egy általános települési személyi azonosító,

amely hidat épít a településhez-önkormányzathoz köthető személyes jogosultságok között. Ezzel a kedvezményeken túl szolgálhatja a belépést védett intézményekbe, tartalmazhatja a helyi közlekedés igénybevételének jogosultságát stb. Az igénybevételek nyomán ugyanakkor adatbázisok épülnek, amelyek érzékeny, személyes adatokat tartalmaznak, miközben kereskedelmi és marketing cégek oldaláról is igény merül fel ezen adatbázisokra, amelyek jelentős értéket képviselnek. A jelen kutatás e kérdést járja körbe. Hiszen az önkormányzatok semmilyen vonatkozásban, így a helyi szabályozás tekintetében sincsenek felkészülve a probléma megfelelő kezelésére. Miközben a piaci szolgáltatók részterületekre fókuszáló és integrált megoldásokat nyújtó rendszere is kínálnak (vö. „A szervezeti-technológia háttér” című rész).

ALAPFUNKCIÓK	RÉSZFUNKCIÓK, TEVÉKENYSÉGEK	MAGYARÁZAT
Demokratikus funkciók	Tájékozódás	Közügyek, szerződések, közkiadások megismerése
	Választások	Választójoggal rendelkezés, érintettség
	Kapcsolat	Választott tisztségviselőkkel kapcsolatba lépés, megbeszélés
Hatósági funkciók	Eljárások	Indítása, követése
	Okmányok	Lejárat, igénylés
	Regiszterek	Ügyműködés, tárolt adatok
	Tájékozódás	Információkérés közszolgáltató-sokról, teendőkről
	Középületek / zárt közösségi terek	Bejutás, használat
	Szociális támogatások	E-pénztárca
Közszolgáltatások és köz- szektor által működtetett piaci szolgáltatások	Jogosultságok	Hozzáférés
	Díjak, számlák	Megfizetés, lekérdezés
	Középületek / zárt közösségi terek	Beléptetés, használat, jogosultságok
	Kedvezmények	Kártya birtokláshoz kapcsolódó esetleges engedmények
	Helyi pénz	A helyi pénz számlapénzként megjelenhet a kártyán, fizethet vele
Piaci szolgáltatások	Kedvezmények	Kártya birtokláshoz kapcsolódó esetleges engedmények
	Helyi pénz	A helyi pénz számlapénzként megjelenhet a kártyán, fizethet vele

5. ÁBRA: Elképezhető okos kártya funkciók rendszerezése. Forrás: saját szerkesztés

A 4. ábrában kísérletet tettem arra, hogy rendszerezett formában, az önkormányzati fő funkciócsoportokból kiindulva megkeressem a városi okos kártyák lehetséges felhasználási módjait. A demokratikus funkciók esetében az okos kártyák elsődlegesen a személyazonosság és a jogosultság, érintettség igazolását szolgálják, ugyanakkor lehetővé tehetik például azt, hogy a választások során az állampolgár otthonról és ne egy szavazófülkéből szavazzon. Ez természetesen szükségessé teszi otthoni számítógép, tablet vagy egy telefonról is aktiválható e-kártya meglétét. Szakértők már megelőlegezik, hogy megfelelő technológiai háttér újra megteremti a közvetlen demokrácia esélyét, amikor akár milliók dönthetnek folyamatosan, közvetlenül, nem választott képviselőkön keresztül fontos ügyekről.

A hatósági szolgáltatások vonatkozásában is az azonosítás marad a legfontosabb közvetlen okos kártyafunkció, de így a kártya megnyitja az azonosítást igénylő szolgáltatásokhoz való hozzáférést, akár bizonyos szociális támogatások felhasználása is koordinálható a kártya segítségével. A középületekbe való belépést, zárt közterek használatát is engedélyezheti ugyanez az okos kártya. Minden esetben az lesz a kérdés, hogy az adott, specifikus alrendszer képes-e a kártya által nyújtott információk alapján elvégezni a beléptetést. Egyes esetekben, például az iskolai oktatásban, munkahelyeken nem csupán a beléptetés, hanem a jelét ellenőrzése a fontos: iskolalátogatás, munkahelyen való jelenlét. A Lechner Tudásközpont Okos város példatára¹⁴ számos példát tartalmaz, amelyben ilyen céllal használják az okos kártyákat. A díjfizetést igénylő rendszerek, mint a parkolás vagy a közösségi közlekedés szintén a háttérben működő informatikai rendszeren fog múlni, hogy képes-e az azonosított felhasználó esetében megfelelő sebességgel ellenőrizni a használati jogosultságot, adott esetben képes-e levonni a felhasználó megfelelő (akár elkülönített, személyes számlára előre feltöltött) számláról az adott használat díját levonni.

Az előzőkhöz hasonlóan a kártyával történő azonosítás mentén érhetők el esetleg kedvezmények a helyi polgárok összessége (ilyen esetekben valószínűleg a kártya felmutatása is elegendő), vagy szűkebb jogosulti kör (ez a funkció már elektronikus azonosítást igényelhet), és természetesen akár költhető helyi pénz az erre szerződött elfogadóhelyeken.

Kormányzati szintek közötti együttműködés

A lakosság vagy vállalkozások szemszögéből inkább elintézendő ügyek léteznek, mint egy bonyolult, sokszorosán összetett, ráadásul gyorsan változó közigazgatási tér. Amikor ügyeket szeretnénk intézni, különösen, ha a kezünkbe kapunk egy magát általános felhasználhatóságúnak mondott okos kártyát, akkor elvárjuk tőle, hogy ténylegesen segítsen minden ügyben. Ugyanakkor egy önkormányzatoktól kiinduló ilyen kezdeményezésnek át kell lépnie a kormányzati feladatok terébe, Budapest esetében

14 vö. http://okosvaros.lechnerkozpont.hu/hu/peldatar?combine=k%C3%A1rtya&field_o_target_id=&field_t_target_id=&nepesseg=All

pedig 24 önkormányzatnak kellene megegyeznie egymással és a kormányzattal egy ilyen rendszer kiépítése érdekében. A helyi, önkormányzati térbe a 2010-es kormányzati ciklustól kezdődően a 2011 évi CLXXXIX. úgynevezett MÖTV-el lépett be a kormányzat és alakította át az önkormányzatok által uralt helyi teret egy megosztott térre, átvéve a központi hatósági feladatokat és közoktatási feladatokat (alap és középfokú oktatás, valamint egészségügyi és szociális ellátás jelentős részét), amit a 2011-től újjászervezett dekoncentrált kormányzati hivatalok hálózatába (kormányhivatalok), illetve önálló szervezetekbe (pl. KLIK) tömörített. Tovább bonyolítja az ügyek egyetlen platformon való kezelésének kérdését, hogy egyes feladatok, mint például az építési hatósági feladat, a helyi önkormányzattól a járászékhely város önkormányzatához kerültek.

A központi kormányzat saját e-közigazgatási és e-ügyintézési rendszerét több mint ez évtizede fejleszti és web felületek mellett telefonos applikációk (pl. OkmányApp) is segítik az állampolgárokat a hivatalos ügyeik gördülékenyebb intézésében. Nem valószínű, hogy a központi kormányzat feladná a szervezeti- és feladatrendszerei egységes kezeléséből adódó előnyeit, annak érdekében, hogy a települési önkormányzatok, visszanyerjék, legalább látszólag az autonómiájukat a saját területük felett. Az önkormányzatok eleve a központi kormányzattal való együttműködésre vannak ítélve, mindenekelőtt a nemzeti szuverenitásból adódóan, de például a települési kártyák esetében a mobilfizetési rendszeren keresztül is. Elképzelhetőek kompromisszumok, de egy sikeres helyi rendszernek először a helyi szolgáltatásokban kell kimutatnia képességeit és csupán ezt követően kezdeményezhet a kormányzati és a piaci szereplők felé.

Jogi kérdések az okos városkártyák kapcsán

A Lechner Tudásközpont, mint a Kormány által az okos városokkal kapcsolatos feladatok koordinálásáért, módszertani fejlesztésekért felelős kormányzati tényező¹⁵ módszertani javaslatában¹⁶ általánosan az okos városokra általában, összesítette azokat a jogszabályokat, amelyeket érint a jelenség. Első helyen kiemeli azokat jogszabályokat, amelyek a közbeszerzést, az információbiztonság és az adatvédelemmel valamint információ-önrendelkezéssel és -biztonsággal, a közszektor adatrendszerével, azok összekapcsolásával foglalkoznak. Ezt követően, az anyag veszi a Lechner Tudásközpont módszertanában az okos város főbb területeire vonatkozó jogszabályokat: (a) okos mobiltásra, (b) okos környezetre, (c) okos emberekre, (d) okos életkörülményekre (d) okos kormányzásra, (e) okos gazdaságra.

Mivel az okos kártya az okos kormányzás területébe integrálódik, ezért itt lesznek megtalálhatóak azok a jogszabályok, amelyek az általunk vizsgált területet szabályozzák. A személyes adatokkal való önrendelkezés, az adatvédelem és -biztonság mellett, az

15 A felhatalmazást a 2015. július 21-én a 1486/2015. (VII. 21.) kormányhatározat (a Digitális Nemzet Fejlesztési Program megvalósításával kapcsolatos aktuális feladatokról, valamint egyes kapcsolódó kormányhatározatok módosításáról) adta a Lechner Tudásközpont számára.

16 Dobos-Kulcsár et al 2015 : 73 (IX. melléklet: Jogszabályi környezet áttekintése)

adatbázisok összekapcsolhatóságának kérdései mellett, a személyazonosító jelet felváltó azonosítóról, az elektronikus aláírásról, valamint az egységes elektronikus kártya kibocsátásáról szóló jogszabályok érinthetik az általam vizsgált kérdést. A következő okos kormányzást érintő jogszabályokat sorolja a Lechner Tudásközpont tanulmánya (vö. Dobos-Kulcsár et al. 2015 : 80):

- 1996. évi XX. törvény a személyazonosító jel helyébe lépő azonosítási módokról és az azonosító kódok használatáról
- 2015. évi CXLIII. törvény a közbeszerzésekről
- 2001. évi XXXV. törvény az elektronikus aláírásról
- 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
- 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról
- 2014. évi LXXXIII. törvény az egységes elektronikus kártya kibocsátási keretrendszeréről
- 2013. évi CCXX. törvény az állami és önkormányzati nyilvántartások együttműködésének általános szabályairól
- 2015. évi CXXX. törvény az e-kártya megvalósításához szükséges egyes törvények, valamint az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény módosításáról
- 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről
- 187/2015. (VII. 13.) Korm. rendelet az elektronikus információs rendszerek biztonsági felügyeletét ellátó hatóságok, valamint az információbiztonsági felügyelő feladat- és hatásköréről, továbbá a zárt célú elektronikus információs rendszerek meghatározásáról
- 2037/2013. (XII. 30.) Korm. határozat a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégiáról szóló 18/2013. (III. 28.) OGY határozatból eredő kormányzati feladatok meghatározásáról
- 1561/2015. (VIII. 12.) Korm. határozat a Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztés Operatív Program 2015. évre szóló éves fejlesztési keretének megállapításáról
- 160/2010. (V. 6.) Korm. rendelet az integrált ügyintézési és tájékoztatási pont kialakításáról, működtetéséről, valamint a működtető és az érintett szervek együttműködésének rendjéről
- 515/2013. (XII. 30.) Korm. rendelet a kormányablakokról

A fenti felsorolásból, bár a Lechner Központ is jelzi, hogy felsorolása nem lehet teljes mindenképpen hiányzik a fentebb általam már említett CC/2011. évi törvény a nemzeti mobilfizetési rendszeréről.

Lehet-e általános helyi okos kártya és ha igen milyen feltételekkel

Amikor kutató belekezd egy ilyen téma feldolgozásába akkor először a személyiségi jogok és az személyes adatokkal való önrendelkezés probléma ötlük az eszébe, holott ezt a kérdést az alapvető jogok keretében a hazai jogrendszer is megfelelően, kiemelt problémaként kezeli. Mélyebbre ásva eljut a XXI. század államrendjének bonyolult rendszeréhez, amely fokozatosan készül fel a technológiai kihívás kezelésére, és az ebben való elkerülhetetlen jelenlétére. Jól látható, ahogy a központi kormányzat részéről a hazai környezetben is a szándékokból, kihívásokból előbb stratégiák, majd cselekvési tervek, végül pedig jogszabályok, szervezetek, intézmények lesznek.

Az államrendszernek némileg mostoha gyermekei az önkormányzatok. Különösen azok abban a környezetben, ahol úthengerszerű technológiai kihívással kell szembe nézni. Az önkormányzatok erőssége nem szakmai kapacitásaik, vagy szakmai professzionalizmusuk, hanem a lakosság-közelségük, a személyes karakterük, amely sokszor informális megoldásokat eredményez. A modern technológia, legalábbis a jelen helyzetben, és különösen a közigazgatásban egyelőre nem az egyedi, hanem az általános, átfogó megoldásoknak kedvez. Ha egy önkormányzat felveszi a kesztyűt és például okos városi kártyát kíván bevezetni, sok elemét készen kapja (például a nemzeti mobilfizetési rendszeren, vagy a jogszabályi környezetben keresztül), egyes vonatkozásiban (kormányzati szinteken átívelő megoldások) ugyanakkor nehezen leküzdhető falakat talál.

Van tehát realitása, és valószínűleg igény is a városi általános okos kártyák bevezetésére. Számos, kisebb-nagyobb területet átfogó hazai és külföldi kezdeményezés figyelhető meg már ma is. Annak az önkormányzatnak, amely el kíván indulni ezen az úton

1. mindenképpen fel kell készülni,
2. fel kell mérni a jelenleg kialakult helyzetet,
 - át kell tekinteni a megvalósult példák tapasztalatait és
 - a létező jogszabályi környezetet,
3. végül akció tervet kell készítenie.

A feladat, és a hazai kormányzati tér összetettségéből adódóan megfontolandó a fokozatos építkezés, a különböző alrendszerek fokozatos beléptetése. Végül azonban minél nagyobb területet sikerül befognia a kártyának, annál népszerűbb lehet, maga válik az okos település, a smart city program szimbólumává.

Szakirodalom

ANTHOPOULOS, L.G.: Understanding Smart Cities (2017): A Tool for Smart Government or an Industrial Trick? Public Administration and Information Technology 22, Springer Int no. 46ernational Publishing AG 2017 DOI 10.1007/978-3-319-57015-0_2

- ANTHOPOULOS, Leonidas - FITSILIS, Panos: "Using Classification and Roadmapping techniques for Smart City viability's realization" *Electronic Journal of e-Government* Volume 11 Issue 1 2013, (pp326 - 336), available online at www.ejeg.com
- ARANYOSSY Márta (2018): *E-kormányzati projektek sikere és értékteremtése*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó ISBN 978-615-5945-26-7 (nyomtatott) | ISBN 978-615-5945-27-4 (elektronikus)
- BALOGH Zsolt György - BUDAI Balázs Benjámin (2018): *E-önkormányzat*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó ISBN 978-615-5889-15-8 (nyomtatott) | ISBN 978-615-5889-16-5 (elektronikus)
- BEALL, J., and Fox. S. (2009). *Cities and Development*. London: Routledge
- BEKÉNYI József, KÓNYA László Ferenc, KOVÁCS Róbert (2018): *Önkormányzatok jogállása*, Dialóg Campus, Budapest
- BURTE, Himanshu (2014): *The Smart City Card*. IN: *Economic & Political Weekly*, vol. XLIX no. 46 (November 15 2014)
- CASTELLS, Manuel (1997). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Volume 1. Malden, Mass., Oxford, Wiley Blackwell.
- DJP2.0 (2017): *A DIGITÁLIS JÓLÉT PROGRAM 2.0*
http://magyarkozlony.hu/permanent/0b/0b401f4a2ee0041aaad157cafe0f4ad9b4a68925/MK_17_119.pdf#page19
- Dobos Klára, dr - Kulcsár Sándor - Nagy Péter - Sik András - Szemerey Samu - Vasváriné dr. Menyhárt Éva (2015): *Smart City Tudásplatform. Metodológiai javaslat*. Lechner Tudásközpont
- EUROCITIES (2009). *Local e-Government Bench-learning Survey*, Oct. 2009, http://nws.eurocities.eu/MediaShell/media/Local_e_Government_benchlearning_survey2009-JFRA_9190.pdf
- KOIZUMI, S. and van den BESSELAAR, P. (eds.) (2005). *Digital Cities III: Information Technologies for Social Capital – Cross-cultural Perspectives*, New York, Springer-Verlag Berlin/Heidelberg.
- KOVÁCS Kálmán (2019): *Okos városok és az okos közszolgáltatás és városfejlesztés*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó ISBN 978-615-5920-98-1 (nyomtatott) | ISBN 978-615-5920-99-8 (elektronikus) | ISSN 2631-1259
- KOVÁCS Róbert (2018): *Az okos városok hazai megjelenése és az okos város politika mérése*. Habilitációs tanulmány, PTE
- NAM, T. and PARDO, T. A. (2011 b) "Conceptualizing Smart City With Dimensions of Technology, People, and Institutions", from *Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times*, ACM New York, NY. Available at: <http://smartcitiescouncil.com/system/files/resources/Conceptualizing%20smart%20city.pdf> (visited 9 July 2014).
- PÁLNÉ Kovács Ilona (2008): *Helyi kormányzás Magyarországon*, Dialóg Campus, Budaöest-Pécs

- PriceWaterhouseCoopers (2005): Cities of the future - global competition, local leadership, PriceWaterhouseCoopers www.pwc.com/government
- SALLAI Gyula (2019): Az okosváros-konceptió és az internettechnológia. Budapest, Dialóg Campus Kiadó ISBN 978-615-5945-02-1 (nyomtatott) | ISBN 978-615-5945-03-8 (elektronikus)
- SALLAI Gyula (szerk.) (2018): Az Okos Város (Smart City). Budapest, Dialóg Campus Kiadó ISBN 978-615-5920-22-6 (nyomtatott) | ISBN 978-615-5920-23-3 (elektronikus)
- SASSEN, S. (1991). The Global City. New York, London, Tokyo. Princeton University Press.
- TORRES, L., Pina, V. and SONIA, R. (2005): E-government and the transformation of public administrations in EU countries: Beyond NPM or just a second wave of reforms? IN: *Online Information Review* 29 (5): pp. 531–553
- TOWNSEND, A. M. (2013). *Smart Cities: Big Data, Civic Hackers, and the Quest for a New Utopia*. New York, W. W. Norton & Company.

A MODERN TECHNOLÓGIÁK, DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA A MUNKAVÁLLALÓI ÉRDEKKÉPVISELETEK TEVÉKENYSÉGÉRE

1. Bevezetés

A modern technológiák, a digitalizáció és az automatizáció intenzív diszruptív hatást gyakorolnak a munkavégzésről, a munkaviszonyról, illetve a munkajogról való gondolkodás kereteire. Napjainkban már nem szükséges hosszasan magyarázni az olyan fogalmakat, mint a gig-economy, munka 4.0,² platform-alapú munkavégzés, illetve az e szférában jelentkező fokozott dolgozói prekaritás, hiszen ezek immár szerves részei a kortárs munkajogi diskurzusoknak.³ Ugyanakkor jelen dolgozat csupán egy szűkebb al-kérdését kívánja vizsgálni e szerteágazó témának, nevezetesen a *modern technológiák, digitalizáció hatását a munkavállalói érdekképviseletek tevékenységére nézve*.⁴

A dolgozat e körben *kiindulópontnak* tekinti azt a trendet, amely a legfontosabbnak és leginkább egyértelműnek tűnik a „munka 4.0” korában, nevezetesen a munkavégzés szinten minden vonatkozásának már-már extrém diverzifikációját, fragmentálódását;⁵ azaz röviden és egyszerűen: sokfélévé válását, illetve a munkaerőpiacon lényegében a „normalitás krízisét.” A munka 4.0 korában mindinkább az atipikus válik tipikussá. A 21. század egyik meghatározó kihívása a munkajog területén egyébként is az a folyamat, melynek eredményeképp a klasszikus foglalkoztatási formák mellett alternatív, kevésbé behatárolható, esetleg kevésbé szabályozott jogviszonyok alakulnak ki a gazdaságban

1 Tanszékvezető egyetemi tanár (Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék)

2 Arbeiten 4.0, Federal Ministry of Labour and Social Affairs, Berlin, 2017; De Vos, Marc (2018): Work 4.0 and the Future of Labour Law (July 22, 2018). Working Paper, <https://ssrn.com/abstract=3217834> [2019.08.15.]

3 Bővebben: Bankó Zoltán – Szőke Gergely László (2015): *Az információtechnológia hatása a munkavégzésre*, Pécsi Munkajogi Közlemények, Monográfiák 5., Utilitates Bt., Pécs; Kun Attila (2018): A digitalizáció kihívásai a munkajogban, In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum; 22.), 119-138.

4 Lásd még: Rác Ildikó (2018): A kollektív jogok érvényesülésének lehetőségei a platform-munkavégzés esetében, Miskolci Jogi Szemle XIII. évfolyam 2018 2. szám 1. kötet.

5 Bővebben: Kun Attila (2018): Munkajogviszony és a digitalizáció – rendszerszintű kihívások és a kezdetleges Európai Uniói reakciók, In: Pál Lajos; Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrad 15.0: A XV. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*, Wolters Kluwer (Budapest), 389-416. Jelen dolgozat több ponton merít a szerző e korábbi munkájából.

a foglalkoztatók és a dolgozók között.⁶ Az új foglalkoztatási formák sok esetben nem annyira rendszeresek vagy stabilak, mint a hagyományos munkaviszonyok, és az érintett munkavállalók számára kisebb mértékű kiszámíthatósággal járnak, valamint bizonytalanságot eredményeznek a vonatkozó jogokat és szociális védelmet illetően.⁷ A virtuális, internetalapú, digitalizált munkavégzési formák („gig work”) színes körét a szakirodalom különböző jelzőkkel illeti (new forms of work;⁸ non-standard forms of work,⁹ a 21. század alkalmi munkái: casual work¹⁰ stb.). A hagyományos munkajogi fogalmakkal nehezen osztályozhat¹¹ új típusú szerződési konstrukciók legszokatlanabb formái kétségkívül a megosztásalapú, vagy közösségi gazdaság (sharing economy¹², „platformgazdaság” stb.) logikája mentén alakultak ki. Ezeket alapvetően két nagyobb kategóriába szokás besorolni:¹³ egyrészt a „crowd-work”, másrészt a „work-on-demand via apps” halmazába. Ezek elemzése nem tárgya e dolgozatnak, ám a kollektív munkajogi problematika szempontjából is „állatorvosi lóként” kezelendők (így tesz e dolgozat is, végig kvázi esettanulmányként tekintve ezekre). A munkaerőpiaci „normalitás” krízise ugyanis maga után vonja az érdekképviselési tevékenység krízisét is, hiszen egyre nehezebb az érdekek artikulálása és képviselése egy olyan közegben, amely egyre sokfélebb, fragmentáltabb, illetve egyre kevésbé bír homogén érdekmintákkal.

Jelen dolgozat alapvető *hipotézise* szerint a munka 4.0, gig economy változatos új világában a munkavállalói érdekképviselési tevékenységnek éppen olyan sokrétűvé, változatosá kell(ene) válnia, mint a potenciálisan képviselt személyi körnek („dolgozók”, a lehető legtágabb értelemben), ehhez pedig a kollektív munkajog modern infrastruk-

-
- 6 Vö.: Ferencz Jácint (2015): *Atipikus foglalkoztatási formák*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs. 2015, 11.
 - 7 Vö.: Európai Bizottság (2017): *Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS IRÁNYELVE az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről*, Brüsszel, 2017.12.21., COM(2017) 797 final, 2017/0355(COD), 3.
 - 8 Mandl, Irene – Curtarelli, Maurizio – Riso, Sara – Vargas, Oscar – Gerogiannis, Elias (2015): *New forms of employment*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
 - 9 ILO (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet): *Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects*. International Labour Office – Geneva, 2016.
 - 10 De Stefano, Valerio (2017): *Labour is not a Technology – Reasserting the Declaration of Philadelphia in Times of Platform-work and Gig-economy*. IUSLabour. 2017/2 https://www.upf.edu/documents/3885005/58976718/Labour_is_not_technology_DeStefano.pdf/f0ae7b4f-d39e-0ff7-1421-2cb0eb512977 [2019.10.15.]
 - 11 A klasszifikációs problémához lásd: Rácz Ildikó (2017): *Munkavállaló vagy nem munkavállaló? A gig-economy főbb munkajogi dilemmái*. *Pécsi munkajogi közlemények*, 2017. (10. évf.) 1. sz. 82-79.
 - 12 Európai Bizottság (2016): *A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend*, COM(2016)356 final, 3.
 - 13 De Stefano, Valerio (2016): *The Rise of the „Just-in-Time Workforce”: On-Demand Work, Crowdwork, and Labor Protection in the Gig Economy*. International Labour Office – Geneva, *Conditions of Work and Employment Series No. 71.*, 2016.

túrájának a hagyományos érdekképviseleti struktúrákat és logikákat sok tekintetben át kell törnie, meg kell haladnia, amennyiben egyáltalán releváns kíván maradni. A dolgozói élethelyzetek, igények minden bizonnyal egyre sokfélebbek, kontextus-függőek, személyesebbek lesznek, ezáltal az ezekre adható érdekképviseleti válaszok is minden kétséget kizáróan egyre differenciálódnak. Ugyanakkor azt is alapfeltevésként kezeli – és igazolni kívánja – jelen tanulmány, hogy amíg a munkaerőpiacon aszimmetrikus, egyensúlyhiányos, netán prekális foglalkoztatási helyzetek vannak (márpedig vannak), addig a kollektív munkajogi infrastruktúra kiegyenlítő funkciója is releváns kell, hogy legyen, még ha nem is feltétlenül a megszokott formákban és módokon.

A sokféleség, innováció és a személyesség – mint trendek – a munkaügyi kapcsolatok terén is jelentkeznek tehát. E jelenséget gyakran nevezik a szakirodalomban „alternatív” szakszervezeti ténykedésnek („Alt Labour”, az „Alt Right” – alternatív jobboldal – fogalmának mintájára, ám attól politikai értelemben természetesen teljesen függetlenül, kissé ironikusan).¹⁴ Másrészt e téren is előtérbe kerül az egyén, amennyiben a kollektív védelem egyre inkább jogviszony-semlegessé válhat, illetve az egyénekre, azok közös problémáira fókuszál (sok esetben formális szervezeti tagsági viszonyoktól, vagy éppen az érintettek földrajzi helyétől is függetlenül).

2. Az érdekképviseleti tevékenység főbb akadályai a „gig economy” világában

Kiindulási pontként leszögezhető, hogy az egyesülési szabadság és a szervezett fellépés – ideértve a kollektív tárgyalást – olyan alapvető jogok,¹⁵ amelyeknek minden dolgozóra vonatkoznuk kellene, akár foglalkoztatottak, akár önfoglalkoztatók. Ugyanakkor a munka 4.0 új világában e jogok tényleges gyakorlásának peremfeltételei igencsak elnehezülhetnek (például a fentebb már jelzett sokféleség, töredezettség, a klasszifikációs bizonytalanság, továbbá a mind nagyobb fokú atomizáció / szétszóródottság, fluktuáció, izoláció stb. okán). Az ILO (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) Szakértői Bizottsága (CEACR) is rámutatott, hogy a nem szabványos („non-standard”) munkaformák igénybevétele milyen káros hatással lehet a szakszervezeti jogokra és a kollektív tárgyalásokra. A bizonytalanság (prekaritás) bizonyos formái visszatartják a munkavállalókat szakszervezeti tagság vállalásától.¹⁶

Az egyéni szempontok általános jellegű felértékelődése (individualizáció) is a kollektív idea meggyengülését hozhatja. A platformgazdaság rövid, feladat-alapú munkákra épül, ami nem kedvez a szervezkedésnek. A platformizálódás voltaképpen szükségtelenné teszi a munkaviszonyt (hiszen bármilyen rövid időre „szerezhető” munkaerő a platformon keresztül); lebontja a munkakör kategóriáját (atomizált feladatokká, „gig”-ekké darabolva

14 De Vos, Marc, 2018, i. m. 24.

15 Vö.: Az ILO Nyilatkozata: A munka világára vonatkozó alapvető elvekről és jogokról, 1998.

16 International Labour Office (ILO), Giving globalization a human face — General Survey on the fundamental Conventions concerning rights at work in light of the ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization, 2008 (ILO 2012), Para. 935.

azt); „szétszórja” a munkáltatói hatalmat az érintettek között és „algoritmizálja” a munkáltatói (HR stb.) tevékenységeket. Sokszor a potenciális tárgyalópartnerek beazonosítása is bajos. Az is kihívást jelent, hogy a gig economy „dolgozó” jellemzően óvakodnak is az egymással való szoros együttműködéstől: részint az éles versenyhelyzet miatt, részint pedig azért, mert az olyan munkáknál, ahol a jó hírnév és az értékelés lényeges szereppel bír a munka folytonosságának garantálásában, illetve a jobban fizető munkákhoz való hozzáférésben, ott bármiféle kollektív „hang” és jog exponálása potenciálisan negatív következménnyel járhat az értékelésükre és – ezáltal – munkaerőpiaci státuszukra nézve (ezt nevezi a szakirodalom „implicit fenyegetettségnek”).¹⁷

Továbbá maguk a szakszervezetek is gyakorta szkeptikusak, illetve tehetetlenek bizonyulnak, amennyiben nem a klasszikus „terepeiken” – például a gyárakban vagy irodákban – kellene megszervezniük a nem „tipikus” dolgozókat. A közösségi gazdaság motorjai – a platformok, illetve a mögöttük álló 'tech'-nagyvállalatok – pedig gyakran nyíltan ellenzik az érdekképviseleteket.

Jogi értelemben a *versenyjog* logikája lehet a legfőbb akadálya a nem hagyományos munkajogviszonyban foglalkoztatottak szervezkedési szabadságának. Az ún. „FNV Kunsten”- ügy élesen világított rá például arra, hogy az önfoglalkoztatók szervezkedési szabadságát – és leginkább a kollektív alku keretében való tarifa-megállapodáshoz való jogát – a versenyjog értelemszerűen korlátozhatja bizonyos mértékben.¹⁸ Az önfoglalkoztatók által kötöttöt, rájuk nézve irányadó tarifa-megállapodás ugyanis a versenyjog logikájában kartellnek minősül és tilos.

Az FNV Kunsten ügy tényállását tekintve említésre érdemes, hogy Hollandiában a szolgáltatást nyújtó önálló vállalkozók bármely szakszervezeti, munkáltatói vagy munkavállalói szövetségbe beléphetnek. Közbevetésként említésre érdemes, hogy e tény egyébként a koalíciós szabadság – fentebb már említett – alapjogi mivoltából is következik, az ILO CEACR (Szakértői Bizottság) által is szorgalmazott, illetve mintegy trendszerűen egyre több országban explicit módon is elismerésre kerül (legutóbb például Lengyelországban).¹⁹ Visszatérve az ügyhöz: a kollektív szerződésről szóló törvény értelmében e szervezetek nem csupán a munkavállalók, hanem az ezen szervezetekben tag, szolgáltatást nyújtó önálló vállalkozók nevében és érdekében is köthetnek kollektív

17 De Stefano, Valerio and Aloisi, Antonio (2019): Fundamental labour rights, platform work and human rights protection of non-standard workers, In: *Research Handbook on Labour, Business and Human Rights Law* (Edited by Janice R. Bellace and Beryl ter Haar), Edward Elgar, 2019, 359–379, 370.

18 *V.ö.*: C-413/13, 2014. december 4-ítélet, FNV Kunsten Informatie en Media kontra Staat der Nederlanden, ECLI:EU:C:2014:2411.

19 A lengyel parlament 2018. július 5-én fogadta el a szakszervezeti törvény akkénti módosítását, hogy 2019. január 1-je óta a szakszervezeti jogosultságok nem csak munkaszerződés alapján foglalkoztatottakat illetik, hanem más, kereső tevékenységet folytató személyeket is (pl. önálló vállalkozók). Bővebben: Baran K.W. (2019): Legal protection of trade unionists after the amendment of 5 July 2018 to the Trade Unions Act, *Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej* (Studies on Labour Law and Social Policy), *Zeszyt* 1, 1-12.

szerződést. Az eljárás alapját egy ilyen, a zenekarok kiegészítő zenészeire vonatkozó kollektív szerződés jelentette, amely többek között szabályozta a minimális díjazást, nem csupán a munkaszerződés alapján foglalkoztatott kiegészítő zenészek, hanem a tevékenységüket vállalkozási szerződés keretében ellátó, „munkavállalóknak” nem tekinthető kiegészítő zenészek esetében is. A holland versenyhatóság azt az álláspontot képviselte, hogy a kollektív szerződésekben foglalt, az önálló vállalkozók minimális díjazására vonatkozó rendelkezések nincsenek kivéve az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének hatálya alól, azaz sértik a versenyjogot. Az ügyben a Bíróság végül akként döntött, hogy az uniós jogot úgy kell értelmezni, hogy valamely kollektív szerződésnek az alapügyben szóban forgóhoz hasonló rendelkezése – amely szerint bizonyos minimális díjazást kell kapniuk azon, szolgáltatást nyújtó önálló vállalkozóknak, akik valamely szerződő fél munkavállalói szervezet tagjai, és akik szolgáltatásnyújtási szerződés alapján a munkáltató számára ugyanazon tevékenységet végzik, mint az e munkáltatónál foglalkoztatott munkavállalók – csakis akkor nem tartozik az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének hatálya alá, ha ezek a szolgáltatást nyújtó személyek „látszólagos önálló vállalkozóknak” minősülnek, vagyis az említett munkavállalókkal hasonló helyzetben lévő szolgáltatók. Ennek megítélése a kérdést előterjesztő nemzeti bíróság feladata. Az EUB tehát az önálló vállalkozók bizonyos – gazdaságilag függő, munkavállalókhöz hasonló védelemre hivatott – kategóriáinak kollektív jogai előtt tornyosuló akadályok lebontását implikálta döntésével.

A döntés logikájával összhangban az Európai Parlament is utal arra, hogy például azoknak az önfoglalkoztatóknak, akik jogilag az egyfős vállalkozás kategóriába tartoznak, rendelkezniük kellene a szabad társulás érdemi jogával (annak érdekében, hogy ne tekintsék őket kartellnek).²⁰ Említésre érdemes, hogy Írországból is volt egy hasonló dilemma, amennyiben az ír versenyhatóság fellépett egy sajátos kollektív szerződés ellen, amely önálló vállalkozó médiamunkások díjazására is vonatkozott. Hosszas viták – és többek között az ILO CEACR állásfoglalásai – után az ír versenytörvény akként került módosításra 2017-ben, hogy kivételként (mentességként a versenyjogi szabályok alól) garantálja a nem standard dolgozók / önfoglalkoztatók bizonyos pontosan definiált körei számára a kollektív alkuhoz való jogot. Az ír szabályozás iránya, logikája üdvözlendő (hiszen garantálni igyekszik az önálló vállalkozók bizonyos körének kollektív alkuhoz való jogát), ám részleteiben – az elemzések tükrében – számos sebből vérzik (pl. a tárgyalást folytatni kívánókra telepített, körülményes bizonyítási teher stb.).²¹

Figyelemreméltó, hogy egy 2019. végi sajtónyilatkozatban Margrethe Vestager, az EU versenyjogi biztosa határozottan kiállt a gig economy dolgozóinak kollektív jogai mellett. Vestager szerint a platform-munkások mind jobban küzdenek szakszervezeteik elismertése és a kollektív tárgyaláshoz való jog mellett. Az EU versenyszabályai

20 Európai Parlament, Foglalkoztatási és Szociális Bizottság: Vélemény a Belső Piaci és Fogyasztóvédelmi Bizottság részére a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről, 27/03/2017, A vélemény előadója: Depute Joachim, 15.

21 Bővebben: De Stefano, Valerio and Aloisi, Antonio (2019); Countouris, Nicola – De Stefano, Valerio (2019): New trade union strategies for new forms of employment. ETUC, Brussels, 24.

ugyanakkor gátolják, hogy az önálló vállalkozókra nézve kollektív alku révén kerüljenek fixálásra a szolgáltatások árai, hiszen az kartellnek minősül. Ezzel szemben Vestager asszony szerint fontos megtalálni a módját annak, hogy támogassák a közösségi gazdaságban dolgozókat az új jogok megszerzésében. A főbiztos szerint gondoskodni szükséges arról, hogy a versenyszabályok alapján semmi ne akadályozza meg a jövőben a platform-munkásokat a szakszervezet kialakításában, illetve kollektív szerződések kötésében. Vestager szerint, e dolgozók esetében az önálló vállalkozókénti minősítés sokszor csak egy címke annak elfedésére, hogy valójában ők alkalmazottak. A főbiztos nem feltétlenül a versenyjogi szabályok reformját irányozta ugyan elő, ám mentességek kialakítását lehetségesnek tartja a gig economy munkásai számára.²²

Összességében tehát az akadályok lebontása irányába ható trend látszik kialakulóban lenni a kérdéskörben.

3. Új trendek és új terminológia

A gig economy lassan kialakulóban lévő, egyelőre még sokszor embrionális állapotú, ám újszerű, bizonyos értelemben dinamikusnak is tekinthető munkaügyi kapcsolatai egyre kevésbé írhatóak le a szakterület hagyományos fogalmaival. Ahogyan az alábbi táblázat is illusztrálja, a szervezkedési szabadsághoz való alapjog három pillére, azaz a munkaügyi kapcsolatok három legalapvetőbb kategóriája (szakszervezet, kollektív alku, sztrájk) is feloldódik, átalakul, illetve egyfajta új narratívát, terminológiát és értelmezési tartományt nyer napjainkban.

HAGYOMÁNYOS MUNKAÜGYI KAPCSOLATOK	„A normalitás krízise” a munkaerőpiacon – új narratíva a munkaügyi kapcsolatokban
SZAKSZERVEZET	„LIO (Labour Interest Organization)”; „ALT Labour”; „grass-roots” szervezetek; NGO-k; szövetszervezetek; „céhek”; „a szolidaritás hálózatai” stb.
KOLLEKTÍV ALKU	„Hibrid alkuk” (új szereplők, új szintek, új témák stb.)
SZTRÁJK	Különböző kollektív akciók fluid portfóliója; a „szervezett ellenállás” új dinamikái

Forrás: A szerző saját szerkesztése

22 Financial Times, <https://www.ft.com/content/0cafd442-f673-11e9-9ef3-eca8fc8f2d65> [2019. 10. 30.]

4. A szabályozási és szakpolitikai környezet kihívásai

A gig economy érzékeny kérdéseket vet fel a hatályos munkajogi keretek alkalmazhatóságával kapcsolatban. Az ún. klasszifikációs probléma tétjét a munkajogi védelmek²³ garantálhatósága, illetve a színlelt önfoglalkoztatás megelőzésének ambíciója adja, hiszen a klasszikus munkajogi garanciák az egyéb, például polgári jogi jogviszonyban foglalkoztatottakat nem feltétlenül illetik meg. A szervezkedési szabadsághoz való jog tekintetében is irányadó az a *három tipikus válaszkísérlet*, amellyel a jog valamiképpen rendezni törekszik e dilemmákat. Az a kérdés például, hogy rendelkeznek-e a gig economy dolgozói (akik – legalábbis pro forma – általában önálló vállalkozók) a szervezkedés és a kollektív alku jogával, egyrészt megválaszolható az esetjog felől (értsd: munkavállalóvá átminősítés), a jogalkotás irányából (pl. bizonyos munkajogi garanciák kifejezett kiterjesztésével), illetve, harmadrészt, a klasszifikációs dilemma félretételével (azaz bizonyos jogok alapjogi – státusz-semleges – minőségének egyértelművé tételével). Egyrészt tehát világszerte számos per, eljárás volt, illetve van folyamatban a közösségi gazdaságban foglalkoztatottak státuszának minősítése tárgy körében. Ennek prototípusai az „Uber-ügyek”. A szakirodalomban – például Rácz Ildikó tanulmányaiban²⁴ – szisztematikusan áttekintett ítéletekből egy dolog rajzolódik ki bizonyosan, mégpedig a jogalkalmazói bizonytalanság és ingadozás. Kijelenthető, hogy homogén trendet, nyilvánvaló és stabil irányokat aligha lehet azonosítani a tárgybani ítélkezési gyakorlatban. Álláspontom szerint tehát semmiképpen sem lehet e sporadikus, fluktuáló, esetjogi-szemlélettől (értsd: „munkavállaló, vagy sem”) függővé tenni, várni a kollektív jogok elismerését. Másodsorban említhetők a különböző jogalkotási kísérletek, amelyek bár szintén sporadikusak, illetve egyelőre ötletszerűek, mégis némileg stabilabb kapaszkodót nyújtanak a kérdésben. Ehelyütt két szemléletes, viszonylag „friss” példa említésére van mód, melyek – bár teljesen eltérő logika mentén – végső soron egyértelműsítik a kollektív jogok hatályát is. Kaliforniában a jogalkotó például normatív átminősítéssel (meghatározott feltételek fennállása esetén vállalkozó helyett munkavállalónak minősíti a szektor dolgozóit) kívánja a problémát rendezni (2020. január 1-től hatályos szabályokkal)²⁵, tulajdonképpen kodifikálva az ottani ítélkezési gyakorlat domináns irányát.²⁶ A fran-

23 Vö.: Prassl, Jeremias – Risak, Martin (2017): The Legal Protection of Crowdworkers: Four Avenues for Workers’ Rights in the Virtual Realm. In: Pamela Meil – Vassil Kirov (szerk.): *Policy Implications of Virtual Work. Dynamics of Virtual Work*, Palgrave Macmillan, Cham, 273-295.

24 Lásd bővebben: Rácz Ildikó (2019): A távmunkán túl - Munkavégzés az applikációk világában. In: Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 16.0 A XVI. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*, Budapest, Wolters Kluwe, 234-260.

25 Assembly Bill No. 5. https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billNavClient.xhtml?bill_id=201920200AB5 [2019. 10. 28.]

26 Vö.: *Dynamex Operations West, Inc. v. Superior Court of Los Angeles*, No. S222732 (Cal. Sup. Ct. Apr. 30, 2018) <https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/2018/s222732.html> [2019. 10. 28.]

cia jogalkotás nem a klasszifikáció normatív rendezése felől közelít, hanem az önálló vállalkozói kategória érintetlenül hagyása mellett terjeszt ki, kapcsol bizonyos jogokat a platform munkás státuszához. A 2017-es törvény²⁷ néhány nevesített munkajogi jogot terjeszt tehát ki a „gig worker” kategóriájára, köztük a sztrájkhoz és szervezkedéshez való jogot (továbbá: védelem a munkahelyi balesetekkel szemben és a képzéshez való jog).²⁸

A röviden tárgyalt esetjogi-szemlélet és jogalkotási rendezési igény melletti „harmadik út” lehet annak stabil elismer(tet)ése, hogy a szervezkedésre, kollektív fellépésre és a kollektív szerződések tárgyalására vonatkozó jogok egyfajta alapjogi igényű, az alapul fekvő jogviszonytól (értsd: munkaviszony vagy sem) függetlenedő értelmezésre tartanak számot. Ennek eszmei, jogpolitikai háttereként érdemes arra a gondolatkörre utalni, amely szerint az alapvető munkajogi védelmek kiosztása egy, a korábbiaknál sokkal szélesebben értelmezett, adott esetben az alapul fekvő jogviszony fajtájától függetlenített logikához kellene, hogy igazodjon. E körben lehet utalni például Freedland és Countouris „személyes munkavégzési kapcsolat (personal work relation)” tézisére,²⁹ amelynek lényege, hogy egyfajta széles merítésű keretbe foglalná a munkajog személyi hatályával kapcsolatban eddig kialakult különböző fogalmakat. E nézet szerint minden „személyes” munkavégzési kapcsolatnak van valamiféle közös nevezője (a jogviszony típusától függetlenül). Marc De Vos – némileg hasonlóan – a jövő munkajogát tulajdonképpen a „személyek jogának” (law on persons) nevezi, amely egy egységes keretet nyújtana a „személyes” gazdasági aktivitás különböző, változatos formáihoz, függetlenül a felek minőségétől és a társadalmi / jogi státuszok közötti határvonalaktól.³⁰ A munkajog hagyományos rendszere a munkaszerződés / munkaviszony kategóriáira építi rá a munkajogi (és szociális jogi) védelmet. Manapság viszont már olyannyira sokszínű a munka világa, hogy gyakran nehéz pontosan klasszifikálni, hogy mi is a munkaviszony, ki is a munkavállaló, ki is a munkáltató (ld. az Uber-jelenséget fentebb, mint ennek „kirakat”-példáját). Annak nyomatékosítása viszont minden bizonnyal fontos lehet a jövőben is, hogy bármiféle emberi jövedelemtermelő aktivitásról legyen is szó (pl. „task”, „hit”, „hakni”, „fuvar” stb. a gig economy terminológiájával), az voltaképpen „munka.” Amennyiben pedig e munka „függő” – kiszolgáltatottságra alapot teremtő, egyensúlyhiányos – karakterű, akkor ott az egyén valamiféle munkajogi védelemre

27 Décret n° 2017-774 du 4 mai 2017 relatif à la responsabilité sociale des plateformes de mise en relation par voie électronique (Social Responsibility of Platforms for Electronically Matching of Work).

28 E kiterjesztett jogok katalógusának bővítése is napirendre került. Lásd: Projet de loi d'orientation des mobilités (TRET1821032L), https://www.legifrance.gouv.fr/affichLoiPreparation.dojsessionid=00D1439D3C23CBB7232AFD797E578311.tplgfr33s_3?idDocument=JORF-DOLE000037646678&type=contenu&id=2&typeLoi=proj&legislature=15 [2019. 11. 18.]

29 Freedland, Mark – Countouris, Nicola (2011): *The legal construction of personal work relations*. Oxford, Oxford University Press; Freedland, Mark – Countouris Nicola (2011): *The Legal Characterization of Pesronal Work Relations and the Idea of Labour Law*, In: *The Idea of Labour Law*, Davidov, Guy & Langille, Brian (eds.), Oxford University Press, 190-209.

30 De Vos, Marc (2018), i. m. 22.

érdemes (és itt szinte mindegy, hogy pro forma milyen jogviszonyról van szó). E közelítésmód tükrében tehát a legfontosabb az lenne, hogy létezzenek olyan univerzális munkajogi biztosítékok³¹, amelyek a foglalkoztatási jogviszony fajtájára tekintet nélkül garantálják a „tisztességes munkafeltételeket”. Ugyanis egyetlen munkát végző személy sem fosztható meg az alapvető emberi jogoktól, amelyeket egyebek mellett az 1998-as ILO Deklaráció is megfogalmaz.³² „A munka átalakulása és a munkajog jövője Európában” címmel 1998-ban megjelent nagyhatású Supiot-jelentés³³ kiindulópontja is már lényegében az az alapfeltevés volt, hogy válságban van a munkajog alapját képező társadalmi, gazdasági szabályozási modell.³⁴ A jelentés összességében arra enged következtetni, hogy a munkaviszony – jelenlegi felfogásában – már nem feltétlenül képes betölteni korábbi egyeduralgoló szerepét. A hazai irodalomban mások mellett a Sipka-Zaccaria szerzőpáros utal határozottan arra az igényre, hogy önmagában a „munkaerő jelenlétének a ténye” meg kell, hogy alapozzon alapvető munkajogi védelmeket, és egyes jogvédelmi mechanizmusok érvényesülése nem függhet kizárólag az adott jogviszony jogdogmatikai sajátosságaitól.³⁵

Bizonyos munkavállalói jogok – köztük minden esetben kiemelten a kollektív jogok – jogviszony-semleges, univerzális garantálásának igénye nem áll távol sem az ILO, sem az EU megközelítésétől sem. Az ILO centenáriumára készült nagyívű, a munka jövőjéről szóló 2019-es tanulmánya³⁶ „*Universal Labour Guarantee*” (univerzális munkajogi garanciák) címszó alatt irányozza elő e szemléletet, azaz bizonyos alapjogok hatályának adaptálását a munka megváltozott világához.³⁷ Ugyanezen centenáriumi jelentés utal egyébként a kollektív munkajogi struktúrák revitalizálásának szükségességére is. E körben arra buzdítja a jelentés a munkavállalói szervezeteket, hogy alkalmazzanak innovatív szervezési technikákat, ideértve a digitális technológia felhasználását, ugyanis a különböző munkahelyeken és országokban dolgozókat hatékonyan lehet megszervezni digitális eszközök révén, és kialakítani a kollektív aktivitás új mintáit.³⁸

Az Európai Unió Alapjogi Chartája alapjogként rögzíti a kollektív tárgyaláshoz és

31 Vö.: ILO: Decent Work Agenda <http://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang-en/index.htm> [2019. 09. 20.].

32 Az ILO Nyilatkozata: A munka világára vonatkozó alapvető elvekről és jogokról, 1998.

33 European Commission (1998): Transformation of labour and future of labour law in Europe. Final Report, June 1998. http://www.metiseurope.eu/content/pdf/n8/15_supiotreport.pdf [2019.10.20.]

34 Gyulavári Tamás (2009): Munkaviszony, önfoglalkoztatás, és a közöttük lévő szürke zóna. *Esély*, 20. évf. 2009/6. 81. o.

35 Sipka Péter – Zaccaria Márton Leó (2018): A tervezőasztal dilemmája a munkajogi jogalkotásban: várat építsünk vagy börtönt? In: Auer Ádám, Berke Gyula, György István, Hazafi Zoltán (szerk.): Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére - *Liber Amicorum in honorem Georgii Kiss aetatis suae LXV*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 837-848.

36 ILO (2019): Work for a brighter future – Global Commission on the Future of Work, International Labour Office, Geneva: ILO.

37 Uo. 38-39.

38 Uo. 42-42.

fellépéshez való jogot (28. Cikk). Ennek tükrében különös súlyt kapnak az olyan állásfoglalások, mint például a Bizottság azon közelmúltbeli felhívása, hogy a tagállamok egyrészt „értékeljék a foglalkoztatásra vonatkozó nemzeti szabályaik megfelelőségét” a digitális világ munkavállalói és önálló vállalkozói eltérő szükségleteinek; valamint a közösségi üzleti modellek figyelembevétele mellett; másrészt „adjanak iránymutatást a foglalkoztatásra vonatkozó nemzeti szabályaik alkalmazhatóságáról” a közösségi gazdaságra jellemző munkavégzési formák alapján.³⁹ Továbbá az Európai Parlament 2017. június 15-én állásfoglalást fogadott el a közösségi gazdaságra vonatkozó, fentebb idézett európai menetrendről⁴⁰, és a munkavállalók jogaira gyakorolt hatások kapcsán több fontos állítással ki is egészítve azt. Például kiemelésre kerül a munkavállalói jogok – mindenekelőtt a munkavállalók szervezkedésre, kollektív fellépésre és kollektív szerződések tárgyalására vonatkozó jogai – nemzeti joggal és gyakorlattal összhangban történő védelmének fontossága a közösségi szolgáltatásokban. Utal az állásfoglalás e jogok biztosításának a munkavállalók „jogállásától független” igényére.⁴¹

5. „Újszerű” munkaügyi kapcsolatok – legjobb gyakorlatok, példák

A kétségtelen nehézségek ellenére egyértelműen az látszik, hogy a munka 4.0 világában is – így vagy úgy – a felszínre tör a szervezkedési potenciál és a „kollektív hang” iránti igény, igen változatos és újszerű formákban (gyakran formális érdekképviselői struktúrák hiányában, illetve azokat meghaladva).⁴² A teljesség igénye nélkül következzen milderre néhány karakteres, illusztratív példa.

5.1. „Modern érdekképviselők”

A gig economy világában kezdenek lassan megjelenni az innovatív, nyitott (inkluzív) szemléletű (pl. nem csak munkavállalókat reprezentáló), kifejezetten alulról építkező („grassroots”), olykor hálózat-jellegű szervezkedési logikát képviselő szakszervezetek⁴³ és egyéb alternatív karakterű, rugalmas érdekképviselői formációk. Számos szakszervezet maga is igyekszik digitalizálódni, „platformizálódni”. Izgalmas projekt e körben az oszt-

39 Európai Bizottság (2016): A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend, COM(2016)356 final, 14.

40 Európai Parlament (2017): Az Európai Parlament 2017. június 15-i állásfoglalása a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről, P8_TA(2017)027.

41 Uo. 39. pont.

42 Bővebben: Maschke, Manuela (2016): Digitalisation: challenges for company codetermination. European Union Trade Union Institute (ETUI), Policy Brief No. 2016/7.

43 Jó példa erre a szakszervezeti jellegű, ám annál szélesebb körű civil érdekvédelmi szervezet, az ABDA (App-Based Drivers Association) az USA-ban. Az ABDA a különböző „app”-alapú személyszállítási vállalatok dolgozóit szervezi és képviseli, szervezkedési logikája igen innovatív és előremutató.

rák-német-svéd FairCrowdWork⁴⁴ kezdeményezés⁴⁵ (amely voltaképpen az egyes munkát biztosító platformok „tripadvisor”-aként – minősítési rendszereként – unktionál). A FairCrowdWork logikája jól rámutat arra, hogy az internet korában a szakszervezetek fő feladata nem feltétlenül – és nem kizárólag – a dolgozók „fizikai” mobilizálása, hanem a „szégyen mobilizálása” a nyilvánosság modern eszközei révén. Említésre érdemes a francia Syndicoop példája is, mint sajátos, platform-orientált, hibrid szervezkedési keret.⁴⁶ Másfelől, a hagyományos szakszervezeti logika mellett olyan régi-új ideák válnak a dolgozói összefogás alternatív pillérévé, mint a kölcsönösségen nyugvó szövetkezeti eszme (lásd a belga – de már hazánkban is tevékenykedő – SMart példáját⁴⁷, amely – egyfajta hibrid szervezatként – a szabadúszó művészek, kreatív szakemberek számára biztosítja a munkához kapcsolódó adminisztrációt, kiszámítható pénzügyi környezetet, és nem mellesleg valamiféle érdekképviselőt).⁴⁸ Sajátos irány a – szakmai- és érdekképviselőt ötvöző – „céhes” logika újrafelfedezése (pl. IDG: Independent Drivers Guild New York-ban).⁴⁹ A szervezkedés nem mindig a hagyományos kollektív alkura irányul, hanem egyfajta lazább képviselői („advocacy”), aktiváló, illetve lobbijellegű tevékenyégre.

A participációs (munkavállalói részvételi) logika csírái is kibontakozni látszanak a munka 4.0 korában is. Arra is akad már példa, hogy a platformgazdaság körében üzemi tanács, mint dolgozói részvételi fórum jöjjön létre: például a közelmúltban a Foodora alkalmazás-alapú éttermi szolgáltató bécsi kerékpáros futárjai alakítottak üzemi tanácsot („Betriebsrat”).⁵⁰ Egyébként a participációs logika mentén kiemelést érdemel, hogy az EU információs és konzultációs jogokról szóló keretirányelve⁵¹ értelmében a tájékoztatás és a konzultáció kötelező tárgykörét képezik a foglalkoztatásnak a vállalkozáson vagy üzemen belüli szerkezetével, várható alakulásával kapcsolatos főbb intézkedések (különösen abban az esetben, ha a foglalkoztatást veszély fenyegeti), illetve az olyan döntések, amelyek várhatóan a munkaszervezés vagy a szerződéses viszonyok lényeges változásához vezetnek.⁵² Az automatizáció és a digitalizáció hozta változások a legtöbb

44 <http://faircrowd.work/>

45 Lásd még: The Frankfurt Declaration on Platform-Based Work (2016). <http://faircrowd.work/unions-for-crowdworkers/frankfurt-declaration/> [2019.10.15.]

46 <https://syndicoop.fr/>

47 <http://smarthu.org/>

48 Megjegyzendő, hogy a kezdeményezést több kritika érte a szakszervezetek, munkaerő-kölcsönző cégek és munkáltatói érdekképviselők részéről is. Bővebben: Kurt Vandaele (2018): Will trade unions survive in the platform economy? Emerging patterns of platform workers' collective voice and representation in Europe. Working Paper 2018.05, ETUI, Brussels.

49 Az IDG például 5 évre szóló „semlegességi és elismerési” megállapodást harcolt ki az Uber-el, és rendszeres konzultációkat tartanak.

50 Foodora-Mitarbeiter gründen in Österreich Betriebsrat, <http://derstandard.at/2000055808438/Essensbote-Foodora-gruendet-in-Oesterreich-Betriebsrat> [2019.08.10.]

51 Az Európai Parlament és a Tanács 2002/14/EK irányelve (2002. március 11.) az Európai Közösség munkavállalóinak tájékoztatása és a velük folytatott konzultáció általános keretének létrehozásáról, 4. cikk.

52 *Vö.*: Mt. 264. §

esetben beleértendőek e körbe, tehát e rendelkezés egy fontos elvi gyújtópontja kellene, hogy legyen a részvételi jogok gyakorlásának a munka 4.0 világában. Azt is érdemes kiemelni, hogy a modern technika kommunikációs csatornáinak eszközei egyébként a mind közvetlenebb, gyorsabb tájékoztatásnak és konzultációnak (a „részvételnak”) is fontos, újszerű médiumai lehetnek – elvileg – a jövőben.

Említést érdemel, hogy hazánkban is létezik olyan sajátos szakszervezet, amelynek tagjai túlnyomórészt nem munkavállalók, hanem egyéni vállalkozók (pl. MMKSZ: Magyar Mozgóképkészítők Szakszervezete⁵³, taxis szakszervezetek).

A fentebb vázolt újszerű szervezkedési törekvések annyiban feltétlenül előremutató jellegűek, hogy megkísérlik képviselni a nem munkaviszonyban foglalkoztatott dolgozók érdekeit, sokszor transznacionális igénnyel is. Ugyanakkor e formációk sokszor még bizonytalan jogállása alááshatja hatékonyságukat és lehetőségeiket, illetve – legrosszabb forgatókönyv szerint – az efféle hibridizáció tovább errodálhatja a meglévő, hagyományos képviseleti struktúrákat is.

5.2. „Modern kollektív szerződések”

A platform-gazdaságban is kimutathatóak a kollektív alku csírái. Sajátos kezdeményezésnek tekinthető az, hogy az USA-ban, 2015 decemberében Seattle városi tanácsa jogi úton (a kollektív tárgyalásról szóló helyi rendelet révén) kívánta kollektív alkura bírni az Uber-t és egyéb fuvarszervező cégeket (rendezve a sofőrök képviseleti jogosultságait). A szabályozás természetesen komoly ellenállásba ütközött, részben a társaságok, részben a kereskedelmi kamara irányából; jövője egyelőre bizonytalan.⁵⁴

Az újszerű kollektív szerződések körében említést érdemel a takarítómunkásokat közvetítő dán „Hilfr.dk” platform tekintetében kötött, pilot-jellegű kollektív megállapodás (2018), amelynek egyik sajátos, úttörő-jellegű rendelkezése értelmében például száz órányi munkavégzés után a platform algoritmus automatikusan megváltoztatja a szabadúszó vállalkozó státuszát munkavállalói státuszra (azzal, hogy végső soron a dolgozókra bízva a státusz megválasztását).⁵⁵ A „Hilfr.dk” kollektív szerződését a világ első platform-gazdaságbéli kollektív szerződésésként szokás említeni.

Szintén figyelemreméltó a 2018 májusában létrejött ún. „Bologna Charta” (Carta dei Diritti Fondamentali del Lavoro Digitale nel Contesto Urbano).⁵⁶ A Charta célja

53 <http://mmksz.hu/>

54 Seattle City Council Legislative Summary, CB 118499, 2015, elérhető: Ordinance 124968, bővebben: <https://www.seattle.gov/business-regulations/taxis-for-hires-and-tncs/for-hire-driver-collective-bargaining> [2019.10.10.]

55 Hale, Julian: In Denmark, a historic collective agreement is turning the “bogus self-employed” into “workers with rights” <https://www.equaltimes.org/in-denmark-a-historic-collective?-lang=en#.W3lO2MJ9jIX> [2019.08.10.]

56 Firmata a Bologna la “Carta dei diritti fondamentali dei lavoratori digitali nel contesto urbano”. <http://www.comune.bologna.it/news/firmata-bologna-la-carta-dei-diritti-fondamentali-dei-lavoratori-digitali-nel-contesto-urbano> [2019. 11. 01.]

a platform munkások munkakörülményeinek javítása. A dokumentum egy „tágra nyitott” kollektív alku-szerű folyamat eredményeképpen született (platformok, klasszikus szakszervezetek és a futárok szervezetének részvételével), de aligha tekinthető valódi kollektív szerződésnek (sokkal inkább egy szándéknyilatkozat jellege van). A Charta a platformok munkásaira (legyenek akár munkavállalók, akár önálló vállalkozó státuszúak) nézve rögzít bizonyos védelmi jogokat (pl. a platformok tájékoztatási kötelezettségére, az adatkezelésre, a munkabiztonság kérdéseire kiterjedően). A Charta inkább szimbolikus jellegét az is aláhúzza, hogy a városban működő több jelentős, sok munkást foglalkoztató platform-cég nem csatlakozott a kezdeményezéshez.

A digitalizáció korában a kollektív alku fontos régi-új témájává válik – illetve kellene, hogy váljon – a képzés (élethosszig tartó tanulás, képzési számlák, egyéni jogok stb.). A Szociális Jogok Európai Pillére is például ezzel az iránymutató felütéssel indul: „Mindenkinek joga van minőségi és befogadó oktatáshoz, képzéshez és egész életen át tartó tanuláshoz annak érdekében, hogy megszerezze, szinten tartsa és fejlessze azokat a készségeket, amelyek lehetővé teszik számára, hogy teljes mértékben részt vegyen a társadalom életében, és sikeresen alkalmazkodjon a munkaerőpiaci változásokhoz.” (1. alapelv). A digitalizáció, az automatizáció, a robotika az oktatásba és az élethosszig való tanulásba való befektetések szükségességét kényszeríti ki, és elvárja, hogy egyre inkább azoknak a készségeknek a kifejlesztése kerüljön előtérbe, amelyekre a holnap munkavállalóinak szükségük lesz. Az élethosszig tartó tanulás konkrét megoldásait talán pont kollektív szerződésekben a leginkább célszerű és életszerű kidolgozni.⁵⁷

5.3. „Modern kollektív akciók”

A sztrájkok és kollektív akciók újszerű alakzatai és dinamikái is felszínre törnek a gig economy világában is, akár határokon át, sokszor digitális csatornákon (pl. közösségi média) keresztül koordináltan. Például a Deliveroo futárok világszerte több sikeres kollektív akciót (pl. vadsztrájk) szerveztek (pl. Brüsszel, Brighton, Milánó).⁵⁸ Hasonló, transznacionális jellegű sztrájkokat szerveztek az Amazon-raktárak dolgozói, például a 2017-es „Black Friday” apropóján (Olaszország, Németország és Lengyelország).⁵⁹ Említést érdemel az Uber és a Lyft (LYFT) sofőrök – világszerte koordináltan megvalósított – 2019. májusi tiltakozása az alacsony fizetések ellen.

A „The Guardian” szemléletesen „sztrájk 2.0”-nak nevezi azt az egyre terjedő jelenséget, hogy a gig-gazdaságban dolgozók miként hasznosítják a modern technológiát a „visszavágáshoz”, azaz a platformokkal szemben érdekeik artikulálásához és a nyomásgyakorláshoz. Számos példát lehet említeni ilyen innovatív kezdeményezésekre: on-line dolgozói fórumok

57 Bővebben: Kun Attila (szerk.): *Az egész életen át tartó tanulás (Lifelong Learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra*. KRE ÁJK, Budapest, 2017.

58 Callum Cant: Brighton Deliveroo Workers Strike Against Exploitation, <https://www.transnational-strike.info/2017/11/28/brighton-deliveroo-workers-strike-against-exploitation/> [2019.08.10.]

59 'Make Amazon Pay' szlogen alatt.

/ munkáltatókat értékelő platformok⁶⁰; WhatsApp útján szervezett munkabeszüntetések; kollektív „ki-logolás” a platform applikációjából, blokkolva ezzel rendszert; a díj-ráták on-line, transzparens összevetése révén történő agitáció stb. A cikk szerint „a valóság az, hogy a munkaharc egyáltalán nem halt meg; egyszerűen friss terepeken játszik”.⁶¹

Említést érdemel, hogy hazánkban is volt példa olyan sajátos, „sztrájk-szerű” kollektív akcióra a gig economy kapcsán, amelyet döntően nem munkavállalók, hanem önálló vállalkozók szerveztek (pl. a taxisok tiltakozáshulláma 2015-16-ban az Uber ellen⁶²).

6. Összegzés, következtetések

Az látszik kirajzolódni, hogy a gig economy – egyelőre embrionális fejlettségű – munkaügyi kapcsolatai körében, még stabil, formális struktúrák és egyértelműen artikulált, célzott jogok hiányában is, határozottan és változatos formákban, leginkább spontán módon a felszínre tör a „dolgozók” (álljanak bár akármilyen jogviszonyban is) mobilizációs potenciálja és a „kollektív hang” iránti igénye. A jövőbeni szabályozásnak is ennek a valós igénynek kellene megfelelnie. A tét voltaképpen nem kicsi: az a veszély fenyeget, hogy – intézményesülő munkaügyi kapcsolatok hiányában – a platformgazdaság és a munka új világának munkafeltételeit csupán a platformok (azaz jellemzően nagy világcégek) diktálják, bármiféle konszenzualitástól, társadalmasítástól és racionalizálástól mentesen. Ugyanakkor a gig economy egy viszonylag új jelenség, bizonyosan idő kell az új érdekképviseleti struktúrák kialakulásához és megszilárdulásához, aligha lehet mesterségesen sürgetni e folyamatokat. Egy dolog azonban már most bizonyosnak tűnik az eddigi – és a dolgozatban vázolt – dinamikák tükrében, és egyben okot ad az optimizmusra: a gig economy és a kollektív alku (illetve tágabban: munkaügyi kapcsolatok) nem egymást kizáró fogalmak.⁶³ Ameddig létezik a munka világában egyensúlyhiányos, aszimmetrikus reláció foglalkoztató és dolgozó között, bizonyos, hogy a „kollektív hang” jelentősége sem negligálható. Az is kétségtelen, hogy az érdekképviseleti struktúráknak mindenkor idomulnia kell azokhoz, le kell képezni azokat, akiket képviselni hivatott. Amíg az ipari társadalmak idején túlnyomórészt „homogén” munkavállalói réteget kellett képviselni, egészen más a helyzet a gig economy töredezett, sokszínű, sajátos munkaerőpiacán.

60 Lásd pl.: 'Turker Nation' az Amazon Mechanical Turk (AMT) platform viszonylatában.

61 https://www.theguardian.com/books/2019/aug/31/the-new-resistance-how-gig-economy-workers-are-fighting-back?fbclid=IwAR1GH2CfHEEYUj37V5EOPJqqFx5vw_P-Cz-vIbgpfQMW9P8c_jUPda-LmTQ0 [2019. 11. 05.]

62 <https://www.origo.hu/itthon/20160713-uber-nav-taxisok-haboru-kivonul.html> [2019. 10. 30.]

63 Johnston, Hannah – Land-Kazlauskas, Chris (2018): Organizing on-demand: Representation, voice, and collective bargaining in the gig economy. Conditions of Work and Employment Series No. 94, ILO, Geneva, 2.

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA A KOMPETENCIÁKRA, AZ ÉLETHOSSZIG TARTÓ TANULÁSRA, MEGJELENÉSE A VÁLLALATIRÁNYÍTÁSBAN

Bevezetés

Napjainkban jól artikulált hazai és nemzetközi kihívások jelennek meg egyrészt a tudományos és technikai kérdések rohamos felmerülésében másrészt az azokra adott válaszokban. Ezek egyike a digitalizáció és annak a hatásai.

A digitalizáció nem csupán egy technikai-technológiai fejlődési állomás, hanem gyökeres értékteremtés-változást is jelent. A nagymennyiségű adatkezelés, az üzleti folyamatok átalakítása (különösen az Ipar 4.0 hálózatos termelési funkciói) igénylik az értékláncok teljes újratervezését, a helyes szervezeti stratégiák kialakításával, a humán stratégia, mint részstratégia leképezésével.

Ennek a kereteit és a feltételeit a közoktatás és a felsőoktatás mellett elsősorban az élethosszig tartó tanulás munkahelyi-intézményi alrendszerei biztosítják, a kompetenciakészletek folyamatos megújításával.

A jelenleg hatályos jogszabályok, különösen a szakképzési és a felnőttképzési területeken csak részben felelnek meg a digitalizáció, illetve a modernizáció sokszor még nem is egyértelműen kidolgozott követelményeinek. Sem a képzési-továbbképzési rendszer, sem a menedzsment fejlesztése nem a közeli és a távolabbi jövőre készít fel, a rendszerek sokszor már a képzés elindításakor elavult tartalmakat közvetítenek, nem állnak össze egy koherens modern fejlesztési programmá.

A digitalizáció és a vállalatirányítás

Mindezek jelentős hatással lesznek a vállalatirányításra is. Jelentős hatások várhatók a vállalati stratégia kapcsán, az azt szolgáló tudatos változásmenedzsment folyamatokban, a vezetői attitűdök formálásában. *Az élethosszig tartó tanulás kialakításában és megszervezésében* komoly szerep jut az iskolarendszerű szakképzésnek, az iskolarendszeren kívüli felnőttképzésnek, de a vállalati képzéseknek is. Ezek (főleg az utóbbiak) ugyanakkor magasabb hatékonyságuk ellenére (mivel a legközelebb vannak a munka világához) új eljárásokat követelnek: a tantermi oktatástól eltérően egyfajta digitalizált tudásközvetítést tesznek szükségessé, amelyek az e-learning új korszakát igénylik.

1 Intézetvezető egyetemi docens, c. egyetemi tanár (Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézet)

Ugyanakkor a csoportos kompetenciafejlesztések (a társas kompetenciák terepe) nem nélkülözhetik a valódi fejlesztő tréningeket sem, amelyeket szintén digitális kompetenciák irányában is kell támogatni.

Az élethosszig tartó tanulás és fejlődése

Az élethosszig tartó tanulás mai követelményei, manifeszt vagy rejtett előírásai Magyarországon kb. 25 év alatt alakultak ki. A jogi keretek részben adottak az Európai Unió szervezeteinél, illetve a magyar közoktatás és szakképzés, illetve a felnőttképzés rendszereiben.

Az Európai Unió a 2014-2020 közötti időszakra a strukturális alapok felhasználása előfeltételül szabta egy *nemzeti szakpolitikai keretstratégia* kidolgozását az egész életen át tartó tanulás politikájára.² Ez lényegében az *Egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája*, a *Köznevelés-fejlesztési stratégia*, továbbá a *Végzettség nélküli iskolaelhagyás elleni középtávú stratégia* elfogadásáról.

Ezekben a stratégiákban lefektetik, hogy az egész életen át tartó tanulás (*LLL: Lifelong Learning*) a korai szocializációtól és az iskoláskor előtti neveléstől a munkavállalás szempontjából aktív életkor utánig felöleli az egyén teljes életciklusát. Az egész életen át tartó tanulás a tanulási folyamatot és a tanuló egyén szükségleteit és képességeit helyezi a középpontjába. Ez lényegében szintén keretstratégia, s tartalmazza, hogy az oktatás és a képzés általános rendszerét is a z LLL elveihez kell igazítani, túl a kizárólag formális elemeken, valódi készség- és képességfejlesztési céllal.

A keretstratégia meghatározza az EU által képviselt megközelítéseket és meghatározásokat:³

Tématerületek jöttek létre, amelyek kapcsolatban állnak az alábbi területekkel:

- tanulás életen át,
- a tanuló egyén szükségleteihez történő növekvő alkalmazkodás,
- a tanulási motiváció felkeltése, második esély biztosítása,
- szükségleteknek és életkori sajátosságoknak megfelelő készség- és képességfejlesztés,
- tanulási lehetőségek és tanulási szükségletek egyensúlyára törekvés,
- új tanulási és innovatív pedagógiai kultúra elterjesztése.

Nyilvánvalóan a digitalizáció ebben a kormányrendeletben csak implicit módon, tanulási modernizációs jelleggel jelenik meg. Elsősorban az új tanulási és innovatív pedagógiai kultúra keretei között, azonban 2014-ben ez még nem jelentett áttörést a digitalizáció irányába.

A digitalizáció részben vagy teljesen érinti az élethosszig tartó tanulást. Egyik forrás ehhez a 2019. áprilisban megrendezett *Felsőoktatási innovációk a tanulás korában*:

2 1603/2014. Korm. határozat Magyar nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia II.

3 uott (1603/2014 Korm határozat)

a digitalizáció, képességfejlesztés és a hálózatosodás kihívásai című konferencia.⁴ Ennek eredményei viszonylag jelentős hatást gyakorolnak a felsőoktatás útján az egész gazdaságra. Kérdés, hogy a hagyományos képzési és továbbképzési rendszerek felsőoktatási ága milyen mértékben fogadja be a digitalizációs eljárásokat (például az intézményi tanulástámogató rendszereket, hatását a módszertani kultúrára, illetve az innováció helyzetét, a nemzetköziesedést), és elsősorban milyen területeken érinti azokat. Ugyanerre a területre célszerű megvizsgálni az Európai Unió fejlesztési irányait is.

Az LLL kiinduló pontja, fontos kérdésköre, hogy Magyarországon az UNESCO keretében készült Delors jelentés⁵ óta milyen irányt vett az élethosszig tartó tanulás Európában, illetve Magyarországon.

Jacques Delors egy UNESCO által felállított nemzetközi bizottságot vezetett, amelynek fő célja volt, hogy az oktatás XXI. századra vonatkozó kérdéseit kutassa. A bizottság kutatómunkájában az akkor még elkövetkezendő évszázadot vizsgálták azzal a feltételezéssel, hogy *az információk továbbításának, raktározásának és a kommunikációnak eddig ismeretlen eszközei jelennek meg*, s ezeknek különleges, az eddigiektől eltérő hatásai vélelmezhetők. Hipotéziseik alapján kettős parancs létezik, amelyek első látásra majdnem ellentétes elemeket tartalmaznak. Álláspontjuk szerint *az oktatásnak egyfelől kognitív, a civilizációhoz alkalmazkodó ismeretet és szakértelmet kell közvetítenie a jövő érdekében*. Ugyanakkor azonban az oktatásnak azokat a pontokat is meg kell találnia, amelyek biztosítják, hogy *az egyén ne vesszen el a többé-kevésbé múltékony, a köz- és magánszférát ellepő információk áradatában*. Álláspontjuk szerint az oktatásnak néhány alappillérhez kell igazodni:

- *megtanulni megismerni*: olyan technológiával, amelynek a célja nem a kodifikált, lexikális, lajstromba szedett tudás megszerzése, hanem *a tudás eszközeiben való jártasság kialakítása*. Ez egyszerre az emberi élet egyik eszköze és célja lehet. Itt egy ellentmondást vélelmeztek, amelyben az azonnali hasznot nem hozó tanulás ritkulása mellett fontos szerepet kap az életben hasznos ismeretek elsajátítása, s ez által akár az iskolai oktatás idejének és a szabadidőnek a meghosszabbodása. A jelentés megfogalmazza a tanulás irányát: hogy az igazán képzett embereknek *az általános műveltsége két irányba fog haladni*: egyfelől egy teljesen széleskörű *általános eligazodást segítő műveltség* mellett a *néhány kérdéssel való elmélyült foglalkozást* az egész tanulás folyamatában érvényesíteni kell. Mindezek *eszköze a gondolkodás fejlesztése*, és itt jelent meg az a tétel, hogy az ismeretszerzés tanításának a folyamata gyakorlatilag soha nem ér véget.
- *megtanulni dolgozni*: A jelentés megfogalmazza, hogy a *szakképzettség viszonylag elavult fogalmától a szakértelemig kell eljutni*, s bevezeti a *személyes szakértelem* fogalmát. Valóban általános jellegű tendencia, hogy a műveltségzésre korlátozódó,

4 MELLearn Konferencia 2019: Felsőoktatási innovációk a tanulás korában: a digitalizáció, képességfejlesztés és a hálózatosodás kihívásai., 2019. április 25–26. Dunaújváros

5 Delors, J. (1994): Rapport de la troisième session de la Commission Magyar Közlöny 2014, 150.sz

sokszor fizikai jellegű feladatok annak ellenére, hogy ma még mindig sok helyen fizikai munkakörnek tekintik, egyre inkább *operáns szakértelmet* igényelnek, amely *már inkább szelleminek tekinthető feladat*, s a Delors-jelentés szerint ez a munka *dematerializálódását* jelenti. Fontos eleme a Delors-jelentésnek, hogy kimondja: *személyes elkötelezettségre* is szükség van ahhoz, hogy valaki hatékonyan tudjon dolgozni, és olyan *szociális viselkedési elemekre*, mint a csapatmunkára való alkalmasság, kezdeményezőkézség, kockázatvállalás stb. *Ez a felfogásunk szerinti kompetencia témakörébe szervesen illeszkedik.*

- *megtanulni együtt élni másokkal:* a Delors-jelentés harmadik területének jelentős tétele az, hogy az együttélés nem az interperszonális szolgáltatói kapcsolatok körébe tartozik, hanem például a konfliktuskezelésben, a társadalmi elvárások követésében, vagy olyan értékek elterjesztésében jelenik meg, amelyek a társadalmi túléléshez és a veszteségek nélküli emberi kapcsolatok működtetéséhez szükségesek. Ebben megjelenik a személyes kapcsolatok keretében a *másik ember felfedezése*, amelyben például a rasszizmus elleni küzdelem, az emberi faj sokféleségének hasonlóságai és kölcsönösségei mellett a különbözőségek elismerése is komoly szerepet kap. Éppen ezért a Delors-jelentés deklarálja, hogy *közös célok felé kell haladni*, és egy olyan azonosulási módot igényel, amely túlmutat az egyéni rutinon, és azt hangsúlyozza, ami közös, és nem azt, ami különbözik. Mindezeknek *kompetenciafejlesztés oldaláról a felnőttképzésben* is van jelentősége, hiszen a felnőtt még inkább rabja lehet esetleg a dogmáinak, berögzült viselkedéseinek, és így ezek a társadalmi célok követése sajátos kompetenciafejlesztési igénnyel léphetnek fel.
- *megtanulni élni:* amely arra irányul, hogy nemcsak tudást, hanem az *egyén teljes testi és szellemi fejlődését kell a képzésnek szolgálni*. Úgy kell a gyerekeket felkészíteni a jövőre, hogy stabil és biztos tájékozódási pontokra építve értsék meg az őket körülvevő világot, és legyenek képesek a világ résztvevőjeként felelősen és tudatosan cselekedni is. Itt nagyon fontos kérdésként jelent meg a *társadalmi és gazdasági innováció felismerése és elfogadása*, s amelyben különleges helyet kap a *kreativitás*. Éppen ezért támogatandónak ítélt minden kísérletezést, minden felfedezést, amely lehetőséget ad arra, hogy mást másként, újat újszerűbben lehessen felismerni és ennek megfelelően cselekedni.

A Delors-jelentés alaptételei (még 1994-ben), hogy senki sem remélheti, hogy ifjúkorban összeszedi azt a tudást, amire egész életében szükség lehet, mert *a világ gyors fejlődése az ismeretek állandó frissítését követeli meg*. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az iskolai képzés ideje is meghosszabbodik, részint a kisgyermekkorban korábban kezdődik (vannak országok, ahol már 5 éves korban iskolakötelezettség van, Magyarországon is az óvoda utolsó éve már iskolafelkészítő). Másfelől a tanulás éppen a társadalmi igényeknek megfelelően *átképzési, továbbképzési és az ismeretek gyors elavulásának tükrében szintén meghosszabbodik*: újabb és újabb tanulási periódusokat igényel. Éppen ezért a Delors-féle ajánlás alapján ismételten meg kell gondolni az

iskolai képzés és továbbképzés hagyományos megkülönböztetését, amelynek keretében a szigorúan körülhatárolt célok csökkentésére és inkább arra kell irányulni, hogy az életen át tartó tanulás folyamatosan és szervesen érintkezzen a tapasztalatokkal.

A tapasztalatok bekapcsolása a képzésbe nemcsak az élethosszig tartó tanulás felnőtt továbbképzési és átképzési folyamataiban fontos. Jelentős lehet a szerepe a graduális típusú alapképzésekben is, ahol – főleg a felsőfokú felnőttoktatásokban: az egyetemi-főiskolai képzésekben, a felsőfokú szakképzésekben – fontos funkciói lehetnek.

A kompetencia-felfogás kialakulása

A kompetencia-felfogás jelentős változásokon ment keresztül, mivel olyan elemekben történt fejlődés, ami a versenyképességet és a vállalati hatékonyság fejlesztését támogatja. Ebben kiemelkedő a kompetencia, mint teljesítménypotenciál értelmezése.⁶ Ennek a fő tartalma, hogy a kompetenciafogalmat hozzárendeli a jövőbeni teljesítmény jelen tartalmához és fejlettségéhez. A korszerű eljárások oldaláról közelíti meg a felnőttkori tanulás és a tanulási paradigma kérdéskörét az ezekkel foglalkozó elméletek. A klasszikus művekből (Knowles, Szewczuk, Thorndike és Pöggeler munkásságait kognitív fejlődési aspektusokból vizsgálja *Kraiciné Szokoly Mária*,⁷ illetve *Lakner Szilvia*,⁸ ennek mai érvényesülései is megállapíthatók.

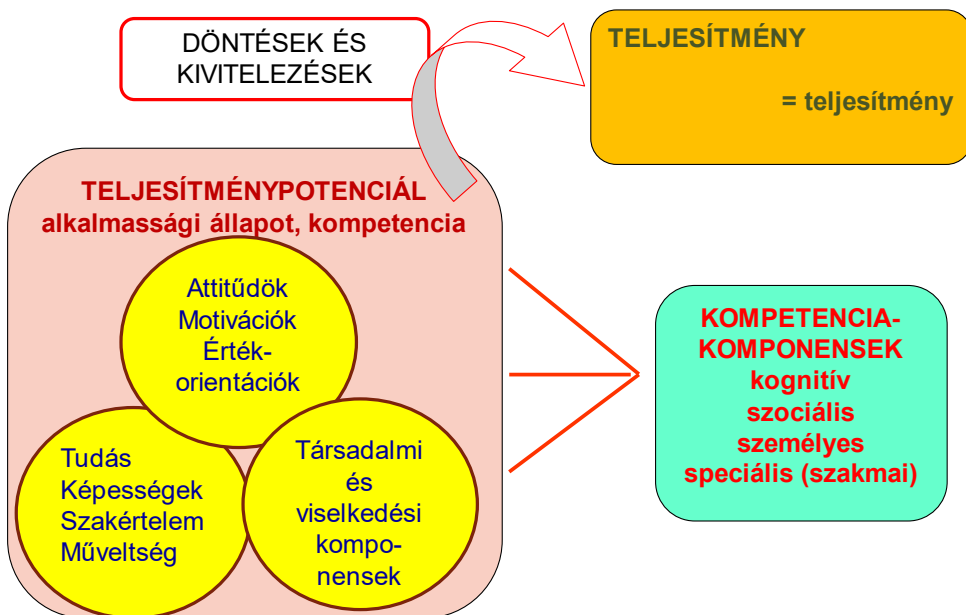
A digitális kompetenciák már a teljesítménypotenciál keretei között is megragadhatók: a kompetenciamodelben hangsúlyos szerepet kap a *szakmai komponens*, (szakértelem+műveltség) a *személyes komponens*: motiváció a tanulásra, s a *teljesítményhez kötődő komponensrendszer*. Mindezek szoros kapcsolatban vannak a digitalizációval, amely egyben a tárgya a kompetenciáknak, azok új felfogásának, a fejlesztés módjának (információszerzés és feldolgozás), illetve a hálózatosodásnak, amely az egyéni kompetenciák mellett kiemelt szerepet ad a társas együttműködésnek és a hatékony kommunikációnak is.

A kompetencia új modellje, a teljesítménypotenciál:

6 Lóth László: A kompetencia és fejlesztése a felnőttoktatásban, a felnőttképzésben. Habilitációs értekezés kézirat, 2006

7 Kraiciné Szokoly Mária (2004): Felnőttképzési módszertár Új Mandátum Kiadó Budapest

8 Lakner Szilvia: A felnőttképzés korszerű eljárásainak alkalmazása az emberi erőforrás fejlesztésben. Ph.D értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola Neveléstudományi kutatások doktori program – 2013

Forrás: dr. Lóth László: *A kompetencia fogalma, fejlesztése a felnőttoktatásban, felnőttképzésben. Habilitációs kézirat 45. o.*

A kompetencia olyan teljesítménypotenciál, alkalmassági állapot, amely lehetővé teszi, hogy az egyén a kritériumszintnek megfelelő eredményt hatékony ráfordításokkal érje el. Alkotórészei a tudás, készségek, képességek, attitűdök, motivációk, értékorientációk és más mentális jellemzők, társadalmi és viselkedési komponensek együttese, amelyek egymással kölcsönhatásban vannak, a döntések és kivitelezések során érvényesülnek, és lehetővé teszik az eredmény optimális elérését.

A vezetői kompetenciák – általában⁹

A vezetői kompetenciák azt a szakértelmet, készségeket és személyiségbeli jellemzőket jelentik, amelyeket a vezetőktől elvárnak. Idesoroljuk a hozzáállást is, mint például a pozitív hozzáállás, „meg tudom csinálni” szemlélet, optimizmus, gyakorlatiasság, lelkesedés, jobbitó szándék, érzelmi intelligencia.

A vezetői kompetenciák különbözőek lehetnek a hagyományos és agilis szervezeteknél, vezetői szintenként, szerepenként. A nemzetközi cégeknél gyakran ún. kompetenciamodellben, vagy kompetenciamátrixban foglalják össze az elvárások tisztázása érdekében.

Léteznek ún. *csoportható vezetői kompetenciák* amikor már valaki nemcsak saját, hanem mások munkájáért is felelős, delegálnia, motiválnia és másokat fejlesztenie is kell. Elkezd fontossá válni a befolyásolás. Megnövekedik az önállóság és a csoport fontos-

⁹ Kránitz Éva nyomán: Vezetői kompetenciák és kihívások. <https://vezetofejlesztes.hu/vezetoi-kompetenciak-es-kihivasok/> (letöltés: 2019. 12.02)

sága is, illetve a felelősségvállalás. A személyiségbeli jellemzőket tekintve általában kockázatvállalási hajlammal, jövőorientáltsággal és magas energiaszinttel találkozom

A *középvezetők* esetében már megjelennek például a pénzügyi felelőségek is. Vezetői kompetenciák tekintetében a csoportvezetői szint elvárásaihoz képest nagyobb szerephez jut az elemzés és a fontos információk összefoglalása, tendenciák meglátása, a pénzügyi adatok használata, a megalapozott döntéshozás, a tervezés és végrehajtás, és a kezdeményezőkézség.

Sok szervezetben találhatóak ún. *üzletágvezetők*. Náluk már megjelenik, ezen a vezetői szinten kihívást jelenthet az üzleti egység stratégiai irányvonalainak a meghatározása, amihez egyrésztől át kell látni a vállalati stratégiát, másrésztől pedig ismerni kell a helyi (piaci) sajátosságokat. Minden, amit a vezető tesz, kulcsfontosságú, és gyakran a felső vezetők és a nyilvánosság kereszttüzében zajlik. Mindezek fényében a vezetői kompetenciák tekintetében vannak különbségek a középvezetői és a magasabb vezetői szint elvárásai között. A legjelentősebbek a stratégiai iránymutatás, az eredményesség biztosítása, változások kezdeményezése és véghezvitele tekintetében figyelhetők meg

A *C szintű* vezetői kompetenciák kapcsán főleg a multinacionális cégeknél felső vezetőknek általában az úgynevezett C szintű vezetőket (pl. CEO, CFO, COO, CIO)¹⁰ és a szervezeti hierarchiában egy-két szinttel alattuk lévő vezetőket tekintik. Cégenként természetesen szintén vannak eltérések abban, hogy kit neveznek felső vezetőnek, de a stratégiai irányultság, az időben való előrettekintés, a feladatuk és a felelőségi körük tekintetében sok hasonlóság figyelhető meg cégmérettől és cégtípustól függetlenül.

A felső vezetőkkel szembeni elvárások többek között a hosszú távon fenntartható versenyelőnyt eredményező üzletági stratégiák meghatározása, az összes üzleti egységre kiterjedő eredményesség és növekedés biztosítása, a befektetésekkel kapcsolatos döntések meghozatala, a tulajdonosi érdekek érvényesítése. Az ő feladatuk továbbá egy jól működő vezetői csoport létrehozása. A felső vezetőknek általában nagy tapasztalatuk van egy vállalat vagy üzleti egység elindításában, gyakran másik országban is. A C-szintű vezetők nagyon sok kockázatos döntést hoznak, például összeolvadással, felvásárlással kapcsolatosan. Döntéseiknek nagy horderejű következményeik lehetnek, például nagy tömegű leépítések vagy munkaerő-felvétel, a részvényárak változása. A szükséges vezetői kompetenciák tekintetében kiemelésre érdemesek például a jövőkép- és stratégiaalkotás, a különböző szervezeti egységek működésének összehangolása és a végrehajtás optimalizálása, a nehéz pénzügyi helyzetek kezelése, a versenyképesség és a növekedés biztosítása, a szervezeti szintű hatásgyakorlás, a szervezet mozgósítása, együttműködések ösztönzése, a vállalat külső képviselője.

Milyen digitális kompetenciákra van szükség egy szervezetben, különösen a vezetői szinteken?

10 CEO: Chief Executive Officer= vezérigazgató, ügyvezető igazgató; CFO: Chief Financial Officer= pénzügyi igazgató; COO: Chief Operating Officer= operating igazgató, gyakran ő az ügyvezető igazgató, de nem elsőszámú vezetőként; CIO: Chief Informationtechnology Officer: informatikai igazgató

Az Európai Unió digitális kompetencia referenciakerete¹¹

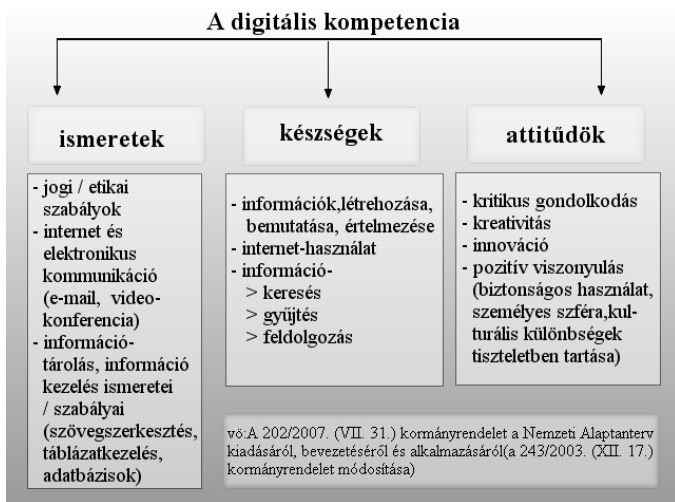
A szervezeteken belüli kompetenciarendszer áttekinthető a *Magyarország Digitális Oktatási Stratégiájának* bevezetését támogató szervezatként a Digitális Pedagógiai Módszertani Központ (DPMK) szerint. A Központ egyik fő feladata, hogy háttéranyagok, ajánlások és javaslatok elkészítésével támogassa az egységes referenciakeretre épülő, hazai digitáliskompetencia-keretek kialakítását.

Ez vonatkozik mind az oktatási intézményekre, mind az állampolgárokra amelyek forrása az *Európai Állampolgári Digitáliskompetencia-keret (European Digital Competence Framework for Citizens)*.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium kidolgozta az ún. „*Digitális Jólét*” programot. Ennek az a célja, hogy Magyarország digitális fejlettségben felemelkedjen az EU tíz legfejlettebb tagállama közé. A *digitális hozzájárulást* az UNESCO egyik legfontosabb, *alapvető emberi jogként* értelmezi. Alapfeltétele, hogy a társadalom digitáliskompetencia-szintje kellő mértékre emelkedjék, amelyet olyan kulcskompetenciának tekint, ami a munkaerőpiaci tanulásról, az aktív társadalmi szerepvállalásról szól.

Mit tekintünk digitális kompetenciának?¹²

A digitális kompetencia egyik áttekinthető összefoglalója (Nagy József nyomán) az információs társadalmi technológiák (ITT) alkalmazásának a képessége a munka, a szabadidő és a kommunikáció területén.

11 Digitális Jólét Program-Digitális Pedagógiai Módszertani Központ <https://dpmk.hu/2019/07/25/a-digitalis-kompetencia-unios-referenciakerete-magyarul/> (letöltés: 2019.12.01)

12 Digitális kompetencia http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/digitalis_nemzedek/digitalis_kompetencia.html

Ezek olyan átfogó komponensek, amelyek meghatározzák az iskolai és az iskolarendszer kívüli oktatókat, képzések tudástartalmát, de kihatnak a közvetlen kapcsolatok részén a munka világára is. Ennek az az oka, hogy folyamatos tudásváltás zajlik, mivel:

- a megtanult szakmai ismeretek maximum 10 év alatt elévülnek,
- a munkaváltozáshoz kapcsolódó ismeretek mennyisége az Interneten 2 évente 32-szeresére nő,
- az Internet kapcsolatok száma évente megduplázódik,
- az elérhető sávszélesség folyamatosan emelkedik.¹³

A digitalizáció konkrét megjelenése a vezetésben

E folyamatnak rendkívül sok ága van.

1. Az egyszerű modell

A vállalatirányításban fokozatosan bevezetik az elektronikus *kapcsolattartást* és az információk *elektronikus tárolását*. Az információk fokozatosan áttérnek a netre, a levelezés és az adattárolás központi szerveren keresztül folyik. Ez jobb esetben rendszergazdák által fenntartott, üzemeltetett hálózat, néhány(!) szerverrel. Fejlettebb változatban ezek *bérelt* szerverek, külső telephelyeken, megbízható, a biztonsági kérdésekre ügyelő üzemeltetőkkel. Fontos, hogy a *tűkrözés* megtörténjen, biztonsági másolatokkal, amelyek célszerűen védett környezetben működnek. A levelezésben kötelezően használandók a szervezeti e-mailcímek, külső helyről a kártevőveszély miatt nem engedélyeznek bejövő információkat. Ezért az alkalmazottak nagy része e külső kapcsolaton keresztül, párhuzamosan kommunikál.

2. A fejlett modell

Az egyszerű, mechanikus küldők-fogadók modellben előbb-utóbb komoly anomáliák keletkeznek. Például a vezetők postafiókjai túlsordulnak, a sok *cc*: indokolatlan adatmennyiséget okoz, az archiválás saját számítógépeken, rosszabb esetben küldő adathordozókon történik stb.

A fejlett modell már sokféle automatizmust mutat:

- a levelezőszolgáltatás sokféle működési és megőrzési modellt tartalmaz. Ugyanakkor hozzáférési jogosultságok tömegét is meghatározzák, s a rendszer menedzselését felkészült IT-csapat biztosítja;
A levelezőrendszer már munkaszervező funkciókat is tartalmaz: értekezletek összehívása, teremgazdálkodás, feladatmenedzselő rendszerek stb;
- a dokumentumok (például jogszabályok, döntéselőkészítő anyagok, határozatok, szabályzatok, útmutatók) kezelése magasabb színvonalú. Erre a célra sokféle megoldás lehetséges, ennek egyike a Microsoft Sharepoint Server;
- kellő jogosultság-kiosztás mellett a dokumentumok egy központi könyvtárban találhatóak, a vezetői hierarchia szerinti beavatkozási lehetőségekkel;

- mind a levelezés, mind a dokumentumkezelés külső helyszínről is elérhető, jogsultsági alapon saját, vagy céges számítógépekkel, mobil eszközökkel;
- fontos, hogy a felhasználók mind ugyanazon platformon működjenek, ugyanakkor nem szabad tiltani más, például a közösségi médiához kapcsolódó platformokat.

3. A korszerű, hálózatos modell

Ebben a felhasználások már nemcsak informálódási funkciót jelentenek, hanem magasabb funkciókra is képesek

- *vállalatirányítási funkciók*: ilyenek a KPI-ok (*Key Performance Indicators* = kulcsfontosságú teljesítménymutatók) figyelemmel kísérése, beavatkozásokkal. Ha például a termelést vagy a szolgáltatásokat erre a célra kialakított kontrollings-rendszer támogatja, akkor a vezetők a főbb mutatókon kívül (ún. *dashboard* = „műszerfal”) egyes főbb funkciókon keresztül egyre mélyebben tudnak döntéseikhez alapvető információkhoz jutni;
- *döntéstámogató rendszerek*: egyedi vagy vállalati döntésekhez kockázatmenedzsment funkciókat is tartalmaz, a döntéseket algoritmusokon keresztül javasolja a döntéshozóknak;
- a használók *hálózatos rendszerben* működnek, így nemcsak a döntéshozók, hanem az információkat az azokat előkészítő szakértők is elérik, önálló „mikro-döntések” céljából. Ezáltal egy „döntési háló” jön létre;
- *a közösségi platformok nem tiltottak*, hanem az infrastruktúrában erre kapcsolódási pontokat hoznak létre. Egyes funkciókat eleve kihelyeznek ezekre a platformokra (vállalati blogok, chat-felületek, instagram-videók stb), Ezek egyébként jó szolgálatot tesznek a *vállalati PR-nek és Corporate Identity-nek* is;
- az információk jelentős része „felhőben” található, ami néha biztonsági kockázatokat is jelent.

A fejlett és a hálózatos modell nagy dilemmája: ha mindent a központi szervereken tárolnak, akkor egy esetleges (különösen mobil) hálózati probléma nagyfokú teljesítménycsökkenést, nem ritkán ellehetetlenülést is jelent.

Robotizáció és a controlling

Kétségtelen, hogy a vezetők munkájában a controlling az egyik legösszetettebb feladat. Ugyanakkor, mivel nagy adatok rendszerbe foglalásával dolgozik, talán a legjobban digitalizálható. Itt jelenik meg a legkomolyabban a kérdés: elveszi-e a robot az embertől a munkát?

A robotizált folyamatautomatizálás (RPA) sokkal több dologra alkalmazható a controllingban, mint gondolnánk. Vegyünk néhány példát!¹⁴

14 Bitó János: Robotok kontrollereknek c. írás alapján. <https://www.controllingportal.hu/robotok-controllereknek/> (letöltés: 2019. 12. 06)

Előrejelzés

Előrejelzéshez sok embertől kell információt beszereznünk. Ez mechanikus, ugyanakkor nagy precizitást igénylő feladat. Nekünk unalmas és könnyebben hibázunk, mint a robot. Bízunk inkább rá!

A robot belép a *reporting* rendszerbe, táblázatban kiveszi a jelenlegi helyzetet és az utolsó riportot, ha kell, több rendszerből is összeszedi az adatokat. A táblázatot elküldi az érintett vezetőknek – mindenkinek a sajátját -, ők beírják az új *forecastot*¹⁵ a táblázatba és visszaküldik. A robot ebből beolvassa az adatokat a riporting rendszerbe, és előáll az új riport. A robot monitorozza is, hogy ki az, aki már kitöltötte a táblázatot és ki az, aki nem. Utóbbiakat figyelmezteti. A legtöbb riporting rendszerbe bele lehet fejleszteni ezt.

Sok helyen az SAP¹⁶-val hozzák össze a robotot. Bármelyik modulal meg lehet ezt tenni. A robot az SAP-ból kiemeli a költséghely terv- tény- és várható adatait, beteszi táblázatba, s az illetékes vezetőt megkéri, hogy egy napon belül írja be a jövő évi javaslatait.

A robot konzisztencia-vizsgálatot is végez, van-e elütés, ellentmondás. Ezzel robot nélkül sok controller foglalkozna, bizonyos időszakokban akár hónapokon keresztül.

Belső rendelések

A belső rendelések, például a projektek kalkulációját az informatikai rendszeren belül vezetik zárt struktúrában. Ha kötnek egy új szerződést, vagy ha jön egy számla, akkor beírják, de minden hónapban kell csinálni zárást. A készültséget a projekt vezetője tudja megmondani. Zárás előtt a robot kiküldi a projektvezetőnek a projekt érvényes kalkulációját és a kapcsolódó dokumentumokat, amelyekben át tudják tekinteni, hol áll a projekt. Módosíthatják a készültségi mutatókat, majd a visszaküldött készültségi jelentést a robot betölti a rendszerbe, amely összesíti az új aktív, passzív elhatárolásokat és az időszak végi befejezetlen állományt.

Adategyeztetés

Vannak projektek, amelyeket régen le kellett volna zárni, nincs rajtuk könyvelés. A zárás azonban toródik, és egyszer csak ráömlik a rengeteg munka a controllerekre. Egy erre szolgáló robot azonban észreveszi, ha van olyan projektszám, amelyen régóta nincs könyvelés és megkérdezi az illetékes vezetőt, vége van-e a projektnek, figyelmeztet az adminisztrációs elmaradásokra.

15 pénzügyi előrejelzés, prognózis

16 SAP: 1972-ben alakult az ezt kidolgozó vállalat Weinheimben. Az SAP jelentése: Systemanalyse und Programmentwicklung, olyan vállalatirányítási rendszer, amelyet a világon jelentős mértékben alkalmaznak (hasonló a Microsoft szoftvereihez) Az SAP AG forgalma 7 Mrd EUR körüli)

Workflow

Ha a rendszeren belül eltérések vannak, például ha egy ügyfél nem fizetett, azt a robot észreveszi. Figyeli, kinek az ügyfelével van ilyen probléma, s üzenetet küld a felelős értékesítőnek, hogy intézkedjen.

Látszik, hogy a robotok a controllereknek nagyon sok mindenben tudnak segítséget nyújtani. Olyanok ők, mint egy gyakornok, akire az ismétlődő rutinfeladatokat lehet rábízni. Akit a controllernek kell betanítania és felügyelnie. S akiknek hála a controllernek több ideje marad érdemi munkára.

Ugyanakkor tény, hogy nem a robotok jelentik a tökéletes megoldást. Például nyilvánvalóan jobb egy folyamataiban integrált egységes adatbázis, mint ha több különböző nyilvántartásból robottal gyűjtjük össze a szükséges adatokat. De a cégek tele vannak tökéletlen rendszerekkel, amelyek tökéletessé varázsolása rengeteg pénzt és energiát emésztene fel, ami nem mindig érné meg.

A kérdés már csak az, hogy mikor oldhatjuk meg a problémánkat robottal és mikor nem. Mert ha rossz folyamatokat robotizálunk, akkor ez csak elfedi a bajokat. Például ha rossz, túlbürokratizált tervezési folyamatot támogatnak robottal, akkor lehet, hogy csak fenntartanak egy olyan rendszert, amely magától már összeomlott volna. A robot bekéri a felesleges adatokat, egyre több felszólítást küld, az emberek egyre jobban utálják a rendszert, hasraütésszerű adatokat adnak meg stb. Az elkészült terv pedig használhatatlan lesz.

Ahogy egy gyakornokot sem helyes értelmetlen feladatokkal megbízni, úgy a robottal sem célszerű ezt tenni. Mielőtt tehát belefognánk a robotizált folyamatautomatizálásba, meg kell vizsgálnunk magát a folyamatot is.

Kihívások a vezetőknek¹⁷

A kihívások jelentős részben függenek az informatikai fejlettségi szinttől. Új elem azonban az Ipar 4.0 forradalom, ami jelentős mértékben meghatározza, befolyásolja a vezetői munkát, leggyakrabban a digitalizálás foka miatt. Az Ipar 4.0 elképesztő kihívások elé állítja azokat az embereket, akik beindítják a vállalaton belüli ipar 4.0 programot, és elkezdik ennek szellemében bevezetni az ipari informatikai rendszereket. Ezzel együtt azonban *az Ipar 4.0 alapvetően nem IT projekt*, sikere elsősorban az embereken, a vezetőkön múlik.

Az Ipar 4.0 nem csak egy gyár vagy szervezet automatizálási és informatikai rendszereit alakítja át teljesen, de a vezetőktől az operátorokig a munkaköröket is. Olyan *változásokra és kihívásokra* kerül sor, amelyekkel kifejezetten az Ipar 4.0 vagy ipari IoT rendszereket bevezetők szembesülnek, és amikről sajnos ritkán esik szó.

Ebben a folyamatban kiemelt tényező, amelyeket a vezetőknek menedzselni kell:

17 Bóna Péter: Az Ipar 4.0 bevezetésének 10 legfontosabb kihívása <http://blog.comforth.hu/ipar-4.0-legnagyobb-kihivas>

- az általuk vezetett *informatikus szakembereknek új tanulási modelleket kell követniük*: kellő mélységben meg kell érteniük a termelési folyamatokat, komoly automatizálási és terepi tudást kell összeszedniük, ezzel együtt kell dolgozniuk az automatizálási munkatársakkal és beszállítókkal, hogy adatokat tudjanak kinyerni a gépekből. Ez tulajdonképpen *az informatika (IT) és az automatizálás (OT = Operation Technology) közötti konvergencia*;
- az automatizálási, karbantartó és gépészmérnököknek is *meg kell ismerniük az informatikai rendszereket, azok konfigurációját*. Ugyanakkor figyelniük kell az eszközök megbízhatóságára és a rendszer biztonságára is;
- az *ipar 4.0 egyik legnagyobb kihívása a rendszerek védelme*. Az IT biztonsági tanácsadók virágkorát éljük, és ez nem véletlen. Amit hálózatba kötünk, annak védelméről gondoskodnunk kell, melyre szintén ipari kivitelű tűzfalakat érdemes használni úgy is, hogy közben rendszerszinten kell biztosítani a távoli hozzáférés széles körben. Ehhez a *nem-informatikusok folyamatos képzésére* is szükség van;
- az informatikai szakemberek számára szokatlan, de ezeket a rendszereket nem 2-3 évre tervezik, hanem inkább 10-15-re, ezért a TCO-t (*Total Cost of Ownership* - teljes életút költség) is erre az időszakra kell tervezni;
- a *szigetrendszerek integrációja*: általában elmondható, hogy a gyárak már jelenleg is számos rendszerrel rendelkeznek: van SCADA, MES, ERP, logisztikai rendszer, tervező rendszer, beléptető rendszer, HR nyilvántartás, stb., ahol számos adat már elérhető, és mégsem tudjuk kihasználni az előnyeiket. Hiszen nem látjuk az összefüggéseket, mert nincs átjárhatóság a különböző rendszerek között. *A nagy kihívás és egyben az ipar 4.0-ban rejlő egyik legnagyobb lehetőség, hogy ezt a sok rendszert egy platformra lehet helyezni*;
- az *erőforrások allokációja során* az informatikai, az automatizálási/műszaki valamint az üzemi csapatnak *szorosan együtt kell működnie*, de minden területet érint a minőségbiztosítástól kezdve a karbantartáson, logisztikán, stb. át egészen a HR-ig;
- *kitartás a bevezetés során*: szükség van legalább egy dedikált erőforrásra, aki összefogja az egész programot, a bevezetés időszakában ez mindenkinek többletmunkát jelent. Hiszen rengeteg egyeztetésen kell részt venni. az ipar 4.0 mindenkit érint, és a napi munkában mindenkinek használnia kell az adatokat ahhoz, hogy a vállalat tovább tudjon fejlődni. Ehhez *egyfajta következetesség kell*, hogy tényleg rá tudjunk szokni a rendelkezésre álló riportok napi szintű használatára a megszokott munkaformák helyett;
- az *összegyűjtött adatok újabb munkát okoznak*, mivel az adatok gyűjtése önmagában kidobott pénz, ha nem használjuk őket. Erre időt és energiát kell szánni, meg kell vizsgálni az adatok alapján, hogy hol termelünk veszteséget, hol vannak a szűk keresztmetszetek, melyik operátorunk termel jobban, melyik kevésbé, és így tovább. Ez az egyik kulcsa az ipar 4.0 sikerének, hiszen az *adatokból lesz olyan tudás, amelynek segítségével lehet optimalizálni a gyártást, költségeket csökkenteni és profitot növelni*.

Ennek keretében *nagy hangsúlyt kapott az alapkészségek fejlesztése* elsősorban családi, közösségi és munkahelyi környezetben. Kutatások indultak az *alapkészség-fejlesztés legeredményesebb módjainak feltárására*. Elkészült a *FET Alapkészségek Stratégiája* és elindult annak megvalósítása, különösen hangsúlyt helyezve az egész életen át tartó tanulásban való részvétel elősegítésére.

Ezen a ponton érkezett a Kompetenciapályák kialakítására vonatkozó Tanácsi Ajánlás, amely az érintetteket egy számvetésre készítette az ajánlásban megfogalmazott lépések fényében. A számvetés eredménye azt mutatta, hogy nagyon sok részlelem a tanácsi ajánlásnak már létezik az ír gyakorlatban, de a tanácsi ajánlásban megfogalmazott lépések együttes biztosítása jelentős kihívásokat és tennivalókat implicál.

A Tanácsi Ajánlás megvalósítása érdekében fontos az önértékelő eszközök és kompetencia keretek on-line nyilvánossá és elérhetővé tétele, az innovatív megközelítések az alapkészség-fejlesztésben: minden élethelyzetben az egyén számára éppen szükséges és releváns készségek és kompetenciák fejlesztése, a hatásvizsgálat, a termelékenység és az alapkészségek kapcsolatának széleskörű megismertetése és a munkahelyek fenntarthatóságának és az alapkészségek fejlesztésének összefüggésének megértése.

Döntéshozói szinten elengedhetetlen a finanszírozási megoldások bővítése, a különféle szakpolitikák közötti koordináció, összhang és szinergiák teremtése, illetve a munkaerőpiac jövőbeni kihívásait szem előtt tartó stratégiák és válaszok.

Látható, hogy a munkaerőpiaci kompetenciafejlesztés elválaszthatatlan egy sikeres gazdaságban a digitalizációtól.

Egy vállalati példa a digitalizációra¹⁹

Az Autóipari és Ipari beszállító *Schaeffler AG* székhelye Herzogenaurachban, Közép-Frankónia német régiójában található. A vállalat az SSI SCHÄFER-t bízta meg Európa egyik leginnovatívabb elosztóközpontjának intralogisztikai megvalósításával (tervezés és kivitelezés). Ezen túlmenően a két piacvezető együttműködtek az *„Ipar 4.0 karbantartás az intralogisztikában”* intelligens koncepció kidolgozásában is.

Az új EDZ méretei lenyűgözőek: közel 15 hektáron, a beépített terület 94 000 m² - ahol a logisztika két szinten, több mint 25 000 m²-n található. A rendkívül dinamikus rendszer teljesen automatizált folyamatai a belső anyagáramlást biztosítják a regisztrálástól a feladásig, illetve garantálják a Schaeffler kitűzött céljait. A doboz- és raklap szállítórendszeren kívül a SSI SCHÄFER egy teljesen automatizált, 7 folyosós magasraktárt is telepített, 28 000 raklap tárolóhellyel és egy kétszintes, automatizált miniload-rendszerrel, amely kb. 95 000 doboznyi tárhelyet és ergonomikus munkahelyeket foglal magában. Egy 900 m hosszú, 50 járművel ellátott elektromos raklapos szállítószalag is hozzájárul a hatékony áruszállításhoz. A teljesen automatizált robotalkalmazások a dobozokból egységgrakomány képzésével és bontásával egészítik

19 Schaeffler esettanulmány <https://www.ssi-schaefer.com/hu-hu/best-practices-trends/best-practices/schaeffler>

ki a szolgáltatások körét. A szállítórendszer szintén egy, 20 puffertárolóhelyhez tartozó szekvenáló toronyhoz kapcsolódik annak érdekében, hogy a kimenő áruk területén lévő csomagoló állomások hatékonyságát és szekvenált ellátását biztosítsák. Az SSI SCHÄFER WAMAS® logisztikai szoftvere szerverként működik, amelyet informatikusaink a Schaeffler SAP EWM-hez kapcsolnak.

A belső anyagáramlás automatizálásán kívül az SSI SCHÄFER és a Schaeffler együtt dolgoztak a „Maintenance 4.0 for Intralogistics” megoldáscsomag fejlesztésén. Ez magában foglalja az operatív irányítórendszerek intelligens, állapotalapú karbantartását és egy félig automatizált karbantartási rendszert

Az SSI-Schäfer a digitalizációhoz és az automatizációhoz fűződő viszonyáról így ír:²⁰ *„Az SSI SCHÄFER-nél mindig hosszú távon gondolkodunk és azt keressük, ami a nyilvánvalón túlmutat. Digitálisan folyamatosan fejlődő világunk igénye a maximális rugalmasság, intelligens megoldásokat és csúcstechnológiákat hozunk létre a modern máért, és fejlett jövőt a holnapért. Józan, megbízható, innovatív szellemű, előremutató gondolkodású, arra törekszünk, hogy hosszú távú partnere legyünk ügyfeleinknek és munkavállalóinknak – mindezek a tulajdonságok jellemeznek bennünket és a vállalati DNS-ünket. Gondolatainkat egy egyszerű, ám mégis jelentőségteljes mondatba tömörítve: „Think tomorrow.” avagy Gondolj a holnapra”*

Munkaerőpiac és kompetenciák Magyarországon

A munkaerőpiac Magyarországon is drámai változásokon ment keresztül az elmúlt években. Egyfelől a területi aránytalanságok miatt változatlanul létezik a strukturális munkanélküliség, amely két részből áll: a szakképzettségre épülő kompetenciakészletek diffúz volta, a kompetenciakészletek tartóssága, alacsony szintű alkalmazkodása a tudományos és technikai fejlődéshez, másrészt pedig az egyes területek eltérő fejlettsége a régiókban, illetve a munkaerőpiac egyes szegmenseiben. Már 2002-től ismertek olyan tanulmányok, amelyek ennek a csíráit kimutatták²¹, például a munkaerőpiac információit hozzákötötték a hivatásos döntéshozók információ-allokációjához. Már itt megjelent, hogy a ROI (*Return of Investment*), az oktatási költségek megtérülése az emberi tőke megteremtésének oldaláról vizsgálható: a megtérülés becslése az oktatási költségekkel szemben jóval bizonytalanabb.

Ez a szemlélet jelenik meg a munkaerőpiaci képzések ellentmondásaiban is. A felnőttképzés 13 éves története változó koncepciók mentén alakult át, miként a szakképzése is, amely nem mentes ellentmondásoktól. A Nemzetgazdasági Minisztérium 2011 májusi koncepciója a szakképzési rendszer átalakítását célozta, a gazdasági igényekkel való összehangolás érdekében. Ennek alapján született meg a 2011. CLXXXVII szakképzési törvény 2011-es módosítása, amit követett a 2001 CI törvény a fel-

20 <https://www.ssi-schaefer.com/hu-hu/v%C3%A1llalat>

21 S. Rosen 1995 Job Information and Education. In: Kozma tamás szerk. Felnőttképzés és gazdaság, Debrecen, 2002

nőttképzésről 2012-es módosítása. Ha összehasonlítjuk a törvényi változásokat és az azokat indokoló koncepciókat, amely egyfajta kamarai indíttatású „modernizációt” jelentett: valójában szakmacentrikus berögzüléseket hozott létre. Ebben jól láthatók a Magyar Gazdasági Kamara törekvései.

Szakképzés 4.0 új törvényi szabályozással

A Szakképzés 4.0 stratégia (ITM munkaanyag - 2019) 10 fejlesztési irányt határoz meg, amelyek az élethosszig tartó tanulásra az alábbi elképzeléseket fogalmazzák meg:

- az OKJ-s szakképesítések számának 200-nál kevesebbre való csökkentése (a jelenlegi mintegy 760-ról),
- az OKJ-ban szereplő minden szakképesítés *szakma-specifikus digitális ismeretekkel egészül ki*,
- munkaerő-piaci előrejelző rendszer létrehozása és működtetése, amely a támogatott képzések körének meghatározásában nyújt segítséget, és amelybe az adatokat a munkáltatók töltik fel,
- a „B” körös képzéseket meg kell újítani és újra kell szabályozni (az OKJ-s szakképesítések számának csökkentésével bizonyos szakmák átkerülnének a „B” képzési körbe),
- a képzési időbe be kell számítani az előzetesen megszerzett tudást akkor is, ha a résztvevő nem tudja azt bizonyítvánnyal igazolni,
- szakmai vizsga letételének lehetősége képzés nélkül,
- rövid ciklusú, 10-30 órás „tűszerű” vállalati képzések indítása,
- speciális képzési programok kifejlesztése kis- és középvállalkozások számára,
- OKJ-s és „B” körös vizsgázás független, akkreditált vizsgaközpontokban, (50 vizsgaközpont létrehozása),
- vegyes (blended), azaz a távoktatást és a kontaktórákat tartalmazó képzések növelése,
- Digitális Munkaerő-piaci Program létrehozása.

Időközben megszületett az új szakképzési törvény is²². A törvény a szakképzési stratégia főbb elemeit tartalmazza.

A törvény a preambulumban kimondja, hogy célja

- a tudatos szakma-, illetve képesítésválasztás elősegítése,
- a szakképzés XXI. századi követelményekhez igazított, magas színvonalának biztosítása,
- a tudásalapú gyakorlati tanulásra, a digitális tudás fejlesztésére, a kreatív és széles látókörű gondolkodásra, továbbá a változásokhoz való rugalmas alkalmazkodás képességére oktató, a szakképzés és a gazdasági szféra közötti együttműködés erősítésére alapozó, valamint valós piaci esélyt és biztos megélhetést biztosító

22 A 2019. LXXX törvény a szakképzésről (hatályos: 2020. január 1-től)

szakképzettség, illetve szakképesítés megszerzését elősegítő szakképzési rendszer kialakítása

- az Alaptörvényben meghatározott művelődéshez és munkához való jog érvényesülése érdekében alkotta meg e törvényt.

Az Alapelvek fejezet szerint

1. § [A szakképzés feladata]

A szakképzés feladata a korszerű szakmai ismeretek megszerzésére való felkészítés és az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges készségek fejlesztése. A szakképzés és a felsőoktatás az oktatási rendszer egymásra épülő, szerves részei.

2. § [Az oktatáshoz való jog biztosítása]

(1) Az állam az Alaptörvény szerinti ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú oktatás keretében a szakképzési alapfeladat-ellátás kereteit és garanciáit – a hatékonyság, a szakszerűség, a magas szintű minőség és az egyenlő eséllyel történő hozzáférés követelményére figyelemmel – az e törvényben meghatározott módon biztosítja.

Látható, hogy az új szakképzési törvényben megjelennek az élethosszig tartó tanulás elve, illetve a XXI. századi követelmények érvényesítése, a tudásalapú tanulás, illetve a változásokhoz való alkalmazkodás követelményei.

Az új szakképzési törvény 2020. január 1-jén, a felnőttképzési törvény módosítása várhatóan 2020. július 1-én lép életbe.

A törvény nyomán várhatóan a *végrehajtási jogszabályok (közte kb 80 miniszteri rendelet) jelentős módosítása* válik szükségessé, és ezekből derül majd ki, hogy az elképzések milyen mozgásteret biztosítanak a felnőttképzés szereplői, vagyis a résztvevők és a képzők számára.

Az előzetes munkaanyagban arra is történik utalás, hogy „a szabályozásban a felnőttképzési rendszer kereteit szükséges meghatározni”, és hogy „Az iskolarendszeren kívüli képzések összetételét tekintve megállapítható, hogy azok egy része erősen szabályozott. Ilyen a nyelvi képzés, a gépjármű-vezetői képzés és más hatósági képzések.” Felmerül, hogy vajon e téren is lesznek-e változások. A képzések eredményességét egy úgynevezett Digitális Munkaerő-piaci Program (DMP) informatikai rendszer létrehozásával és működtetésével kívánják majd mérni, ebben a FIR (Felnőttképzési Információs Rendszer) adatai is felhasználhatóak lennének.

A felsőoktatás szerepe

Egyedi módosítások történtek azon területeken, amelyek jelenleg a legnagyobb gátjai a modernizációnak, benne a digitalizációnak, valamint fejlesztési perspektívát mutat ki a vállalati-szervezeti gyakorlat számára.

A változások megjelennek az egyetemi képzésekben is.

A 3/2019 (II.11.) EMMI rendelettel módosított 8/2013 (I. 30, illetve a 18/2016 (VIII.5.) EMMI rendeletek (az alap és mesterképzések, illetve a felsőoktatási szakképzések képzési és kimeneti követelményei) alapján végrehajtandó A tantervfejlesztéseket határoztak meg.

Ebben meg kell felelni az „ipari termelés területén elindult technológiai forradalom, az Ipar 4.0 alapú működés és technológiai tudás, a kiber-fizikai rendszerek, önszervező mechanizmusok, valamint a *digitalizáció és automatizáció munkaerőpiacra strukturális változásokat indukáló következményeinek* ismerete a gyártásban és beszerzési láncokban, a termelési folyamatok szervezésében” oktatási-képzési követelményeinek.

Ezeket az egyetemek már részben beépítették a működő és hatályos tantervekbe, de a rendelkezésre álló rövid idő miatt ezek elsősorban kiigazításokat, módosításokat eredményeztek. Az összhangot az új szakképzési törvénnyel, illetve a megszülető új felnőttképzési törvénnyel a megszülető végrehajtási rendeletekkel a közeli jövő feladata lesz.

Összefoglalás

A digitalizáció alapjaiban formálja át a munka világát – mind a vezetők, mind az alkalmazottak, szakértők, menedzserek, elméleti szakemberek esetében is. Soha nem látott változásokra kell felkészülni, amelyek tartalmazzák a múlt meghaladását, a bizonytalanul felsejlő jövő néha félelmekkel, másfelől álláspontokat megerősítő képeit is. Ehhez tudásra, de nemcsak tudásra, hanem a (teljesítménypotenciál) kompetenciák más komponenseire is szükség van.

A digitalizáció az alacsony szaktudást igénylő, egyszerű, ismétlődő munkákat váltja ki először, miközben komplexebb, új, digitális kompetenciákat igénylő munkaköröket hoz létre. Átmenetileg ezért digitális munkaerőhiány is kialakulhat.

A helyzet kezelésére vannak már állami programok: A Digitális Jólét program, a Digitális Oktatási Stratégia. Ezek megvalósításában részt vesznek szakmai és érdekvépviseleti szervezetek, szervek is. Soha nem látott felelősség övezi ezt a folyamatot, amelynek elsősorban az ország, az ágazatok, az egyes vállalászások szereplők és az irányító hatóságok *versenyképessége* a tétje.

Bibliográfia

- Delors, J. (1994): Rapport de la troisième session de la Commission (Jelentés a Bizottság a Bizottságharmadik ülészakáról. Paris, 1994. január 12–15. In. Főszerk..Sz. Tóth János: *Európa Kézikönyv*.
- Oktatás – rejtett kincs fejezet 22–41. p. Magyar Népfőiskolai Társaság, Szent István Egyetem, Budapest 2001
- Lóth László: A kompetencia és fejlesztése a felnőttoktatásban, a felnőttképzésben. Habilitációs értekezés kézirat, 2006

- KONCEPCIÓ a szakképzési rendszer átalakítására, a gazdasági igényekkel való összehangolására Nemzetgazdasági Minisztérium Foglalkoztatáspolitikáért Felelős Államtitkárság Szakképzési és Felnőttképzési Főosztály Kézirat https://www.nive.hu/Downloads/Hirek/DL.php?f=szakkepzesi_koncepcio.pdf
- ITM Munkaanyag 2019: A szakképzés és felnőttképzés megújításának középtávú szakmapolitikai stratégiája. A szakképzési rendszer válasza a negyedik ipari forradalom kihívásaira
- Innovációs És Technológiai Minisztérium Szakképzésért És Felnőttképzésért Felelős Helyettes Államtitkárság Kézirat <http://www.fefi.hu/ujtag/2019-marcius/szakkepzes-40-strategia-alapveto-valtozasokat-hoz-szakkepzesben-felnottkepzesben>
- EPALE 2019: Összefoglaló az AL Agenda (A Felnőttkori Tanulás Európai Menetrendjének Nemzeti Koordinátora) projekt 3. szakpolitikai műhelymunkáról Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet 2019. 06. 13. <https://ec.europa.eu/epale/hu/content/osszefoglalo-az-al-agenda-felnottkori-tanulas-europai-menetrendjenek-nemzeti-koordinatora-0>

A FOGYASZTÓK TÁJÉKOZTATÁSA ÉS A DIGITALIZÁCIÓ

Bevezetés

A digitalizáció hatást gyakorol a kommunikációra, amelyek részben kedvezőek, részben kedvezőtlenek. Az információ áramlása felgyorsul, a termékekre szolgáltatásokra vonatkozó adatok olcsóbban jutnak el a célszemélyekhez, könnyebbé válik a kapcsolattartás, igényérvényesítés. Az elektronikus kommunikáció előnye továbbá az is, hogy nem igényli a felek személyes jelenlétét, így elkerülhetővé válik az időpont egyeztetésével, a helyszín felkeresésével kapcsolatos idővesztés. Másfelől viszont a termékek szolgáltatások egyre összetettebbek, bonyolultabbak, ezért egyre több információt kell közölni, ami sok esetben túllépi a befogadhatóság határait.

A kutatás – az előnyök említésén túl – a digitalizációnak a fogyasztók tájékoztatására gyakorolt negatív hatásait kívánja feltárni, és igyekszik felmérni a jog lehetséges válaszreakcióit. A kutatói hipotézis az, hogy a fogyasztóvédelem új jogszabályok megalkotásával képes tompítani a digitalizáció negatív következményeit, így biztosítva azt, hogy a változás pozitív hatásai kerüljenek túlsúlyba.

1. Tájékoztatás

A digitalizáció lehetővé teszi, hogy a fogyasztó a korábbinál lényegesen több információhoz jusson hozzá. A fogyasztó rendelkezésére álló információ több forrásból származik. Egyrészt információt biztosít az a vállalkozás, amely később a fogyasztó szerződéses partnere lesz. Másrészt információt közölnek a vállalkozás versenytársai, akik saját termékük vásárlójának, saját szolgáltatásuk igénybe vevőjének szeretnék megszerezni a fogyasztót. A tájékoztatások jelentős része reklám.

A jog rögzíti azt, hogy a fogyasztó számára milyen körben és milyen mélységben kell információt szolgáltatni, másrészt elvárja a tájékoztatás valóságát.

1.1. A vállalkozástól elvárt tájékoztatás köre

A szükséges ismeretek hiányát hagyományosan a fogyasztó egyik legsúlyosabb hátrányának tekintik, ami akadályozza őt abban, hogy a szükségleteinek leginkább megfelelő terméket (szolgáltatást) válassza ki, ahhoz a lehető legolcsóbban jusson hozzá, és úgy használja fel, hogy az a lehető leghosszabb ideig megfelelő állapotban maradjon.

1 Tanszékvezető egyetemi tanár (Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék), dékán

A fogyasztóvédelem megjelenéséig a polgári jog a szerződéskötés során írta elő kötelezően a másik szerződő fél tájékoztatását, másrészt tiltotta a másik fél megtévesztését.

A fogyasztóvédelmi jog is sokáig a szerződő felek kapcsolatára koncentrált. A tájékoztatás a fogyasztóvédelem központi kérdése. A fogyasztónak nyújtandó tájékoztatás fontossága egyrészt abból fakad, hogy a tájékoztatás alkalmas arra, hogy kiküszöbölje a fogyasztó információ hiányát, aminek a felszámolását a jogalkotó a zászlajára tűzte. Másrészt a tájékoztatás viszonylag kevés költséggel megvalósítható, így nem emeli olyan mértékben a termékek árát, amely már ellensúlyozná a tájékoztatással járó előnyöket.² A fogyasztóvédelem bizonyos szerződéstípusokban³ megkövetelte, hogy a szerződések tartalmazzanak tájékoztatást mindazokról a körülményekről, amelyekre egy nagyon gondos fogyasztó rákérdezne, továbbá ezekről a szerződéskötést megelőzően is tájékoztatás nyújtását írta elő,⁴ néhány szerződéstípusban⁵ pedig már a reklámokban is bizonyos információk szerepeltetését tette kötelezővé.

1.2. A tájékoztatás valósága

A fogyasztóvédelmi tájékoztatási normák másik nagy területe a valótlan tájékoztatással, és a részigazságokkal szembeni fellépés. Jogunk – európai kezdeményezésre⁶ – tiltja

2 Miskolczi Bodnár Péter: *Fogyasztói szerződések*, Patrocinium, Budapest, 2015.

3 Kezdetben a távollévők között kötött szerződésekről szóló 17/1999. (II. 5.) kormányrendelet, az ingatlanok időben megosztott használati jogának megszerzésére irányuló szerződésekről szóló 20/1999. (II. 5.) kormányrendelet, és az üzleten kívül fogyasztóval kötött szerződésekről szóló 370/2004. (XII. 26.) kormányrendelet szabályozta az adott szerződéstípus kötelező tartalmát. Az eredeti normákat új jogszabályok váltották fel, melyek időnként a szerződés elnevezésén is változtattak, de a szerződések kötelező minimális felsorolása az új jogszabályokban is megtalálható. A távollévők között kötött szerződéseket és az üzleten kívül kötött szerződéseket 2104 június 13-tól - együtt szabályozó - fogyasztó és vállalkozás közötti szerződések szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) kormányrendelet további elemekkel kibővítve sorolta fel az adott szerződéstípus kötelező tartalmi elemeit. A szállás időben megosztott használatát és további három szerződéstípust szabályozó 141/2011. (VII. 21.) kormányrendelet a mellékletében sorolja fel azokat a témaköröket, amelyekről előzetes tájékoztatást kell adni. Az utazási csomagra és az utazási szolgáltatás együttesekre vonatkozó szerződésekről szóló 472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet is bővítette a követelménylistán. A fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény is hasonló módon felsorolja a szerződés kötelező elemeit. A 45/2014. (II. 26.) kormányrendelet – típustól függetlenül - valamennyi olyan szerződés esetén előírja kötelező tartalmi elemek meglétét, amely fogyasztó és vállalkozás között jön létre.

4 A fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló *törvény* szerint pl. a szerződés megkötését megelőző tájékoztatásnak mindenekelőtt ki kell terjednie az ajánlott termékek legfontosabb jellemzőire, a fogyasztó pénzügyi helyzetére gyakorolt hatására és a fizetés elmulasztásának következményeire, így különösen a késedelmi kamatra, a hitel felmondására és a biztosítékok érvényesítésére. [2009. évi CLXII. törvény 5. § (2) bek.]

5 Szállás időben megosztott használata, fogyasztóknak nyújtott hitel.

6 Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve a belső piacon az üzleti vállalko-

a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokat és a fogyasztó megtévesztését.⁷

A vállalkozások által önként közreadott információ sokszor eltorzítja a valóságot, a kedvező tulajdonságokra koncentrálva még abban az esetben is szebb képet fest a saját termékről, ha nem tartalmaz kifejezetten valótlan információt. Veszélyt hordoznak magukban az összehasonlító reklámok,⁸ amelyek sokszor egyetlen tulajdonság kapcsán vetnek össze két terméket, azt sugallva, hogy a saját termék nem csupán a kiemelt tulajdonság tekintetében, hanem általában is jobb a konkurens vállalkozás termékénél.

Miközben az információ elérhetősége terén a mai fogyasztó – többek között a digitalizáció hatásának is köszönhetően – elődeinél sokkal jobb helyzetben van, a helyzet korántsem megnyugtató a megszerezhető információ megbízhatóságát illetően.

1.3. A tájékoztatással kapcsolatos fogyasztóvédelem változása

Mind a tájékoztatás körére, idejére és módjára vonatkozó, mind a tájékoztatás valóságára és teljességére vonatkozó követelmények megváltozott környezetben érvényesülnek. A körülmények változásának hatására egyfajta eltolódás figyelhető meg az információszolgáltatásra kötelező és a szolgáltatott információ helytálló voltát biztosító normák között, az utóbbi javára.

2. A fogyasztó számára jogszabályi kötelezettség alapján nyújtott tájékoztatás

A jog számos szerződéstípus kapcsán írja elő azt, hogy a vállalkozás és fogyasztó közötti kapcsolatban (a továbbiakban: B2C kapcsolat) a fogyasztó számára tájékoztatást nyújtsanak. A digitalizáció hatására változik a tájékoztatás megjelenési formája. A jog a papír alapon történő tájékoztatás mellett másféle, maradandó eszköz útján nyújtott adatközlést is jogszerűnek ismer el.

2.1. Papír alapon és elektronikusan adott tájékoztatás viszonya

A szerződéskötést megelőzően és a szerződéskötés során nyújtandó tájékoztatásokat kezdetben írásban kellett a fogyasztó rendelkezésére bocsátani. A kommunikációs technika fejlődése nyomán változás következett be, melynek hatására ma egy meglehetősen kaotikus rendszer létezik. Hangsúlyozandó, hogy a fogyasztóvédelem körében nem egyszerűen arról van szó, hogy a régi kommunikációs mód mellett megjelenik egy újabb, és jórészt felváltja azt, miközben a jogalkotó még csak részben fogadja el jogszerűnek az

zások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól

7 A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló 2009. évi XLVII. törvény.

8 A tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (Tpv.).

új kommunikációs technikák alkalmazását. A fogyasztóvédelem terén a dokumentumok papíralapú rögzítésének sokszor garanciális jelentősége van, és a fogyasztót védi az is, hogy a dokumentumokat számára át kell adni, azok fizikailag a birtokába kerülnek. A régi megoldáshoz való ragaszkodás tehát nem feltétlenül a maradiság, a moderntől való tartózkodás jele. Más kérdés, hogy a jogalkotónak érdemes átgondolni, hogy a papíralapúságban rejlő garanciát vajon lehet-e más módon is biztosítani.

2.1.1. Az előzetes tájékoztatás alakszerűsége

A szerződéskötést megelőző tájékoztatás (a továbbiakban: előzetes tájékoztatás) alakszerűségére vonatkozóan jelenleg négy megoldás érvényesül egy időben.

- α) Bizonyos szerződések – jelzáloghitel,⁹ távollévők között kötött¹⁰ és time-share szerződések¹¹ – esetén az előzetes tájékoztatást tartalmazó dokumentum írásbeli átadása mellett az elektronikus tájékoztatás is elfogadott.
- β) A jogalkotó időnként csak bizonyos feltételek teljesülése esetén¹² teszi lehetővé azt,

9 Jelzáloghitel igénylése esetén a hitelező, a hitelközvetítő vagy a közvetítői alvállalkozó azt megelőzően, hogy a fogyasztót bármilyen hitelszerződés vagy ajánlat kötné, kellő időben köteles papíron, más tartós adathordozón vagy elektronikus úton egyértelmű és érthető általános tájékoztatást nyújtani a fogyasztónak, amelynek tartalmát a pénz-, tőke- és biztosítási piac szabályozásáért felelős miniszter rendeletben határozza meg. [2009. évi CLXII. törvény 12. § (1) bek.] Az a tény, hogy az ilyen szerződések elektronikus úton nem köthetők meg nem akadályozza annak, hogy a tájékoztatási kötelezettség teljesítése és annak igazolása, valamint a szerződés tervezetének rendelkezésre bocsátása tekintetében a felek a 8. § (2) bekezdése szerinti elektronikus utat vegyék igénybe, ha annak feltételei fennállnak. [2009. évi CLXII. törvény 13. § (2) bek.]

10 Távollévők között kötött szerződés esetén a vállalkozás az előzetes tájékoztatást a fogyasztóval közli, vagy azt a fogyasztó számára elérhetővé teszi az alkalmazott távollévők közötti kommunikációt lehetővé tévő eszköznek megfelelő módon. [45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 14. §]

11 A time-share szerződésekre vonatkozó 141/2011. (VII. 21.) kormányrendelet 3. §-a szerint: „Ha jogszabály az e rendelet hatálya alá tartozó tájékoztatás vagy jognyilatkozat megtételét ... írásbeliséghez köti, akkor azt papíron vagy a címzett számára hozzáférhető tartós adathordozón kell teljesíteni.” Nem szerencsés, hogy maga a kormányrendelet az előzetes tájékoztatás megjelölésére az „írásbeli tájékoztató” fordulatot alkalmazza és tájékoztatás írásban történő nyújtásáról szól [5. § (1) bek.].

12 A jogalkotó számos esetben azt írja elő feltételként, hogy az előzetes tájékoztatást utólag írásban is a fogyasztó rendelkezésére bocsássák. A fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló *törvény szerint a hitelszerződés megkötését megelőző tájékoztatás* [2009. évi CLXII. törvény 5-7. §§] elektronikus úton is teljesíthető azzal, hogy a hitelszerződés megkötését követően a 6. § és a 7. § szerint tájékoztatási kötelezettség papíron vagy más tartós adathordozón teljesítésre kerül. [2009. évi CLXII. törvény 5. § (3) bek.] Ha a hitelszerződés megkötése a fogyasztó kérése alapján a távértékesítés keretében kötött pénzügyi ágazati szolgáltatási szerződésekről szóló 2005. évi XXV. törvény (a továbbiakban: Tétv.) szerinti olyan távközlő eszköz útján történik, amely a 6. § és 7. § szerinti előzetes tájékoztatást nem teszi lehetővé, így különösen,

hogy a vállalkozás elektronikus formában juttassa el a dokumentumot.

- χ) Létezik olyan szerződéstípus, ahol a vállalkozás az előzetes tájékoztatást a fogyasztóval tartós adathordozón akkor közölheti, ha ehhez a fogyasztó hozzájárult.¹³
- δ) Van olyan szerződéstípus, ahol a jogszabály hallgat a tájékoztatás módjáról, de a papír alapon rendelkezésre álló másfajta dokumentumok átadásáról szóló szövegkörnyezetből arra lehet következtetni, hogy a jogalkotó az előzetes tájékoztatás írásban történő átadására gondolt.¹⁴

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy azonos szerződéstípuson belül is eltérő szabályok érvényesülhetnek a jogszabály alapján adandó előzetes tájékoztatások egyes témacsoportjaira,¹⁵ vagy bizonyos tájékoztatásokra.¹⁶

ha az a Tétv. 4. § (3) bekezdése szerint telefonon történik, a hitelező és a hitelközvetítő a hitelszerződés megkötését követően haladéktalanul köteles a 6. § és 7. § szerint a fogyasztóval szemben fennálló tájékoztatási kötelezettségének papíron vagy más tartós adathordozón eleget tenni. [2009. évi CLXII. törvény 10. §]

- 13 Üzlethelyiségen kívül kötött szerződés esetén a vállalkozás az előírt tájékoztatást a fogyasztóval papíron vagy - a fogyasztó beleegyezése esetén - más tartós adathordozón közli. [45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 12. § (1) bek.] Ezzel összhangban, ha az utazási csomagra vonatkozóan üzlethelyiségen kívül kötnek szerződést az utazásszervező, illetve az utazásközvetítő az utazási csomagra vonatkozó szerződés egy példányát vagy az arról szóló visszaigazolást papíron vagy - ha az utazó ehhez hozzájárul - más tartós adathordozón bocsátja az utazó rendelkezésére. [[472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 17. § (2) bek.]
- 14 Az utazásszervező, illetve az utazásközvetítő köteles az utazási szolgáltatás megkezdése előtt megfelelő időben, de legalább öt nappal az utazási szolgáltatás igénybevétele előtt az utazó rendelkezésére bocsátani az utazási szolgáltatás igénybevételehez szükséges nyugtákat, utalványokat, menetjegyeket, valamint az indulás tervezett időpontjára, az utasfelvétel időpontjára, a közbelső megállók, a csatlakozások és az érkezés tervezett időpontjára vonatkozó tájékoztatást. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 10. § (10) bek.]
- 15 Kis értékű üzlethelyiségen kívül kötött szerződés esetén még az is előfordulhat, hogy sem tartós adathordozón sem papíron nem kell bizonyos előzetes tájékoztatást a fogyasztóval közölni. [45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 12. § (3) bek.]
- 16 A hitelező, a hitelközvetítő vagy a közvetítői alvállalkozó az általános tájékoztatást követően, de még a szerződéskötés előtt papíron vagy más tartós adathordozón személyre szóló tájékoztatást (a továbbiakban: személyre szóló tájékoztatás) nyújt a fogyasztónak a pénz-, tőke- és biztosítási piac szabályozásáért felelős miniszter rendeletében meghatározott formában és tartalommal. A személyre szóló tájékoztatást haladéktalanul el kell készíteni és át kell adni a fogyasztónak, amint a fogyasztó megadta a szükséges információkat a jelzáloghitellel összefüggő igényeiről, pénzügyi helyzetéről és az általa előnyben részesített feltételekről, még mielőtt a fogyasztót a hitelszerződéssel kapcsolatban ajánlati kötöttség terhelné. [2009. évi CLXII. törvény 12. § (2) bek.] A személyre szóló tájékoztatást tehát át kell adni, ami arra utal, hogy ezt írásba kell foglalni (szemben az általános tájékoztatással, amelyet papíron, más tartós adathordozón vagy elektronikus úton is lehet nyújtani).

2.1.2. A szerződések alakszerűsége

Az előzetes tájékoztatás kapcsán látott megoldásoknál is szélesebb a spektrum a fogyasztói szerződés tekintetében

- α) Bizonyos szerződések esetén egyáltalán nincs lehetőség az elektronikus út igénybe vételére.¹⁷
- β) Más szerződéstípusok esetén – ha azok elektronikusan jöttek létre – lehetőség nyílik a szerződéskötés elektronikus visszaigazolására, feltéve, hogy ebbe a fogyasztó beleegyezett.¹⁸
- γ) Az utazási szolgáltatásra és utazási csomagra vonatkozó szerződés esetén a szerződés, vagy a visszaigazolás digitális nyújtását követeli meg a jogszabály, kivéve, ha a szerződés megkötésére a felek együttes fizikai jelenlétében kerül sor.¹⁹
- δ) Van olyan szerződéstípus²⁰ is, ahol a szerződés minden feltétel és korlátozás nélkül rögzíthető tartós adathordozón.

Indokolatlannak tartom azt, hogy jelenleg ilyen különbségek léteznek. Megítélésem szerint a jövőben az elektronikus út általánosan elfogadottá válik majd, átmenetileg – a fogyasztóvédelmi szempontok által erőteljesen indokolt esetekben – az írott szöveg utólagos átadási kötelezettségével kiegészítve. Nem tartom szerencsésnek azt a megoldást, amely a fogyasztó beleegyezésétől teszi függővé a hagyományos értelemben vett írásbeliség mellőzését, ugyanis a fogyasztók egy jelentős része saját érdeke ellenére

17 Jelzáloghitel és ingatlanra vonatkozó pénzügyi lízing [2009. évi CLXII. törvény 13. § (1) bek.] szerződések elektronikus úton nem köthetők meg. [2009. évi CLXII. törvény 13. § (2) bek.]

18 Üzlethelyiségen kívül kötött szerződés esetén a szerződéskötést követően a vállalkozás átadja a fogyasztónak az aláírt szerződés másolatát, vagy a szerződéskötést papíron vagy - a fogyasztó beleegyezése esetén - más tartós adathordozón visszaigazolja. [45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 12. § (2) bek.]

19 Az utazásszervezőnek, illetve az utazásközvetítőnek, az utazási szolgáltatásra vonatkozó szerződés megkötésekor vagy azt követően haladéktalanul tartós adathordozón az utazó rendelkezésére kell bocsátania a szerződés egy példányát vagy az arról szóló visszaigazolást. Ha az utazási szolgáltatásra vonatkozó szerződés megkötésére a felek együttes fizikai jelenlétében kerül sor, az utazó jogosult a szerződés nyomtatott példányára. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 3. § (2) bek.] Az utazásszervezőnek, illetve az utazásközvetítőnek az utazási csomagra vonatkozó szerződés megkötésekor vagy azt követően haladéktalanul tartós adathordozón az utazó rendelkezésére kell bocsátania a szerződés egy példányát vagy az arról szóló visszaigazolást. Ha az utazási csomagra vonatkozó szerződés megkötésére a felek együttes fizikai jelenlétében kerül sor, az utazó jogosult a szerződés nyomtatott példányára. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 17. § (1) bek.]

20 141/2011. (VII. 21.) kormányrendelet a time-share szerződések kapcsán azt tartalmazza, hogy: „Ha jogszabály ... a szerződés megkötését írásbeliséghez köti, akkor azt papíron vagy a címzett számára hozzáférhető tartós adathordozón kell teljesíteni.” (141/2011. (VII. 21.) kormányrendelet 3. §)

„rábeszélhető” a vállalkozásra kedvező megoldásokra, emiatt a fogyasztóvédelem sok esetben tiltja azt, hogy a fogyasztó lemondjon jogáról.

2.2. A tájékoztatás megismerhetősége

A digitalizáció elsősorban kedvező hatást gyakorol a fogyasztókra a közölt információ megismerhetősége terén.

2.2.1. Olvashatóság

A fogyasztóvédelmi szabályozás a hagyományos, papír alapú tájékoztatások kapcsán kénytelen volt megkövetelni azok olvashatóságát.²¹ Az információ címzettekhez való ténylegesen eljutását lehetővé teszi pl. az olvasható nagyságú betűméret, a szöveg és a háttér közötti kontraszt, a megfelelő margók előírása. Az elektronikus tájékoztatás általában eleve biztosítja a megismerhetőséget, hiszen a betűméretet és a margókat a fogyasztó a saját számítógépén a számára legkedvezőbbben állíthatja be (a szöveg és a háttér közötti kontraszt eleve megfelelő). Jogszabály azonban a távollévők között kötött szerződéses kapcsolatokra követelményként elő is írja a tartós adathordozón rendelkezésre bocsátott tájékoztatás – ide értve az elektronikus dokumentumokat is – olvashatóságát.²² Más kérdés, hogy az olvashatóság biztosítása a mobiltelefonokon újabb problémákat vet föl, márpedig a számítógépek monitorjainál kisebb méretű képernyővel rendelkező mobiltelefonok útján történő kommunikáció jelentősége ugrásszerűen nő.

2.2.2. Termékhez kötöttség

Hasonló típusú termékek (pl. egy személygépkocsi típus különböző felszereltségű változatai) esetén előfordul, hogy valamennyi vásárló ugyanazt a termékismertető leírást kapja meg, és az általa vásárolt autó ismeretében neki kell kiválasztani azt, hogy a leírás mely része vonatkozik az adott helyzetre. Amikor valamilyen problémát jelez a műszerfalon felvillanó fény, akkor vevő nem feltétlenül tudja, hogy a 10-15 extra felszereltséget tartalmazó autójában éppen megtalálható-e az adott tulajdonság. Vélhetően a nyomtatási költségek nehezítik meg azt, hogy a kereskedők pontosan az autó felszereltségének megfelelő leírást adják át a vevőnek. A termékleírás elektronikus verziója azonban kellően egyedi lehet anélkül, hogy ez érdemben növelné a költségeket.

21 Írásba foglalt utazási szolgáltatásra vonatkozó szerződés esetén biztosítani kell annak olvashatóságát. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 3. § (2) bek.] Az utazási csomagra vonatkozó írásbeli közlés esetén biztosítani kell az olvashatóságot. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 14. § (5) bek.] Írásba foglalt utazási csomagra vonatkozó szerződés esetén biztosítani kell annak olvashatóságát. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 17. § (1) bek.]

22 A tartós adathordozón rendelkezésre bocsátott tájékoztatásnak olvashatónak kell lennie. [45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 14. §]

2.2.3. Közérthetőség

Fontos, hogy a vállalkozás ne csak formálisan tegyen eleget a jogszabály által megkívánt tájékoztatásnak, hanem az üzenet ténylegesen is eljusson a címzettekhez.

- α) A digitális úton elérhető tájékoztatás készítése alkalmat ad a korábbi papíralapú adatközlés újragondolására, arra, hogy az új szöveg lehetőség szerint mellőzze a szakzsargont, a fogyasztó számára nem érthető rövidítéseket, és egyszerűbb nyelvezettel, rövidebb mondatokkal, közérthetőbben fogalmazza meg a közlendőket. Ez nem következik be automatikusan a digitalizáció révén, de az elektronikus tájékoztatás elkészítése lehetőséget nyújt a változtatásra.
- β) Néhány szerződéstípus esetén jogi követelmény a közérthetőség. Jogszabály kötelezővé teszi a tájékoztatás közérthetőségét üzlethelyiségen kívül kötött szerződés és távollévők között kötött szerződés,²³ fogyasztóknak nyújtott hitel,²⁴ továbbá utazási szolgáltatásra és utazási csomagra vonatkozó szerződés esetén.²⁵ A tájékoztatás nyelvezetére vonatkozó követelmények között felváltva említett „világos” és „egyszerű” jelzők tartalma nem teljesen azonos, bár rokonságban állnak. A „tömörség” követelménye – sajnálatos módon – csak a fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló *törvényben jelenik meg*, és csak itt rögzíti a jogalkotó azt is, hogy a tájékoztatást úgy kell nyújtani, hogy az a fogyasztó számára érthető és áttekinthető legyen. Nem teljesen egyértelmű, hogy a jogalkotó mit ért azon, hogy a hitelszerződés megkötését megelőző tájékoztatást „informatív módon” kell nyújtani.

2.2.4. Példák alkalmazásának kötelezettsége

Létezik olyan szerződéstípus, ahol a közlés megértését a jogalkotó annak előírásával is elő kívánja mozdítani, hogy a vállalkozás a fogyasztó számára példákkal mutassa be az ügyletet.²⁶

23 Üzlethelyiségen kívül kötött szerződés esetén a tartós adathordozón rendelkezésre bocsátott tájékoztatást világos és közérthető nyelven kell a fogyasztó rendelkezésére bocsátani. Távollévők között kötött szerződés esetén a vállalkozás az előzetes tájékoztatást - világos és közérthető nyelven - a fogyasztóval közli. [45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 12. § (1) bek. és 14. §]

24 A fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló *törvény szerint a hitelszerződés megkötését megelőző tájékoztatást* [2009. évi CLXII. törvény 5. § (1) bek.] tömör és informatív módon úgy kell nyújtani, hogy az a fogyasztó számára érthető és áttekinthető legyen. [2009. évi CLXII. törvény 5. § (3) bek.]

25 Az utazási szolgáltatásra vonatkozó szerződést egyszerű és közérthető nyelven kell megfogalmazni. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 3. § (2) bek.] Az utazási csomagra vonatkozóan az előzetes tájékoztatást világos, közérthető és kifejezett módon kell közölni. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 14. § (5) bek.] Az utazási csomagra vonatkozó szerződést egyszerű és közérthető nyelven kell megfogalmazni. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 17. § (1) bek.]

26 A fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló *törvény szerint a hitelszerződés megkötését megelőző tájékoztatást* [2009. évi CLXII. törvény 5. § (1) bek.] úgy kell nyújtani, hogy reprezentatív példákkal ábrázolt módon mutassa be, hogy a hitelfelvétel törlesztése a jövedelmi viszonyaihoz, illetve annak esetleges változásához képest milyen terhet jelent, és hogy a törlesztés során milyen

2.3. *A maradandó eszközzel adott tájékoztatás elérhetőségének közlése*

2.3.1. A digitálisan elérhető információk helyéről és elérési útjáról adandó tájékoztatás

Van olyan szerződés, amelyre vonatkozóan már a hatályos magyar fogyasztóvédelmi jogszabályok is előírják a digitalizációról való tájékoztatást.²⁷ Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény (a továbbiakban: Ekertv.) tartalmazza az elektronikus úton történő szerződéskötésre vonatkozó szabályokat. Az elektronikus úthoz kapcsolódóan az Ekertv. többféle tájékoztatási követelményt is rögzít, amelyek szerződéstípustól függetlenül, általánosan érvényesülnek.²⁸

2.3.2. A digitalizáció módjáról adott tájékoztatás

A vállalkozások és a fogyasztók közötti ügyletekben a mesterséges intelligenciát alkalmazó eszközök széles körű felhasználásának tisztességesnek és átláthatónak kell lennie, valamint meg kell felelnie a fogyasztóvédelmi jogszabályoknak. A fogyasztóknak egyértelmű tájékoztatást kell adni a mesterséges intelligenciát alkalmazó termékek használatáról, jellemzőiről és tulajdonságairól. Lehetővé kell tenni az ezen eszközök által előállított adatok ellenőrzését. A fogyasztóknak tudniuk kell, hogy géppel vagy egy másik emberrel kommunikálnak-e. Különösen egy automatizált rendszerrel történő kommunikáció során indokolt meghatározni azokat az eseteket, amikor tájékoztatni kell a felhasználót annak módjáról, hogyan léphet kapcsolatba egy másik emberrel, valamint hogyan biztosítható az, hogy a rendszer döntései ellenőrizhetők és javíthatók legyenek.

Nem szabad azonban arról sem megfeledkezni, hogy az elektronikus kommunikáció ma még minden dokumentum tekintetében nem képes kiváltani a papír alapú szöveget, főként azért, mert a fogyasztók többsége még nem készült fel az elektronikus aláírásra.

további kockázatokkal kell számolnia, ideértve a kamat- és az árfolyamkockázatot is. [2009. évi CLXII. törvény 5. § (3) bek.]

27 A távollévők között kötött szerződésekre és az üzleten kívül kötött szerződésekre vonatkozóan követelmény az előzetes tájékoztatás – többek között – az alábbi körülményekről:

t) a digitális adattartalom működéséről, valamint az alkalmazandó műszaki védelmi intézkedésről;

u) a digitális adattartalom hardverrel és szoftverrel való együttműködési képességéről a vállalkozástól ésszerűen elvárható ismereteknek megfelelően;

28 A szolgáltató az igénybe vevő megrendelésének elküldését megelőzően köteles egyértelműen tájékoztatni az igénybe vevőt arról a – szolgáltatási tevékenységére vonatkozó – magatartási kódexről, amelynek az adott szolgáltatás tekintetében aláveti magát, amennyiben van ilyen; továbbá arról, hogy ez a magatartási kódex elektronikus úton hol hozzáférhető. [Ekertv. 5. § (2) bek.e) pont]

2.4. Átadás és „előhívhatóság”

Azon dokumentumok – előzetes tájékoztatás, ajánlatok, tervezetek stb. – tekintetében, ahol a mód nyílik az elektronikus kommunikációra, a jogalkotónak az előnyök mellett a kockázatokat is figyelembe kell vennie. Míg a papír alapú dokumentumokat a fogyasztó birtokába kell adni, azt megőrizheti, azok tartalmát később bármikor bizonyítékként felhasználhatja, mindezt nem mindig teheti meg a hozzá elektronikusan eljuttatott dokumentumokkal. A fogyasztó számára az elektronikus kommunikáció legnagyobb kockázata abban áll, hogy a vállalkozás honlapján, vagy más felületen feltüntetett tájékoztatást a vállalkozás utóbb megváltoztathatja, vagy teljesen eltüntetheti, így a fogyasztó számára nehezzé, vagy lehetetlenné válik annak bizonyítása, hogy a dokumentumnak mi volt az eredeti tartalma. A jogalkotó ezért ragaszkodik ahhoz, hogy a maradandó eszközzel történjék a tájékoztatás, azaz a dokumentumban foglaltakat a fogyasztó letölthesse, később is elérhesse. Azokat a dokumentumokat, amelyek megfelelnek ennek a követelménynek a jog tartós adathordozónak²⁹ nevezi. Az Ekertv. tartalmazza – *többek között* – az általános szerződési feltételek reprodukálhatóságának a követelményét.³⁰

3. Digitalizációs veszélyek a jogviszony időrendje szerinti bontásban

Ebben a pontban egy B2C kapcsolat előkészítésének, a szerződés létrehozatalának, fennállásának, és a lehetséges jogvitáknak az időrendi sorrendjét követve igyekszünk felleltározni a digitalizáció nyomán kialakuló, vagy felerősödő problémákat és azok megoldásának, tompításának a jogi lehetőségeit.

3.1. Szerződéskötést megelőző tájékoztatás

3.1.1. A fogyasztó – a számára kötelezően biztosított – adatok dzsungelében

A fogyasztóvédelem egyik jelentős beavatkozása volt az, hogy már a szerződéskötési folyamat korai szakaszában tájékoztatás nyújtására kötelezte a vállalkozást a fogyasztó irányába. Ebben a stádiumban az információ elsősorban a termék (szolgáltatás) kiválasztásához nyújt segítséget, kisebb mértékben a vásárlást követő megfelelő felhasználást támogatja. A kötelezően adott információ tárgyköre azért fontos, mert az utóbbi időben

29 Tartós adathordozó: olyan eszköz, amely a címzett számára lehetővé teszi a neki címzett adatoknak az adat céljának megfelelő ideig történő tartós tárolását és a tárolt adatok változatlan formában és tartalommal történő megjelenítését. Ilyen eszköz különösen a papír, az USB kulcs, a CD-ROM, a DVD, a memória kártya, a számítógép merevlemeze és az elektronikus levél. [A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződések szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 4. § 9. pont.] A definíciót a többi fogyasztói szerződésre vonatkozó jogszabály is tartalmazza.

30 A szolgáltató köteles az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásra vonatkozó általános szerződési feltételeket oly módon hozzáférhetővé tenni, amely lehetővé teszi az igénybe vevő számára, hogy tárolja és előhívja azokat. [Ekertv. 5. § (1) bek.]

a termékre (szolgáltatásra) vonatkozó adatmennyiség jelentősen megnőtt, miközben más tájékoztatási kötelezettségeiknek, pl. a vállalkozással szembeni jogérvényesítés lehetőségeiről adott informálásnak,³¹ a vállalkozások igen szűkkörűen tesznek eleget.

Elérkezettnek látjuk az időt a tájékoztatási követelmények átgondolására. Az elmúlt évtizedekben a fogyasztó tájékoztatanságát úgy kívánták felszámolni, hogy egyre több releváns információ adására kötelezték a vállalkozást. A termékre (szolgáltatásra) vonatkozóan a fogyasztó számára elérhető információ mennyiségének a növelése – álláspontunk szerint – elérte a határait. A fogyasztó érdekeinek szolgálata a jövőben nem a számára biztosítandó adatok bővítése által valósulhat meg. Míg a fogyasztó a 20. században elsősorban az őt érintő adatok és ismeretek hiánya miatt minősült tájékoztatatlannak, a 21. század fogyasztója elmerül a rá zúdított adatok tengerében. A termékekre (szolgáltatásokra) vonatkozó adatlámpingból egyre nehezebb kiválasztani a fogyasztó számára valóban fontos információkat. Az eddigi út folytatása, a fogyasztóval közölt adathalmaz további növelése csak fokozná a fogyasztó tájékozódási nehézségeit.

3.1.2. Az adatok között való fogyasztói tájékozódás előmozdítása

A fogyasztó számára a termék (szolgáltatás) tulajdonságaira vonatkozóan ma már egyre kevésbé az információ hiánya, sokkal inkább annak nagy mennyisége jelenti problémát. A fogyasztó számos részlettel ismerkedhet meg a szerződéskötés előtt, terjedelmes általános szerződési feltételeket tanulmányozhat. Ezek elolvasására, részletes megismerésére, megértésére a fogyasztók döntő többségének sem türelme, sem ideje nincs, ezért – tisztelet a kivételnek – bele sem fog a nagy terjedelmű dokumentumok tanulmányozásába.

A jelenkor fogyasztója az aranymosóhoz hasonlítható, aki a folyópart fővenyében próbálja megtalálni az aranyzemcséket. Akár egy tonnányi homok aprólékos atmoszája is kellhet ahhoz, hogy egy grammnyi arany megcsillanjon a mosótálca alján. Az érc és a meddő aránya hasonló a fogyasztót elárasztó lényeges és számára fölösleges információ arányához. Példánkban egyértelmű, hogy aranyat keresünk, a sokféle fogyasztó számára viszont más és más a releváns információ. Ami az egyik fogyasztó számára fontos adat, az a másik számára fölösleges. Nem lehet tehát mechanikusan csökkenteni a tájékoztatási kört, hanem azt kell előmozdítani, hogy minden fogyasztó könnyen felismerhesse a számára fontos adatokat a terjedelmes tájékoztatáson belül.

A fogyasztóvédelmi jog két egymásnak ellentmondó követelménnyel kell, hogy szembenézzen. Egyfelől nem csökkenhet a fogyasztók rendelkezésére álló adatmennyiség, mivel lehetnek olyan fogyasztók, akik számára fontos a termékre (szolgáltatásra) vonatkozó az az információ, ami másokat nem érdekel. Másfelől viszont az adatlámping nem

31 A hitelszerződés megkötését megelőző tájékoztatás [2009. évi CLXII. törvény 5. § (1) bek.] során egyértelmű általános tájékoztatást kell nyújtani a hitelfelvétel folyamatáról, továbbá a Magyar Nemzeti Bank fogyasztóvédelmi hatósági jogköréről és a Pénzügyi Békéltető Testületnek a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény szerinti pénzügyi fogyasztói jogvita bírósági eljáráson kívüli rendezésében betöltött szerepéről. [2009. évi CLXII. törvény 5. § (4) bek.]

riaszthatja el a fogyasztót azoknak az adatoknak a megismerésétől, amelyek segítséget nyújtanak a számára legjobb döntés meghozatalához. (Ismételten megjegyezzük, hogy a fogyasztó igényérvényesítési lehetőségeire vonatkozó tájékoztatásokra változatlanul szükség van, ezek korlátozását nem javasoljuk.)

A termékre (szolgáltatásra) vonatkozó adatok mennyiségét illető ellentétes követelményeknek való megfelelést az ilyen tárgyú adatok strukturálásával lehet elérni.

a) Figyelemfelhívás

Léteznek olyan megoldások, amelyek a fogyasztó figyelmét ráirányítják a számára különösen fontos információra.

aa) Külön aláírás

A fogyasztói szerződésekben általánosan érvényesülő szabály az, hogy az előzetes tájékoztatás tartalma a szerződés részévé válik. Kivételesen lehetőség van arra – feltéve, hogy ezt egyrészt a vállalkozás kikötötte, másrészt valamilyen külső körülmény lényeges megváltozása ezt kényszerűvé teszi –, hogy a szerződés eltérjen az előzetes tájékoztatásban foglalt valamely elemtől. Ilyenkor a szerződésnek erre a megváltoztatott részére a fogyasztó figyelmét külön fel kell hívni. A felhívás megtörténtét azzal kell bizonyítani, hogy a fogyasztó a szerződést nem csak a végén, hanem a módosult rendelkezésnél is alá kell, hogy írja. Ilyen aláírás hiányában a szerződésnek az előzetes tájékoztatástól eltérő rendelkezése nem válik a szerződés tartalmává. Át kell gondolni, hogy a papíralapú szerződéskötést helyettesítő elektronikus megoldásokban hogyan érhető el az, hogy a fogyasztó felfigyeljen az előzetes tájékoztatástól eltérő szerződési rendelkezésre, és hogyan lehet azt bizonyítani, hogy a vállalkozás felhívta a fogyasztó figyelmét a változásra.

ab) Formanyomtatvány kötelező csatolása mellékletként

Bizonyos körülmények fontossága a jogalkotót arra indította, hogy a vonatkozó jogszabályhoz mellékletet készített, annak érdekében, hogy a vállalkozás ezek felhasználásával tájékoztassa a fogyasztót.

- A jogalkotó a fogyasztó elállási jogát tekinti a fogyasztót illető legfontosabb jogsultságának. Annak érdekében, hogy a szerződés indokolási kötelezettség nélküli egyoldalú megszüntetésének lehetősége el ne kerülje a fogyasztó figyelmét, a jogalkotó előírja azt, hogy a vállalkozás és a fogyasztó közötti szerződés kötelező mellékletét kell, hogy képezze egy olyan elállási nyilatkozat, amelybe a vállalkozás köteles a saját nevét és címét és a szerződésre vonatkozó releváns adatokat eleve beírni, így azt a fogyasztó – aláírást követően – eljuttathatja szerződő partnerének.
- A szerződéskötést megelőző tájékoztató lényeges tartalmát a time-share szerződésre³² és az

32 A vállalkozás – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel - az írásbeli tájékoztató részeként a 3.

utazási szerződésre³³ vonatkozó kormányrendelet mellékletében szereplő formanyomtatvány rögzíti. Utóbbi esetben a formanyomtatvány – elnevezésével ellentétben – digitalizált dokumentum, amelyre abból következtethetünk, hogy a további tájékoztatásokat hyperlink formájában kell beilleszteni a „formanyomtatványban” megjelölt helyre.³⁴

A mellékletet tartalmazó jogszabályok lehetőségként említik a melléklet felhasználását. A lehetőség azonban csak a forma alkalmazására vonatkozik. A melléklet tartalma kötelező, a mellékletben szereplő körülményekről a vállalkozásnak tájékoztatni kell a fogyasztót.

ac) Mintatájékoztató

Egyes fogyasztóvédelmi jogszabályok mellékletében olyan minták találhatóak, amelyek felhasználásával a vállalkozás biztosan eleget tud tenni a jogszabályi elvárásnak, a fogyasztó pedig hozzájut minden – számára fontos – információhoz. A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződések szabályai szerint az elállási/felmondási jog gyakorlásához kapcsolódó néhány körülményről³⁵ a fogyasztót tájékoztatni kell, amely tájékoztatás a jogszabály mellékletében szereplő mintatájékoztató megküldésével is megvalósítható.

ad) Az adatok fontosságára történő figyelemfelhívás

A „fogyasztóra zúdított” adatözönben való eligazodást segíti a mondandó részekre tagolása, az egyes fejezetek informatív címekkel való elkülönítése, a szövegen belül a lényeges mondandó tipográfiai kiemelése.

b) Szerződés-összefoglaló

Hosszú szerződésszövegek esetén célravezető lehet röviden összefoglalni a fogyasztó számára legfontosabb információkat. A fogyasztók döntő többségét nem érdekli az összes

mellékletben szereplő nyomtatványon tájékoztatja a fogyasztót a 3. melléklet 1-5. pontjában foglaltakról. [141/2011. (VII. 21.) kormányrendelet 24. § (1) bek.]

33 Az utazásszervező, illetve az utazási csomag utazásközvetítőn keresztül történő nyújtásának esetén az utazásszervező mellett az utazásközvetítő az utazó szerződési nyilatkozatának megtétele előtt köteles általános tájékoztatást nyújtani az utazónak az 1. vagy a 2. mellékletben foglalt tájékoztató formanyomtatványon. [472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet 14. § (1) bek.]

34 1. melléklet a 472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelethez: Az elektronikus úton kötött utazási csomagra vonatkozó szerződéshez kapcsolódó tájékoztató formanyomtatvány kötelező eleme

35 Ilyen körülmény pl., hogy az elállási jogának gyakorlása esetén a termék visszaküldésének költségét a fogyasztónak kell viselnie, ha a vállalkozás nem vállalta e költség viselését, és - a távollévők között kötött szerződés esetében - a termék postai küldeményként nem küldhető vissza; vagy, hogy a fogyasztó köteles megtéríteni a vállalkozás ésszerű költségeit, ha a teljesítés megkezdését követően gyakorolja a felmondási jogát. [A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződések szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 11. § (4) bek. j) és k) pontok.]

részlet, viszont arra van esély, hogy egy oldalnyi információt még elolvasson. Az európai fogyasztóvédelmi jog újabban szorgalmazza azt, hogy a vállalkozások készítsenek – a szerződések legfontosabb tartalmi elemeit röviden közlő – szerződés-összefoglalókat.³⁶

c) Különböző vállalkozások szolgáltatásainak összehasonlíthatóvá tétele

A fogyasztók több vállalkozástól is kapnak tájékoztatást, mielőtt kiválasztanák azt, hogy melyik terméket (szolgáltatást) tartják – saját szempontjukból – a leginkább kívánatosnak, és döntenének a szerződő partner személyéről. A fogyasztói döntést nagymértékben megkönnyíti, ha a jog a szerződéskötést megelőző tájékoztatásnak nem csak a tartalmi elemeit írja elő, hanem azok sorrendjét is kötelezővé teszi. A magyar fogyasztóvédelmi jog a fogyasztó számára nyújtott hitel kapcsán – európai hatásra – már alkalmazza ezt a megoldást, amikor a jogszabály mellékletét képező – letölthető – formanyomtatványon szereplő sorrendben kötelez az adatszolgáltatásra.³⁷ Ezáltal a fogyasztó pontról pontra tudja összehasonlítani a különböző pénzügyi intézetek ajánlatának részleteit.

36 A nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatásokat nyújtó szolgáltatók által az (EU) 2018/1972 irányelv 102. cikkének (1) és (2) bekezdése értelmében a fogyasztók, mikro- és kisvállalkozások és nonprofit szervezetek rendelkezésére bocsátandó szerződés-összefoglaló fő elemeinek azonosítása érdekében létre kell hozni egy dokumentummintát, amely meghatározza a szerződés-összefoglaló fő elemeit. A szerződés-összefoglalónak egységes szerkezetet és formátumot kell követnie, és könnyen olvashatónak, közérthetőnek és összehasonlíthatónak kell lennie. A szerződés-összefoglalóban – akár nyomtatott, akár elektronikus formában – nyújtott tájékoztatásnak az (EU) 2019/882 európai parlamenti és tanácsi irányelvnek megfelelően figyelembe kell vennie a termékekhez és szolgáltatásokhoz való akadálymentességi követelmények harmonizálását szolgáló uniós jogszabályok vonatkozó hozzáférhetőségi követelményeit. [A Bizottság (EU) 2019. december 17-i 2019/2243 végrehajtási rendelete az (EU) 2018/1972 európai parlamenti és tanácsi irányelv alapján a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatásokat nyújtó szolgáltatók által használandó szerződés-összefoglaló-minta létrehozásáról (1)-(2) preambulum-bekezdés]

37 A fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló törvény a hitelszerződés megkötését megelőző tájékoztatásnak nem csupán a tartalmára, hanem a módszerére vonatkozóan is tartalmaz előírást: „A hitelező, a hitelközvetítő vagy közvetítői alvállalkozó a hitelszerződés megkötését megelőzően a fogyasztó részére köteles olyan felvilágosítást adni, amelynek alapján a fogyasztó felmérheti, hogy az igénybe venni tervezett hitel és - ha kapcsolódó szolgáltatás nyújtására is sor kerül - a kapcsolódó szolgáltatás megfelel-e az igényeinek és a pénzügyi teljesítőképességének. Ennek során a hitelező és adott esetben a hitelközvetítő vagy közvetítői alvállalkozó a fogyasztó rendelkezésére bocsátja a különböző ajánlatok összehasonlításához szükséges információkat annak érdekében, hogy a fogyasztó megalapozott döntést hozhasson a hitelszerződés esetleges megkötése tekintetében. [2009. évi CLXII. törvény 5. § (1) bek.] A hitelszerződésekre vonatkozó ajánlatok összehasonlítása és a hitelszerződés megkötése tekintetében hozandó megalapozott fogyasztói döntés érdekében a hitelező és a hitelközvetítő ... - az 1. melléklet szerinti formanyomtatvány felhasználásával - papíron vagy más tartós adathordozón ad tájékoztatást a jogszabályban felsorolt adatokról. [2009. évi CLXII. törvény 6. § (1) bek.]

3.2. Szerződéskötés

3.2.1. Ajánlat és elfogadás

A szerződés létrehozásának új módszere alakult ki a digitalizáció hatására.³⁸ A vállalkozás által felkínált termék (szolgáltatás) – vállalkozás által meghatározott feltételek szerinti – megvásárlására (igénybe vételére) vonatkozó ajánlatot a fogyasztó egy kattintással elfogadhatja. Az ajánlat vagy a vállalkozás honlapján³⁹, vagy egy online piactéren érhető el. Az elektronikus piacterek (vatera, e-bay stb.) olyan platformok, amelyek megkönnyítik a vállalkozás és a fogyasztó közötti szerződéskötést, amely irányulhat áru értékesítésére, beszerzésére, cseréjére, vagy más módon történő igénybevételére. Az elektronikus piacterek létrehozása és fenntartása – jogi szaknyelven – információs társadalommal összefüggő szolgáltatás,⁴⁰ azon belül is elektronikus kereskedelmi szolgáltatás.⁴¹ A fogyasztó nem csak otthoni számítógépének, hanem mobiltelefonjának a felhasználásával is szerződést hozhat létre.

3.2.2. Adatbeviteli hibák javításáról adandó tájékoztatás

Elektronikus úton történő szerződéskötés esetén a fogyasztó tesz bizonyos nyilatkozatokat, kiválasztja a szerződés tárgyát, meghatározza a mennyiséget, esetleg a minőséget, megjelöli, hogy milyen címre kéri a megvásárolt termék eljuttatását, stb. E nyilatkozatok megtétele során előfordulhatnak gépelési hibák, a szándékoltnál korábbi kattintás. Az Ekertv. az elektronikus úton történő szerződéskötésre vonatkozó szabályok között tartalmazza az adatbeviteli hibák kijavíthatóságának követelményét, és az erről adandó tájékoztatást.⁴² Tanulmányunk tárgyához az tartozik, hogy a jogszabály kötelezővé teszi azt, hogy a vállalkozás gondoljon arra, hogy potenciális szerződő partnere hibázhat, és előre adjon felvilágosítást e hibák kijavításának módjáról.

38 Lásd pl. Barta Judit – Certický Mária: Az elektronikus szerződéskötés általában és a biztosítási, különösen a gépjárműfelelősségbiztosítási szerződés elektronikus úton történő megkötése Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Iuridica et Politica Miskolc University Press II. 2018. 309-332. o.

39 A szerződéskötéshez saját honlapot használó vállalkozásokra bizonyos többletkövetelmények vonatkoznak: a kereskedelmi célú internetes honlappal rendelkező vállalkozás köteles legkésőbb a fogyasztó szerződéses ajánlatának megtételekor egyértelműen és olvashatóan feltüntetni az esetleges fuvarozási korlátozásokat és az elfogadott fizetési módokat. [45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 15. § (3) bek.]

40 Ekertv. 2. § ja) pont

41 Ekertv. 2. § a) pont

42 A szolgáltató az igénybe vevő megrendelésének elküldését megelőzően köteles egyértelműen tájékoztatni az igénybe vevőt:
a) azokról a technikai lépésekről, amelyeket a szerződés elektronikus úton való megkötéséhez meg kell tenni;

3.2.3. Az általános szerződési feltételek rendelkezésre bocsátásának időpontja

A honlapokon való tájékozódás kapcsán sokszor problémát jelent az, hogy a fogyasztó olyan időpontban kap felszólítást pl. az általános szerződési feltételek elolvasására, amikor még csak tájékozódni akar a kínálatról, az árakról, azaz, amikor a vásárlási szándéka még nem alakult ki. Ilyen helyzetben az általános szerződési feltételek megismerése még korai a fogyasztó számára, de mivel másként nem fér az őt érdeklő információhoz, ezért úgy tesz, mintha részleteiben megismerte volna a számára az általános szerződési feltételekről felkínált információt, és egy kattintással „elfogadja” azt. Ezzel a megoldással a vállalkozások – építve a fogyasztók várható passzivitására – valójában csak formálisan teljesítik a jogszabályi követelményeket. Érdemes lenne előírni, hogy a szerződés jogi és pénzügyi járulékos feltételeire vonatkozó információt csak a termék (szolgáltatás) megismerését követően, közvetlenül a megrendelés előtt kínálja fel az automata rendszer. Az sem tűnne ördögtől való követelménynek, hogy a feltételek megismerésére a honlap eleve hagyjon bizonyos időt a fogyasztónak, és ezen idő letelte előtt ne engedje tovább a vásárlás folyamatát.

3.3. Kapcsolattartás a szerződéskötést követően

Abban az esetben, ha a termék (szolgáltatás) felhasználása során a fogyasztónak segítségre, további tájékoztatásra van szüksége, vagy – rosszabb esetben – a termék (szolgáltatás) hibájára kívánja felhívni a figyelmet, akkor szüksége lesz a szolgáltató kapcsolattartási adataira, különösen arra, hogy panasz esetén hova fordulhat. A jogszabályok hagyományosan a személyes kapcsolattartás megvalósítására koncentrálnak, előírják, hogy a vállalkozásnak ügyfélszolgálatot kell üzemeltetnie, annak milyen időszakban, milyen időtartamban kell rendelkezésre állnia.⁴³

c) az adatbeviteli hibáknak a szerződéses nyilatkozat elküldését megelőzően történő azonosításához és kijavításához biztosított eszközökről; [Ekertv 5. § (2) bek.]

A szolgáltató köteles megfelelő, hatékony és hozzáférhető technikai eszközökkel biztosítani, hogy az igénybe vevő az adatbeviteli hibák azonosítását és kijavítását megrendelésének elektronikus úton való elküldése előtt el tudja végezni. Ilyen lehetőség hiányában az igénybe vevő megrendelése nem minősül szerződéses nyilatkozatnak. [Ekertv 6. § (1) bek.]

43 Az ügyfélszolgálat működési rendjét, félfogadási idejét a vállalkozás úgy köteles megállapítani, illetve működésének feltételeiről oly módon köteles gondoskodni, hogy az ügyfélszolgálat megközelítése, az ahhoz való hozzáférés - az ellátott fogyasztók számára és földrajzi eloszlására figyelemmel - ne járjon aránytalan nehézségekkel a fogyasztókra nézve. Ennek keretében a vállalkozás köteles biztosítani legalább azt, hogy

a) az ügyfelek részére nyitva álló helyiségben működtetett ügyfélszolgálat a hét egy munkanapján 7 és 21 óra között legalább tizenkét órán keresztül folyamatosan nyitva tartson,

b) a telefonos eléréssel működtetett ügyfélszolgálat legalább a hét egy munkanapján 7 és 21 óra között legalább tizenkét órán keresztül folyamatosan elérhető legyen,

c) az ügyfelek részére nyitva álló helyiségben működtetett ügyfélszolgálat esetében a fogyasztóknak lehetőségük legyen elektronikusan és telefonon keresztül is a személyes ügyintézés

A Fogyasztóvédelmi törvény (a továbbiakban: Fgytv.) előírja azt, hogy a vállalkozások – saját érdekeikkel ellentétes módon – tájékoztassák fogyasztóikat arról, hogy kifogás esetén szerződő partnerük mely szervezeti egységéhez fordulhatnak, és azt hol érik el.⁴⁴ Hatályos jogunk még nem várja el azt, hogy a vállalkozások mindenfajta B2C kapcsolatban nyitottak legyenek a kérdések és észrevételek digitális fogadására,⁴⁵ de egyértelműen látszik, hogy ez a jövő, és ezt mihamarabb kötelezővé kell tenni. Néhány szerződéstípus esetén a jog már ma is kötelezővé teszi azt, hogy legalább a kapcsolattartás módjáról előre tájékoztassák a fogyasztót.⁴⁶

A személyes kapcsolattartási lehetőségénél sok esetben kényelmesebb és gyorsabb a fogyasztó számára a vállalkozás elektronikus elérhetősége. Ehhez jellemzően a vállalkozás meg kell, hogy adja e-mail-címét, vagy telefonszámát, de ezek mellett webes űrlapok vagy a közvetlen kapcsolat más típusú lehetőségére is sor kerülhet.⁴⁷ Az Fgytv. rögzíti az ilyen esetre irányadó eljárási követelményeket.⁴⁸ Erőteljesebben támaszkodik a digitális kapcsolatra a jogalkotó a közüzemi tevékenységet folytatókkal szembeni követelmények meghatározása során.⁴⁹ Előremutató szellemiséggel írásbeliség alatt a jogalkotó

időpontjának előzetes lefoglalására, a személyes ügyintézés időpontja igénylésének napjától számított öt munkanapon belül a szolgáltató köteles személyes ügyfelfogadási időpontot biztosítani a fogyasztó számára,

d) az elektronikus eléréssel működtetett ügyfélszolgálat - üzemzavar esetén megfelelő más elérhetőséget biztosítva - folyamatosan elérhető legyen, illetve

e) amennyiben országos hálózattal rendelkezik, minden megyeszékhelyen ügyfélszolgálatot működtessen. [Fgytv. 17/A. § (1) bek.]

44 A vállalkozás köteles a fogyasztót tájékoztatni a panaszügyintézés helyéről, ha az nem egyezik meg a forgalmazás, illetve értékesítés helyével [Fgytv. 17/A. § (1) bek. b) pont]

45 A vállalkozás köteles a fogyasztót tájékoztatni a panaszok közlése érdekében a vállalkozás vagy a vállalkozás 17/B. § szerinti ügyfélszolgálatának levelezési címéről és - ha a panaszokat ilyen módon is fogadja - elektronikus levelezési címéről, illetve internetes címéről, telefonszámáról. [Fgytv. 17/A. § (1) bek. d) pont]

46 A távollévők között kötött szerződésekre és az üzleten kívül kötött szerződésekre vonatkozóan követelmény az előzetes tájékoztatás – többek között – a jogszabályi előírás vagy a vállalkozás döntése alapján a vállalkozásra nézve kötelező peren kívüli panaszkezelési mód és vitarendezési mechanizmus igénybevételének lehetőségéről, valamint az ehhez való hozzáférés módjáról. [A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződések szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) kormányrendelet 11. § (1) bek. v) pont]

47 A panaszok közlése érdekében a vállalkozás vagy a vállalkozás ügyfélszolgálatának levelezési címéről és – ha a panaszokat ilyen módon is fogadja – elektronikus levelezési címéről, illetve internetes címéről, telefonszámáról is tájékoztatni kell a fogyasztót. [Fgytv. 17/B. § (2) bek.]

48 A telefonon vagy egyéb elektronikus hírközlési szolgáltatás felhasználásával közölt szóbeli panasz esetén irányadó eljárást az Fgytv. 17/A. § rögzíti.

49 A közszolgáltatási tevékenységet folytató vállalkozás - a külön jogszabályban foglaltakat figyelembe véve – köteles saját, önálló, kizárólag a közszolgáltatói tevékenységéről információt nyújtó internetes honlapot működtetni vagy meglévő honlapjának nyitóoldaláról közvetlenül elérhető, tárolható, megjeleníthető és nyomtatható módon ingyenesen hozzáférhetővé tenni legalább az alábbiakat:

mindenféle rögzített adattovábbítást ért.⁵⁰ Megjegyezzük azonban, hogy az írásbeliség klasszikus értelmezése miatt ez a megoldás nem kedvez az elektronikus út terjedésének.

3.4. Tájékoztatás a panasz és más jogorvoslati lehetőségek benyújtásáról

A jogorvoslati kérelem benyújtása kapcsán a jog már előrébb tart a digitális technológiák követésében,⁵¹ köszönhetően annak, hogy a békéltető testületek már felkészültek az elektronikus kérelmek fogadására.⁵²

-
- a) a közszolgáltatási tevékenységet folytató vállalkozás nevét;
 - b) a közszolgáltatási tevékenységet folytató vállalkozás székhelyének és telephelyének elérhetőségét;
 - c) a közszolgáltatással érintett szolgáltatási terület földrajzi elhelyezkedésének megnevezését;
 - d) az alkalmazandó díjak mértékét, alkalmazásának feltételeit, díjképzésének szabályait;
 - e) a közszolgáltatási tevékenysége során kötelezően alkalmazandó jogszabályok felsorolását, ide értve a közszolgáltatási tevékenységét szabályozó önkormányzati rendeletet településenkénti bontásban;
 - f) a panaszok benyújtásával és intézésével kapcsolatos információkat;
 - g) a feladatkörrel rendelkező fogyasztóvédelmi szervek, békéltető testületek és a fogyasztói érdekek képviselőit ellátó egyesületek elérhetőségét vagy a felügyeleti szerv honlapjának ezen információkat maradéktalanul tartalmazó közvetlen hivatkozását;
 - h) az ügyfélszolgálat elérhetőségére és működésére vonatkozó információkat;
 - i) az üzletszabályzatát, egyéb általános szerződési feltételeit. [Fgytv. 17/B. § (9) bek.]

- 50 A 17/A. § és a 17/B. § alkalmazásában az írásbeliség követelményének levél, távirat, távgépíró vagy telefax útján, továbbá bármely egyéb olyan eszközzel is elegendő lehet tenni, amely a címzett számára lehetővé teszi a neki címzett adatoknak az adat céljának megfelelő ideig történő tartós tárolását, és a tárolt adatok változatlan formában és tartalommal történő megjelenítését. (Fgytv. 17/C. §)
- 51 A tájékoztatásnak fogyasztói jogvita esetén ki kell terjednie a fogyasztó lakóhelye vagy tartózkodási helye szerint illetékes békéltető testületekhez való fordulás lehetőségére, valamint tartalmaznia kell a békéltető testület székhelyét, telefonos elérhetőségét, internetes elérhetőségét és levelezési címét. A békéltető testületekről történő tájékoztatási kötelezettséget világosan, érthetően és könnyen elérhető módon kell teljesíteni, internetes honlappal rendelkező vállalkozás esetén a honlapon, honlap hiányában az általános szerződési feltételekben, általános szerződési feltételek hiányában pedig külön formanyomtatványon. Üzlettel rendelkező vállalkozás esetén az e bekezdés és az (1) bekezdés szerinti tájékoztatást jól láthatóan és olvashatóan kell megadni. [Fgytv. 17/A. § (1/a) bek.]
- 52 A panasz elutasítása esetén a vállalkozás köteles a fogyasztót írásban tájékoztatni arról, hogy panaszával - annak jellege szerint - mely hatóság vagy békéltető testület eljárását kezdeményezheti. A tájékoztatásnak tartalmaznia kell továbbá az illetékes hatóság, illetve a fogyasztó lakóhelye vagy tartózkodási helye szerinti békéltető testület székhelyét, telefonos és internetes elérhetőségét, valamint levelezési címét. [Fgytv. 17/A. § (8) bek.] A békéltető testület eljárása a fogyasztó kérelmére indul. A kérelmet a békéltető testület elnökéhez kell írásban benyújtani. Az írásos formának a 17/C. § szerinti módokon is elegendő lehet tenni. [Fgytv. 28. § (1)-(2) bek.] (Azaz bármely olyan eszközzel, amely a címzett számára lehetővé teszi a neki címzett adatoknak az adat céljának megfelelő ideig történő tartós tárolását, és a

3.5. Jogviták online rendezésének a lehetősége

Hazánkban is érvényesül az Európai Parlament és a Tanács 2013. május 21.-i 524/2013/ EU rendelete a fogyasztói jogviták online rendezéséről.

4. A fogyasztóval szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok

Az 1-3. pontok a jogszabály által kötelezően előírt tájékoztatások körére, ezek használhatóságának jobbítására vonatkozó kötelezettségekről szólnak. Ebben a pontban az információ valóságáról és arról lesz szó, hogy vajon teljeskörű-e a fogyasztó által megismerhető közlés.

4.1. Passzív megtévesztés

A fogyasztó megtévesztését régóta tiltja a jog. A digitalizáció által – álláspontunk szerint –különösen a passzív megtévesztés, azaz az elhallgatás veszélye növekszik. A sajtóban megjelenő reklámok teret veszítenek, és a rádióban, televízióban közzétett reklámok is elérték vagy közelítik lehetőségeik maximumát. Fokozódik viszont a fogyasztót az internethasználat keretében elérő reklámok szerepe. Ezek a reklámok még rövidebbek, mint elődeik. Egy kép, egy szó, maximum egy rövid reklám-szlogen jelenik meg a számítógép, mobil képernyőjén. További információért a leendő fogyasztónak kattintania kell. A meglévő szabályok lehetőséget adnak az elhallgatással megvalósított jogsértések megállapítására és szankcionálására. Nem várható e szabályok módosulása. A technológia változása miatt mind a jogalkalmazásnak, mind a vállalkozások hirdetési gyakorlatának változnia kell. A joggyakorlatnak idomulnia kell ahhoz, hogy a korábban jellemző tájékoztatási formákban megszokott keretknél kisebb képernyő és szűkebb idő áll rendelkezésre. A vállalkozásoknak viszont azt kell tudomásul venni, hogy az internetes reklámok jogszerűen csak a figyelem felkeltésére vállalkozhatnak, ha érdemi közlést is tartalmaznak, akkor fennáll a veszélye annak, hogy valamilyen kapcsolódó információ nem jut célba, a hiány a fogyasztónak hátrányt okoz, amely jogsértés megállapítását vonja maga után.

4.2. Agresszív kereskedelmi gyakorlat

A digitalizáció nyújtotta újszerű kapcsolattartási lehetőségek megkönnyítik az agresszív kereskedelmi gyakorlatok terjedését. Míg az viszonylag ritkán fordult elő, hogy egy fogyasztónak attól kellett tartania, hogy vásárlás nélkül nem hagyhatja el a boltot, napjainkban egyre gyakoribbak a kéréstlen, és gyakoriságuk miatt zaklatónak minősülő üzenetek. Ez a terjedő gyakorlat ismét rávilágít a fogyasztót elérő információ áradat jogellenességére.

Összegzés

A tanulmány – nem vitatva a digitalizáció előnyeit – a digitalizációnak a fogyasztók tájékoztatására gyakorolt negatív hatásait tárta fel, és felmérte a jog lehetséges válaszreakcióit. Az európai és hazai normák vizsgálata megerősítette azt a kutatói hipotézist, hogy a fogyasztóvédelem új jogszabályok megalkotásával képes tompítani a negatív következményeket, így biztosítva azt, hogy a digitalizáció pozitív hatásai kerüljenek túlsúlyba. A szerző álláspontja szerint szemléletváltásra van szükség. Újra kell gondolni a korábbi jogalkotási célokat és újakat kell megfogalmazni.

Mind a tájékoztatás körére, idejére és módjára vonatkozó előírások, mind a tájékoztatás valóságára és teljességére vonatkozó követelmények jelentősen megváltozott környezetben érvényesülnek a 21. században. A fogyasztó napjainkban is védelemre szorul, de a korszerű védelemnek különböznie kell a korábitól. Az információszolgáltatásra kötelező szabályok mellett egyre fontosabbá válnak a szolgáltatott információ helytálló voltát biztosító normák. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az írásbeli tájékoztatásnak és a szerződés nyomtatott példányának fogyasztó részére való átadásának garanciális szerepe van. Ennek ellenére az elektronikus információ áramlás jelenti a jövőt. A jogalkotónak érdemes átgondolni, hogy a papíralapúságban rejlő garanciát milyen módon lehet másként biztosítani a digitális korban.

A tanulmány áttekintette azt, hogy a fogyasztók tájékoztatásának klasszikus írásbeli útja mellett a hatályos szabályok mennyire teszik lehetővé digitális módszerek alkalmazását. Indokolatlanul sokféle megoldás létezik a teljes tilalomtól a feltétel nélküli megengedésig. A jövőben az elektronikus út várhatóan mind az előzetes tájékoztatások, mind a szerződéstervezetek továbbítása tekintetében általánosan elfogadottá válik majd, de át kell gondolni azt, hogy a fogyasztóvédelem szempontjai hol indokolják az írott szöveg utólagos átadását, vagy másfajta garanciák kiépítését. A szerző elvetni javasolja azt a megoldást, amely a fogyasztó beleegyezésétől teszi függővé a hagyományos értelemben vett írásbeliség mellőzését. A fogyasztók egy jelentős része ugyanis a saját érdeke ellenére „rábeszélhető” a vállalkozásra kedvező megoldások elfogadására, ezt felismerve a fogyasztóvédelem más esetekben tiltja azt, hogy a fogyasztó lemondjon jogáról.

Miközben a digitalizáció kedvez annak, hogy fogyasztó ténylegesen megismerhesse a vele közölt információt, a tanulmány az olvashatóság, a termékhez kötöttség, a közérthetőség és a példák alkalmazása kapcsán kihasználatlan lehetőségeket is felvillantott, és rávilágított a fogyasztóvédelmi jogszabályokban a nyelvi követelmények terén megfigyelhető következetlenségekre.

A termékre (szolgáltatásra) vonatkozóan a fogyasztó által elérhető információ mennyiségének a növelése – a szerző álláspontja szerint – elérte a határait. A fogyasztó érdekeit a jövőben nem a számára biztosítandó adatok bővítése, hanem a rázúdított adatok közötti tájékozódás előmozdítása szolgálja. A tanulmány bemutatott néhány megoldást a fogyasztó számára valóban fontos információk kiválasztásának segítségére. A fogyasztói tájékozódást előmozdító intézmény az előzetes tájékoztatástól eltérő

szerződési rendelkezés külön aláírásának a kötelezettsége. Ezzel kapcsolatban a szerző rámutat arra, hogy a papír alapú szerződéskötést helyettesítő megoldásokban új módszert kell kidolgozni annak elérése érdekében, hogy a fogyasztó felfigyeljen az előzetes tájékoztatástól eltérő szerződési rendelkezésre.

A tanulmány pozitív példaként mutatta be, azt, amikor a jogszabály mellékletként formanyomtatványt, mintatájékoztatót tartalmaz, amelynek tartalmi elemeit vagy szövegét a fogyasztói szerződésben is kötelező alkalmazni. Javasolt a terjedelmes tájékoztatások tagolása, a lényeges információk tipográfiai kiemelése. A szerző szorgalmazza azt, hogy – európai mintára – a vállalkozások készítsenek szerződés-összefoglalókat, amelyek röviden közlik a szerződések legfontosabb tartalmi elemeit.

A tanulmány felhívta a figyelmet az egyes tájékoztatási elemek időrendi sorrendjének szerepére. A szerződés jogi és pénzügyi járulékos feltételeire vonatkozó információt csak a termék (szolgáltatás) megismerését követően, közvetlenül a megrendelés előtt célszerű közölni. A szerző fölvetette annak a lehetőségét, hogy az általános szerződési feltételek megismerésére a honlap eleve hagyjon bizonyos időt a fogyasztónak.

A tanulmány felhívta a figyelmet arra, hogy a fogyasztót egyre gyakrabban az internethasználat keretében éri el a reklámok, amelyek rövidebbek a televíziós és a rádiós reklámoknál. Emiatt a jogalkalmazásnak és a vállalkozások hirdetési gyakorlatának is változnia kell. A joggyakorlatnak tekintetbe kell vennie azt, hogy a tájékoztatásra kisebb képernyő és szűkebb idő áll rendelkezésre. A vállalkozásoknak viszont azt kell tudomásul venni, hogy az internetes reklámok jogszerűen csak a figyelem felkeltésére vállalkozhatnak. Érdemi információ közlése esetén fennáll a veszélye annak, hogy valamilyen kapcsolódó információ nem jut célba, és így a fogyasztónak hátrányt okoz, amely jogsértés megállapítását vonja maga után.

A tanulmány a szerződés előkészítésének, megkötésének, a felek közötti kapcsolat tartásának és az igényérvényesítésnek a sorrendjében tárta fel a digitalizáció előnyeit és veszélyeit. Utóbbi fázis kapcsán a szerző rámutatott arra, hogy még nem követelmény az, hogy a vállalkozások mindenfajta B2C kapcsolatban felkészültek legyenek a kérdések és észrevételek digitális fogadására, de ez a jövő, és a fogyasztóvédelmi jognak ezt mihamarabb kötelezővé kell tenni. A tanulmány a szerződési létszakok szerinti tagolásnak megfelelően mutatott fel követendő példákat a kockázatok csökkentésére és arra, hogy a technológiai fejlődés valóban a fogyasztók jobb tájékoztatását szolgálja.

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSAI AZ EU JOGALKOTÁSRA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A DIGITÁLIS EGYSÉGES PIAC JÖVŐJÉRE

Absztrakt

A digitalizáció, az informatikai eszközök fejlődése, és mindezek összekapcsolódásának, automatizált együttműködésének, továbbá jellemzően a különböző funkciók egy eszközben integrálásának lehetősége teljesen új információs társadalmi felhasználási lehetőségeket teremtett a mindennapokban. Az applikációkra épülő informatika újrajazolta a technológia által nyújtott szolgáltatások lehetőségeit: jogalkotási folyamatot ma már nem lehet informatikai alkalmazások és kommunikációs csatornák nélkül elképzelni, és ez nem csak a jogszabályok közzétételi fázisára, hanem a jogszabály-előkészítő, -egyeztető, ill. szakbizottsági vita folyamataira is igaz. A jogszabályok (és a hatásvizsgálatok, tudományos eredmények) közzététele és terjesztése mára közösségi platformokon keresztül is egyre hatékonyabb, mivel sokkal gyorsabban jut el sokkal több polgárhoz és felhasználóhoz.

Az elmúlt évek során (8. jogalkotási ciklus) az európai intézmények – a Bizottság, a Parlament és a Tanács – számára a digitalizáció kiemelt prioritás volt és így számos jogszabályt és intézkedést dolgoztak ki és fogadtak el számos szakpolitikai területen a digitális egységes piac megszilárdítása érdekében. Az EU-ban a digitális egységes piac a legnagyobb kihívást jelentő fejlődési terület, amelyben becslések szerint 415 milliárd eurónyi hatékonyságnövelési potenciál rejlik. Ezen a digitális piacon működő magán és kormányzati szolgáltatások a fix platformoktól a mobil platformok felé mozdulnak el: e szolgáltatások mindenhol jelen vannak, így képesek bármely készüléken/platfomon hozzáférést biztosítani adatokhoz, információkhoz és tartalmakhoz. Mindezek olyan szabályozási keretet tesznek szükségessé, amely elősegíti a felbővelő számítástechnika, a határok nélküli mobil adatkapcsolat, valamint az információkhoz és a tartalmakhoz való egyszerűsített és gyors hozzáférés fejlődését, mindközben garantálva a személyes adatok védelmét, a kiberbiztonságot és hálózatsemlegességet.

1. Bevezetés

A kutatás során a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva megvizsgáljuk a digitalizáció hatásait az EU jogalkotási folyamataira, különös tekintettel az európai Digitális Egységes Piac (DSM) működésére. Az EU-ban meglévő döntéshozatali és jogalkotási mechanizmusok gyökeresen átalakultak az elmúlt évtizedek során, éppen a digitalizáció által indukált innovációk és újítások hatására (folyamatok, technológiák, alkalmazások

1 Egyetemi adjunktus (Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete)

stb.). Azt is tervezzük megvizsgálni, hogy az Európai Digitális Egységes piac kialakítása milyen hatással van, és hogyan járul hozzá mindennapjaink digitalizációjához. Az elmúlt EU-s parlamenti ciklus hatalmas aktivitást mutatott a digitális területen, mivel nagyszámú jogszabályt alkottak és további intézkedést hoztak meg a DSM területén (e-kereskedelem, online platformok és e-kormányzati szolgáltatások, nagy adatok és mesterséges intelligencia, kiberbiztonság, e-fogyasztóvédelem, digitális alkalmazások, infrastruktúrák, e-kommunikáció, hálózatok és szolgáltatások).

A tanulmány első részében ismertetjük az EU-s intézmények a DSM ösztönzésére alkalmazott szakpolitikai technikáit (hogyan valósult meg), míg második rész áttekinti a különféle intézkedéseket, amelyeket a DSM, az általuk létrehozott jogok és kötelezettségek, valamint az általuk megszüntetett belső piaci akadályok (amit elértek).

2. Az Európai Digitális Egységes Piac legutóbbi megvalósításai

A közelmúltban teljesen új digitális rendszerek és struktúrák jöttek létre, és ezek mára mindenütt elérhető (*ubiquitous*) szolgáltatásokat nyújtanak. Az olyan digitális fejlesztések, mint például a felhőalapú számítástechnika és a „nagy adatok” új lehetőségeket kínálnak a stratégiai programok és az egyedi egységes piaci politikák teljesítményéről szóló adatok összegyűjtésére és elemzésére. E kérdéseket az uniós intézmények a digitális egységes piaci (DSM) stratégia és az e-kormányzati cselekvési terv (2016–2020)² révén kezelik. A digitalizációt elősegítő intézkedések az intelligens szabályozás középpontjában állnak: a teljesen adatalapú, papírmentes környezet kevesebb erőforrást igényel (személyzet és infrastruktúra), miközben csökkenti a végfelhasználó tranzakciós költségeit, különösen a folyamatidők felgyorsításával és a kapcsolati pontok számának csökkentésével. Az ilyen szolgáltatásokat mindenütt elérhető (*ubiquitous*) szolgáltatásnak nevezik, mivel az információk/szolgáltatások bárhol s bármikor hozzáférhetőek. Ezen szolgáltatások növelik a hatékonyságot, miközben csökkentik a tranzakciós költségeket (email, internetes felületek stb.).

Az Európai Bizottság 2015 májusában igen ambiciózus menetrendet indított az európai digitális egységes piac (DSM) megszilárdítására, amely ezen a területen rendkívül összetett jogalkotási tevékenységhez vezetett 8. jogalkotási ciklus során (2014–2019): összesen 28 EU szintű jogszabály született meg a DSM területén. Az ezzel kapcsolatos konkrét jogszabályok és nem-szabályozási intézkedések által az EU kiküszöbölt vagy csökkentett akadályokat és joghézagokat, vagy bevezetett ill. továbbfejlesztett konkrét jogokat és kötelezettségeket, valamint jogi intézményeket vagy eljárásokat. A fennmaradó hiányosságok, joghézagok kiküszöbölését és az ezekkel összefüggő intézkedéseket a következő parlamenti ciklusra hagyta a jogalkotó.

2 Európai Bizottság (2015). Európai digitális egységes piaci stratégia. COM(2015) 192 final, 2015.5.6. és Európai Bizottság (2016). Uniós e-kormányzati cselekvési terv 2016–2020. COM(2016) 179 final 2016.4.19.

Az EU jogalkotási intézményei különféle *szakpolitikai és szabályozási* technikákra támaszkodnak a digitális egységes piac megszilárdítása során, ezek egy része szabályozási jellegű és a jogszabályok egységesítésére vagy harmonizálására irányulnak, más technikák viszont nem szabályozó jellegűek, és így cselekvési tervek, referenciaértékek vagy pénzügyi támogatási feltételrendszerek formáját öltik.

A jogszabályok uniós harmonizációját leginkább a közvetlenül alkalmazandó rendeletek vagy irányelvek révén lehet elérni (át kell ültetni a nemzeti jogba), míg ösztönzőként a nem kötelező érvényű ajánlások, iránymutatások vagy magatartási kódexek szolgálnak. Digitális területen a rendeleteket széles körben alkalmazzák, és a jogszabályok sokkal nagyobb hányadát képviselik, mint más EU szakpolitikai területeken. Ezen felül számos ajánlást és iránymutatást fogadtak el a szabályok egységes értelmezés végett. A közös uniós szabályok azonban nem elegendőek az egységes piac megvalósításához, főleg ha a nemzeti hatóságok ezeket a szabályokat a tagállamokban eltérően hajtják végre: sok intézményi és eljárási szabályra van szükség a végrehajtási mechanizmusok egységesítéséhez vagy harmonizálásához, tiszteletben tartva a tagállamok alkotmányos és eljárási szuverenitását.

A nyolcadik törvényhozási ciklus során az Európai Parlament és a többi EU intézmény nagyon aktív volt a *DSM akadályainak felszámolása* területén. Az ezzel kapcsolatos intézkedéseket megítélésünk szerint igen áttekinthetően foglalja össze az alábbi táblázat, melyet az Európai Parlament részére 2019-ben készült tanulmányban jelent meg.

Ennek hat oszlopa a DSM főbb építőelemeit ábrázolja, míg a négy sor azt mutatja, hogy mely egyedi intézkedések hogyan könnyítik a határokon átnyúló kereskedelmet az egységes piac akadályainak felszámolásával, vagy egységesítik ill. harmonizálják a nemzeti jogszabályokat, azok végrehajtását és alkalmazását, stb. Az első két oszlop az európai fogyasztók és polgárok által használt digitális szolgáltatásokkal kapcsolatos (e-kereskedelem és online platformok, e-kormányzati szolgáltatások), míg a következő három a magán és állami digitális szolgáltatások fejlődésének és az azokba vetett bizalommal kapcsolatos (adatok, mesterséges intelligencia, kiberbiztonság és fogyasztóvédelem). Az utolsó oszlop azokra az infrastruktúrákra és platformokra vonatkozik, melyeken a digitális alkalmazásokat nyújtják (elektronikus kommunikáció, hálózatok és szolgáltatások). A nyolcadik parlamenti ciklus során a legtöbb intézkedésre az e-kereskedelem és az online platformok, valamint az adatok és az AI vonatkozásában került sor (1. és 3. oszlopok).

A digitális egységes piac terén elért fő eredmények (2014–2019)

	E-commerce and online Platforms	E-Government	Data and AI	Security	Consumer protection in the digital era	Electronic communications networks and services
EU rules facilitating cross-border trade	<ul style="list-style-type: none"> - Cross-border portability content - Geo-blocking - VAT e-commerce - Cross-border parcel delivery - .eu top domain level - Facilitating cross-border access to online TV and radio content 	<ul style="list-style-type: none"> - Digital Single Gateway - VAT One Stop shop 	<ul style="list-style-type: none"> - Limitation of data location requirements 	<ul style="list-style-type: none"> - EU cybersecurity certification 		<ul style="list-style-type: none"> - International roaming - International calls - EU numbering space
Unification or harmonisation of national rules	<ul style="list-style-type: none"> - Media services - Transparency for online platforms - Effective removal of illegal content online 	<ul style="list-style-type: none"> - Interoperability framework 	<ul style="list-style-type: none"> - Personal data: protection of privacy - Public data: openness - Private data: sharing 	<ul style="list-style-type: none"> - NIS requirements and notification 	<ul style="list-style-type: none"> - Adaptation of the consumer protection rules to the characteristics of digital economy 	<ul style="list-style-type: none"> - Adaptation of telecoms rules to stimulate investment in very high capacity infrastructures (fibre and 5G) while protecting consumers - Better coordination of spectrum assignment, in particular the 700 MHz band
Unification or harmonisation of national enforcement	<ul style="list-style-type: none"> - DG COMP Sector enquiry on e-commerce - Strengthening of ERGA 		<ul style="list-style-type: none"> - Establishment of EDPB 	<ul style="list-style-type: none"> - Cooperation in large scale incidents - Network of CSIRT - Strengthening ENISA - EU Cybersecurity Industrial, Technology and Research Centre 	<ul style="list-style-type: none"> - Strengthening CPC Network 	<ul style="list-style-type: none"> - Strengthening of BEREC - Strengthening RSPG
Action plan and coordination of national strategies		<ul style="list-style-type: none"> - eGov Action Plan 	<ul style="list-style-type: none"> - Coordination of AI Strategies 			

Forrás: European Parliament (2019). Contribution to Growth: Delivering economic benefits for citizens and businesses.

E-kereskedelem és online platformok vonatkozásában a határokon átnyúló kereskedelem néhány fő akadályát megszüntették, vagy fokozatosan csökkentik a digitális tartalmak (határokon átnyúló) hordozhatóságával ill. a földrajzi blokkolás (geo-blocking) tilalmával. Ezen túlmenően az online platformok működésére vonatkozó számos nemzeti szabályt harmonizáltak, különösen az audiovizuális médiaszolgáltatásokat és a közvetítői szolgáltatásokat kínáló platformokat, valamint a törvénytelen vagy káros online tartalmat tároló platformokat illetően. E szabályok hatékony és harmonizált végrehajtása végett megerősítették a nemzeti médiaszabályozók hálózatát (ERGA).

Mivel az e-kormányzat nemzeti hatáskörben van, az EU intézményei csupán ösztönzik a bevált legjobb gyakorlatok tagállami elfogadását, illetve elősegítik a különböző nemzeti közszolgáltatások közötti interoperabilitást, nevezetesen az egységes digitális átjáró létrehozásával (Digital Single Gateway). Az EU ezen felül a saját közszolgáltatásainak digitalizálásával is példát mutat: az e-kormányzati cselekvési terv szerint 2020-ra az EU közintézményei nyitottak, hatékonyak és befogadóak kell legyenek, s a határokon átnyúlva biztosítsanak személyre szabott, felhasználóbarát digitális közszolgáltatásokat az EU valamennyi polgára és vállalkozása számára. Az innovatív megközelítéseket a polgárok és a vállalkozások igényeinek megfelelő jobb szolgáltatások tervezésére és megvalósítására kívánják használni. Mivel azonban a 25 konkrét intézkedést tartalmazó tervből csak 9 tekinthető befejezettnek, nem valószínű, hogy azok megvalósulnak a kitűzött határidőig.

Nagy adatok és a mesterséges intelligencia (AI) tekintetében az adat-meghatározási követelmények korlátozottak. Ezen túlmenően az adatok kezelésére vonatkozó több

nemzeti szabályt harmonizálták a határokon átnyúló adatvállalkozások és az adatok Unión belüli mozgásának megkönnyítése érdekében, miközben biztosították a magánélet védelmét, és tiszteletben tartják az EU értékeit és az alapvető jogokat. Az adatvédelmi szabályok hatékony és harmonizált végrehajtására új adatvédelmi testületet (EDBP) hoztak létre a nemzeti adatvédelmi hatóságok részvételével. Ezen kívül az EU és a tagállamok összehangolták az AI ösztönzési tervét és új uniós forrásokat bocsátanak rendelkezésre.

A kiberbiztonság területén a 2017. szeptember 15-i kiberbiztonsági csomag³ együttműködést alakít ki a kiberbiztonsági ügynökségek között, az ENISA pedig EU-szintű kiberbiztonsági ügynökséggé vált, és új EU kompetenciaközpontot hoztak létre.

Az elektronikus hírközlő hálózatok és szolgáltatások vonatkozásában új jogszabályok születtek fontos határokon átnyúló konkrét ügyekben, például a nemzetközi barangolásos (roaming) és nemzetközi hívások. Az EU harmonizált szabályait felülvizsgálták a belépés és a kommunikációs sávok használat megkönnyítése érdekében, ezáltal ösztönözve a magánbefektetéseket és a fogyasztók védelmét. A nemzeti szabályozó hatóságok közötti együttműködést is megerősítették a BEREC reformjával ill. több uniós forrást bocsátanak rendelkezésre az új infrastruktúrák (pl. 5G) kiépítésének támogatására.

3. A Digitális Európa program lényegi elemei

A Digitális Európa program a Bizottság digitalizáció kihívásaira adott átfogó válaszában központi eleme, a 2021 és 2027 közötti időszak többéves pénzügyi keretére vonatkozó javaslat része. Célja, hogy olyan kiadási eszközt hozzon létre, amely az Európai Tanács által meghatározott területek kapacitásfejlesztésének operatív követelményeihez igazodik és kihasználja a szinergiákat. A kezdeményezés az európai kapacitások megerősítésére irányul a nagy teljesítményű számítástechnika, a mesterséges intelligencia, kiberbiztonság és a korszerű digitális képességek terén. Egyidejű fejlesztések szükségesek, hiszen a fenti elemek szorosan kapcsolódnak egymáshoz és összefüggnek egymással: a mesterséges intelligencia fejlesztéséhez szükség van kiberbiztonságra (megbízható legyen), és ugyanígy a kiberbiztonsági fejlesztésekhez szükség van nagy teljesítményű számítástechnikára (óriási adatmennyiség feldolgozása), a jövőbeli szabványoknak megfelelő digitális szolgáltatásoknak pedig mindhárom kapacitásra szükségük van. A fentiek tekintetében ugyanakkor szükség van a megfelelő, magas színvonalú humán erőforrás készségekre és képességekre. A program azokra a területekre összpontosít, ahol egyetlen tagállam sem tudja egyedül biztosítani az elvárt szintű digitális eredményeket, de azokra is, ahol a közkiadások a legnagyobb hatással járnak, nevezetesen hatékonyság ill. szolgáltatási minőség növekedése olyan közérdekű területeken, mint az egészségügy, igazságszolgáltatás, fogyasztóvédelem és közizgatás, valamint a kis- és középvállalkozások (kkv-k)

3 COM(2017) 477 final, 2017.9.13., Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendeletére az ENISA-ról, az „Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökségről”, az 526/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről, valamint az információs és kommunikációs technológiák kiberbiztonsági tanúsítványairól („kiberbiztonsági jogszabály”).

támogatása a digitalizációhoz való alkalmazkodásban. A program emellett figyelembe veszi a digitális gazdaság és más segítő technológiák párosításából fakadó előnyöket a digitalizáció hasznáinak maximálása érdekében, a következő célokat kitűzve:

- Az EU nagy teljesítményű számítógépes (HPC) és adatfeldolgozási kapacitásainak kiépítése és megerősítése és széles körű elterjedésük biztosítása az olyan közérdekű területeken, mint az egészségügy, környezetvédelem és biztonság, valamint a vállalkozások körében.
- Mesterséges intelligenciához (AI) kötődő alapvető kapacitások, például adatforrások és algoritmuskönyvtárak létrehozása és megerősítése, ezek elérhetővé tétele minden vállalkozás, illetve közigazgatási szerv számára, valamint a tagállamokban meglévő mesterséges-intelligencia-tesztelési és kísérleti létesítmények megerősítése és összekapcsolásuk szorgalmazása.
- Az EU digitális gazdaságához, társadalmához és demokráciájához szükséges alapvető kapacitások létrejötte, valamint az Unió kiberbiztonsági ágazata versenyképességének növelése.
- Annak biztosítása, hogy a humán erőforrás könnyen el tudja sajátítani a korszerű digitális készségeket, nevezetesen a nagy teljesítményű számítástechnika, a mesterséges intelligencia és a kiberbiztonság területén.

A program így támogatja a Bizottság által az Euro HPC kezdeményezés keretében a nagy teljesítményű számítástechnika terén bejelentett szakpolitikai kezdeményezéseket: a 2018 márciusában megfogalmazott FinTech akciótervet,⁴ a mesterséges intelligenciáról szóló közleményt, az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételekről szóló rendeletet, valamint az onlineplatform-gazdasági megfigyelőközpont felállításáról szóló 2018. áprilisi határozatot⁵ és a 2018 áprilisában közzétett adatkezelésre vonatkozó csomagot,⁶ a 2017. szeptember 15-i kiberbiztonsági csomagot, az egészségügy⁷ és az oktatás⁸ digitális átalakítását, a 2017. szeptemberi új iparpolitikai stratégiát, az európai ipar digitalizálásáról szóló 2016. áprilisi tervet, valamint az európai készségfejlesztési programot.

Az Európai Hálózatfinanszírozási Eszköz és az európai közigazgatások, üzleti vállalkozások és polgárok rendelkezésére álló interoperabilitási megoldásokra vonatkozó program (ISA²) keretében a keretrendszerek, szabványok, interoperábilis megoldások és kísérleti határokon átnyúló szolgáltatásokba történt befektetések lehetővé tették,

4 COM(2018) 109 final, (2018. március 8.) Pénzügyi technológiai cselekvési terv: Egy versenyképesebb és innovatívabb európai pénzügyi ágazat felé.

5 A Bizottság (C(2018) 2393 final) határozata (2018. április 26.) az onlineplatform-gazdasági megfigyelőközpont szakértői csoportjának felállításáról.

6 SWD/2018/125 final.

7 COM(2018) 233 final, 2018.4.25 az egészségügy és az ellátás digitális átalakításának a digitális egységes piacon való lehetővé tételéről, a polgárok szerepének erősítéséről és egy egészségesebb társadalom megteremtéséről.

8 COM(2018) 22 final, (2018.január.17.) a digitális oktatási akcióterről.

hogy a közigazgatási szervek valós környezetben teszteljék a digitális átalakulást és megkezdjék az áttérést az e-kormányzatról a digitális kormányzatra. Az interoperábilis megoldások digitális egységes piacon belül történt telepítése megmutatta az uniós szintű fellépés értékét. Ezek fontos eredmények, melyekre lehet építeni az interoperábilis digitális szolgáltatások egész Európában történő széles körű bevezetése során. A program a jelenlegi CEF program keretében létrehozott digitális szolgáltatási infrastruktúrákra épít, és támogatja az olyan szakpolitikai elemek továbbfejlesztését és szélesebb körű bevezetését, mint az európai interoperabilitási keret (EIF).

A Digitális Európa tulajdonképpen azt a politikai szándékot tükrözi, miszerint az EU lépjen fel olyan területeken, melyeket korábban tagállami szinten kezeltek, mivel egymagában egyetlen tagállam vagy üzleti vállalkozás sem képes a szükséges volumenű digitális beruházásokra, illetve a megfelelő mértékű bővítésre. Ha az EU nem lép fel, akkor az ilyen beruházások nem valósulnak meg a szükséges mértékben és az EU a versenyképességét kockáztatja.

Tehát a program célja, hogy kihasználja a digitális gazdaság alapvető jellemzőinek összességéből fakadó szinergiákat olyan közérdekű területeken, mint az intelligens számítástechnika és adatinfrastruktúra, kiberbiztonság, mesterséges intelligencia, korszerű digitális készségek és alkalmazások az iparban. Egységes, koherens mechanizmus keretében támogatva ezek a pillérek virágzó adatgazdaságot eredményeznek, elősegítik az integrációt, katalizálják az innovatív projekteket és biztosítják az értékek elosztását. Uniós szintű beavatkozás szükséges ahhoz, hogy az ilyen kihívásokra megfelelő választ kínáló nagyságrendű intézkedéseket megtervezzék, közösen finanszírozzák és koordinálják és biztosítsák, hogy az új digitális technológiák előnyei Európa egész területén megosztásra kerüljenek, és ne csak néhány tagállamban élvezzék azokat. A program indokolása szerint mindez az új technológiák gyorsabb bevezetését és elterjedését, az európai vállalkozások számára stratégiai előnyöket, az EU polgárok számára jobb közszolgáltatások, a társadalmi kihívások (egészségügy, betegségek felfedezése és diagnosztizálása, klímaváltozás, erőforrás-hatékonyság, stb.) terén az áttörések jelentősebb esélyét eredményezi, és Uniószerint minden területen javítja az életminőséget. A közérdekű területek digitális átalakításához kapcsolódó finanszírozás továbbra is közvetlenül kezelhető. A megoldások fejlesztése továbbra is az Európai Bizottság irányítása alatt történik az egységes kialakítás és az architektúrák interoperabilitásának biztosítása érdekében. Fentiek ellenére a konkrét ágazati alapvető szolgáltatási platformok irányítását át lehet adni a már meglévő ügynökségeknek, ha ez a hatáskörük meghatározása lehetővé teszi.

Az ipar digitalizációja a digitális innovációs központokon keresztül valósul meg, melyek a gazdaság egészére kiterjesztenek bizonyos digitális kapacitásokat, nevezetesen nagy teljesítményű számítástechnikát, mesterséges intelligenciát, kiberbiztonságot, digitális készségeket, ezáltal segítve az ipar és a közszféra szervezeteinek digitális átalakulását. A digitális innovációs központok hozzáférést biztosítanak technológiai szakértelemhez és kísérleti létesítményekhez, ezáltal lehetővé teszik, hogy a szervezetek jobban tudják megítélni a digitalizációt érintő projektek üzleti tervét. A digitális innovációs központok

által biztosított tesztelési és kísérletezési szolgáltatások magukban foglalhatnak más olyan alaptermőtechnológiákat is, amelyek a teljes digitális átalakulás megoldásainak telepítéséhez szükségesek. Felállításra kerül a digitális innovációs központok hálózata, mely biztosítja Európa lehető leghatékosabb földrajzi lefedettségét. A digitális innovációs központokhoz kapcsolódó vissza nem térítendő támogatásokat közvetlenül a Bizottság ítéli oda.

Összegzés

A digitális technológiák használata, és a digitalizáció mint folyamat nagyon megkönnyítik mindennapi életünket, ugyanakkor minden eddiginél közelebb hoztak minket a legújabb technológiákhoz. A digitalizáció javítja a köz- és az üzleti szféra hatékonyságát, teljes szektorok alakulnak át hatására, és új üzleti lehetőségek jönnek létre. A közpénzek felhasználása hatékonyságának növelésével a különböző programok közötti gyakorlati kapcsolatok révén a tagországok és az EU célzottabban és egyszerűbben tudnak megküzdeni a digitális kihívásokkal, fel tudják építeni vagy meg tudják erősíteni a digitalizációt támogató ökoszisztémát, s ezáltal több munkahelyet teremtenek, felgyorsítva a növekedést és javítva a versenyképességet.

A közjog és politika feladata, hogy elősegítse az innovációs lehetőségeket és biztosítsa a jogi környezet kiszámíthatóságát. A technológia fejlődésével a jogalkotónak biztosítani kell az „intelligens szabályozást”: a meglévő jogszabályokat az új jogszabályok bevezetése előtt a lehető legnagyobb mértékben felül kell vizsgálni és ki kell igazítani. Amennyiben új szabályokra van szükség, azoknak szilárdnak kell lenniük, konkrét hatásvizsgálatokkal alátámasztva, és egyenlő versenyfeltételeket kell biztosítaniuk az azonos szolgáltatásokat nyújtó szereplők számára mind az EU-n belül, mind azon kívül. A szabályozás optimális esetben vállalkozóbarát szellemű, teret engedve a kísérletezésnek.

Európának koherens ipari stratégiára van szüksége az egyes kezdeményezések összekapcsolásához, mivel fokozottan függenek egymástól (szuperszámítógépek, kiberbiztonság, mesterséges intelligencia, magánélet védelme, platformok és infrastruktúra, adatok és mikroelektronika). Ez azt jelenti, hogy a releváns politikai döntéshozók szorosabban együtt kell működjenek a jogalkotási folyamat minden szakaszában. A közzféra vezetheti Európa digitalizációs törekvéseit is azáltal, hogy teljes mértékben alkalmazza a legújabb technológiákat, amelyekből a vállalkozások és a polgárok egyaránt profitálhatnak.

Egy jól működő európai digitális gazdaság a növekedés és foglalkoztatás sarokköve: az integrált DSM-mel elérhető becsült nyereség mintegy 415 milliárd euró, mely sok új munkahelyet teremthet, így fontos, hogy a polgárok és a vállalkozások a lehető legjobban ki tudják aknázni a digitális gazdaság előnyeit és hozzáadott értékét. A cél az volna, hogy létrejöjjön egy a polgárokat középpontba állító, innovatív és globálisan versenyképes egységes digitális piac. Ennek egyik előfeltétele, hogy a hagyományos (offline) üzleti világ alapvető szabályait intelligens módon lefordítsák a digitális világ (online) nyelvére: a jogi széttagoltságot csökkenteni kell, és támogatni az innovatív és ifúságközpontú kreatív iparágakat, melyek jelentős foglalkoztatási lehetőségeket rejtenek magukban.

Forrásjegyzék

- Civic Consulting (2014). Contribution of the Internal Market and Consumer Protection to Growth. Study for the IMCO Committee, European Parliament. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/518762/IPOL_STU\(2014\)518762_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/518762/IPOL_STU(2014)518762_EN.pdf) (letöltve: 2019.04.16.)
- De Streel, A. (2019), Contribution to Growth: European Digital Single Market. Delivering improved rights for European citizens and businesses, European Parliament, Luxembourg, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/638395/IPOL_STU\(2019\)638395_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/638395/IPOL_STU(2019)638395_EN.pdf) (letöltve: 2019.05.24.)
- European Commission (2017), Beruházás az intelligens, innovatív és fenntartható iparba – Az Európai Unió megújított iparpolitikai stratégiája. COM(2017) 479 final, 2017.9.13. . (letöltve: 2019.10.24.)
- European Commission (2016), Az európai ipar digitalizálása, a digitális egységes piac előnyeinek teljes körű kiaknázása. COM(2016) 180 final, 2016.4.19. (letöltve: 2019.10.24.)
- European Commission (2015), A Digital Single Market Strategy for Europe, May 6, 2015, COM(2015) 192 final.
- European Commission (2017), Communication on the Mid-Term Review of the implementation of the Digital Single Market Strategy, May 10, 2017, COM(2017) 228 final.
- European Commission (2012). Communication on Unleashing the Potential of Cloud Computing in Europe, COM(2012) 529 final.
- European Parliament. Mapping the Cost of Non-Europe, 2014-19. Fourth Edition (2017). [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603239/EPRS_STU\(2017\)603239_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603239/EPRS_STU(2017)603239_EN.pdf) (letöltve: 2019.05.03.)
- European Parliament (2019). Contribution to Growth: Delivering economic benefits for citizens and businesses, At a Glance report for the IMCO Committee. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/638392/IPOL_ATA\(2019\)638392_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/638392/IPOL_ATA(2019)638392_EN.pdf) (letöltve: 2019.04.17.)
- European Parliament (2019). Europe's two trillion euro dividend: Mapping the Cost of Non-Europe, 2019-24. <https://www.sipotra.it/wp-content/uploads/2019/04/Europe's-two-trillion-euro-dividend-Mapping-the-Cost-of-Non-Europe-2019-24.pdf> (letöltve: 2019.05.27.)
- Eurostat (2019). Europe 2020 Headline Indicators scoreboard. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/headline-indicators-scoreboard> (letöltve: 2019.04.17.)
- London Economics (2015). Smart Single Market Regulation. European Parliament. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563442/IPOL_STUD\(2015\)563442_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563442/IPOL_STUD(2015)563442_EN.pdf) (letöltve: 2019.04.22.)

- London Economics (2013). Performance-based Full Policy Cycle for the Digital Single Market, Study for IMCO Committee, European Parliament. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/507457/IPOL-IMCO_ET\(2013\)507457_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/507457/IPOL-IMCO_ET(2013)507457_EN.pdf) (letöltve: 2019.04.26.)
- London Economics (2016). Reducing Costs and Barriers for Businesses in the Single Market, Study for the IMCO Committee, European Parliament. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578966/IPOL_STU\(2016\)578966_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578966/IPOL_STU(2016)578966_EN.pdf) (letöltve: 2019.05.03.)
- Maciejewski et al (2014). Streaming and online access to content and services. Study for the IMCO Committee, European Parliament. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/492435/IPOLIMCO_ET\(2014\)492435_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/492435/IPOLIMCO_ET(2014)492435_EN.pdf) (letöltve: 2019.05.03.)
- Pataki G.Zs. (2014). The Cost of Non-Europe in the Single Market ,Cecchini Revisited'. An overview of the potential economic gains from further completion of the European Single Market. European Parliament, Brussels. ISBN: 978-92-823-5534-3 DOI: 10.2861/57536 CAT: QA-02-14-328-EN-N
- Renda A. (2014), The Digital Infrastructure as the Next ,EU Grand Project', Istituto Affari Internazionali, Roma.
- The Conference Board (2014). Unlocking the ICT Growth Potential in Europe: Enabling People and Business, January 2014.
- Zuleeg F., Fontana-Reval R. (2010). Economic Rationale for a Digital Single Market, European

OKOS MOBILITÁS ÉS A KÖZÖSSÉGI GAZDÁLKODÁS JOGI KERETEI

1. Bevezetés – A közösségi gazdálkodás

A *sharing economy* (magyarul „közösségi gazdálkodás”) megjelenése számos olyan új jogi kihívás elé állítja a jogalkotót, amelyekkel a korábbiakban nem szembesült és amelyekre adekvát jogi választ a hatályos szabályozási kereteinken belül nem feltétlenül vagy csak nagy nehézségek árán lehet adni.

A technológia gyors fejlődése szükségszerűen együtt jár a szabályozási környezet átgondolásával, a hatályos szabályok felülvizsgálatával. Az alapkérdés a továbbiakban az lesz, hogy szükség van-e gyökeresen új szabályok megteremtésére vagy csak a hatályos kereteket kell módosítanunk? Illetve e technológiai változásokból, fejlődésből adódó kihívások hatására, a magyar jogban milyen szabályozási szükségszerűségek merülnek fel? Milyen hatással lesz a technológia a hatályos magyar jogra, azt milyen kiívások elé fogja állítani, különösen a közösségi gazdálkodás területén?

2. A közlekedési piac és közlekedési szokásaink megváltozása

Napjainkban Magyarország e-mobilitás piacára töretlen fejlődés és élénk vállalati beruházási kedv jellemző a nemzetpolitikai célok, a piaci környezet és maga az e-mobilitás modell kiforratlanságából eredő bizonytalan megtérülések ellenére. A korábbi hazai kormányzati elképzelés alapján az elektromobilitás hazai elterjedése, a szükséges infrastruktúrális és szolgáltatási feltételek biztosítása és átfogó kezelése csak állami kontroll, illetve megfelelő állami támogatások mellett biztosítható.

A Bizottság „Útiterv az egységes európai közlekedési térség megvalósításához – Úton egy versenyképes és erőforrás-hatékony közlekedési rendszer felé” című, 2011. március 28-i fehér könyv² a közlekedés kőolajfüggőségének csökkentését szorgalmazta. Ezt egy sor szakpolitikai kezdeményezés – többek között az alternatív üzemanyagok fenntartható stratégiájának kidolgozása és a megfelelő infrastruktúra kifejlesztése – révén kell

1 Tanszékvezető-helyettes egyetemi docens (Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék), oktatási és tanulmányi dékánhelyettes

2 Útiterv az egységes európai közlekedési térség megvalósításához – Úton egy versenyképes és erőforrás-hatékony közlekedési rendszer felé, fehér könyv, Brüsszel, 2011.3.28. COM(2011) 144 végleges Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:HU:PDF> [2020.01.10.]

megvalósítani. A Bizottság ezen kívül a fehér könyvben 2050-ig – az 1990-es szintekhez képest – 60 %-kal javasolta csökkenteni a közlekedésből származó üvegházhatású gázki-bocsátást. A 2009/28/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv³ egyik célkitűzésként 10 %-ban állapította meg a megújuló energiaforrások közlekedési üzemanyagokon belüli részarányát.

Ugyanakkor az új hajtóanyagok megjelenésével párhuzamosan, részben a technológiából adódóan, másrészt a nagyvárosi lét erőteljes elterjedése, az urbanizáció miatt, a fogyasztói szokásaink is szükségszerűen változnak. Amely, elsősorban a fiatalabb korosztályokban, egyfajta szemléletváltást is tükröz. Például a saját személygépkocsi, amely egy státuszszimbólum volt (és részben ma is az) széles társadalmi körnek, egy urbanizált lét esetében igen gyakran egy „nyűg”, egy probléma, amelyet rengeteg költséggel, kiadással jár (pl. adók, éves biztosítások és nem is beszélve, az egyre több nagyvárosban elvárt, saját parkolóhely, amelynek ára már – akár Budapesten is – egy személygépkocsi árát is meghaladhat).

Így felmerül a kérdés, hogy valójában szükségünk van ilyen drága vagyontárgyakra? Amelyeket például a városi lét során nem is használunk mindig? Amelyek ráadásul folyamatos költségeket és odafigyelést igényelnek, még akkor is, ha nem használjuk őket?

E megközelítésből alakult ki a '80-es és '90-es években a „timeshare”, mint – elsődlegesen – nyaralók megosztott használata. Illetve hasonló jelenségekkel találkozhatunk hajók és repülőgépek időben megosztott használata során is. Amely több, mint pusztán egy jogi értelemben vett dolog többes tulajdonlása.

3. A jövő energiapiaca az Európai Unióban

Az Európai Unió lakossága jövedelmének jelentős részét költik energiára, amely az európai ipar számára is fontos tényező. Az energiaágazat egyúttal azon kötelezettségvállalás teljesítésében is meghatározó szerepet játszik, hogy 2030-ra az EU-ban legalább 40 %-kal csökkenjen az üvegházhatású gázki-bocsátás, amihez addig a megújuló energiaforrások arányát várhatóan 50 %-ra kell növelni.

A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló irányelv, a villamosenergia-piacról szóló rendelet és az Energiaszabályozók Európai Uniói Együttműködési Ügynökségének létrehozásáról szóló rendelet átdolgozására irányuló javaslatok egy nagyobb intézkedéscsomag részét képezik („*Tiszta energia minden európainak*”), amelyet az Európai Bizottság terjesztett elő. A csomag azokat a legfontosabb javaslatokat tartalmazza, amelyeket a Bizottság az energiaunió megvalósítása érdekében az e célra kialakított ütemterv szerint kidolgozott.⁴ Jogalkotási javaslatokat és nem jogalkotási

3 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/28/EK irányelve (2009. április 23.) a megújuló energiaforrásból előállított energia támogatásáról, valamint a 2001/77/EK és a 2003/30/EK irányelv módosításáról és azt követő hatályon kívül helyezéséről [HL L 140, 5.6.2009, 16. o.]

4 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, a Régiók Bizottságának és az Európai Beruházási Banknak: „A sta-

kezdeményezéseket egyaránt magában foglal, melyek mind arra irányulnak, hogy kedvező keretfeltételek megteremtése révén kézzelfogható előnyökhöz juttassák a polgárokat, valamint élénkítően hassanak a foglalkoztatásra, a növekedésre és a beruházásokra, miközben az energiaunió mind az öt dimenziójához hozzájárulnak. Az intézkedéscsomagban a következő három téma különös figyelmet kap: az energiahatékonyság előtérbe állítása, az EU globális vezető szerepe a megújuló energiaforrások területén, valamint az energiafogyasztók számára biztosított méltányosság.

Mind az Európai Tanács,⁵ mind az Európai Parlament⁶ számtalanszor felhívta a figyelmet arra, hogy a megfizethető energiaáraknak, a stabil energiaellátásnak és a megújuló energiaforrásokkal költséghatékony módon, nagy mennyiségben termelt villamos energia integrációjának és fejlesztésének záloga a jól működő, integrált energiapiac.

Az EU gazdasági növekedése és fogyasztóinak jóléte szempontjából meghatározó, hogy az árak versenyképesek legyenek, ezért ennek biztosítása az uniós energiapolitika lényegi elemét képezi. A villamosenergia-piac jelenlegi szerkezete a 2009-ben elfogadott harmadik energiaügyi csomag⁷ szabályait követi. Ezeket a szabályokat utólag a piaci visszaélések elleni jogszabályokkal,⁸ valamint a villamosenergia-kereskedelemre és a hálózatüzemeltetési szabályokra vonatkozó végrehajtási jogszabályokkal egészítették ki.⁹ Az EU belső energiapiaca jól megalapozott elveken nyugszik. Ilyen elv például,

bil és alkalmazkodóképes energiaunió és az előretekintő éghajlat-politika keretstratégiája”, COM(2015) 080 final.

- 5 A Tanács (Közlekedés, Távközlés és Energiaügy) 2015. november 26-i 3429. ülésének eredménye, 4632/15; valamint a Tanács (Közlekedés, Távközlés és Energiaügy) 2016. június 6-i 3472. ülésének eredménye, 9736/16.
- 6 Az Európai Parlament állásfoglalása (2016. szeptember 13.): „Útban az energiapiac újratervezése felé” (P8_T A(2016) 0333).
- 7 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve (2009. július 13.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 211., 2009.8.14., 55–93. o., a továbbiakban: villamosenergia-irányelv); az Európai Parlament és a Tanács 714/2009/EK rendelete (2009. július 13.) a villamos energia határokon keresztül történő kereskedelme esetén alkalmazandó hálózati hozzáférési feltételekről és az 1228/2003/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (HL L 211., 2009.8.14., 15–35. o., a továbbiakban: villamosenergia-rendelet); az Európai Parlament és a Tanács 713/2009/EK rendelete (2009. július 13.) az Energiaszabályozók Együttműködési Ügynöksége létrehozásáról (HL L 211., 2009.8.14., 1–14. o., a továbbiakban: ACER-rendelet).
- 8 Az Európai Parlament és a Tanács 1227/2011/EU rendelete (2011. október 25.) a nagykereskedelmi energiapiacok integritásáról és átláthatóságáról (HL L 326., 2011.12.8., 1–16. o.); a Bizottság 1348/2014/EU végrehajtási rendelete (2014. december 17.) a nagykereskedelmi energiapiacok integritásáról és átláthatóságáról szóló 1227/2011/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 8. cikke (2) és (6) bekezdésének végrehajtására irányuló adatszolgáltatásról (HL L 363., 2014.12.18., 121–142. o.).
- 9 Az Európai Parlament és a Tanács 1227/2011/EU rendelete (2011. október 25.) a nagykereskedelmi energiapiacok integritásáról és átláthatóságáról (HL L 326., 2011.12.8., 1–16. o.); a Bizottság 543/2013/EU rendelete (2013. június 14.) a villamosenergia-piacokra vonatkozó adatok benyújtásáról és közzétételéről, valamint a 714/2009/EK európai parlamenti és tanácsi

hogy a harmadik számára hozzáférést kell biztosítani a villamosenergia-hálózatokhoz, a fogyasztók számára lehetővé kell tenni, hogy szabadon válasszanak az energiaellátók között, a szétválasztásról szigorú szabályokkal kell gondoskodni, a határokon átnyúló kereskedelem akadályait fel kell számolni, a piacfelügyeletet független energiaszabályozóknak kell ellátni, valamint az is, hogy a szabályozók és a hálózatüzemeltetők az Energiaszabályozók Együttműködési Ügynökségén (ACER) és az átvitelrendszer-üzemeltetők európai hálózatán (ENTSO) belül uniós szinten együttműködjenek.

A harmadik energiaügyi csomag a fogyasztók számára érezhető előrelépést hozott. Javult az európai villamosenergia-piacok likviditása, és nagymértékben felélénkült a határokon átnyúló kereskedelem. Sok tagállamban a fogyasztók most már nagyobb kínálatból választhatnak. A különösen a nagykereskedelmi piacokon fokozódó versenynek köszönhetően sikerült a nagykereskedelmi árakat visszafogni. A fogyasztók energiapiacokon elfoglalt pozíciója egyértelműen megerősödött, ami a harmadik energiaügyi csomaggal bevezetett új fogyasztói jogoknak tulajdonítható.

Az új fejlemények az európai villamosenergia-piacok gyökeres átalakulásához vezettek. A megújuló energiaforrásokból előállított villamos energia aránya meredeken nő. E tendencia folytatódni fog, hiszen az ez irányba való elmozdulás előfeltétele az éghajlatváltozással kapcsolatban a Párizsi Megállapodás keretében vállalt uniós kötelezettségek teljesítésének. A természeténél fogva változékonyabb és kevésbé jól előre jelezhető mennyiségű megújuló energiaforrásokból a hagyományosnál kevésbé központosított módon előállított villamos energia térnyerése miatt a piac rugalmasabbá válik, és emiatt kiigazításra szorulnak a piacra és a hálózatüzemeltetésre vonatkozó szabályok is. Ezzel egyidejűleg a többnyire koordináció nélkül végzett állami beavatkozások eredményeként torzult a nagykereskedelmi villamosenergia-piac, ami érzékenyen érintette a beruházásokat és a nemzetközi kereskedelmet is.¹⁰ Komoly változások mennek végbe a technológia terén is. A villamos energia kereskedelme már csaknem Európa egészében az energiatőzsdék és az átviteli rendszer-üzemeltetők (TSO-k) által

rendelet I. mellékletének módosításáról (HL L 163., 2013.6.15., 1–12. o.); a Bizottság (EU) 2015/1222 rendelete (2015. július 24.) a kapacitás felosztásra és a szűk keresztmetszetek kezelésére vonatkozó iránymutatás létrehozásáról (HL L 197., 2015.7.25., 24–72. o.); a Bizottság (EU) 2016/631 rendelete (2016. április 14.) a termelőegységek hálózati csatlakozási követelményeire vonatkozó üzemi és kereskedelmi szabályzat létrehozásáról (HL L 112., 2016.4.27., 1–68. o.); a Bizottság (EU) 2016/1388 rendelete (2016. augusztus 17.) a felhasználók csatlakozására vonatkozó üzemi és kereskedelmi szabályzat létrehozásáról (HL L 223., 2016.8.18., 10–54. o.); a Bizottság (EU) 2016/1447 rendelete (2016. augusztus 26.) a nagyfeszültségű egyenáramú rendszerek és az egyenáram-csatlakozású erőműparkok hálózati csatlakozási követelményeire vonatkozó üzemi és kereskedelmi szabályzat létrehozásáról (HL L 241., 2016.9.8., 1–65. o.); a Bizottság (EU) 2016/1719 rendelete (2016. szeptember 26.) a hosszú távú kapacitásfelosztásra vonatkozó iránymutatás létrehozásáról (HL L 259., 2016.9.27., 42–68. o.); valamint a tagállamok által már jóváhagyott, tehát röviddel az elfogadás előtt álló további útmutatók és üzemi és kereskedelmi szabályzatok.

10 Lásd „A villamos energia belső piacának megteremtése és az állami beavatkozások optimális hozzájárulása” című bizottsági közleményt, C(2013) 7243, 2013.11.5.

közösen létrehozott, ún. piac-összekapcsolásokon keresztül folyik. A digitalizációnak és az internetalapú fogyasztásmérési és kereskedelmi megoldások gyors fejlődésének köszönhetően ma már nemcsak az ágazat, hanem a vállalkozások, sőt a háztartások is képesek energia-előállításra és -tárolásra és az ún. „felhasználó oldali válaszon” alapuló megoldások révén részt tudnak venni a villamosenergia-piacokon. A következő évtized villamosenergia-piacát változatosabb és decentralizáltabb villamosenergia-termelés, a tagállamok egymásrautaltságának fokozódása, valamint olyan új technológiai lehetőségek fogják jellemezni, amelyeknek köszönhetően a fogyasztók csökkenthetik számláikat, és a felhasználó oldali válasz, a saját termelésű energia fogyasztása vagy tárolása révén a villamosenergia-piacok aktív szereplőivé válhatnak.

A villamosenergia-piac szerkezetének átalakítására vonatkozó ezen kezdeményezésnek tehát az a célja, hogy a jelenlegi piaci szabályokat hozzáigazítsa az új piaci viszonyokhoz, lehetővé téve, hogy a villamos energia az árakon keresztül közvetített torzulásmentes jelzésekre reagálva akadálytalanul mozoghasson, tehát kellő időben eljuthasson oda, ahol a legnagyobb szükség van rá. Ezzel bővülnének a fogyasztók lehetőségei, a társadalom a lehető legnagyobb mértékben kihasználhatná a határokon átnyúló verseny jótékony hatásait, és mindez a megfelelő jelzésekkel ösztönzőleg hatna az energiarendszerünk dekarbonizációjához szükséges beruházásokra is. A kezdeményezés továbbá kiemelt szerepet biztosít az energia-hatékony megoldásoknak, és hozzá kíván járulni ahhoz is, hogy az EU világszerte legyen a megújuló energiaforrásokból származó energiatermelésben, ami célravezető a munkahelyteremtésre, valamint a növekedés és a beruházások fellendítésére irányuló uniós célkitűzés elérése szempontjából is.

4. A Winter Package hatása a közösségi gazdálkodásra

Az Európai Bizottság közleményében rögzítette, hogy az energiahatékonyság a legszélsebb körben hozzáférhető energiaforrás, ugyanis a legolcsóbb és egyben a legtisztább energiaforrásnak az tekinthető, amiből nem kell energiát termelni és felhasználni. Éppen ezért figyelembe véve az elmúlt évek tendenciáját, mely alapján a termelőkapacításokra irányuló beruházások jelentős része a megújuló energiaforrásokat hasznosító, jellemzően a kifizetésű és mindenekelőtt az elosztóhálózatok szintjén lévő infrastruktúra elemeket érintette, a jogszabályok támogatják ezen tendenciák folytatását azáltal, hogy felszámolják a saját célú energiatermelés előtti akadályokat. Tekintettel arra, hogy megújuló energiaforrások (mint például a szél- és a napenergia) útján megtermelt villamos energia decentralizált módon, az elosztórendszer szintjén jut be az energiarendszerbe, ezért kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a piaci szabályokat akként alakítsa a jogalkotó, hogy segítse ezt a fejlődési irányt, támogassa az időben változó források integrálását, és gondoskodjon a villamosenergia-ellátás biztonságáról. Azt a Bizottság is egyértelművé tette, hogy a Téli Energiacsomagban foglalt új keretszabályozás egyrészt biztosítja, hogy a megújuló forrásból előállított energia jelen legyen a villamosenergia-piacon, másrészt törekszik arra, hogy a piaci szabályozás a megújuló energiatermelés szemszögéből ne legyen hátrányos.

A jogszabálysomaggal bevezetett rendelkezések még inkább elmozdulást mutatnak a centralizált, hagyományos villamosenergia-termeléstől a decentralizált, intelligens és összekapcsolt piacokra való áttérés ösztönzése tekintetében, mely könnyítést jelent a fogyasztóknak abban a tekintetben, hogy saját maguknak termeljenek energiát, esetleg azt tárolják, fogyasszák vagy eladhassák (pl. a piacon közvetlenül vagy közösségbe tömörülve, ehhez kapcsolódóan az irányelv bevezeti az aktív felhasználó fogalmát). A téli energiacsomag jogszabályai bár több új fogalmat is rögzítenek, azonban egyik dokumentumban sem került sor az intelligens hálózatok fogalmi meghatározására.

5. Az elektromobilitás szabályozási keretei

Az intelligens mobilitás témakörében nem lehet figyelmen kívül hagyni az e-mobilitás kérdéskörét, hiszen az elektronikus töltési infrastruktúrák szükségképpen magukkal vonzzák az intelligens rendszerek bevezetésének az szükségességét. Az alternatív üzemanyagok infrastruktúrájának kiépítéséről szóló 2014/94/EU irányelv¹¹ meghatározza a jövőben a fejlesztések alapvető kereteit.

Az irányelv szerint az Európai Unió tagállamainak kell biztosítaniuk a gépjárművek villamos energiával történő ellátását szolgáló, nyilvánosan hozzáférhető infrastruktúra kiépítését. Annak érdekében, hogy nemzeti szakpolitikai keretükben megfelelő számú nyilvános elektromos töltőállomást irányozzanak elő, a tagállamok számára lehetővé kell tenni, hogy figyelembe vehessék a területükön már meglévő nyilvános elektromos töltőállomások számát és azok jellemzőit. Az elektromos mobilitás gyorsan fejlődő terület. A jelenlegi töltési interfésztechnológiák a kábeles csatlakoztatáson alapulnak, de a jövő interfésztechnológiáit – például a vezeték nélküli töltést vagy az akkumulátorcserét – is figyelembe kell venni. A jogalkotás keretében gondoskodni kell a technológiai innováció előmozdításáról. Ezt az irányelvet ezért adott esetben aktualizálni kell, hogy figyelembe vegye az olyan technológiák jövőbeli szabványait is, mint a vezeték nélküli töltés és az akkumulátorcsere.

Az „*Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*” című, 2010. március 3-i közleményében¹² a Bizottság célul tűzte ki a versenyképességnek és az energiaellátás biztonságának a hatékonyabb erőforrás- és energiafelhasználás révén történő javítását. A Bizottság „*Útiterv az egységes európai közlekedési térség megvalósításához – Úton egy versenyképes és erőforrás-hatékony közlekedési rendszer felé*” című, 2011. március 28-i fehér könyve a közlekedés kőolajfüggőségének csökkentését szorgalmazta. Ezt egy sor szakpolitikai kezdeményezés – többek között az alternatív üzemanyagok fenntartható stratégiájának kidolgozása és a megfelelő infrastruktúra kifejlesztése – révén kell megvalósítani. A Bizottság ezenkívül a fehér könyvben 2050-ig – az 1990-es

11 Az Európai Parlament és a Tanács 2014/94/EU irányelve az alternatív üzemanyagok infrastruktúrájának kiépítéséről [HL L 307., 2014.10.28., 1. o.]

12 A Bizottság közleménye, A EURÓPA 2020 Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája, Brüsszel, 2010.3.3. COM(2010) 2020 végleges

szintekhez képest – 60 %-kal javasolta csökkenteni a közlekedésből származó üvegházhatású gázkibocsátást.

4. Az Európai Unió célkitűzései az e-mobilitás területén

A 2009/28/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv egyik célkitűzéseként 10 %-ban állapította meg a megújuló energiaforrások közlekedési üzemanyagokon belüli részarányát. Az érdekeltekkel és a nemzeti szakértőkkel folytatott konzultációk, valamint a Bizottság „Tiszta energiák a közlekedésben: az alternatív üzemanyagok európai stratégiája” című, 2013. január 24-i közleményében tükrözött szakmai ismeretek alapján a villamos energia, a hidrogén, a bioüzemanyagok, a földgáz és a cseppfolyósított propán-bután gáz (LPG) bizonyultak a jelenleg a kőolaj helyettesítésére hosszú távon alkalmas fő alternatív üzemanyagoknak, többek között annak fényében is, hogy lehetséges például a vegyes üzemű technológiai rendszerek alkalmazása révén történő egyidejű és együttes használatuk.

4.1. Intelligens rendszerek az e-mobilitás területén

Az elektromos járművek töltőállomásait – amennyiben az műszakilag kivitelezhető és pénzügyi szempontból ésszerű – intelligens mérési rendszerekkel kell felszerelni annak érdekében, hogy azok hozzájáruljanak a villamosenergia-rendszer stabilitásához azáltal, hogy az akkumulátorokat az általában alacsony villamosenergia-kereslet idején töltik fel a hálózatból, és lehetővé teszik a biztonságos és rugalmas adatkezelést. Ezáltal hosszabb távon az is lehetővé válhat, hogy az elektromos járművek akkumulátoraikról általában magas kereslet idején energiát töltsenek vissza a hálózatba. A 2012/27/EU irányelv szerinti intelligens mérési rendszerek lehetővé teszik a hálózat stabilitásának biztosításához és a töltési szolgáltatások ésszerű használatának elősegítéséhez szükséges valós idejű adatszolgáltatást. Az intelligens mérési rendszerek pontos és átlátható információkat biztosítanak a töltési szolgáltatások költségéről és rendelkezésre állásáról, és ezáltal a csúcsidőszakon kívüli, azaz az alacsony villamosenergia-kereslet és alacsonyabb energiaárak által jellemzett időszakban való töltésre ösztönöznek. Az intelligens mérési rendszerek használatával optimalizálható a töltés, ez pedig mind a villamosenergia-rendszer, mind a fogyasztók szempontjából előnyökkel jár.¹³

4.2. Intelligens hálózatok az e-mobilitás területén

Az elosztórendszer-üzemeltetők fontos szerepet töltenek be az elektromos töltőállomások tekintetében. Feladataik ellátása keretében az elosztórendszer-üzemeltetőknek – ame-

13 LADOS Mihály (szerk.) *Smart cities” tanulmány*, MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 2011. 16. o. elérhető: http://www-05.ibm.com/hu/download/IBM_SmarterCity_20110721.pdf [2019.10.24.]

lyek közül egyesek lehetnek olyan vertikálisan integrált vállalkozások részei is, amelyek elektromos töltőállomások tulajdonosai vagy üzemeltetői – megkülönböztetéstől mentes módon együtt kell működniük minden más elektromos töltőállomás tulajdonosával vagy üzemeltetőjével, rendelkezésükre bocsátva mindenekelőtt a rendszer tényleges igénybevehetőségéhez és hatékony használatához szükséges információkat.

Az elektromos járművek infrastruktúrájának kialakításakor figyelmet kell fordítani az említett infrastruktúra villamosenergia-rendszerrel való kölcsönhatásának, valamint az uniós villamosenergia-politikának a 2009/72/EK irányelv keretében megállapított elvekkel való összhangja biztosítására. Az elektromos járművek töltésére szolgáló állomások kiépítését és üzemeltetését olyan versenypiacként kell kialakítani, amely a töltési infrastruktúra bevezetése vagy üzemeltetése iránt érdeklődő valamennyi fél számára nyitott.

A tagállamok a nemzeti szakpolitikai kereteik révén biztosítják, hogy 2020. december 31-re megfelelő számú nyilvános elektromos töltőállomás kiépítésére kerüljön sor annak érdekében, hogy legalább a városi/elővárosi agglomerációkban és más sűrűn lakott területeken, illetve adott esetben a tagállamok által meghatározott hálózatokon belül biztosított legyen az elektromos járművek közlekedése. Ezen elektromos töltőállomások számát többek között a 2020 végéig nyilvántartásba vételre kerülő elektromos gépjárművek – a nemzeti szakpolitikai keretekben szereplő – becsült számának, valamint a Bizottság által kiadott legjobb gyakorlatoknak és ajánlásoknak a figyelembevételével kell megállapítani. Adott esetben figyelembe kell venni a nyilvános elektromos töltőállomások közösségi közlekedési állomásokon való létesítésével kapcsolatos különös igényeket.

Az irányelv lehetőséget teremt arra, hogy mind magán, mind köztulajdonban lehessenek töltőállomások. Nyilvános elektromos és egyéb töltőállomások lehetnek például magántulajdonban lévő, de regisztrációs kártyák vagy díjfizetés révén nyilvánosan hozzáférhető elektromos, illetve egyéb töltőállomások, közös autóhasználati rendszerek harmadik felek előtt bérlet révén nyitva álló elektromos vagy egyéb töltőállomásai, valamint nyilvános parkolóknak elhelyezett elektromos vagy egyéb töltőállomások. Az olyan elektromos vagy egyéb töltőállomásokat, amelyek magánfelhasználók fizikai hozzáférését engedély vagy bérlet révén teszik lehetővé, nyilvános elektromos töltőállomásoknak, illetve nyilvános egyéb töltőállomásoknak kell tekinteni.

4.3. Intelligens mérési és elszámolási rendszerek és az e-mobilitás

Az elektromos járművek töltőállomásait – amennyiben az műszakilag kivitelezhető és pénzügyi szempontból ésszerű – intelligens mérési rendszerekkel kell felszerelni annak érdekében, hogy azok hozzájáruljanak a villamosenergia-rendszer stabilitásához azáltal, hogy az akkumulátorokat az általában alacsony villamosenergia-kereslet idején töltik fel a hálózatból, és lehetővé teszik a biztonságos és rugalmas adatkezelést. Ezáltal hosszabb távon az is lehetővé válhat, hogy az elektromos járművek akkumulátoraikról általában magas kereslet idején energiát töltsenek vissza a hálózatba. A 2012/27/EU irányelv szerinti intelligens mérési rendszerek lehetővé teszik a hálózat stabilitásának biztosításához

és a töltési szolgáltatások észszerű használatának elősegítéséhez szükséges valós idejű adatszolgáltatást. Az intelligens mérési rendszerek pontos és átlátható információkat biztosítanak a töltési szolgáltatások költségéről és rendelkezésre állásáról, és ezáltal a csúcsidezősokon kívüli, azaz az alacsony villamosenergia-kereslet és alacsonyabb energiaárak által jellemzett időszakban való töltésre ösztönöznek. Az intelligens mérési rendszerek használatával optimalizálható a töltés, ez pedig mind a villamosenergia-rendszer, mind a fogyasztók szempontjából előnyökkel jár.

Az elektromos járművek nem nyilvános töltőállomásai tekintetében a tagállamoknak a 2009/72/EK irányelv I. mellékletének 2. pontjában foglalt kötelezettség alapján törekedniük kell annak feltérképezésére, hogy technikailag és pénzügyi szempontból megvalósíthatók-e szinergiák az intelligens mérési rendszerek fokozatos kiépítésére vonatkozó tervekkel.

Az elosztórendszer-üzemeltetők fontos szerepet töltenek be az elektromos töltőállomások tekintetében. Feladataik ellátása keretében az elosztórendszer-üzemeltetőknek – amelyek közül egyesek lehetnek olyan vertikálisan integrált vállalkozások részei is, amelyek elektromos töltőállomások tulajdonosai vagy üzemeltetői – megkülönböztetéstől mentes módon együtt kell működniük minden más elektromos töltőállomás tulajdonosával vagy üzemeltetőjével, rendelkezésükre bocsátva mindenekelőtt a rendszer tényleges igénybevehetőségéhez és hatékony használatához szükséges információkat.

Az elektromos járművek infrastruktúrájának kialakításakor figyelmet kell fordítani az említett infrastruktúra villamosenergia-rendszerrel való kölcsönhatásának, valamint az uniós villamosenergia-politikának a 2009/72/EK irányelv keretében megállapított elvekkel való összhangja biztosítására. Az elektromos járművek töltésére szolgáló állomások kiépítését és üzemeltetését olyan versenypiacként kell kialakítani, amely a töltési infrastruktúra bevezetése vagy üzemeltetése iránt érdeklődő valamennyi fél számára nyitott.

5. A közösségi gazdálkodás

Eddig a politikai és innovatív energiák leginkább privát szektor optimalizálására és az autók technológiai fejlődésére összpontosítottak. Ezen útvonal megtörése jelenti a kulcsot az innovációs változásokhoz.¹⁴ A közösségi gazdálkodás kérdésköre beleilleszkedik az Európai Unión belül, a szén-dioxid kibocsátást csökkentő tervekbe is.

5.1. A használók életstílusának megváltoztatása

A dekarbonizáció elősegítése érdekében a utasok (mint felhasználók) és a közlekedés közötti viszonyban egyértelműen megállapítható, hogy új szolgáltatások jelennek meg.

14 Smart Mobility and services, Expert group report, Európai Bizottság, Brüsszel, Publications Office of the European Union, 2017, ISBN 978-92-79-71850-2, elérhető: <https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetailDoc&id=34596&no=1>

A társadalom fiatalabb tagjairól elmondható, hogy egyre inkább szívesebben választja a mindennapi autóhasználat helyett a „kombinált megosztást”, azaz a tömegközlekedés, illetve az aktív utazási módok (kerékpár, roller) ötvözését. A közlekedést használókat áthatja a modernizáció. Manapság már mindenki rendelkezik okostelefonnal és applikációkat, illetve sokan a közösségi platformokat is előszeretettel használják, ha közlekedésről van szó (Waze, Facebook, Instagram). Ezen felhasználói szokások újabb utakat nyitnak a közlekedési szolgáltatások, modellek, és a piac számára.

5.2. *Közösségi innováció a városokban*

A közösségi közlekedési innovációs tevékenységek fókuszában a városok és elsősorban a nagyvárosok állnak. A fent hivatkozott riport ajánlása szerint az intelligens megoldásokat integrálni kell a városi vezetés mindennapjaiba. A hosszú távú tervezés részét kell, hogy képezze a dekarbonizáció, amelynek része a közlekedési infrastruktúrák integrálása, a „*Quadruple Helix Model*” alapján.¹⁵ Továbbá a teljes városi mobilitási rendszer összefogását, optimalizációját javasolja, nemcsak a személyek közlekedése, de a városi áruszállítás területén is.

Az innovációs stratégiák, programok tervezése és fejlesztése megkívánja a köz- és magánszektor együttműködését:

1. megosztott és hatékonyan használt közlekedési infrastruktúra (gerincét adja az áruszállítás, parkolás szerkezete, kiszállítási csomópontok meghatározása),
2. a használókkal történő biztonságos egyeztetés, ügyvitel, bánásmód és felhasználók adatainak védelme, nyílt kereskedelmi adat platform és nyilvános digitális infrastruktúra,
3. innovatív hozzáférés, díj és felhasználói felület a közösségi és privát közlekedési szolgáltatók között.

A szolgáltatási innovációk főbb irányai az alábbiakban határozhatók meg:

1. A jövő kulcsfontosságú innovációs irányai a technológiában: köz – privát utasok szokásainak vizsgálata, áruszállítás,
2. autómegosztó rendszerek száma folyamatosan növekszik Európában,
3. a mobilitást, mint egy szolgáltatást kell biztosítani, és ezzel együtt egy költség-hatékony megoldást a vásárlók és a háztartások részére többek közt azáltal, hogy csökkentjük a járművek vásárlását és a karbantartási kiadásokat.

15 A „négyes spirál”- Quadruple Helix Model, alapján a kormányzat az üzleti szféra, a tudományos élet és a civil társadalom bevonásával közösen alkotja meg azokat a dokumentumokat és programokat, messze túlmutatva azon, amit a szereplők körének bármelyike önmagában létre tudna hozni.) kormány, tudomány, gazdasági élet és a hatékony közlekedés használóiból a való világba.

Az online kereskedelem magas növekedése nagyban hozzájárul az áruszállítás menynységének megnövekedéséhez és ezzel párhuzamosan az áruk kiszállítása növeli a szénkibocsátást.

A drón alapú kiszállítási rendszer hatékony integrálása a többi városi logisztikával, a tömegközlekedés és az építkezések szervezésének infrastruktúrájával ígéretes innovációs irány.

6. Közösségi autómegosztás és az e-mobilitás

Az akkumulátoros energiatárolás fejlődésének és költségcsökkenésének köszönhetően az elektrifikáció egyre nagyobb teret hódít a közlekedésben is, kiváltva a belső égésű motorral hajtott járműveket (jelenleg elsősorban a személyautókat). Az elektromos járművek által egy feltöltéssel megtehető hatótáv jelenleg 150 – 500 km, melyhez jellemzően 16 – 80 kWh akkumulátor kapacitás társul. Bár a 80 kWh kapacitás még a prémium szegmensre jellemző, a középkategóriás modelleknek megfelelő elektromos járművek kapacitása már rendre túllépi a 30 – 40 kWh-t, az újonnan megjelenő elektromos autók esetében már minimum ekkora kapacitásméretre kell számítani. 300 km hatótáv elérése egy feltöltéssel már reális alternatívát jelenthet az átlagos közlekedési igények kiszolgálásához. A városiak elvárása a városi közlekedésre jellemző szokásokhoz (kis távolságok, gyakori megállások) illeszkedő városi töltőinfrastruktúra rendelkezésre állása. A nagyobb beruházás- és hálózatfejlesztési igényű ún. gyorsöltőkre, és a kisebb költségű, ezért sűrűbben telepíthető ún. lassú töltőpontok együttes, optimált rendszerére van szükség.

Az e-mobilitás az időjárásfüggő termelők komplementereként jelenhet meg a hálózaton, előrevetítve olyan mérési, elszámolási és szabályozási megoldásokat, amelyek segítségével az időjárásfüggő megújulók és az e-mobilitás (az elektromos autók akkumulátorainak „okos” töltési és kisütési üzeme) integrációja egyaránt elősegíthető. Ehhez rugalmas (több zónaidős, teljesítmény- és napszakfüggő tarifák) alkalmazására lehet szükség a publikus gyors- és villámtöltések, illetve a lassú otthontöltés esetében egyaránt.

A mélygarázzsal, parkolóval rendelkező társasházak esetén kihívást jelent azonban a töltőberendezések, különösképp azok mérésének kialakítása. A korábban épült társasházak (néhány kivételtől eltekintve) garázsaihoz/beállóihoz nincs kiépítve a villamosenergia-vételezés és mérés lehetősége. Emiatt az elektromos jármű töltőberendezések kiépítése költséges. Az érintett tulajdonosnak (felhasználónak) szabványos mérőhelyet kell kialakítania, valamint meg kell oldania a villamos energia eljuttatását a mérőhelytől a töltőberendezésig. A szükséges tervezési-kivitelezési feladatok elvégzése több százezer forintos tétel, mely korlátozhatja a társasházban lakó fogyasztókat az elektromos autók vásárlásában. Ennek a kérdésnek a megoldása is teret adhat innovatív megoldásoknak.

Az önkormányzatok részéről az elektromos közlekedés támogatásának fő mozgatórugója a levegő tisztaságának megőrzése. A városok a tömegközlekedés elektrifikációjával, az elektromos autómegosztó (ún. carsharing) szolgáltatások támogatásával, valamint közterületi elektromos töltőállomások kiépítésével segíthetik elő az elektromos mobilitás elterjedését.

A hazai e-mobilitási iparág fejlődéséhez biztosítani szükséges, hogy a termékek és szolgáltatások versenypiaci feltételek között jelenhessenek meg. Ennek szabályozási keretei közterületen már most is adottak (OTÉK,¹⁶ VET,¹⁷ 170/2017. (VI. 29.) Korm. rendelet),¹⁸ azonban a versenyt torzítja, hogy egyes piaci szereplők a publikus és fél-publikus járműtöltést díjmentesen teszik lehetővé. A jövőre nézve fontos annak biztosítása, hogy pl. harmadik feles hozzáférés megkövetelésével – a pozícióikat ingyenes szolgáltatások biztosításával kiépítő vállalkozások ne élhessenek vissza piaci erőfölényükkel.

A verseny élénkítésére a szabályozónak arról is gondoskodnia kell, hogy lehetővé tegye a fogyasztónak minél nagyobb értékűbbet jelentő szolgáltatások piaci megjelenését. Ezek közé tartozhatnak például az újszerű fizetési módokat és a szabad töltési pontokra vonatkozó információk biztosítását tartalmazó, vagy a járműtulajdonosokat a keresleti szabályozásba bevonó kereskedelmi ajánlatok.

Ugyanakkor az „okos mobilitás” nem csak az elektromobilitási szektort takarja. Bár kétségtelen tény, hogy a villamos energia, mint új típusú „üzemanyagfajta” teljesen más megközelítést jelent a közlekedésben. És a villamos energián túl, más alternatív üzemanyagok szerepe is felerősödhet, mint például a CNG, LPG, SNG vagy éppen a hidrogén.

7. Az Európai Parlament állásfoglalása a közösségi gazdálkodásra vonatkozóan

Az Európai Parlament 2017-ben egy állásfoglalást tett közzé a közösségi gazdálkodás javasolt irányairól. Az EP ösztönzi a tagállamokat, hogy biztosítsák a jogi egyértelműséget, és ne tekintsek a közösségi gazdaságot a hagyományos gazdaságra irányuló fenyegetésnek; hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a közösségi gazdaságot ne korlátozó, hanem elősegítő és előmozdító módon szabályozzák

Az Európai Parlament egyetért azzal, hogy a közösségi gazdaság új és érdekes vállalkozási lehetőségeket, munkahelyeket teremthet és gazdasági növekedést idézhet elő, valamint gyakran hozzájárul egy nem csupán hatékonyabb, de társadalmilag és környezetiileg is fenntarthatóbb gazdasági rendszerhez, ekképp lehetővé teszi az egyébként nem kellően kihasznált erőforrások és eszközök jobb elosztását, valamint hozzájárul a körforgásos gazdaságba való átmenethez.

Az Európai Parlament elismeri ugyanakkor, hogy a közösségi gazdaság jelentős hatást gyakorolhat a régóta fennálló szabályozott üzleti modellekre számos stratégiai jelentőségű ágazatban, mint például a szállítás, szállás, vendéglátóipar, szolgáltatások, kiskereskedelem és pénzügyek; megérti a hasonló gazdasági szereplőkre vonatkozó különböző jogi mércék alkalmazásához kapcsolódó kihívásokat; meggyőződése, hogy a

16 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet az országos településrendezési és építési követelményekről

17 2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról

18 170/2017. (VI. 29.) Korm. rendelet az elektromos gépjárműtöltési szolgáltatás egyes kérdéseiről

közösségi gazdaság megerősíti a fogyasztók pozícióját, új munkalehetőségeket kínál és erősítheti az adózási fegyelmet, hangsúlyozza ugyanakkor a magas szintű fogyasztóvédelem, valamint a munkavállalói jogok és az adófizetési kötelezettségek teljes tiszteletben tartása biztosításának fontosságát; elismeri, hogy a közösségi gazdaság hatással van a városi és a vidéki környezetre egyaránt.

Az Európai Parlament rámutat továbbá, hogy a vállalkozók, a fogyasztók és a hatóságok nincsenek tisztában azzal, hogy bizonyos területeken hogyan alkalmazzák a jelenlegi szabályokat, ezért foglalkozni kell a szabályozást érintő szürke zónákkal, továbbá aggodalmának ad hangot az egységes piac szétaprózódása miatt; tisztában van azzal, hogy nem megfelelő irányítás mellett ezek a változások az egyéni jogok gyakorlására és a fogyasztók védelmére vonatkozó szabályok és korlátozások tekintetében jogbizonytalanságot eredményezhetnek; meggyőződése, hogy a szabályozást hozzá kell igazítani a digitális kor támasztotta elvárásokhoz, és rendkívül aggasztja az a negatív hatás, amelyet a közösségi gazdaságban részt vevő európai induló innovatív vállalkozásokkal és a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos jogi szabályozás bizonytalansága és a szabályok összetettsége fejt ki.

Az Európai Parlament felhívja az érintett hatóságokat, hogy segítsék elő a közösségi közlekedési szolgáltatások és a hagyományos közlekedési rendszer kölcsönösen előnyös párhuzamos működését; felkéri a Bizottságot, hogy az új közlekedési technológiákkal (összekapcsolt járművek, autonóm járművek, integrált digitális jegykiadás, intelligens közlekedési rendszerek) kapcsolatos munkájába vonja be a közösségi gazdaságot is, tekintettel az azok közötti jelentős kölcsönhatásokra és természetes szinergiákra.

Hangsúlyozza továbbá, hogy jogbiztonságot kell teremteni a platformok és felhasználók részére annak biztosítása érdekében, hogy az Unió közlekedési ágazatában fejlődhessen a közösségi gazdaság; megjegyzi, hogy a közlekedési ágazatban fontos egyértelmű különbséget tenni egyfelől az autómegosztás és a vezető által saját célból indított meglévő utazás esetében alkalmazott költségmegosztás, valamint másfelől a szabályozott közúti személyszállítási szolgáltatások között.

Az Európai Parlament emlékeztet arra is, hogy a Bizottság becslései szerint a közösségi szálláshely-szolgáltatás a létrejött kereskedelmi forgalom alapján a közösségi gazdaság legnagyobb ágazatát jelenti, ugyanakkor a platformbevételek alapján a közösségi személyszállítás a legnagyobb ilyen ágazat.¹⁹

8. Konklúzió

A sharing economy a 2000-es évek közepén jelent meg, lényege, hogy a felhasználók megosztják egymással kihasználatlan kapacitásaikat, legtöbbször saját oldalaikon, melynek legfőbb lényege a bizalom. Új üzleti struktúraként jelent meg, amely a kimerülő energiaforrások és a folyton növekvő népesség problémájára keresett megoldást. Ma az

19 Az Európai Parlament 2017. június 15-i állásfoglalása a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről (2017/2003(INI))

egyik legfelkapottabb gazdasági trend. Rengeteg iparágban használatos és sokan részt vesznek benne, például egyének, vállalatok, non-profit szervezetek. A modellekben megtalálható a kölcsönzés, a cserekereskedelem, a bérbeadás, az ajándékozás, a csere, illetve olyan közösségi birtoklási formák, mint amilyenek a termelőszövetkezeti struktúrák. Ugyancsak a közösségi gazdálkodás témakörébe sorolhatjuk a megosztott közlekedési eszközök használatát is, mint például a *carsharing*, *bike sharing* és még sorolhatnánk.

A közösségi modelltől számos gazdasági előny fakad, például kevesebb gépjármű parkol kihasználatlanul a belvárosban. Ugyanakkor számos jogi, szabályozási kihívást is megjelenít. Például a gépjármű üzemeltetője fogalom is felülvizsgálandó, abban a kontextusban, hogy előre nem látható, meghatározatlan számú személy lesz az, aki az adott eszközt (autót, motorkerékpárt stb..) ténylegesen használni fogja. Vagy éppen a biztosítók számára is új (bár ez inkább üzleti és nem jogi kérdés) kihívás lesz megfelelő csomagokat szolgáltatni úgy, hogy a tényleges sofőrök előre nem meghatározhatók a konkrét gépjármű vonatkozásában. És akkor e kérdéskörhöz kapcsolódhatnak olyan közigazgatási jogi kérdések is, hogy például hogyan kerüljön elszámolásra a parkolási díj az ilyen autók esetében?

Tehát összességében elmondhatjuk, hogy új, rendkívül komplex jogi szabályozási helyzetekkel találkozhatunk, amelyek a hatályos jogi kereteinkkel nem, vagy nem megfelelőre szabályozhatók.

A NON-HUMÁN ÁGENSEK (INTELLIGENS RENDSZEREK) JOGI SZABÁLYOZÁSA – ROBOTOK, DEDIKÁLT RENDSZEREK (ÖNVEZETŐ AUTÓK)

Bevezetés, problémafelvetés

A határán vagyunk egy olyan technológiai ugrásnak, ami vélhetően jelentős változásokot fog indukálni a jogrendszerben. Bár nehéz a jövőbe látni, különösen technológiai kérdésekben, az már a mai trendek alapján is látszik, hogy a közvetlen közelben milyen újdonságok látszanak és hogy azoknak számtalan jogi kivételése lesz. A számtalan ilyen újdonság (géntechnológia, biomechanika stb.) közül a robotika az, amivel jelen írásunkban foglalkozunk.

Vizsgáljuk, hogy mi volna a leendő szabályozás tárgya: a robot, már ha valódi szabályozási igény és szükség mutatható ki az adott területen. Érintjük az Európai Parlament szabályozási javaslatait. Foglalkozunk a robot fizikai megjelenésének jellemzőivel, de leginkább a mesterséges intelligencia, mint irányító tudat jellegadó sajátosságával. Ez vezet el minket ahhoz az általánosításhoz, amely szerint a robotok szabályozásánál nem azok fizikai valója, specialitása okozza a szabályozás legnagyobb kihívását, hanem az azokat irányító tudat, amely a testi kivételének köszönhetően tud külső, esetlegesen joghatásokat kiváltó cselekményeket végezni. Ennek körében ki kell térni a cselekvőség kérdéskörére, el kell határolni a kiváltó akaratot a cselekvést ténylegesen kiváltó parancstól, mert ez a különbségtétel adhat alapot a beszámításra, ami a jogviszony alanyainak megjelöléséhez lehet szükséges.

A szabályozás célterületeit azonosítandó utalni kell az ipari standardokra, de legalább ilyen fontos a fogyasztók védelmének proaktív szabályozása. Ennek elméleti alapjait meg kell vetni, aminek egyik fontos területe a robotok aktivitásának jogi kategorizálása, s ennek hatása a jogállásukra (r-sonality kérdésköre). Bemutatjuk álláspontunkat, amely szerint a roboti cselekményeket a jelenleg létező kontraktuális és deliktuális keretek közé kell beilleszteni. A sokakat foglalkoztató, talán leginkább égető kérdés a felelősség kérdése, a robotok által végzett cselekményekért való felelősség. A non-humán ágens elektronikus személyiségének bevezetése ellen érvelve tárgyaljuk ezt a kérdéskört. Foglalkozunk a felelősségi alakzatok kérdésköreivel (termékfelelősség, veszélyes üzemi felelősség). Említésre kerül a roboti cselekmények programozottól való eltérítése elleni védelem, a kiberbiztonság kérdésköre is.

1 Tanszékvezető egyetemi docens (Polgári Eljárásjogi Tanszék)

A roboti cselekményekért való felelősséget befolyásolhatja a robotok tulajdoni állása, az írás röviden ezzel a kérdéssel is foglalkozik, csakúgy mint az adatkezelés kapcsolódó témakörével.

1. Hogyan áll a jog a technikai forradalomhoz?

A jogi szabályozás – csakúgy, mint korábban az iparosodás idején a veszélyes üzemi felelősség kialakulásával² –, inkább követő módon reagált a társadalmi-gazdasági változásokra. Nem újdonság ez, hiszen a magánjogra inkább jellemző az, hogy nem annyira forradalmi módon reagál, s egyáltalán: nem kiváltani kívánja a változásokat (mint pl. egy jelentős közjogi változásnál), hanem kezelni kívánja azokat a helyzeteket, amelyeket a gazdasági-technológiai-társadalmi változások eredményeztek. A kezelés legtöbbször már azzal megkezdődik, hogy a létező polgári jogi kategóriákat a jogalkalmazók, különösen is a bíróság a megújult környezetre értelmezi. Így lehetséges az, hogy tág értelmezést engedő normák hosszú időn, akár gazdasági rendszerváltáson átívelően tudják rendezni a magánjogi viszonyokat.

Vannak viszont olyan helyzetek, amikor a változások olyan minőségi újdonságot képviselnek, amelyek szétfeszítik a fennálló normatív-dogmatikai kereteket, vagy legalábbis szétfeszíteni látszanak azokat, ami miatt a felelős jogalkotó helyesebben teszi, ha nem várja meg a joggyakorlat lassú de biztos kialakulását, hanem megkönnyíti, biztosabbá teszi úgy az üzleti szereplők, mint a polgárok dolgát azzal, hogy jogszabályt alkot egy-egy ilyen területre. Az atomkárokért való felelősség – bár követte a technológia fejlődését és nem azzal egy időben alakult ki – túlnyomórészt párhuzamosan haladt az ipari hasznosítással, éppen annak hihetetlen károsító potenciálja miatt. Ennek előnyei mellett megvan a maga veszélye is. Előnye, hogy az újonnan keletkező jogviszonyok nem kényszerülnek az értelmezés bizonytalan mezejére, hanem a leendő partnerek aktuális jogszabályok alapján tudják jogviszonyaikat rendezni. Ezt kívánja mások mellett a jogbiztonság is, de sokszor pl. az állam pénzügyi érdekei (pl. azért, hogy a szabályozási tárgy nem csak magánjogi, de adójogi szabályozást is nyer). Hátránya lehet ugyanakkor a(z esetleg túlságosan részletező) szabályozásnak, hogy mintegy befagyasztja az innovációt, megszünteti a fennálló jogi klauzulák által biztosított flexibilitást, esetleg a meglévő megoldás felé tereli az újítást, elterelve azt a valós potenciáljától.

Ma is a határán vagyunk egy olyan technológiai ugrásnak, ami vélhetően igen jelentős változásokat fog indukálni a jogrendszerben is. Bár a jövőbe látás öröktől való igénye az embernek, különösen technológiai kérdésekben igen nehéz megalapozott jóslásokat tenni.³ Igazolja ezt az önvezető autókkal kapcsolatos felfokozott érdeklődés is, aminek köszönhetően pár évvel ezelőtt még a 2020-as évek közepére teljes technológiai áttörést,

2 Pusztahelyi Réka: A veszélyes üzemi felelősség egyes kérdései az új Ptk. rendszerében, in: Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII (2015), 306–325, 307. (a továbbiakban: Pusztahelyi, 2015)

3 Ld. így: Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog, Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.

az autópiacon teljes átalakulását jóslták, azonban mára ez a láz lehűlni látszik. Az már a mai trendek alapján is kivehető, hogy a közvetlen közelben milyen újdonságok vannak és hogy azoknak számtalan jogi kivételése lesz. A számtalan ilyen újdonság (géntechnológia, biomechanika stb.) közül a robotika az, amivel jelen írásunkban foglalkozunk. S bár nem tudhatjuk, hogy a robotika milyen kihívásokkal fog szembenézni akár csak egy évtizeden belül, azt viszont tudjuk, hogy ahhoz képest, amit évszázadokkal, akár évezredekkel korábban gondoltunk az ember mechanikus segítőjéről, azok lehetséges működéséről – az bizonyosan nem a korábban gondoltak szerint valósul meg.

Kultúrkörünket leginkább a félelmek határozzák meg a területtel kapcsolatosan, amelynek eklatáns példája Mary Shelley Frankensteinének szörnye, vagy a prágai Gólem. Nem félelmetes, de csalás volt a magyar vonatkozású sakkgép: Kempelen Farkas gépe valójában egy embert rejtett. Arra azonban ez utóbbi is jó példa, hogy az ember keresi annak módját, hogy a maga képére teremtsen segítőt. Erre azonban kevés a mechanika fejlődése, mert az csak az egyes részecskélmények automatizálására ad módot – bár arra kiváló.

A minőségi újdonságot a mesterséges intelligencia technológiai forradalma hozza/hozta el: az egyes folyamatok algoritmizálása mind teljesebb mélységben, a big data-n alapuló tapasztalati alapú tanulásra képes mesterséges intelligencia kifejlesztése eljuttatott minket annak a határára, hogy a mechanikus szerkezeteket, amelyek korábban is alkalmasak voltak meghatározott tevékenységnek (jellemzően egy folyamat részecskélményének) az elvégzésére, azokat immár valamilyen tudatszerű állapottal ruházzuk fel. Ez az irányító kapacitás az, ami felülemelkedik azon a korai korláton, amit a programozás korlátozottsága jelentett és bizonyos területeken nagyfokú autonómiával lesz képes a társadalmi-gazdasági helyzeteket kezelni. Hogy ez mennyire nem a jövő, elég arra utalni, hogy a tőzsdei kereskedések jelentős részét ma már algoritmusok végzik. Ezek az algoritmusok egyben arra is kiváló példák, hogy nem szükséges fizikai kivétel ahhoz, hogy cselekményekkel járó tevékenység valósuljon meg; csak a virtuális világban létező bot-ok kizárólag a virtuális világban megjelenő állapotokat változtatva olyan helyzetet hozhatnak létre, amelynek jogkövetkezményei vannak, amelyet a jogrendszernek kezelnie kell. Egy mikroszekundumon belül bekövetkező tőzsdekrach meglehetősen reális azoknak a befektetőknek, akik elveszítették a pénzüket, de a másik oldalról azoknak is, akik nyertek a felforduláson. Amíg a humán ágenseken keresztül végzett, a géphez képest csigalassúsággal bekövetkező hiba esetén, az évszázadokon át fejlődött jogi megoldásaink segítségével meg tudjuk találni a felelőst, vajon ugyanez a helyzet a non-humán ágens esetén is?

Hadd utaljak arra, hogy az irodalom nagyon sokat foglalkozott a robotok kérdéskörével, korábban még futurisztikus utópiaként. Nem lehet kikerülni egy híres tudományos-fantasztikus szerzőt, Isaac Asimovot, különösen mert az Európai Parlamentnek a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról szóló 2015/2103(INL)

állásfoglalása⁴ hivatkozik a munkásságára. A szerző, túl azon, hogy törvényeket⁵ adott a robotoknak, olyan törvényeket amelyek az embert állították a középpontba és a védelmüket szolgálták, azt a kérdéskört is vizsgálta, hogy hogyan fog reagálni a társadalom a robotizációra.⁶ A jogász számára szembeötlő, hogy még az irodalom is törvények közé kívánja szorítani a jelenséget: ez a jelenkorunk feladata, hogy ténylegesen megalkossuk, ha nem is a robotika törvényeit, de azt a jogszabályi környezetet, amiben ezek a tág értelemben vett, testtel rendelkező vagy testetlen mesterséges lények a gazdasági és társadalmi rendszerünkbe fognak betagozódni.

2. A non-humán ágensek meghatározása és megjelenésük következményei

A következőkben vizsgáljuk, hogy mi volna a leendő szabályozás tárgya, már ha valódi szabályozási igény és szükség mutatható ki az adott területen. Először is mit értünk non-humán ágens alatt? A válasz megközelíthető negatív módon, ami vélhetően könnyebb lesz, mint a pozitív megközelítés. Jelen tanulmány céljaira *non-humán ágensként* tekintünk mindazokra *a nem ember cselekvőkre, amelyek (!) jogilag releváns, reális vagy virtuális cselekményeket képesek végezni önállóan vagy az önállóság látszatával*. Nyilvánvalóan kizárt a fogalmunkból az állat, amely képes ilyen cselekvésre, de – még a vadállatokat is ideértve – cselekményeikért emberre (más jogalanyra) terhelhető a felelősség. És kizárt a fogalmunkból a szervezeti jogalany is, amely jogi szempontból önálló cselekményeket végezhet ugyan, de ezek mögött a cselekmények mögött közvetlenül húzódik meg az emberi tevékenység; különösen nyilvánvalóvá válik ez azáltal, hogy a szervezeti jogalany jogokat és kötelezettségeket csak képviselője útján szerezhet. A non-humán ágensek lehetnek fizikai kivetüléssel rendelkező entitások, de megjelenhetnek a virtuális térben is. Valós differentia specifica-juk az a tudatszerű képesség, amelynek segítségével előbb lineáris programozás segítségével if/then jellegű válaszokat adnak a felmerülő döntési helyzetekben, majd a technológiai fejlődésnek köszönhetően a lineáris programozástól elszakadva, öntanuló módon elsajátított képességgel olyan helyzetre (if) tudnak reagálni (then), amely a kezdeti alapprogramjuknak nem volt része.

A robot a non-humán ágensek halmazában egy jelentős csoportot képez, számtalan kép él róluk az emberek, illetve a szűkebb szakmai közönség fejében, de maguk a robotikával foglalkozó szakemberek is vitát folytatnak a működő definícióról. Mégis, egy működőképes meghatározás szerint a robot olyan mechanikus, pontosabban biológiai

4 <<<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2017-0005+0+DOC+XML+V0//EN>>> (letöltés ideje: 2018. november 20.) (a továbbiakban: EP állásfoglalás)

5 Bár ezek a gyártók felé irányuló etikai elvárások az EP megállapítása szerint. V.ö.: EP állásfoglalás U. pont. Tóth András is arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek valójában robotetikai elvárások, s nem konkrét jogi normaként értelmezendők. Vö: Klein Tamás–Tóth András: A robotika egyes szabályozási kérdései, in: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai, KRE ÁJK, Budapest, 2018, 97-117, 100.

6 Ld. Isaac Asimov Teljes Science Fiction Univerzuma a Szukits Kiadó gondozásában.

értelemben véve nem élő szerkezet, amelyek szenzorok révén autonóm, adatot gyűjt és közöl a környezetéről, s – opcionális jellemzőként – öntanuló képességgel rendelkezik.

Lényegében hasonló szabályozási javaslatot tesz a Bizottság felé az Európai Parlament is, amikor „felszólítja a Bizottságot, hogy tegyen javaslatot a kibernetikai rendszerek, az autonóm rendszerek, az intelligens autonóm robotok és alkategóriáik közös uniós fogalom meghatározásaira, az intelligens robotok alábbi jellemzőinek figyelembevételével:

- autonómia elérése érzékelők révén és/vagy a környezettel folytatott adatcsere (összekapcsolhatóság), illetve ezen adatok cseréje és elemzése révén
- önálló tanulás tapasztalás és interakció útján (opcionális kritérium)
- legalább kisméretű fizikai megjelenés
- magatartása és cselekedetei környezethez történő igazítása;
- a biológiai értelemben vett élet hiánya”^{7,8}

A fizikai megjelenés fontos elem, mert ez határolja el a robotot a botoktól (a non-humán ágensek halmazába tartozó másik nagy csoporttól). A bot-ok algoritmusként számítógépes infrastruktúrába épülve látnak el komplex feladatokat, ugyanakkor saját fizikai külsővel nem rendelkeznek, bár működésük számtalan esetben nyilvánulhat meg általuk irányított eszközök mozgatásában, tevékenységében. A (ro)botok adaptálódnak, alkalmazkodnak a környezetükhöz, képesek az interakcióra, levonni a környezet változásából egyes következtetéseket. Még egyszer hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy biológiai értelemben véve élő lények kizártak a fogalomból, bárha a kiborgok (ember-gép fúziója, elég csak a ma már reális gondolati úton irányított művétagokra gondolni) elmossák ezeket a határokat.

A robotok számtalan formában már ma is közöttünk vannak. Használatuk a hétköznapi üzemi logisztikai céloktól a pincéreken keresztül olyan extremitásokig terjednek, mint a szexuális célokra használt eszközök. Egyértelmű tehát, hogy a robotizációnak – az 1969-ben elkezdett harmadik ipari forradalom újabb, negyedikként folytatódó hullámának – gazdasági jelentősége hihetetlenül nagy. A robotikai iparág kétszemélyű növekedést produkál, ami évről-évre és dollármilliárdos piacokat fog jelenteni. Az egyik leginkább érintett szegmens a munkaerőpiac lesz, amelyet a félelmek szerint összeomlás fenyeget, de valójában enyhébb következmények várhatók. Az a munkaerőhiány, amely bizonyos területeken ma jelentkezik a munkafolyamatok teljes körűbb automatizálásával valószínűleg el fog tűnni és az embernek a robot-tól (mint megerősített munkától – a fogalom eredeti jelentése!)⁹ való szabadságát fogja elhozni. Meg fogja változtatni, elvesz és kreál új munkahelyeket, a korábbi mechanikus munkafolyamatok helyett a robottal együttműködő, azt programozó, irányító munkás lesz inkább keresett a modern üze-

7 EP állásfoglalás 1. pont

8 A robotok szabályozásának szükségességéről magyar vonatkozásban ld.: Klein Tamás: *Homunculum regulare necesse est*, Jogtudományi Közlöny 2018/9. 380-391, (a továbbiakban: Klein, 2018a)

9 Érdemes itt röviden utalni a robot szó etimológiájára: Karel Capek cseh szerző sci-fi novellájából származik a „Rossumovi univerzálai roboti” – Rossum univerzális munkása kifejezés.

mekben és munkahelyeken. A győri Audi-gyárban ennek nyomai már hazánkban is látszanak. Persze ha az alacsony képzettséget igénylő munkákat kiváltja a mechanikus munkaerő, akkor azt követnie kell a képzési rendszernek, oktatásnak, s várhatóan az alacsonyan képzett munkaerőnél átmenetileg munkanélküliséget is jelenthet ez. A folyamatot a szociális hálónak is követnie kell, aminek távoli, jelzésértékű nyoma például a Finnországban kísérletként bevezetni szándékolt alapjövedelem, ami munka nélkül is járhat a polgároknak. Ha széles tömegben lesz képtelen az alulképzett polgároknak munkát biztosítani a gazdasági rendszer, mert a hatékonyság jegyében korábbi munkájukat robotok végzik, s átképzésük sem sikeres, akkor a kieső jövedelmet a társadalmi feszültség elkerülése érdekében pótolni kell. Ezt a szűkülő személyi jövedelemadó éppen a csökkenő adóbázis miatt nem biztos, hogy meg tudja majd teremteni, így nem kizárt, hogy a robotok által végzett hasznos munka válik majd az adóztatási célponttá. Sok területen kell tehát nemzeti és globális szinten is átgondolni a ma adottnak vélt társadalmi rendszereket.

3. Tudattalanból a mesterséges intelligenciába

Persze az egész fentebbi gondolat-kísérletnek feltétele, hogy megvalósuljon az a technológiai ugrás, ami egyszerű mechanikus gépekből tudattal – mesterséges intelligenciával – rendelkező géppé transzformálja ezeket az apró, változatos formában megjelenő kis eszközöket vagy a tetetlen bot-okat. Bizonyos szempontból a mesterséges intelligencia már ma is jobb nálunk bizonyos területeken. Jó példa erre a sakk és a go, mindkettő olyan stratégiai játék, amelyben az AI (artificial intelligence) már lekörözni látszik az emberi elmét. „A mesterséges intelligenciának (..az) olyan mesterségesen létrehozott gépi rendszeren futó program keretei között érvényesülő, nem emberi tudat által megnyilvánuló intelligenciát nevezünk, amelynek célja, hogy olyan rendszereket működtessen, amelyek önálló, emberi közrehatástól független döntésre képesek, és ezáltal képesek kiváltani az egyes munkafolyamatok emberi elemeit.”¹⁰

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy ezek dedikált programok dedikált céllal, vagyis még csak egy szűken meghatározott szabályrendszeren belül, bár ott számítási kapacitásuk emberit meghaladó volta miatt képesek, jobban teljesíteni az embernél. A társadalom totalitásában azonban az ember még mindig teljesebb képességekkel rendelkezik, a roboti intelligencia még nem haladta meg a humán intelligenciát – s közismert módon mi magunk sem használjuk ki kapacitásainkat. Mivel azonban ezek a gépek valamilyen speciális célra vannak optimalizálva, s ott akár az emberinél jobb teljesítményt is el tudnak érni, talán éppen ez gátolja „öket” abban, hogy univerzálisak legyenek. Szenzorális képességeik így az embernél akár jobbak is (pl. nem csak a látható fénytartományban, 360 fokban látnak), ehhez nem kapcsolódik magától, programozás nélkül döntési ké-

10 Klein Tamás: Robotjog, in: Klein Tamás–Tóth András: Technológiai jog – Robotjog – Cyberjog, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 179-215, 184. (a továbbiakban: Klein, 2018b)

esség. A programozott helyzetekben determinált¹¹ döntést hoznak, de emberi jellegű kezdeményezőkézséggel – még – nem rendelkeznek, talán sose fognak. Tapasztalati úton tanulnak, akár „műalkotásokat” is létrehoznak, de az emberi kreativitásra nem képesek.

Bár a mesterséges intelligencia által irányított egységek még nem tudnak olyan döntéseket hozni, nem tudnak feltétlenül még úgy tanulni, ahogy az ember, de ennek a határán vagyunk. Miért fontos ez? Mert most van az a pillanat, amikor a jogi szabályozás időben tud reagálni, annak érdekében, hogy a jelenség irányítható mederben folyjon le. Az irodalmi előkép – Asimov nulladik és három törvénye, ami az embert sérthetetlené teszi – csak marginális a tényleges fejlődés tükrében, bár az maradandó célkitűzés, hogy a tényleges fejlődésnek sem szabad mást szolgálnia, mint az emberi jólétet. Azonban a ma megalkotandó szabályozás inkább arra kell irányuljon, hogy miként lesz a technológiát a piacra bevezetve, különösen is fogyasztóvédelmi szempontból; hogyan lesz az szabványosítva, engedélyeztetve, milyen szerződési, szavatossági kellékeknek kell megfelelnie. Ez nyilvánvalóan nagyban függ az adott területtől, ahol az egység működik, mert egy logisztikai raktárban működő automata szállító rendszernek egészen mást kell tudnia, mint az idősök otthonában működő felügyeletet és például gyógyszerelést ellátó robotnak, csakúgy, mint az önvezető teherautóknak és személyautóknak, mint dedikált robotoknak.

4. Cselekmény vagy magatartás

A szabályozás egyik célterülete tehát az ipar, amelyre standardokat kell majd megállapítani. Ezek nyilvánvalóan termékbiztonságot is jelentenek persze a másik oldalról is. A szabályozás másik célja pedig a fogyasztók védelme, amely két szabályozási cél nyilvánvalóan összefügg. Meggyőződésem, hogy a kurrens európai és világszintű trendekkel összhangban a fogyasztói érdekek védelme prioritást kell, hogy élvezzen – már csak a korábban említett „törvények” miatt is. Ennek különös jelentőséget az kölcsönöz, hogy ezek a robotok (egységek) *cselekményeket* fognak végezni. A szóhasználat itt jelentős: *nem magatartást tanúsítanak*, hanem roboti cselekményeket végeznek a fogyasztókkal – velünk, emberekkel – szemben; mégpedig kontraktuális keretben.

E cselekmények számtalan célra irányulhatnak, kiváltva az ott megjelenő emberi magatartást. Mégis, értelmezésemben a mesterséges entitás ilyen aktusai nem érhetik el az emberi magatartás szintjét, mert hiányzik az azt átfogó tudatállapot. Bár a mai programozás – a tapasztalati öntanulás, a neurális hálózatok kapcsolódása révén – messze meghaladta a lineáris programozás kereteit, az AI autonómiája és az ember – felelősséggel együtt járó – szabad akarata közé nem tehető egyenlőségjel. A roboti autonóm egység által kezdeményezett tevést végső soron mindig kényszer – mégpedig a program keretei által behatárolt kényszer – alatt tett cselekménynek kell tekinteni, véleményem szerint. Persze az emberi magatartás is behatárolt, normák által kötött, de amíg az embernek

11 Bár a döntések determináltsága látszatra nem feltétlenül van meg, ld. az 5. R-sonality részben Zódi Zsolt cáfolatát az indeterminált döntések kapcsán, a sztochasztikus rendszerről.

szabadságában áll azokkal ellentétben cselekedni, felvállalva a jogi következményeket, addig a mesterséges intelligencia számára ezt a szabadságot álláspontom szerint nem szabad megadni.¹² Csak bízni tudok abban, hogy technikailag sem lesz adott ez a lehetőség, de hogy jogilag szigorúan gátat kell annak szabni, az egyértelmű álláspontom. Az antropomorfizálás eleve nem célja a robotikai szakembereknek sem, hanem éppen meghatározott célokra alkalmas eszközöket készítenek, a jognak még inkább el kell kerülnie ezt a csúszós lejtőt.¹³

Ezek a cselekmények, amelyeket a robotok értünk, adott esetben velünk szemben végezni fognak valójában behelyezhetők, sőt behelyezendők a mai jogszabályi keretek közé. Ezek – a magánjogon belül gondolkodva – vagy kontraktuális cselekmények egy szerződés teljesítése érdekében, vagy pedig non kontraktuális, (deliktuális?) cselekmények.

5. R-sonality

Mind a kontraktuális és a deliktuális keret szempontjából jelentős kérdés a cselekvő személye. Jogunk egyik leginkább alapvető tétele, hogy minden embert jogképesnek tekint, ami az egyik oldalról jogosít, de a másik oldalról kötelezettségek alanyává válását is lehetővé teszi. Vajon elképzelhető-e ilyen státusz a mesterséges intelligencia által hajtott robotok esetében is? A kérdésnek különös időszerűséget ad, hogy az EP állásfoglalás 59. pont *f*) pontja „felszólítja a Bizottságot, hogy jövőbeni jogi aktusának hatásvizsgálata keretében tárja fel, elemezze és vizsgálja meg az összes lehetséges jogi megoldás vonzatait, például: (...) a robotok külön specifikus jogalanyiságának létrehozatala hosszú távon, oly módon, hogy legalább a legkifinomultabb autonóm robotokat sajátos jogokkal és kötelezettségekkel – többek között az általuk esetlegesen okozott kár jóvátételére vonatkozó kötelezettségekkel – rendelkező elektronikus személynek lehessen minősíteni, lehetőleg az elektronikus személyiséget azokban az esetekben alkalmazva, amikor a robotok önálló döntéseket hoznak, vagy más módon, önállóan kerülnek kölcsönös kapcsolatba harmadik felekkel”.

Már korábban utaltam arra, hogy az ilyen kiterjesztő értelmezés álláspontom szerint nem támogatható,¹⁴ s személyként jogalanyiságot kizárólag az embernek kell fenntartani – nyugati, görög-keresztény, humanizmussal átitatott kultúránk nem adhat más választ a robot státuszára, mintsem hogy az emberével egyenlőtlen. Ezt az álláspontot Klein Tamás támogatja,¹⁵ és bővebben kifejti. Egyetértek nézetével, amely szerint a

12 Utalok arra a korábban kifejtett, némiképp dramatizált álláspontomra, hogy az önvezető autó mesterséges intelligenciája akkor éri majd el az ember intelligenciájának a szintjét, ha szerelmi bánatában neki tudja vezetni magát a falnak. Vö.: Udvary Sándor: Az önvezető járművek egyes technikafüggő szabályozási kérdései, in: Gellén Klára: Jog, innováció, versenyképesség, Wolters Kluwer, Budapest, 2017, 75-88, (a továbbiakban: Udvary, i.m. 2017) 83.

13 Lentebb utalunk azokra a támogathatatlan jelenségekre, amelyek ennek eredményeképpen akár jogképességgel is felruháznák ezeket az entitásokat.

14 Udvary, i.m. 2017, 83.

15 Klein, 2018a, 380-391.

bevett jogalanyi formák – természetes személy és jogi személy, mint személy- vagy vagyonösszesség – egyike sem kölcsönözhető a roboti egységnek, ami egyszerűen egy ingó dolog.¹⁶ Ahogy Moór Gyulát a jogi személy analógiája kapcsán idézve¹⁷ rámutat, a roboti cselekvést végső soron az embernek kell betudni.¹⁸

Vajon változtat ezen a robotok öntanuló képessége? Az, hogy elszakadni látszanak a lineáris programozástól és tapasztalati úton tanulnak felismerést? Zódi Zsolt cáfolja azt a közkeletű nézetet, hogy a roboti cselekvési autonómia – amit esetleg az öntanulás képességén keresztül szerez – indeterminálttá teszi a cselekményeiket (s nem viselkedésüket!).¹⁹ Annak ellenére, hogy a felületes szemlélő nem lát közvetlen, esetleg rövid oksági kapcsolatot a kiváltó ok és a robot cselekménye között, ettől az még nem válik szabad akaraton alapulóvá. Éppen ellenkezőleg: a rendszer komplexitása nem fedheti el azt a tényt, hogy a roboti cselekvés végső soron attól vált lehetővé, hogy azt az egység üzembe helyezésével, eredeti programozásával, az öntanulási képesség megadásával korábban lehetővé tették. Zódi Zsolt és Klein Tamás álláspontjához azzal csatlakozom, hogy hangsúlyozom ennek a *conditio sine qua non*-nak a fontosságát: a roboti intelligencia alkotója nem vetheti le a felelősségét egy önálló személyiség kreálásával, mert alkotó tevékenysége nélkül nem jött volna létre az a termék, amely beépülve gazdasági társadalmi rendünkbe, cselekményeket végez. Ezek a cselekmények nem történnének meg, ha azok gazdasági előnye érdekében nem állították volna elő a robotot és ruházták volna fel a megfelelő programmal.

Ezt a Zódivel és Kleinnel közös nézetet azzal egészítem ki, hogy véleményem szerint nem változtat ezen a következtetésen az sem, ha a programozás valóban nem determinált. Nevezetesen: számtalan esetben kerülhet szembe a program olyan helyzettel, amikor nem rendelkezik előre rendelt válasszal, azonban reagálnia kell. Bár ilyen helyzetre a non-reszponzív reakció is elképzelhető, nevezetesen a non-humán ágens nem reagál, nem dönt, nem válaszol, bizony előfordulhat, hogy még ez a nem-választás, a választás elkerülése is jogilag releváns cselekmény. Példa erre a Trolley-problem által felvetett szituáció,²⁰ amikor két választási helyzet közül az aktív cselekvéssel (a váltó átállításával) csak egy embert gázolna el a villamos, a nem-cselekvéssel viszont ötöt. Jól látható, hogy az inaktivitás is választás, adott esetben rossz választás. Persze ilyen esetekre célszerű beépíteni egy olyan mechanizmust, ami teljes inaktivitásba viszi az egységet, ti. ha két károsító döntés közül kellene választania; de még ilyenkor is elképzelhető, hogy a fizika törvényei tovább viszik a közlekedési eszközt és bekövetkezik a károsító eredmény. Egy másik elképzelhető döntés – hacsak nem tudunk klauzula-szerű etikai normákat programozni mesterséges intelligenciába – a véletlenszerű döntés. A véletlen így is sokszor

16 Klein, 2018b 194-195.)

17 Moór Gyula: A jogi személy elmélete, MTA, Budapest, 1931, 317, 320, 341, 351.

18 Klein, 2018b, 195.

19 Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog, Gondolat Kiadó, Budapest, 2018, 84. A rendszer sztochasztikusnak tűnik, de alapvetően azért, mert túl komplex és átláthatósága nehéz.

20 Judith Jarvis Thompson: Killing, letting Die and the Trolley Problem, in: *Monist: An International Quarterly Journal of General Philosophical Inquiry*, Vol 59. 1976, 204-217.

játszik szerepet mindennapi döntéseinkben, s amit mi pénzfeldobással szimbolizálunk, azt a program szintén képes megtenni egy véletlen szám generátorral. Az eredmény így nem döntés, hanem véletlen eredménye, kétséget kizáróan nem determinált, hiszen az ilyen döntési fánál fellépő véletlen valóban kiszámíthatatlanná teszi az eredményt. Változtatna ez azonban egy ember esetében azon, hogy felelős valamilyen kárért? Ha a károkozás egyéb feltételei fennállnak, véleményem szerint nem tudná az önhiba hiányát azzal kimenteni egy természetes személy, hogy arra hivatkozik: pénzfeldobással így döntött a vakszerencse. Ha pedig nem a felróhatósági felelősségi klauzulában, hanem a veszélyes üzemiben kell gondolkodnunk, a kérdés még egyszerűbb: éppen a pénzfeldobás (véletlen szám generálása) mutatja meg, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenységi körén *belül* esett az a körülmény, ami miatt a cselekmény – véletlenszerűen ugyan, de – bekövetkezett. Nem látok mindezek alapján olyan okot, ami miatt a véletlenszerűség lehetősége eloldaná a felelősséget, netán ez valamiféle személyiség-szerűt generálna a mesterséges intelligencia oldalán.

Az e-personality egy érdekes kivételének tekinthető Sophia, a humanoid mesterséges intelligencia, emberszerű fémtestben, amely 2017-ben az első robot lett, ami állampolgárságot kapott. Szaúd Arábia e gesztusa legkevesebb különösnek tűnik. Egyetértve Klein Tamás kritikájával,²¹ hadd utaljak erre, mint közjogi nonszenszre, amelyet a magyar Alaptörvény biztonnyal kizárna. Ellenkező – vagyis a roboti állampolgárságot megengedő – álláspont olyan extremitásig vezethetne, mint a szavazati jog, a közéletben való részvétel, akár választhatóság megadása, hiszen az állampolgárság alapvetően nem ismer belső rétegződést. Ahogy az r-sonality megadását sem tartjuk elfogadhatónak, még kevésbé támogatható egy olyan elképzelés, ami szerint korlátlanul gyártható egységek vegyenek részt a demokratikus folyamatokban: abszurd módon a robotok irányítóinak, gazdáinak termelne állampolgárokat, szavazatokat. Egy többségi, plurális demokrácia már csak ezért sem engedheti meg ezt a lépést. Arról persze már kevesebb információval rendelkezünk, hogy Sophia – ha nőnemű, akkor – hordja-e a hidzsábot, a nőket terhelő vagyoni és személyi korlátozások reá is vonatkoznak-e...?

Végső soron rá kell mutatni, hogy a roboti független jogszerűség nem más, mint a köldökzinór gyártótól-üzemeltetőtől való elvágása, ami a felelősségük elenyészését eredményezné. Másként megfogalmazva: ha ennek a meglehetősen lazán definiált termékcsoporthoz – szójátékkal élve – *r-sonality-t* *kredünk*, azzal a cselekményeikért való felelősséget elvágjuk az őket előállító-üzemeltető ipartól: nem meglepő, hogy az említett szereplők támogatják ezeket az elképzeléseket. Álláspontom éppen ellenkező: ezt a felelősségi viszonyt kristálytiszán láttatni kell, akár olyan lentebb részletezendő kárveszély-telepítési módszerrel, ami egyszerűbbé teszi a felelősség visszavezetését a gyártóra-üzemeltetőre. Ez már csak fogyasztók védelme érdekében is indokolt. Végső soron tehát álláspontom szerint a robot jogszerűsége nem indokolható.

21 Klein, 2018b, 211-215.

6. Biztosítható-e a felelősség a roboti cselekményekért?

A sokakat foglalkoztató, talán leginkább égető kérdés a felelősség kérdése, a (ro)botok által végzett cselekményekért való felelősség. A non-humán ágens elektronikus személyiségének bevezetését, s ezzel együtt a felelősségi kérdés rendezését az EU Parlamentje célul tűzte ki, fentebb az első ellen érveltünk. Álláspontunk azonban nem jelentheti azt, hogy a roboti cselekményekért való felelősséget elvetnénk: éppen ellenkezőleg, azt kardinálisnak tartjuk. Éppen csak nem tartjuk azt elfogadhatónak, hogy ember mintájára viseljenek felelősséget. Ha viszont nem így, akkor ki és milyen módon áll helyt ezekért?

Az EP állásfoglalás komoly teret szentel a kérdéskörnek,²² mindenekelőtt európai szintű szabályozási kérdésként azonosítva azt.²³ Szempontunkból fontos következtetés, hogy jelenleg az európai jogalkotó sem látja időszerűnek az embertől eloldani a felelősséget, megjegyezve, hogy legalább a jelenlegi szakaszban az embereknek és nem a robotoknak kell a felelősséget viselniük (56. pont). A fentebbiek alapján határozott álláspontunk, hogy ez a későbbiekben sem válhat el az embertől – vagy éppen a gyártó jogi személytől.

Fontos hozadéka az EP állásfoglalásnak, s véleményünk szerint a leghamarabb bevezethető rendszer, a robotokhoz kapcsolt kötelező felelősségbiztosítás rendje. A „krfb”, mint kötelező robot felelősségbiztosítás a gyártót vagy az üzemben tartót terhelné, viszont – nyilvánvalóan bizonyos a biztosítók által vállalt határokon belül – helytállna a robot által okozott kárért, legyen az oksági összefüggésben a robot hardverének elromlásával, vagy – ami az újszerű kérdés – a robotot irányító szoftver hibás működésével. A magunk részéről prudens, bár talán távlatában korlátozó megjegyzésnek tartjuk, hogy „a közúti közlekedés biztosítási rendszerétől eltérően, ahol a biztosítás az emberi cselekedetekre és hibákra is kiterjed, a robotikára vonatkozó biztosítási rendszernek a láncolat összes lehetséges felelősségi körét figyelembe kell vennie”. (57. pont, kiemelés tőlünk, US) A potenciális korlátozás a kiemelt „is”-ben rejlik. A gépjármű analógiájával élve azt egységnek kell tekinteni a biztosítási szempontból, ahol is a gép elromlása ugyanúgy kiváltja a biztosítási eseményt, mint az emberi pl. vezetési hiba. *Per analogiam*, a gépjármű a hardver, a sofőr a szoftver... A roboti egységeknél a hardver és a szoftver nem válik el a külső szemlélőnek; hibát okozhat a hardver (vagyis a robot fizikai megjelenése, teste) önmagában, annak saját hibája (pl. törése) miatt, s okozhat a szoftver is, leginkább

22 EP állásfoglalás 49-59. pontok

23 Annál inkább indokolt közösségi szabályozás, mert a termékek határokon át való szabad mozgása miatt több joghatóság, alkalmazandó jog jöhet szóba igényérvényesítés esetén, amit a joghatósági (Brüsszel-Ia.) és az alkalmazandó jogról szóló (Róma-I és Róma-II.) rendeletek szabályoznak, de az anyagi jog az utóbbi esetben nem közösségi, hanem tagállami, így bizonyos eltérések könnyen lehetnek. Bár a polgári jog egységesítésének folyamata igen nehézkes, egy jól körülhatárolható termék esetén talán könnyebb közös nevezőt találni a tagállamoknak. Szempontunkból ez azért is fontos, mert a következőkben a magyar magánjogi szabályok adta kereteken belül gondolkozunk, azzal a megjegyzéssel, hogy más állam eltérő szabályai miatt ott más következtetés is adódhat.

a test hibás, nem rendeltetésszerű irányítása képében.²⁴ Meglátásunk szerint a kgfb. analógiát nem lenne helyes korlátozni, az nem bővebb felelősségi kört fed le, mint a krfb. Az irányító tudat hibáját mindkét biztosítási formának át kellene fognia, ez szükséges a teljes oksági spektrum lefedéséhez. Az EP állásfoglalás mondatának másik fele – helyesen – ebbe az irányba mutat.

7. A termékfelelősség alkalmazhatósága

Ezeknek a felelősségi köröknek a felmérése komoly jogi kihívás. A robot gyártójának a termékéért viselt felelőssége első lépés, amit a beszállítók gyártotta hibás hardver befolyásolhat, de sem a közreműködőért viselt felelősség át nem hárítható.²⁵ A termékfelelősség adekvát válasznak úgy tűnik, maga az EP állásfoglalás is gond nélkül alkalmazhatónak tartja azt.²⁶ A Ptk. 6:550-551. §-ai²⁷ szerint a termékkárért a hibás termék gyártója felelősséggel tartozik, termék minden ingó dolog, akkor is, ha utóbb más dolog alkotórészévé vált. A robot dologegység, számos ingó alkotórészből összeálló gép, amely azonban nem önmagában, hanem az azt irányító mesterséges intelligencia révén válik funkcionálissá. A kérdés, hogy az irányító programot a roboti egység részének tekinthetjük-e. A Ptk. idézett szabályaiból nem következik, hogy a szoftver hibája miatt a termékfelelősségi alakzat alkalmazható lenne. A termékfelelősség kétség nélkül alkalmazható olyan esetre, ha pl. a robotkar elvárt teherbírása 100 egység, de gyártási vagy szerelési hiba miatt 60 egységnél töréses balesetet szenved. Az itt fellépő dologi és személyi károk – hipotetikus példánk szerint – az ingó dologra vezethetők vissza. Az irányító szoftver hibája viszont okozhat a fizikai külső helytelen irányításával²⁸ szerződésben vagy azon kívül kárt, de az okság nem a fizikai tulajdonságokra vezethető vissza, hanem az irányításra. A termékfelelősség ingó dologra való korlátozása miatt csak akkor tartjuk alkalmazhatónak azt, ha a hardvert és a szoftvert teljes egységnek tekintjük jogilag – ami viszont a valóságban kétséges.

Kétséges már a szinguláris roboti egységeknél is, amelyek magukban, önállóan, saját programjuk alapján tevékenykednek. Az algoritmusukat ugyanis várhatóan a fizikai egységet gyártó cégtől különálló cégek fogják tervezni, s nem a DELL viseli a Windows hibájából felmerülő károkat sem. De még inkább kétséges ez a linked unit-ok esetében, ahol az egységek egy központi irányító program által vannak vezérelve: itt az egyes ro-

24 Ilyen hibának minősül az a kevésbé látványos eset is, amikor a szoftverhiba miatt nem akciót végez a robot, hanem tétlen: mulaszt. Pl. nem ismeri fel a célszemélyt és nem végzi el a megfelelő cselekményt.

25 Vö.: Ptk. 6:148. §, ahol a részegységet beszállító alvállalkozó hibája miatt perelhető, ha a fővállalkozó kontraktuális vagy deliktuális felelőssége megállt.

26 EP állásfoglalás AE. pont

27 Amely az hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló, 1985. július 25-i 85/374/EGK tanácsi irányelvvvel összhangban áll.

28 Pl. a gondozórobot szoftverhibája miatt a kar véletlenszerű mozgásba kezd.

botok mintegy távirányítással végzik a feladatukat, de a távirányító nem ember – akire a felelősség kétségtelenül lenne terhelhető –, hanem a mesterséges intelligencia. Ennek hibája pedig semmiképpen nem ingó dolog hibája jelen megítélésem szerint.

8. Felelősség a programozásért, az öntanulás kivételével?

A roboti egység funkcióját testi valójának segítségével de programozása révén tölti be. Fentebb hipotetikusán utaltunk arra, hogy a robot gyártója-kereskedője felelősséggel bírhat a robot használója felé a hardver hibájából eredő termékkárokért. A felelősség kontraktuális keretben jelentkezik, ha a termék alkalmatlan a szerződésben meghatározott rendeltetésének betöltésére, amikor is a gyártó-kereskedő hibás teljesítés keretében felel. S deliktuális felelősség is fennállhat a robotot üzemben tartó személy terhére, amennyiben a hardver-hiba harmadik, szerződési viszonyban nem álló félnek okoz hibát.²⁹

Legalább ilyen fontos kérdés azonban a programozásért való felelősség. A programozó alapvetően a szerződésében meghatározott keretek között felel az általa szolgáltatott termékért, annak szerződésszerű teljesítéséért. Ha a robot programozása nem teljesíti a szerződési követelményeket, szerződésszegés³⁰ miatt annak jogkövetkezményei – a szerződés teljesítésének követelése, visszatartás, elállás, felmondás, kártérítés – követelhetők. A kártérítés kapcsán különös nehézséget fog jelenteni, hogy a károsultnak a szerződéskötés időpontjában előrelátható kárát kell megtéríteni, amely előreláthatóságot a kárral egyetemben a jogosultnak kell bizonyítania.

A nagyon alapos, minden várható tényre és körülményre kiterjedő szerződések eleve teret nyerne napjainkban, amit a szoftverek által irányított robotok csak fokozni fognak meglátásom szerint. A robot szolgáltatásait igénybe vevő is biztosítani fogja magát a minden várható körülményre kiterjedő szerződéssel, de ennél is fontosabb a robot gyártója számára, hogy az általa gyártott egység programozóját – szerződése keretében – felelőssé tehesse, pontosabban a gyártó a felelősségét átháríthassa a programozóra. Mivel azonban a Ptk. az előreláthatóság követelményével gátat szab az érvényesíthető kár mértékének, a szoftvert megrendelő robotgyártónak fel kell mérnie a szoftverhibából eredő károk várható körét és mértékét. Ez a feladat a lehetetlenség határát súrolja, az adattárolás hibáitól a szoftver helytelen megírásából fakadó helytelen működésből fakadó vagyoni és egészségi károkig terjedhet, ideértve a robot szolgáltatásait igénybe vevő elmaradt hasznát (pl. a robotvezérelt traktor programhibája miatt az aratásból származó haszon elmarad). Ha az ezzel járó munkát meg kívánja spórolni a gyártó, akkor ezt a feladatot célszerű kiszerveznie a biztosítónak: a kockázatok felmérését így a jövőbelátási képességet ugyanúgy hiányoló, de abban gyakorlott szakemberek végzik. Ilyen biztosítás kötése célszerű, de semmiképpen nem lehet kötelező álláspontom szerint – ti. a robot programozási hibájából eredő károkért való felelősség gyártó javára való biztosítása – hiszen ez egyszerű kontraktuális felelősség.

29 E felelősségi alakzat általános vagy veszélyes üzemi volta további megfontolást igényel.

30 Ptk. 6:137. § skk.

A robotok tanulási autonómiája itt is előkerül, mint a programozás tág értelemben vett része. Ha a mindenre kiterjedő, lineáris programozásnál el is tudjuk fogadni a szerződészegés, károkozás oksági láncában kiváltó okként a programozás hibáját, netán hiányosságát, önmagában az a körülmény, hogy a program vállaltan nem teljes, hanem a használat során nyeri el a működéséhez szükséges készségeket, befolyásolja az oksági összefüggést. Ha a programozó azt vállalja, hogy képessé teszi a tapasztalati úton való tanulásra a programot, amely így az előre megadott paramétereken belül fog működni, az általa vállalt alap-paramétereken belüli tévedésért álláspontom szerint felelőssé tehető. Ez a scenárió még nem haladja meg a lineáris kódért való felelősséget. Ha azonban a program a működés során szerzett információ alapján a teljesítményét fokozza, pl. az eredetileg vállalt 98%-os arcfelismerést 99%-ra javítja, ez már nem önmagában a bevitt parancsoktól, hanem a használat során betáplált adatoktól is függ. E körben felmerülhet, hogy az is osztozzon a program esetleges tévedésének következményeiben, aki az adatokat szolgáltatta, hiszen immár az ő tevékenysége is része a programnak (bár javította annak hatékonyságát). Az analógiát a tanár szolgáltatathatná, aki megtanítja tanítványát valamire, de a tanítványa ezek ismeretében is téved, s ezzel szerződést szeg, kárt okoz.

Ezt a következtetést azonban én elvetem, leginkább az oksági viszonyok egyértelműsítése miatt. *Conditio sine qua non...* ha a gyártó lehetővé tette az öntanulást, akkor ő alakította ki azt a gépi tudati keretet, amit információval feltöltve a működési hatékonyságot fokozni lehet. De az öntanulás nem az öntudatra ébredés! A roboti intelligenciának álláspontom szerint az öntanulás képessége, tényleges működése sem adja meg azt a magasabb minőséget, amit a jogilag releváns tudatállapotnak, lényegében cselekvőképességnek nevezünk. Vagyis pusztán az öntanulási képesség még nem változtatja meg azt a körülményt, hogy a működés lényeges paramétereit – a szabályokat – a programozónak kell megadnia.³¹ Mindaddig, amíg a robot nem képes maga alakítani a külső környezetre való aktív reagálásának szabályait, addig végső soron az eredeti szabályrendszert megalkotó személy (szervezet)³² a felelős a program megfelelő működéséért. Persze a releváns oksági láncnak is lehet szerepe, pl. egy olyan hipotetikus

31 Ezt az érvelést erősíti az Uber önvezető gépjárművének balesete, amely bekövetkezésében szerepet játszott, hogy előre nem látható, nem feldolgozható eseményként értékelte a rendszer az úton keresztül tolt biciklit, amelyre vészfékezéssel kellett volna reagálnia (erre egyébként a Volvo gyári autója képes is lett volna), viszont az önvezető üzemmódban lévő autóban a vészfékezés ki volt kapcsolva, és a rendszerben sem volt olyan előírás, hogy ilyen esetben a sofőrt figyelmeztetni kellene. Ergo, a sofőrnek az önvezető autóban az út egész során teljes figyelmet kellett volna tanúsítania. Ld. Az NTSB előzetes jelentését a baleset körülményeiről. <<<https://www.nts.gov/investigations/AccidentReports/Reports/HWY18MH010-prelim.pdf>>> Másképpen megfogalmazva: a váratlan körülményre a programot teljes mértékben nem készítették fel, ilyen esetben az ember cselekszik, ezzel alkotva meg a szabályt ilyen esetekre.

32 A programot szolgáltató vállalkozás hosszútávú felelősségét biztosítandó célszerű szakmai felelősségbiztosítással körbebástyázni a programozási tevékenységet, ami a vállalkozás esetleges megszűnését követően is alkalmas a felelősség szétterítésére.

esetben, amikor a programot szánt szándékkal látnak el hamis adatokkal, s a kár ezzel hozható oksági összefüggésbe. Ez a valószínűtlennek tűnő scenárió egy rosszindulatú számítógépes vírus működésére gondolva sokkal realisabb.

9. A non-humán ágens rosszhiszemű külső befolyásolása – veszélyes üzem-e a robot?

Ha már említésre került, röviden ki kell térni a rosszindulatú külső beavatkozással szembeni védelemre is. A robot definitív eleme, hogy a környezetével állandó interakcióban áll, arról adatot gyűjt és ahhoz adaptálódik. Ez az adatgyűjtés is a program része, csakúgy, mint azok feldolgozása és abból döntés formálása, ami további interakciókat eredményez. Ha ebben a folyamatban nem immanens, hanem külső beavatkozás miatt keletkezik hiba, eredményét tekintve ugyanúgy szerződésszegő vagy károkozó cselekmények következhetnek, de az oksági lánc máshonnan indul. A szabályosan működő programot zavarja meg a vírus, vagy más malware, s téríti el a cselekvő robotot a szerződésszerű, helyes irányból. Az ok ilyenkor alapvetően a vírus „gazdájára” vezethető vissza, a robotot üzemeltető teljes felelősséggel nem bírhat. Azonban ez nem jelenti azt, hogy mentesülne.

Ha – károkozást feltételezve – a robot által okozott kárért az általános felelősségi szabályokat vizsgáljuk, a malware üzemeltetője károkozása tűnik elsődlegesnek, a robot üzemeltetője viszont annyiban közrehat, amennyiben nem biztosítja a megfelelő védelmet az ilyen káros behatás ellen. A közrehatás arányában várhatóan közös károkozás³³ lenne megállapítható, ahol – a magyar jogszabályi környezetben maradván – a károsult a károkozókat egyetemlegesen vonhatja felelősségre, s a vélhetően elérhető robot-üzemeltető lesz az, aki az arányos kártérítés túlfizetett részét regressz-igénnyel érvényesíteni próbálhatja a malware gazdáján – a siker csekély reményében.

A roboti cselekményért való felelősség a veszélyes üzemi felelősség alakzata alá is vonható. A veszélyes üzemi felelősségi rezsim – nyilván annak kellő indokoltsága esetén – abban is közrehat, hogy a társadalom nagyobb bizalommal fordulhat e termékek felé, hiszen biztos lehet abban, hogy annak gyártója, üzemeltetője szigorúbb, fokozott felelősséget visel a termékért. A gépi erővel működtetett eszközök sokszor ide tartozhatnak, bár a háztartási eszközök a bírói gyakorlatban éppen kivételt képeznek. Ha a jogalkotó egy tollvonással³⁴ nem vonja egy törvényi definíción alapulva valamennyi robotot, vagy azok bizonyos kategóriáit³⁵ e felelősségi alakzat alá, akkor a bírói gyakorlat fogja értelmezni a helyzetet esetről esetre. Itt szempontot jelenthet a robot tevékenysége által kifejtett kockázat – lényegében a kártételi képesség – mértéke. Amennyiben az

33 Vö.: Ptk. 6:524. §

34 Ld. így pl. a környezetet veszélyeztető magatartással okozott kárt, ami a törvény értelmében a veszélyes üzemi felelősség alá esik. Ptk. 6:535. § (2) bek.

35 Itt említendő az a fontos kezdeményezés, amire az EP állásfoglalás felhívja a Bizottságot: olyan európai ügynökség létrehozása, amely nyilvántartási rendszert kezdeményez a robotok tekintetében, s meghatározza a nyilvántartásba veendő robotok besorolási kritériumait. Ld. így az EP állásfoglalás 2. pontját.

adott robot veszélyes üzemmódként kezelendő, úgy annak üzemben tartója csak a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül eső elháríthatatlan ok bizonyításával mentesülhet a felelősség alól. Figyelemmel arra, hogy a kibernetikai biztonság megteremtése a tevékenység részét képezi – merthogy a robot *per definitionem* adatalapú interakcióban van a környezetével – a magam részéről a kibernetikai biztonság sérelmét nem látom külső oknak. Ebből az is következik, hogy a vírustámadás miatt meghibásodott robot cselekményeiért a veszélyes üzemi felelősség rezsimjében nehezen képzelhető el a kimentés.

10. A tulajdonosi rezsim hatása a kárveszélyre

A roboti cselekményekért való felelősséget befolyásolhatja a robotok tulajdoni állása. Egyes újabb trendek alapján pl. a személygépkocsik személyi tulajdona háttérbe szorul a megosztott használatú autók javára. Így egy nagyobb flottát üzemeltető cég tulajdonában is maradhatnak ezek a robot-egységek, ami bérbe adja azt a meghatározott célra. A másik – tradicionális – lehetőség, ha a tulajdonos és használó jellemzően egy személy. Az első – megosztott használati – esetben a fogyasztó a robot tulajdonosával kötetmi viszonyban áll: olyan szolgáltatást vesz tőle igénybe, amit az a robotok által végzett cselekmény útján valósít meg. Ahogy abban már fentebb határozottan állást foglaltam – s ez ebben a környezetben látszik igazán –, a robotnak r-sonalítást kreálni nem lenne más, mint az ilyen tulajdonost mentesíteni a robot szerződésszerű magatartása jogkövetkezményei alól. Technikai az érv, de jogalanyiség híján ezt megtenni sem lehet, egyértelműnek tűnik tehát számomra, hogy a tulajdonos ilyenkor valamennyi robot cselekményeiért maga felel.

A másik tulajdonlási modellben a fogyasztó maga válik a tulajdonosává. A tulajdonosnak a termék által okozott kárért való felelősségre a termékfelelősség³⁶ illetve a szavatosság keretein belül kell a választ megtalálni. A harmadik személlyel kötött szerződés a tulajdonost jogosítja, de a kötelezettségek is őt terhelik, amelyek elvégzéséhez veszi igénybe a roboti cselekményeket. A szerződés jogkövetkezményei a tulajdonosnál állnak be, s nem a jogi nullum robotnál. A harmadik személynek okozott kárért pedig a tulajdonos úgy felel, mint a saját tulajdonával másnak okozott kárért – teljes kártérítéssel.³⁷

Abban az esetben, ha a robotot a fentiek figyelembevételével veszélyes üzemben tekintjük, az üzemben tartója lesz felelős. Nem tűnik aggályosnak az üzemben tartó megállapítása az egyéni tulajdonlás körében, bár a robotok nyilvántartásba vétele ezt technikailag elősegítené, s ahhoz illeszkedhetne a kötelező roboti felelősségbiztosítás is. A megosztott tulajdonlási modellben a tulajdonos és az üzemben tartó már rendszerszerűleg válna el. Az üzemben tartó személyének megállapításához a Ptk. az érdek-tesztet alkalmazza, amely szerint a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az minősül, akinek érdekében a veszélyes üzem működik. Így bár a tulajdonos a gyártó/kereskedő, az üzemben tartó a fogyasztó lenne – az a szereplő, akinek a robot programozására igen

36 Az általam fentebb felhozott kétségekkel...

37 Ismét utalok arra, hogy ez alól *ad absurdum* csak a roboti jogalanyiség adhatna kivételt.

csekély ráhatása van. Az egyértelműnek tűnik, hogy az üzemserű működés körében adott parancs által okozott szerződészegés vagy kár az üzemtartónak betudható. Amennyiben ugyanakkor a hibás roboti cselekvés magából a téves-helytelen programozásból fakad, úgy az üzemben tartó vajmi keveset tudott ez ellen tenni. Ugyan az érdekszempontú megközelítés szigorú egyértelmű és az érdekelt feladatává teszi az üzemserű működés feltételeinek biztosítását,³⁸ elgondolkodtató, hogy ebben a bonyolult helyzetben olyan személyre telepítene felelősséget a jogszabály és a joggyakorlat, aki ténylegesen nem tudja annak alapjait befolyásolni. Persze *per analogiam* mondhatjuk, hogy a gépjármű üzemtartója sem tudja feltétlenül megjavítani az autót, de felel annak közlekedésbiztonságáért, így javíttatásáért. Hiba esetén saját felelőssége megállapítását követően fordulhat a hiba forrását okozó pl. szerelőhöz. Kétségtelenül megoldaná ez is a kérdést, bár az egyedi tulajdonos üzemben tartó igényérvényesítését nem könnyítené meg. Amennyiben azonban a tényleges programozásért felelős vállalkozás – ha nem is egyedi, de legalább – közös üzemben tartónak minősülne, úgy a károsult egyetemleges követelésének megtérítését követően a program gazdája és az egyedi tulajdonos rendezné egymás közt a közrehatás alapján a regresszigényt [Ptk. 6:524. §]. A károsult igényérvényesítését viszont előmozdítaná, hogy több érintett felé fordulhatna egyetemleges igényével.

11. Robotok az adatsztrádán

A robotok adatkezelő és adattovábbító egységek. Csak felvillantani tudjuk azt a hatalmas jelentőségű kérdést, amire ilyen működésük miatt a jogalkotónak kellő módon reagálnia szükséges. Ezeket az adatokat a gyártó és az üzemeltető gyűjti saját javára és felhasználja a termék fejlesztésére, de azok egyben igen szenzitív adatok, amelyekkel való visszaélés, de egyáltalán azok kezelése az adatgazda magánélethez való jogát rendkívül hátrányosan érintheti. Egyszerű, de egyben kicsit ijesztő példa a házi robotporszívók esete: ezek a kis készülékek nem csak a port, de a lakás adatait (alaprajz, bútorok, használati idő stb.) is összegyűjtötték, majd megosztották a fejlesztő céggel. A cég aztán ezeket az adatokat értékesíteni kívánta:³⁹ Sok marketinges és betörő álma, de az adatvédelmi szakemberek rémálma ez.

Ide kívánczik annak megjegyzése, hogy az ilyen adatok továbbítása önmagában jelentős jogi problémákat vet fel. Az adatok – figyelembe véve a mai technológiai állást – felhőalapú kommunikációval kerülnek kinyerésre, tárolásra, továbbításra. A felhőszolgáltatás maga is vet fel adatvédelmi aggályokat, amelyek azonban a kötelezően érvényesülő GDPR-ra való tekintettel különösen a nemzetközi adattovábbítás esetén

38 Vö. Pusztahelyi, 2015, 316.

39 Maggie Astor: Your Roomba May Be Mapping Your Home, Collecting Data That Could Be Shared, The New York Times, July 25, 2017 <<<https://www.nytimes.com/2017/07/25/technology/roomba-irobot-data-privacy.html>>> (letöltés dátuma: 2018. november 20.)

jelentenek különös problémát.⁴⁰ Amennyiben az adatok olyan felhőben kerülnek tárolásra, amelyek az Európai Unió kívüli állam joghatósága alá tartoznak, úgy az adattovábbításra csak akkor van mód, ha az ott elérhető adatvédelmi szint legalább az Unió minimális garanciális követelményeinek megfelel. Ugyanez érvényes az adatkezelőre is, amennyiben annak személye, a felette gyakorolt joghatóság az Unió kívül esik: a minimum garanciáknak ebben az esetben is meg kell felelni.

Megjegyzem, hogy r-sonality kreálása esetén nem lenne indokolt az adatokat a gyártóhoz továbbítani, hiszen maga a robot lenne teljes jogállású adatkezelő és feldolgozó egység, amit fel kellene ruházni az adatkezelő jogaival és kötelezettségeivel, s perelhetőnek is kellene tekinteni. Ennek abszurdításáról már fentebb írtam. Ugyanakkor itt arra érdemes rámutatni, hogy ez az adatkezelési konstrukció a gyártóknak sem lenne előnyös, mivel az adatok felett nem közvetlenül ők rendelkeznének, hanem egy önállóan tekintendő roboti személy, akitől az adat megszerzését – valós átadási akarat hiányában – nehezen tartom elképzelhetőnek.

A jövő jogszabályainak meg kell találni az egyensúlyt a magánéletet fenyegető jelenségek és a robotok immanens jellemzője között – ti. hogy adatgyűjtés és közvetítés útján kommunikálnak a környezetükkel, egyáltalán ez teszi ezeket funkcionálissá. Elkerülhetetlennek tűnik a privacy beszűkülése, de a lehető legjobban meg kell védeni a roboti adatokat az illetéktelen kezekbe jutástól. Itt is komoly szempont a kibernetikai biztonság, mivel nem feltétlenül a fejlesztő cég él vissza ezekkel az adatokkal, hanem mulasztása folytán adat-tolvajok jutnak hozzá az ilyen érzékeny információkhoz.

12. Quo vadis?

Jól látható, hogy a robotika fejlődése számtalan új jogi kérdést fog felhozni, vagy új köntösbe öltöztet régi kérdéseket. Úgy a társadalom, mint a jogászok számára alapvető kérdés a non-humán jogalanyiség, amelyre adandó válaszuk lényegében meg fogja határozni az ilyen entitások cselekményei jogkövetkezményeit, legyen az a kontraktuális vagy deliktuális szféra. S bár álláspontom különösen ebben a kérdésben vállaltan konzervatív, bízom abban, hogy gondolataim hozzájárulnak, hogy a fejlődés előnyös hatásai egy jogi szempontból is biztonságos, elsősorban a humán érdekekre fókuszáló társadalmi környezetben valósuljanak meg.

40 v.ö.: Klein Tamás: A felhőszolgáltatások egyes adatvédelmi jogi szabályai, In: Klein – Tóth (szerk.): Technológiajog – Robotjog – Cyberjog, Wolters Kluwer, Budapest, 2018. 68-86.; Klein Tamás: A felhőszolgáltatások egyes jogi kérdései - különös tekintettel az Európai Unió szabályozására In: Klein, Tamás (szerk.) Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről, Médiatudományi Intézet, Budapest, 2018. 89-122. <<<http://nmhh.hu/dokumentum/194190/MK30web.pdf>>>

ACTA CAROLIENSIA CONVENTORUM SCIENTIARUM
IURIDICO-POLITICARUM

A Károli Gáspár Református Egyetem állam- és jogtudományi
konferenciáinak kiadványsorozata

Szerkesztőbizottság:

DR. HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – PROF. DR. MISKOLCZI BODNÁR PÉTER –
DR. SZUCHY RÓBERT – PROF. DR. DOMOKOS ANDREA

Sorozatszerkesztő:

DR. HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

A SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK:

I.

Recent Developments in European and Hungarian Competition Law

Edited by: András Osztovits

II.

A Brüsszel I. rendelet reformja tanulmánykötet

Szerkesztette: Osztovits András

III.

Magyarország Új Büntető Törvénykönyve

Szerkesztették: Antalóczy Péter – Deres Petronella

IV.

Eötvös Károly a védőügyvéd

Szerkesztette: Antalóczy Péter

V.

Az új munka törvénykönyve dilemmái című tudományos konferencia utókiadványa

Szerkesztette: Kun Attila

VI.

Egy új korszak hajnalán – Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VII.

Szociális elemek az új Ptk-ban

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VIII.

Szabadság és felelősség / Freiheit und Verantwortung

Szerkesztette / Herausgegeben von Szabó Zsolt

IX.

„Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből

Szerkesztették: Miskolczy Bodnár Péter – Grad-Gyenge Anikó

X.

Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe – Konferencia utókiadvány

Szerkesztette: Domokos Andrea

XI.

Kálvinizmus ma / Calvinism Today
Szerkesztette / Edited by: Szabó Zsolt

XII.

A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései
Szerkesztették: Erik Štenpien – Miskolczi Bodnár Péter

XIII.

250 éves a Dei delitti e delle pene – Tanulmányok Cesare Beccariáról
Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XIV.

Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása
Szerkesztette: Domokos Andrea

XV.

Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai
Szerkesztette: Tóth András

XVI.

A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése
Szerkesztette: Domokos Andrea

XVII.

Brüsszeltől – Brüsszelig
Kengyel Miklós

XVIII.

Az üzleti jog egyes modern kihívásai
Szerkesztette: Szuchy Róbert

XIX.

Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra
Szerkesztette: Kun Attila

XX.

100 éves a magyar iszlámtörvény

Szerkesztették: Köbel Szilvia – Tóth J. Zoltán

XXI.

Sérelemdíj

Szalma József

XXII.

Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXIII.

5 éves a Büntető Törvénykönyv

Szerkesztette: Domokos Andrea

XXIV.

Alkotmánybíráskodás és népszuverenitás

Írták: Tóth J. Zoltán – Ouk Varinic

XXV.

Technológiai kihívások az egyes jogterületeken

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXVI.

Gazdaság és Jog

Szerkesztették: Miskolczi Bodnár Péter – Kun Attila – Boóc Ádám

XXVII.

Ipar 4.0

Szerkesztették: Homicskó Árpád Olivér – Lóth László – Kovács Róbert

XVIII.

Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai

Szerkesztették: Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér